Women's Fashion in the Romanian Vocabulary. The XIXth Century

LORENȚA POPESCU

Moda feminină în vocabularul românesc. Secolul al XIX-lea

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2015

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, Bucureşti, România
Tel.: 4021-3188106, 4021-3188146,
Fax: 4021-3182444
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Referenți ştiințifici: Acad. Alexandru SURDU
Prof. univ. Mariana NEȚ

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPESCU, LORENȚA
Moda feminină în vocabularul românesc : secolul al XIX-lea / Lorența Popescu. - Bucureşti : Editura Academiei Române, 2015
ISBN: 978-973-27-2578-8

81'374.2:687.1/.3-055.2=135.1

Redactor: Magdalena BEDROSIAN
Tehnoredactor: Magdalena JINDICEANU
Grafică: Mariana ŞERBĂNESCU, Iosif VARGA

Bun de tipar: 09.11.2015; Format: 16/70×100
Coli de tipar: 23
C.Z. pentru biblioteci mari: 459-3 (0:391)
C.Z. pentru biblioteci mici: 459

Fiului meu, Tudor-Stasys

Părinților mei, Constanța şi Dumitru

Adresez mulțumiri tuturor celor care m-au călăuzit, ajutat şi înțeles în realizarea acestei lucrări, în mod special reputaților lingvişti Mariana Neț, Monica Busuioc, Rodica Marian şi Viorel Guruianu, cunoscuților redactori şi editori Magdalena Bedrosian şi Doina Argeşanu şi apreciatului artist plastic Iosif Varga. Nu în ultimul rând, recunoştința mea se îndreaptă către toți colegii şi prietenii, cu deosebire Raluca Gheorghe, Cristina Popescu şi Luminița Kővari, dar şi către susținătorii apropiați, Elvira Trakimaite, Victor Popescu şi Tudor-Stasys Popescu.

Mulțumesc, de asemenea, Bibliotecii Academiei Române şi Editurii Academiei Române, instituții care au facilitat documentarea, respectiv, publicarea acestei cercetări.

Autoarea

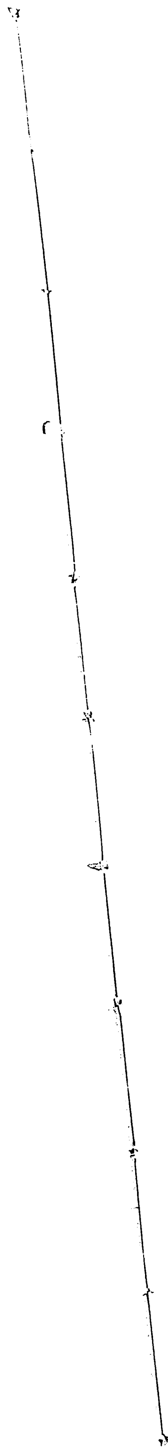
CUPRINS

Capitolul V

Capitolul VI

Capitolul VII

Capitolul VIII

CUVÂNT-ÎNAINTE

Cartea pe care o avem în față este un studiu lingvistic îndelung așteptat și extrem de interesant. Lorența Popescu propune o monografie lexico-semantică a lexicului modei vestimentare feminine din secolul al XIX-lea, perioadă în care societatea, cultura și civilizația românească și, nu în ultimul rând, limba română sufereau un proces de înnoire, de la care vocabularul nu putea face excepție. Găsim în carte și o descriere generală a modei ca fenomen social, cu accent pe funcția ei de factor civilizator, precum și o prezentare succintă a presei românești de specialitate din secolul al XIX-lea și un scurt istoric al modei românești, văzută ca factor de integrare a spațiului românesc în civilizația occidentală, așa cum a și fost, de fapt. În ceea ce privește metodologia cercetării, micromonografiile din partea a doua au fost alcătuite aplicând lexicului modei vestimentare atât metoda onomasiologică, cât și metoda semasiologică și aceea a câmpului semantic. Numărul lexemelor luate în discuție în această parte secundă a cărții – cea mai consistentă – este greu de stabilit cu precizie. Autoarea analizează circa 350 de cuvinte (acesta este, de fapt, numărul intrărilor din micromonografie, intrări cărora uneori le sunt subsumați însă mai mulți termeni. Cercetarea discută lexeme (mai ales, substantive) și expresii frazeologice din domeniul modei, dar și al îmbrăcămintii obișnuite și al tehnicii sartoriale, fără a neglija nici expresiile metalingvistice. Sunt analizați termeni specializați și cuvinte din lexicul comun, arătându-se cum au intrat termenii de modă specializați în lexicul comun. Este discutat gradul de adaptabilitate grafică, fonetică și morfologică a lexemelor. Sunt reactualizate cuvinte dispărute din limbă, franțuzisme pasive și termeni arhaici sau învechiți, autoarea ajungând astfel să ia în discuție, între altele, relația dintre limba comună și limbajele specializate. Corpusul este alcătuit prin excerptarea colecției revistei „Moda ilustrată” și a rubricilor de modă din alte 30 de periodice din intervalul cuprins între 1836 (anul în care începe să apară „Curierul de ambe sexe”) și 1909. Pentru sensul termenilor (în marea lor majoritate neologisme), autoarea a consultat numeroase dicționare și glosare explicative și bilingve apărute în epocă, dar a recurs și la dicționare explicative și etimologice ulterioare și la dicționarele franțuzești. Nu au fost neglijate nici semnele iconice care ilustrau frecvent articolele de presă și care au servit, de multe ori, la o decodare mai adecvată a referentului. Astfel, Lorența Popescu arată cum completează și nuanțează publicistica sensurile din dicționare, iar cercetarea pe care o întreprinde adaugă sensuri noi, neînregistrate în dicționare, dar prezente în periodice, aducând precizări semantice importante. În plus, cum, mai ales într-un domeniu ca acesta,

sensurile nu pot fi separate de referenți, cartea de față reușește să reînvie o epocă și să actualizeze cunoștințe de mult uitate. Sunt discutate influențele străine asupra vocabularului modei feminine, cu accent pe etimologia directă, indirectă sau multiplă (cel mai adesea, franceză și italiană) a lexemelor analizate. Capitolul următor stabilește caracteristicile generale ale lexicului analizat, insistând asupra relației dintre generic și specific, dintre limba comună și limbajele specializate. Fenomenele de adaptare grafică și fonetică, accidentele grafice și fonetice, accentul fac, la rândul lor, obiectul unui capitol teoretic. Un capitol aparte este dedicat procedeelor de îmbogățire a limbii, cu accent pe diferitele tipuri de calc. Un subcapitol are ca obiect creativitatea internă (țin să remarc, în mod special, comentariile cu privire la pseudofranțuzisme). Sinonimia, antonimia, polisemia și paronimia fac obiectul capitolului următor, în care atrage atenția, în mod special, analiza dubletelor sinonimice, iar ultimele capitole de comentarii se ocupă de tipurile de definiție lexicografică, de metalimbajul lexicografic și, în fine, de modalitățile specifice de a dezambiguiza contextul extralingvistic. Cercetarea întreprinsă de Lorența Popescu a condus la 34 de concluzii cu caracter general și la 22 de concluzii specifice vocabularului analizat. Dintre acestea din urmă, cred că merită amintite mai ales următoarele: cercetarea stabilește etimologii noi pentru o serie de cuvinte din lexicul modei feminine. Sunt semnalate sensuri necunoscute ale unor cuvinte neînregistrate până acum în lexicografia românească, fie acestea lexeme stabile în limbă sau efemeride. Dintre împrumuturile în domeniu intrate în limba română în perioada amintită, 296 de termeni sunt de origine franceză, 12 au fost moșteniți din latină, 10 lexeme provin din limbile slave, alți 8 au origine italiană, 9 au fost venit din germană, 8 cuvinte au pătruns din neogreacă, 4 substantive au origine turcă, iar alte 4 au origine maghiară. Din numărul total de împrumuturi, 179 de cuvinte s-au fixat în limba română, 138 de cuvinte reprezintă efemeride, iar 50 de cuvinte din totalul neologismelor au statut de xenisme. Încă și mai important, 119 dintre neologismele atestate în publicistică nu apar înregistrate în dicționarele epocii. Analiza demonstrează, indirect, și emanciparea femeilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea, având în vedere că multe piese de îmbrăcăminte (ca și lexicul care le denumea) se inspirau din vestimentația masculină, mai ales din cea militară sau sportivă. Anexa lucrării este deosebit de importantă, pentru că include 6 liste de cuvinte din corpusul lexical al modei vestimentare feminine din secolul 19, întocmite pe criterii diferite. Este vorba de lista variantelor lexicale, de cele 120 de sensuri neînregistrate în dicționare, de cele 138 de efemeride, de cei 179 de termeni fixați, de cei 76 de termeni de croitorie discutați în lucrare și de o extrem de utilă periodizare a atestării termenilor din corpusul lexical de modă vestimentară feminină din secolul al XIX-lea. Extrem de utilă mi se pare, de altfel, întreaga cercetare întreprinsă aici de Lorența Popescu. Autoarea găsește și discută atestări noi de cuvinte și sensuri, stabilește etimologii noi pentru accepțiile unora dintre cuvintele analizate. Nu în ultimul rând, lucrarea este utilă traducătorilor din și în limba română, ca și istoricilor de artă.

În concluzie, avem în față o cercetare bine documentată, bogată (chiar dacă, din rațiuni evidente, nu are cum fi exhaustivă), sistematică şi profundă, care a necesitat un volum enorm de muncă şi contribuie la progresul lexicologiei româneşti. Pentru toate aceste motive, merită cu prisosință să fie consultată şi studiată.

Mariana Neț

INTRODUCERE

Lucrarea prezentă este un demers aplicativ.

Ne-am propus cercetarea vocabularului românesc al modei vestimentare. Am luat în considerare vocabularul modei feminine (cu referiri inevitabile la moda vestimentară masculină) utilizat în publicistica din secolul al XIX-lea, în scopul alcătuirii unui corpus lexical specific unui fenomen socio-lingvistic nestudiat, de certă complexitate şi vastitate în paradigma modernizării societăţii româneşti şi a limbii române.

Actualizarea acestui segment lexical serveşte studiului vocabularului, completându-l prin identificarea unor forme neînregistrate de lexicalizare şi prin semnalarea unor mecanisme de adaptare şi integrare a neologismelor. Subiectul a fost abordat anterior de Marcel Grădinescu în teza sa de doctorat (1979), din care se păstrează un fragment la Biblioteca Naţională a României.

Cercetarea prezentă este utilă tuturor celor interesaţi de structura şi dinamica limbii române prin faptele de limbă care aduc în discuţie fenomene lingvistice noi, acceptate sau controversate, bazate pe exemple edificatoare. Cuvintele selectate, prezentate în citate extrase din periodicele epocii, pot constitui o sursă de analiză pentru studii lingvistice ulterioare.

Apelul la lexicografia românească a secolului al XIX-lea permite refacerea secvenţială a problematicii acesteia în procesul de constituire ca disciplină, iar atestarea cuvintelor în publicistică reevaluează vechimea unor unităţi şi accepţii lexicale.

În sfârşit, efortul nostru slujeşte domeniului traducerilor din literatura vremii în alegerea termenului celui mai potrivit în procesul de echivalare.

Să nu uităm dimensiunea larg culturală a demersului nostru cu privire la „modalitatea în care limba şi limbajele contribuie la cunoaşterea lucrurilor şi a fenomenelor” (M. Neţ 2005: 20).

Lucrarea are trei părţi.

Prima parte expune contextul social-istoric al fenomenului cercetat (capitolul I) şi metodologia de lucru (capitolul II): metoda onomasiologică, metoda câmpului lexico-semantic şi metoda lexicografică, concretizate într-o analiză lexicală, semantică, fonetică, gramaticală, cu scopul obţinerii unor concluzii globale, dar şi particularizante, în privinţa acestui lexic.

Partea a doua conţine corpusul lexical, fondul documentar, vocabularul propriu-zis, ordonat alfabetic, asupra căruia s-a efectuat analiza. Prin vocabularul modei feminine facem referire la cuvintele care denumesc obiecte de îmbrăcăminte

şi încălţăminte, precum şi la termeni de croitorie care apar în textele cronicilor de modă din jurnalele şi revistele vremii.

Partea a treia prezintă observaţiile şi concluziile noastre referitoare la cercetarea în discuţie. Capitolele III–IX sunt dedicate unor probleme de etimologie, ortografie şi fonetică, unor procedee externe şi interne de îmbogăţire a vocabularului modei, unor probleme de semantică, de lexicografie, ca şi contextului extralingvistic în examinarea câmpului lexical al modei feminine din această perioadă.

Prezentarea succintă a contextului istoric particular al societăţii româneşti din secolul al XIX-lea este indispensabilă evidenţierii transformării universului românesc, tributar unor mentalităţi tradiţionale specifice, sub influenţa noilor realităţi ale lumii occidentale.

Importanţa veşmântului feminin porneşte de la rolul femeii în construcţia societăţii româneşti moderne. Până în secolul al XIX-lea, femeia română nu s-a bucurat de un statut social individual, fiind reprezentată de numele de familie, al tatălui sau al soţului. Odată cu noul tip de relaţii economice şi de călătorie, importurile au implicat şi atras mai mult segmentul social feminin din ce în ce mai vizibil în viaţa şi problemele colective ale societăţii româneşti. „Femeia capătă mai multă libertate, devenind aproape egală în spaţiul privat, participând la decizii şi plasată într-o poziţie tot mai centrală în spaţiul public, unde este admirată, curtată şi supusă atenţiilor” (Majuru 2010)[1].

La sfârşitul secolului, se vehiculau deja nume feminine cunoscute în diverse domenii ştiinţifice (Sarmiza Bilcescu, Adela Xenopol, Sofia Nădejde, Ella Negruzzi, Maria Flechtenmacher, Eleonora Strătilescu etc.). Abilităţile femeilor, menţinute în umbră de veacuri, s-au manifestat însă la momentul potrivit afirmării lor sociale. Emanciparea, în raport cu vechile cutume, a început, printre altele, prin vestimentaţie.

Femeile române au preluat şi adaptat moda cea mai renumită pe plan mondial la momentul respectiv, cea franceză. Întreaga atenţie era îndreptată spre capitala Franţei, Parisul fiind nucleul modei internaţionale. Emulaţia faţă de incontestabilele valori occidentale a determinat aderarea fără rezerve la un mod de existenţă nou, modern. Alături de soţi, de multe ori inactuali în vestimentaţie, inerţie datorată apartenenţei lor la vechile structuri, femeile române au arborat cu surprinzătoare îndrăzneală rochii şi accesorii pariziene, impunând astfel o imagine nouă în lumea autohtonă, dar şi în afara ţării. Societatea românească antrenează toate forţele sale în procesul de sincronizare cu Apusul progresist, iar societatea feminină din interior, ocultată în spaţiul public până atunci, adoptă cu o uşurinţă şi cu o tenacitate fără egal, chiar cu riscul de a fi ridiculizată uneori, stilul de viaţă occidental, salvator în lupta cu mentalităţile retrograde ale Răsăritului european.

---

[1] http://www.e-antropolog.ro/2010/12/bucurestii-secolului-al-xix-lea-intre-orient-si-tentatia-modernitatii/

Noile *realia*, cele din modă fiind printre primele, au pătruns cu denumiri împrumutate. Întrucât interesul cvasigeneral pentru moda vestimentară a permis rapida şi masiva pătrundere a noii terminologii prin cel mai nou şi eficient mijloc de difuzare în masă al timpului, presa, am încercat o incursiune în rubricile de modă şi mondene ale acestei noi forme de comunicare socială. Consecinţă imediată a Revoluţiei Industriale, apariţia ziarelor şi revistelor a constituit mijlocul de informare cel mai oportun momentului, prin larga difuzare şi deschidere către noutate, deci şi către modă, astfel încât o parte însemnată din cantitatea mare de împrumuturi lexicale au pătruns şi au fost utilizate pentru prima dată de gazetarii vremii în rubrici specifice, aproape nelipsite din orice jurnal. Primul periodic românesc, „Courrier de Moldavie", apăruse la sfârşitul secolului al XVIII-lea, inaugurând presa românească în limba străină cea mai influentă a vremii şi care avea să fie cea mai familiară românilor în secolul al XIX-lea. Odată cu apariţia jurnalelor şi gazetelor româneşti de informaţie generală, moda pariziană a fost mereu popularizată în rubrici specifice. Începând cu „Albina românească" (1839), continuând cu zecile de titluri importante ale veacului, dintre care amintim „Timpul", „Românul", „Adevărul", cotidiene de cursă lungă, secondate de hebdomadare, calendare, reviste, almanahuri, anuare, toate aceste seriale vor îngloba rubrici dedicate modei, vor insera reclame şi foiletoane sezoniere, cum s-ar numi în presa actuală „de monden" (http://www.romlit.ro/de_monden). Publicistica a evoluat concomitent cu modernizarea limbii române, întregul secol fiind marcat de apariţia acestei forme de informare în masă şi de limbajul funcţional specific, cel jurnalistic. Noi ne-am oprit la anumite titluri care conţin articole sau rubrici destinate modei, şi anume: „Curier de ambe sexe" (1836–1842), „Albina românească" (1848), „Seculul" (1856), „Ilustraţiunea" (1860), „Păcală" (1860), „Proprietarul român" (1861–1862), „Amicul familiei" (1863–1864), „Satyrul" (1866), „Perseverenţa" (1868), „Gazeta naţională" (1871), „Timpul" (1877), „Figaro" (1877), „Femeia română" (1879), „Bobârnacul" (1879), „Perdaful" (1881), „Jurnalul modelor" (1882), „Gazeta ilustrată" (1882–1883), „Necesarul" (1884), „Anuarul artelor" (1886), „Dreptatea" (1888), „Adevărul" (1888–1890), „Biblioteca familiei" (1890), „Lumea ilustrată" (1891), „Cafeul Chantant" (1894), „Dracu" (1896), „Teatru – Modă – Muzică" (1897), „Moda ilustrată" (1897–1902), „Depeşa" (1901), „Moda (1905), „Almanahul modei noi ilustrate" (1907), „Şicul bucureştean" (1908), „Moda nouă ilustrată" (1909).

Secolul al XIX-lea a îndreptat decisiv societatea românească spre un nou model de civilizaţie, iar după cum afirma Lazăr Şăineanu, în prefaţa *Dicţionarului universal al limbei române* (1922: VI), „ruptura la noi între trecut şi prezent s-a făcut într-un mod atât de brusc, achiziţiunile culturei europene s-au substituit atât de repede unor instituţiuni seculare, încât prezentul pentru alte popoare formează pentru noi un trecut adesea îndepărtat sub raportul social, politic şi lingvistic. Astfel este, de exemplu, societatea română între 1840 şi 1860".

Vocabularul modei vestimentare din prezentul studiu este selectat exclusiv din textele de specialitate, apărute în ziarele şi revistele perioadei cercetate.

Păstrarea încă în uz a unei părţi din terminologia neologică a vremii este un argument important în sprijinul necesităţii analizei noastre, singura capabilă să reconstituie dimensiunile în epocă ale vocabularului românesc în domeniu, stabilirea acestor concepte în limba română literară arătând buna cunoaştere a sensului lor la toate nivelurile. De altfel, unii termeni de vestimentaţie au pătruns şi în terminologia altor domenii şi discipline, prin împrumut transdisciplinar intern.

Corpusul lexical propriu-zis conţine în general cuvinte-titlu formate din substantive simple şi compuse, ordonate alfabetic.

Paradigma vocabularului se constituie din mini-monografii ale fiecărui cuvânt, alcătuite pe baza câtorva elemente, şi anume:

– introducerea cuvântului-titlu, cu caractere aldine;
– consemnarea etimologiei directe;
– precizarea categoriei morfologice;
– semnalarea variantelor de singular şi plural, dacă dispunem de informaţie;
– notarea definiţiei/definiţiilor termenului prin incursiuni cronologice în lexicografia românească;
– marcarea numărului de sens;
– indicarea primei atestări în publicistica vremii (primul exemplu);
– urmărirea dinamicii cuvântului prin exemple, dacă deţinem citate;
– consideraţii relevante asupra sinonimiei, dacă este cazul;
– recursul la semnul contextual iconic relevant, unde este cazul;
– specificarea unor unităţi frazeologice, cu caractere cursive;
– scurte observaţii asupra evoluţiei termenului: frecvenţă, determinologizare, ieşire din uz.

Neologismele în studiu, apărute într-o etapă de maximă instabilitate lexicală, sunt realizate la nivelul expresiei scrise într-o multitudine de variante, în urma alunecărilor suferite în limbajul publicistic, de altfel purtător de avangardism lexical şi conceptual; am considerat necesar să notez aceste fenomene tranzitorii pentru relevanţă în dinamica limbii.

Vocabular de jargon, adoptat iniţial de protipendadă, parte din el extins treptat în uzul general, lexicul vestimentaţiei feminine a accentuat pragmatica discursului care include destinatarul mesajului (Bidu-Vrănceanu 2007: 42), cunoscător mai mult sau mai puţin avizat al acestui limbaj. Cercetarea prezentă va căuta argumente în sprijinul stabilirii locului acestui vocabular în sistemul general al lexicului limbii române.

Din punct de vedere metodologic, am considerat utilă analiza onomasiologică a acestui corpus pe baza metodei câmpului lexico-semantic (Bidu-Vrânceanu 2008: 15), „câmpul cel mai deschis” (Sala 2010: 147), alături de cea semasiologică fondată pe o analiză comparativă a definiţiilor fiecărui termen din lexicografia

românească a vremii, lucrarea înscriindu-se în fluxul cercetărilor lexicologice asupra terminologiilor aplicate.

Ca urmare, am considerat că metoda câmpului lexical, enunțată de lingvistul german Jost Trier în 1931, prin care sensul oricărui cuvânt se defineşte în relație cu sensul cuvintelor învecinate din cadrul aceluiaşi câmp, este obligatorie în gruparea şi definirea cuvintelor din vasta paradigmă a modei.

Ca fenomen socio-cultural, moda vestimentară antrenează numeroase domenii de activitate: tehnologie industrială, tehnică sartorială, artă, decorațiuni, cu influență asupra mentalităților legate de corpul uman, de familie, ritualuri, practici sociale etc., ceea ce amplifică problematica cercetării.

Caracteristica de ansamblu paradigmatic impune segmentări succesive ale acestui lexic. Pentru a urmări descrierea unităților lexicale aparținând acestui câmp semantic, precizăm următoarele:

– am decis restrângerea vocabularului mult prea amplu al modei vestimentare la moda feminină, iar în cadrul acesteia la terminologia obiectelor de vestimentație, de tehnică de croitorie şi de încălțăminte (terminologia modei masculine fiind numai un reper punctual), excluzând însă moda bijuteriei, a materialelor pentru confecții etc.;

– corpusul este constituit din leme ordonate alfabetic;

– fiecare unitate lexicală este atestată prin citate extrase din presa românească a vremii, primul citat constituind şi prima atestare;

– publicistica românească cercetată va depăşi a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi se va încadra în perioada 1836–1909[2];

– paradigma aliniază exclusiv cuvinte atestate în presa vremii ale cărei titluri sunt precizate în bibliografie;

– s-a păstrat grafia epocii, neadaptată, în special în cazul limbajului specializat din domeniul modei;

– lista nu este exhaustivă.

Pentru redarea specificului limbii române în proces de neologizare, vor fi incluse în paradigmă neologismele efemere întâlnite, în perfectă concordanță, considerăm, cu caracterul tranzitoriu al fenomenului modei. Acest fapt nu impietează asupra unității analizei întemeiate pe proprietăți semantice comune.

Existența unor unități complexe, de tipul expresiilor frazeologice, al compuselor, a extins analiza pe axa sintagmatică. „Recurența grupului (în corelație cu pertinența conceptului), specificul şi coeziunea semnificației" (L. Depecker 2002: 67 *apud* Bidu-Vrănceanu 2007: 37) aduc elucidări semantice necesare.

Precizăm că spectrul semantic-funcțional al lexicului modei se distinge printr-o mobilitate excesivă în general, dar mai ales în această etapă, ceea ce

[2] Am extins perioada de cercetare a lexicului modei vestimentare începând cu anul 1836 „Curier de ambe sexe", din motive de consemnare a unei apariții cât mai vechi a cuvintelor din vocabularul modei, până la anul 1909 „Moda nouă ilustrată", pentru a urmări acest lexic în revistele dedicate exclusiv modei.

afectează morfologia şi impune observarea unor aspecte derivaţionale particulare atât ale termenilor moşteniţi, cât şi ale termenilor împrumutaţi în diverse stadii de evoluţie: etimologii interne, fluctuaţii de gen şi număr, fonetisme de tranziţie, reverberaţii în semantică privind sinonimia, polisemia, omonimia, paronimia.

Principiile ortografice şi fonologice circumscrise fenomenelor de adaptare, variantelor grafice, accidentelor lexicale constituie obiectul capitolului V. Observaţii referitoare la ortografie şi fonetică, în ciuda faptului că ne ocupăm de un lexic scris, sunt oportune în cazul limbii române al cărei sistem fonologic permite o astfel de abordare. Formele lexicale grafiate în concordanţă cu regulile fonetice ale limbii române reprezintă un indicator al gradului de adaptare lexicală, dar şi de înţelegere a noului concept de către vorbitori. Acest lexic constituie, probabil, una dintre zonele cele mai supuse abaterilor prin varietatea formelor grafice, respectiv fonetice, precum şi prin acceptarea unor variante lexicale atipice, care conferă un caracter vădit xenofil perioadei istorice cercetate.

Un capitol separat va fi destinat expunerii procedeelor, externe şi interne, de îmbogăţire a limbii române. Ne referim la neologisme ca împrumuturi (în cadrul cărora deosebim xenisme, calcuri, formaţii deonomastice etc.) şi la procedee interne (etimologii interne, derivare, compunere, calcuri lingvistice).

Vastul repertoriu conceptual al lexicului modei feminine dezvoltă în diacronie fenomene care presupun acţiuni de banalizare, vulgarizare, terminologizare etc., în trecerea spre funcţionalitatea comună.

Fenomenele de sinonimie lexicală, omonimie, paronimie şi polisemie, mult amplificate în perioadele de înnoire a limbii, au apărut sub presiunea absorbţiei noului şi al accesului rapid, neadaptat ritmului, la noua conceptualizare (capitolul VII).

Recursul la metoda lexicografică (capitolul VIII), indispensabilă analizei terminologice, constă din confruntarea text – dicţionar, în scopul expunerii unor defazări explicabile pentru perioada şi domeniul cercetat şi pe care abordarea noastră încearcă să le evidenţieze. Dicţionarele folosite se regăsesc în bibliografia finală.

Fiecare cuvânt din acest câmp lexical impune identificarea reprezentării sale conceptuale, stabilindu-se distanţa dintre denotaţie şi uz, dintre definiţie şi text. Metodele adoptate au menirea să evidenţieze rolul relaţiilor paradigmatice în semantica lexicală, prin precizarea sensului specializat, cu apel la definiţie şi metalimbaj lexicografic, pe baza ocurenţelor notate. Metoda comparativă, cea contextuală, cea extralingvistică, respectiv iconică, alcătuiesc mijloace eficace în stabilirea sensurilor anumitor unităţi lexicale.

Reprezentarea lexicului unei limbi prin definiţii lexicografice constituie o raportare obligatorie în cazul comparaţiei şi diferenţierii semantice. Lexicografia furnizează definiţiile din a căror „lectură” se pot extrage sensul/sensurile cunoscut/e de lexicografi în epocă. De altfel, aproape întregul aparat lexicografic intră în atenţia noastră datorită utilităţii efective în descrierea cuvântului: sensul

prim, sensurile derivate, numerotarea sensurilor, marcarea diastratică, diatopică (etc.).

Cuvintele au fost ordonate alfabetic, apoi analizate concis, individual, parcurs care a implicat următoarele etape:

(a) selectarea termenului pe bază de opoziții semantice între termenii aceleiași clase paradigmatice;

(b) prezentarea etimologiei termenului sau a căilor de pătrundere;

(c) analiza comparativă a definițiilor lexicografice ale termenilor;

(d) sesizarea elementelor neconsemnate de lexicografii români în definițiile termenului;

(e) folosirea definițiilor alternative (a gloselor) din textele cercetate, în lipsa unei definiții lexicografice;

(f) utilizarea contextului extralingvistic, iconic, pentru identificarea referentului sau pentru observarea unor diferențe specifice lacunare.

Cum definiția are rolul de a transmite competență în utilizarea termenului, în cerințele unei definiții sunt incluse principii ca: indicarea domeniului, a structurii morfologice a termenului și precizarea conceptului, prin reducere la un „tip reprezentativ" (F. Gaudin 2003: 145 *apud* Bidu-Vrănceanu 2007: 50). Echivalența semantică presupune cunoașterea sistemului referențial prin decodificarea contextului lingvistic și extralingvistic deopotrivă. Vocabularul referențial al modei vestimentare se descifrează prin „codul deschis" al definițiilor naturale, substanțiale sau relaționale (DȘL 2001: 155). Lexic preponderent specializat, difuzat ca informație de uz general, vocabularul modei impune verificarea definirii termenilor atât prescriptiv, non-ambiguu, în scopul particularizării, cât și general, enciclopedic, pentru a observa șansele fixării acestuia în mentalul comun. În cazul substantivelor neologice concrete, din care acest vocabular este alcătuit în cea mai mare parte, nevoia de rigoare în definire este necesară pentru individualizarea referentului, pentru a se evita o confuzie cu hiperonimul stabil (cu care este frecvent identificat în dicționare) sau cu sinonime, particularizarea fiind un atribut al diferențelor specifice sau al mărcilor descripționale, acestea fiind cele care imprimă precizie. Cât despre definițiile relaționale, acestea se folosesc în lexicul modei pentru categorii de genul întreg/parte, apartenență, asemănare.

Varietatea „elementelor clasificatoare" (Mazière 1981: 85) din definiție este corelată cu hiperonimia, trăsăturile distinctive constând din detalii care subliniază termenul din punct de vedere descriptiv, relațional, funcțional și al finalității.

De asemenea, informația cere omogenitate în concept pentru o corectă raportare ierarhică în funcție de scopul strict științific al receptării, ca definiție terminografică sau lexicografică. Pentru a crea clase paradigmatice cât mai riguroase, sunt necesare componente de sens definitorii. Numai utilizarea semelor (generice, specifice, inerente, funcționale etc.) ajută la delimitarea valorilor semantice în anumite cazuri.

Furnizarea unor definiţii alternative în textele de publicistică cercetate are menirea de a facilita accesul cititorului comun la conceptul nou sau la sensul specializat. Ele se dovedesc pertinente şi economice, apărând de obicei în paranteze, atunci când autorul introduce cuvântul pentru prima oară într-un text de modă românesc. Explicaţia se rezumă la o echivalenţă sinonimică sau la o scurtă descriere care operează ca deschizătoare de cod, deşi este furnizată de cronicarul monden, nu de un lexicograf.

Aparatul lexicografic tratează nomenclatorul prin marcaj diastratic şi prin punctuaţie adecvată, ataşate fiecărui cuvânt-titlu, pe lângă definiţiile propriu-zise. Acestea permit identificarea tipologiei relevante în demersul nostru: definiţii naturale/convenţionale, substanţiale, enciclopedice, relaţionale, terminologice, lexicografice, alternative/glose. Relaţiile sintagmatice, raportarea la referent, conceptul, metalimbajul, sensurile, circularitatea lexico-semantică sunt elemente de punctat unde este necesar.

Termenii modei nu se caracterizează întotdeauna prin monoreferenţialitate şi univocitate, condiţii necesare pentru calitatea de terminologie. Aici intervine rolul contextului lingvistic şi chiar al celui extralingvistic în dezambiguizare, pentru a evita confuzia în desemnarea unor referenţi cărora le vom dedica un scurt capitol (IX). Deci, se vor ivi cazuri când trebuie să luăm în considerare contextul extralingvistic pentru stabilirea referentului sau a unor caracteristici ale acestuia în lipsa unei definiţii.

Existenţa unui material iconic bogat în jurnalele de modă ale timpului pentru vestimentaţia descrisă este de mare utilitate în completarea, clarificarea, dezambiguizarea sensului în anumite cazuri. Reprezentarea referenţială, element care condiţionează acurateţea descrierii semantice în definiţia lexicografică, apare ca element de control extralingvistic de notabilă importanţă pentru tipul de paradigmă de care ne ocupăm. Orice element diferenţiator se constituie în element pertinent în informaţia lingvistică, uneori insuficient structurată, fie datorită unei cunoaşteri precare a domeniului de către lexicograf, fie datorită glosării circulare în baza unei cunoaşteri anaforice a tipului de referent.

Corpusul lexical este urmat de o anexă care cuprinde liste de cuvinte care evidenţiază sensul, uzul sau importanţa termenilor în anumite etape din cadrul perioadei cercetate (criterii semantice: sinonimie, polisemie; etimologice; de uz: atestare, frecvenţă; clasă paradigmatică: proprietăţi sau categorii referenţiale etc.)

Ultimul capitol (X) cuprinde concluzii generale asupra analizei şi contribuţiei noastre cu privire la caracteristicile vocabularului modei vestimentare feminine din societatea românească din secolul al XIX-lea şi influenţa acestui lexic în modernizarea limbii române.

Bibliografia prezentată în finalul lucrării cuprinde trei liste: o bibliografie selectivă a dicţionarelor din epocă, o bibliografie unificată a lucrărilor de specialitate şi de mentalităţi şi o listă a periodicelor utilizate.

ABREVIERI

AF = „Amicul familiei”, 1863–1864

AR = „Albina românească”, 1829–1835; 1837–1850

BC = „Târgulu cu idei sau Buletinulu Cişmegiului”, 1857

CIP = „Calendar istoricu şi popularu”, 1858–1861

BF = „Biblioteca familiei”, 1890

CS = „Calendarul Scaiului pe Anul 1883”

GI = „Gazeta ilustrată”, 1882–1883

JM = „Jurnalul modelor”, 1882

LR = *Lexicografia română*

LRV = *Lexicografia română veche* (1847–1922)

MI = „Moda ilustrată”, 1897–1902

MNI = „Moda nouă ilustrată”, 1909

PR = „Proprietarul român”, 1861–1862

T-M-M = „Teatru-Modă-Muzică”, 1897

VF = *Vestimentaţia feminină*

VVF = *Vocabularul vestimentaţiei feminine*

VVFR = *Vocabularul vestimentaţiei feminine româneşti*

VVM = *Vocabularul modei masculine*

PARTEA I

CAPITOLUL I

SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN CONTEXT EUROPEAN ÎN SECOLUL AL XIX-LEA. VEȘMÂNTUL FEMININ

Secolul al XIX-lea, cu transformările sale uimitoare, a adus semnificate noi, preponderent din tehnică, în urma invențiilor și inovațiilor legate de Revoluția industrială[1]. Pentru universul românesc, modernitatea a fost reprezentată de Franța, a cărei influență se datora atât afinităților de limbă și cultură, cât și relațiilor strânse dintre intelectualii din cele două țări. S-a spus că moda a însemnat pentru Franța ceea ce Revoluția industrială a reprezentat pentru Anglia. Parisul a devenit centrul de putere în domeniul modei, dând tonul vestimentației feminine pe întreaga durată a secolului al XIX-lea.

Călătoriile diplomaților, bancherilor și negustorilor români la Paris au facilitat difuzarea noii tehnologii prin procurarea de materiale și obiecte din domeniul modei, atât de prețuită în Principate. Procesul de pătrundere a modei vestimentare însoțită de termenii specifici a continuat mai întâi în elita românească, cunoscătoare a limbii franceze, în limbajul tinerilor întorși de la studii, al celor avizați, apoi în limbajul comun. Apariția unor denumiri de profesii legate de modă în serviciile publice, precum: modistă, marșandă, lenjereasă, coafor, bijutier, ca și de comercianți specializați ca: negustor de lenjerie, de galanterie etc., ori de cronicari de modă, gazetari de mondenități etc. în domeniul presei, toate acestea constituie argumente în favoarea schimbărilor fundamentale survenite în societatea românească din epocă.

Viața mondenă bogată, balurile de la curte, din casele boierilor vremii, balurile mascate, recepțiile, inaugurările, expozițiile naționale și internaționale etc. au constituit la rândul lor un stimulent pentru vestimentația de lux.

Interesul arătat de mase pentru personalitățile prezente la asemenea ocazii a fost întreținut stăruitor de publicistica timpului în care recunoscuți comentatori mondeni, cum ar fi Constanția de Dunca și Mișu Văcărescu (Claymoor), analizau cu discernământ estetic piesele de vestimentație etalate la asemenea evenimente,

---

[1] Revoluția industrială (aprox. 1760–1840), http://www.britannica.com/EBchecked/topic/287086/, perioadă anterioară cercetării prezente care a permis omenirii o nouă înțelegere a lumii și un mod mai activ de manifestare a individului. Posibilitățile de a se informa, deplasa, de a prelucra și folosi mediul au lărgit spațiul de acțiune și modul de relaționare cu semenii și lumea.

furnizând detalii despre materialele folosite şi proveniența lor, croieli, croitori, culori, accesorii etc., determinând astfel formarea unei educații vestimentare şi a unui rafinament al gustului tinerelor femei. Presa vremii, prin aceşti gazetari specializați, a reuşit să creeze un adevărat personaj din costumul urban feminin. Ulysse de Marsillac afirma în *La Voix de la Roumanie* („Le Podou Mogochoi", 1865, nr. 39), că „păstrând proporțiile, nu cred să existe un alt oraş în lume în care să fie atâta lux ca în Bucureşti" (vezi şi A.-S. Ionescu 2006: 31).

În acest context efervescent, plin de emulație față de înnoitoarea lume occidentală, femeile au îmbrățişat fără rezerve modernizarea, ba chiar au reuşit să adauge şi să impună ulterior câteva piese de modă apreciate de lumea occidentală, rămase în istoria costumului cu denumiri ce atestă proveniența românească, precum corsetul moldav sau pălăria dorobanț (A.-S. Ionescu 2006: 228).

Supremația modei era deținută de doamnele din înalta societate, cu statut şi avere, capabile să suporte exorbitantele cheltuieli ale fastuoaselor toalete. Emanciparea femeii române s-a desfăşurat cu repeziciune, în decurs de un secol, pornind de la vestimentație, care a început să permită libertate în atitudine, concepție despre lume şi realizare individuală, şi continuând cu accesul la învățământ şi la sferele active social ale cetății. Astfel, la sfârşitul secolului existau deja câteva reprezentante de seamă ale femeii române în diverse domenii de specialitate.

Schimbările au fost întâmpinate cu uimire sau neîncredere de unii exponenți ai mentalității masculine. De aceea, literatura şi presa erau pline de referiri încărcate de ironie la adresa femeii. Iată un exemplu: „Numele de femeie a ieşit din modă şi nu se aude alta decât damă sau cucoană. Aşadar, nu femeile, ci damele merg călare, joacă biliard, fumigă țigare, cetesc gazete şi dizbat politica lumei, în vreme când copiii cei mici, torsul, țesutul, legumele şi paserile se povățuiesc de mâini străine, pe care [le] plătesc sărmanii bărbați cu a lor sudoare amară" (AR, 1841, nr. 49, p. 206).

Elanul femeii de a promova noul a fost marcat nu arareori de excese şi inadvertențe care au fost sesizate şi sancționate imediat printr-o dezaprobare vădită atât de cronicari, cât şi de pamfletari. Menținerea unui oarecare echilibru între extravaganță şi sobrietate s-a datorat şi elaborării şi publicării unor coduri de toaletă civilă care emiteau precepte şi recomandări bazându-se pe reguli de tradiție şi de psihologie colectivă care stigmatizau noul.

Îmbogățirea experienței umane şi schimbarea statutului femeii au avut efecte rapide şi în planul comunicării, prin apariția de semne lingvistice adecvate noilor realități. Vocabularul înregistrează aproape instantaneu obiectele noi, prin includerea unui semn în circuitul lingvistic, denumiri de haine, artefacte cu impact social imediat, vizual şi semiotic.

Lexicul modei se structurează accelerat, are o existență pasageră şi un semnificat, determinat social, mereu înlocuit. După cum se ştie, invazia masivă de termeni francezi s-a petrecut mai ales în prima jumătate a secolului, până prin

deceniul al treilea, când vocabularul modei era încă reprezentat de turcisme şi neogrecisme, cu excepţia unor vocabule latineşti moştenite din limba veche. La mijloc de veac erau deja în uz foarte multe franţuzisme, dar şi italienisme şi germanisme. Desigur, paralel, circula vocabularul uzitat anterior, în special pentru semnificatele stabile sau arhaizate.

Ne aflăm, aşadar, în faţa unui fenomen neobişnuit prin amploare, în faţa unui limbaj specializat, a unei limbi deformate, a unui jargon sau cod utilizat de vorbitorii unui grup social privilegiat, în scopul diferenţierii faţă de ceilalţi membri ai societăţii, asimilat în timp la nivel social larg, în mare măsură datorită publicisticii. Moda a intrat în percepţia colectivă ca fenomen tranzitoriu, caracterizat prin cvasiglobalitate şi ciclicitate. Această realitate reuşeşte să modifice gustul practic şi pe cel estetic, deci şi mentalitatea şi relaţiile interumane ale timpului, dovedindu-se astfel un eficient şi original mijloc de evoluţie socială.

PRESA ROMÂNEASCĂ DE SPECIALITATE DIN SECOLUL AL XIX-LEA. JURNALE ŞI LIMBAJ JURNALISTIC

Indicator sensibil al tendinţelor limbii, vocabularul presei scrise impune o cercetare amănunţită, indispensabilă studiului dinamicii acestuia. În urma cercetării unui număr important de titluri şi numere de periodice româneşti din această perioadă, se constată că presa de mare tiraj are în componenţă şi rubrici de mondenităţi şi de prezentare a noilor modele de modă vestimentară. De asemenea, unele reviste specializate încep să capete renume. Încă din perioada apariţiei primelor periodice în limba română, scrise în alfabet de tranziţie, mici rubrici de modă erau inserate printre „feiletoane” şi articole politice, economice etc. Facem referire la „„Curierul românesc”, cu suplimentul „Curier de ambe sexe”, gazetă condusă de Ion Heliade-Rădulescu, şi la „Albina românească”, sub redacţia lui Gheorghe Asachi la Iaşi, ambele apărând la 1829, publicaţii de „cursă lungă” în care ştirile externe ocupau cea mai mare parte din pagină. Periodicele menţionate conţin texte referitoare la modă la care vom recurge, fiind primele surse din publicistica românească care atestă cuvinte din acest vocabular.

Cu o apariţie îndelungată, punctată de întreruperi, ziarul „Timpul” (1856–1924), a fost un ghid de noutăţi prin reclamele comerciale de pe ultima pagină, ca şi un ajutor în urmărirea ofertei vestimentare. Publicarea unor informaţii extinse, specializate în promovarea noutăţilor din modă, semnate de Constanţia de Dunca în revista sa, „Amicul Familiei” (1863–1868), sub titlul „Chronica de mode parisiene”, instituie acest tip de cronică pe care-l susţine cu profesionalism, creând premisele altor reviste de gen.

Dintre periodicele de limbă franceză, notăm apariţia revistei „Le Moniteur de la Mode”, Paris, 1857, publicaţie solicitată şi în România, iar în anii ’90, remarcăm titlurile „Bucharest mondain, journal illustré, hebdomadaire, littéraire, artistique,

thêatral et sportif", publicat între anii 1892–1893 şi „Les Modes", Paris, 1903. Ne oprim şi la periodicele româneşti în limba franceză, „Le Journal de Bucarest" (1870–1877; 1879–1940) şi „La Voix de la Roumanie" (1861–1866), care prezentau în detaliu toaletele de la evenimentele mondene ale Bucureştilor, oraş în care, considera eseistul Ulysse de Marsillac, luxul devenise o datorie.

„L'Indépendance roumaine" (1879–1935) găzduieşte rubrica intitulată „Carnets du High-Life", semnată de celebrul Claymoor, pseudonim al lui Mişu Văcărescu, rafinat cunoscător al stilurilor de modă vestimentară, ca şi un pasionat cronicar al vieții mondene bucureştene. Ultimele două nume menționate sunt repere ale genului în presa românească de limbă franceză, valoroase pentru exigența relatărilor lor şi pentru informația de viață socială românească furnizată.

În tabloul publicațiilor interesate de fenomenul modei se încadrează şi normativul vestimentar şi social intitulat „Codul toaletei civile" (1870), pe care-l menționăm pentru intervenția cu intenție restrictiv-formativă, deoarece formulează observații asupra luxului ostentativ etalat în capitală de privilegiați şi are pretenția de a fixa standarde ale bunului gust în vestimentația feminină.

Presa de modă continuă spre sfârşitul secolului cu titluri ca: „Moda pariziană", „Teatru şi muzică" (1898–1899), „Moda universului" (1899), în secolul următor cu „Moda nouă" (1903–1904), „Moda", devenită mai târziu „Moda nouă ilustrată" (1905–1909), „Moda, arta şi sportul" (1907) etc. Alături de publicațiile amintite, au existat nenumărate alte titluri de ziare şi reviste româneşti în care informația asupra modei feminine, în special prin articole în serie, constituie sursă de cercetare a vocabularului modei. Pe lângă publicațiile citate, enumerăm o serie întreagă de alte lucrări de publicistică care ilustrează fenomenul prin articole de specialitate şi prin variate texte cu caracter satirico-umoristic, dar prețioase din punct de vedere lexical: „Timpul" (1856–1861; 1876–1924), „Secolul" (1856), „Românul de duminică" (1857–1915), „Proprietarul român" (1860–1862), „Revista Carpaților" (1860–1861), „Păcală" (1860), „Biblioteca familiei" (1863–1868), „Cicala" (1859–1879), „Satyrul" (1866), „Perdaful" (1878–1882), „Femeia" (1878), „Femeia română" (1878–1881), „Bobârnacul" (1879–1886), „Farfara" (1879–1880), „Tarara" (1880), „Necesarul" (1884), „Sarsailă" (1884), „Peleşul" (1884–1888), „Universul" (1884–1895), „Seara" (1886–1887), „Dreptatea" (1888), „Zefirul" (1890), „Lumea ilustrată" (1891–1897), „Sfârleaza" (1891), „Şezătoarea" (1892), „Ziarul damelor de brodărie pentru lingerie şi lucs" (1893–1894), „Altițe şi Bibiluri" (1893–1894), „Vatra" (1894), „Cafeul chantant, organ decoltat al cocotelor şi a celor care fac zâmbre" (1894), „Dracu, ziar umoristic săptămânal național-liberal" (1896–1897), „Revista orientală" (1896), „Teatru – Muzică – Modă" (1897–1898), „Universul amuzant" (1897–1898), „Salonul" (1901), „Suveica" (1901), „Milionul" (1901), „Depeşa" (1901), „Şicul bucureştean" (1908), „Urzica" (1908).

Calendarele, publicații anuale de tipul almanahului sau magazinului, includeau, de asemenea, informații despre modă. Facem referire la „Calendarul lui Nichipercea pe anul 1861, 1862", „Calendar Geografic", „Istoric şi Literar pe anul 1861", „Calendarul pentru toți, propheticu, amusant, popular pe anul comun 1862", „Calendarul român pe anul 1867", „Calendarul Dracului pe anulu 1867", „Calendarul istoric popular pe anul 1869", „Calendarul Scaiului pe Anul 1883", „Calendarul revistei „Lumea Ilustrată", 1891–1897, „Calendarul Moftului Român pe anul 1902", „Calendarul literar şi artistic pe anul 1909".

Publicarea „Modei ilustrate", în 1897, după revista franceză „La Mode Illustrée", constituie evenimentul cel mai notabil în presa de specialitate. Revista continuă să apară până în 1907, fiind de format mare, dedicată în exclusivitate modei, cu gravuri explicate amănunțit, însoțite de tipare importante pentru înțelegerea referenților. Puterea de persuasiune a publicisticii în noul tip de discurs s-a concretizat într-o difuzare atractivă care folosea iconografia şi identifica şi enunța valori sociale specifice noului cod verbal. Preferința pentru neologisme şi structuri neologice a stimulat percepția publică față de terminologia modei. Desigur, competența lingvistică a receptorului a contat mult în remarcarea cuvântului nou şi în preluarea lui.

Gradul de difuzare a termenului a marcat formarea competenței şi performanței lingvistice, iar presa vremii a făcut eforturi mari în informarea publicului românesc. Cantitatea uriaşă de termeni noi a atras participarea unor cercuri de populație urbană din ce în ce mai largi în procesul de comunicare şi a deschis mult codul acestui lexic. Referenții au fost identificați adecvat uneori grație atât atitudinii de emulație din epocă față de fenomen şi de limba sursă, cât şi precizării sensului prin echivalenți potriviți, de pildă: *ancolură* (jurul gâtului), *bottine* (cismulițe), *brandenburguri* (galoane puse în curmeziş), *ghimpă* (camisetă), *saute-en-barque* (paltonaşe), *palladă* (un fel de pelerină), *passul* (dinaintea) etc.

Când mai multe cuvinte desemnau acelaşi semnificat, folosirea lor era delimitată de anumite particularități, de exemplu seria *pelerină/talma/ rotondă/pointă/colet*.

De regulă, suprapunerea imperfectă de sensuri a produs specializarea, iar schimbarea registrului stilistic a condus la utilizări contextuale limitate pentru a evita interferența, de exemplu: *bor – bord; volan – baleieuză – şiret* etc.

Tendința de intelectualizare a limbajului, apariția cuvintelor în contexte potrivite, ilustrate, repetarea şi evidențierea terminologiei modei în presă au declanşat rezonarea receptorilor din punct de vedere social şi cultural la tendințele epocii, ceea ce a condus la o capacitate de selecție a unor termeni în defavoarea altora, stabilindu-se astfel relația vorbitorilor cu obiectul mesajului.

SCURT ISTORIC AL MODEI ROMÂNEŞTI

Secolul al XIX-lea este considerat de antropologi ca lipsit de originalitate în istoria costumului, majoritatea modelelor fiind reluări ale celor anterioare (A. S. Ionescu 2006: 1). Însă noile tipuri de materiale şi de accesorii, datorate tehnologiei introduse de Revoluţia industrială, abordarea curajoasă a unor croieli şi ţinute până atunci prohibite, în special în moda feminină, ca şi democratizarea modei îl fac remarcabil şi unic.

Domeniul complex al vestimentaţiei acaparează capacităţile a numeroase industrii, manufacturi şi forme de artă: de la industria chimică, a coloranţilor şi imprimeurilor la cea a ţesăturilor, de la industria pielăriei şi marochinăriei la cea a încălţămintei, apoi la industria manufacturieră a confecţionării de pălării, de pasmanterie, de obiecte decorative, până la cea a bijuteriilor, a designului vestimentar, a croitoriei şi galanteriei.

Noile clase dornice de ascensiune sunt preocupate intens de etalarea bogăţiei prin vestimentaţie. Garderoba masculină, chiar cea militară, reprezintă o sursă de preluări şi adaptări pentru moda feminină, culminând cu moda feminină sportivă. Fluctuaţiile rapide ale liniei, formelor şi volumelor vestimentaţiei pe parcursul secolului anunţă interes pentru funcţionalitate şi confort, pentru o libertate de mişcare sporită.

Odată cu Revoluţia de la 1848, costumul european a pătruns în Principate atât în moda masculină, cât şi în cea feminină. Apoi, spun istoricii şi confirmă publicaţiile de modă, o anumită democratizare în vestimentaţie a continuat după Războiul Crimeii (1853–1856). Mijlocul secolului se remarcă în veşmântul feminin prin extravaganţă în forme, culori, materiale şi modalităţi de decorare. De altfel, pe tot parcursul intervalului 1860–1900 specialiştii vorbesc despre o luptă între simbolurile tradiţionale ale ierarhiei sociale, exprimate prin vestimentaţia fanariotă, pe de-o parte, şi haina modernă, pe de altă parte.

Epoca anterioară impusese în vestimentaţia feminină rochia opulentă ca distincţie de clasă. Stratificarea socială se regăsea în diversele învelişuri de materiale cu *dessous*-uri şi *dessus*-uri. Când clasa de mijloc atinge apogeul prosperităţii, confecţiile la modă recurg la o amplitudine abuzivă, iar culorile capătă îndrăzneală.

Adrian-Silvan Ionescu (2006: 152, 156), excelent cunoscător al istoriei costumului românesc, observa că, după anul 1860, moda cere un contrast cromatic, fenomen care durează până la sfârşitul deceniului al optulea, când gustul se rafinează, semnificaţia culorilor de asemenea, existând culori mai „feminine”, culori accesibile unei anumite stări sociale, văduviei, fecioriei, sezonului etc.

Deschiderea spaţiului de activitate pentru femeie către educaţie, sport, cultură, vilegiatură, activităţi rezervate bărbaţilor până către sfârşitul veacului, indică o răsturnare de valori sociale, un stil de viaţă nou, capabil să schimbe mentalităţile.

Un foarte scurt istoric al modei feminine în modernizare între 1850 şi 1909 va pigmenta discursul ştiinţific cu termeni şi expresii din publicistica timpului.

Intervalul 1850–1860

În Principate, anii 1850–1860 sunt marcaţi de crinolină, simbol al modei feminine a veacului, cu exagerările de volum atât de cunoscute şi hulite în acelaşi timp. Încă din 1836, se atestă creşterea în amploare a fustei prin jupoane suprapuse. Susţinerea jupei începe să folosească armături şi mecanisme, precum „cuşca", „cage" în franceză, de metal sau piele. Se poartă corsetul cu basc. Pălăria şi toca au dimensiuni reduse. „Şosura" e adusă de la Paris, în reclame „de la casa cea mai dintâi". Se caută mănuşi de *juvin* şi mitene lungi şi scurte, ciorapi de *fil d'Ecosse,* iar rochiile sunt lucrate după „cele mai noi jurnale din Paris, Londra şi Viena şi după cele mai frumoase şi moderne etofe". Mantile, mantilete, ghimpe, paltoane, burnusuri de tafta apar frecvent peste rochii strânse în centuri aurite sau în cingători cu „agraf de rubine" care marchează accentuat talia. Algeriana, „şarpa" sunt nelipsite elegantelor femei române. Şemizeturile cu brode elegante de valansiene şi de tulpan subţire se acoperă cu cochete veste de fileandru. Pentru interior, lungi *robes de chambre* din muselină. „Jiletele" şi jachetele au mereu căutare în moda societăţii româneşti.

Publicistica începe să conţină reclame pentru confecţii „de gata". Materialele ocupă cea mai amplă reclamă din pagină: olandă, moir antique, brucselă, ghipiură, pichet, percalin, bazea, tulpan, barej, grenadină, lino, damasc, dril, bumbactele, caşmir, indiană, crep de China, mătăsării.

Intervalul 1860–1870

Perioada 1860–1870 este caracterizată de un lux din ce în ce mai evident afişat de elitele româneşti. Din 1860, croitorii pot folosi maşini de cusut *lock-stitch*, iar materialele se colorează cu vopsele pe bază de anilină încă de pe la mijlocul deceniului.

În 1861, malacovul era încă la modă. La carnavaluri şi „baluri măscuite", la care participantele se privesc prin lornietă, se perindă „travestiuri", dominouri, rochii princesse cu decolteu pronunţat şi redingotă, adică jupă deschisă în faţă peste rochie.

În moda cotidiană, se produce o separare a jupei de corset (A. S. Ionescu 2006: 158). Corsajul cu eleganta bertă de „ghipură" pentru toaletele de seară este o piesă de mare efect şi rafinament. Corsajul cu „revers" şi cu pasmanterii, peste „garibaldiană", coboară peste jupă cu ajutorul tunicii sau bascului. Pe la jumătatea deceniului, apare trena. Talia se strânge în „mici centure creole". Se poartă

pelerine *troacar* cu mâneci clopot, bordate cu blană, „palade”, mantale tombante, „rotonde”, jachete *à la zouave*, „figarouri” sau paltoane *saute-en-barque,* în funcţie de sezon. Pălăriile rotunde, fără noduri, gen marchize şi mateloturi îşi fac apariţia pe străzi. Mănuşi de filet, vara, şi de „Svedia”, iarna. Valuri de mătase, dantele şi „pietrării”. Ghetrele şi „botinele lungi, şnuruite, cu cataramă şi călcâi de alamă”, sunt purtate cu „călţuni roşii de mătasă”.

Din 1870 lista materialelor folosite pînă atunci se completează cu batist, muselină, fulard, bombazină, pichet, lenajuri.

Intervalul 1870–1880

Fusta e lungă, formată din două jupe suprapuse, de culori diferite. Rochia e compusă din două piese, corsajul şi fusta, şi are turnură. Se poartă poloneza, cu şorţ în faţă şi cute, în spate „turnel”, format din două volume drapate, continuat cu trenă. Turnura va reveni prin deceniul al nouălea. Corsajul-vestă se poartă pe jupon cu „resoare”, stil *tapissier* (http://oliaklodvenitiens.wordpress.com/2011/03/03/le-xixeme-et-la-mode-victorienne/). „Panierul” de tul este *en vogue.* Garniturile la preţ sunt volanele, franjurile, pliseurile, fundele, galoanele, nasturii, suitaşurile. Apoi, mâneci „pagodă”, decolteu în V, revere mici, pălării cu „bavolet”, „berjere”, aşezate fie pe ceafă, fie pe frunte sau orizontal, sus, cu pene, voaluri, funde, panglici, „choux”-uri şi asortate cu umbreluţe de soare cu volane, cu mâner de chihlimbar, de argint sau de aur.

Ca încălţăminte, se poartă pantofi sau botine decorate din piele, mătase sau catifea. La jumătatea deceniului al optulea, fusta se scurtează până la gleznă.

Costumul „tailleur”, adică taiorul, de sorginte engleză, creşte funcţionalitatea vestimentaţiei feminine. Acesta va fi adoptat uşor, influenţând moda de zi a româncelor. Englezii au adaptat costumul din vestimentaţia masculină prin crearea taiorului format din fustă cloş, jachetă, bluză cu guler mulat pe gât, plastron de dantelă, mâneci bufante cu bordură de blană. La noi, este vizibil pe străzi în deceniul următor.

Intervalul 1880–1890

După 1883, când se discută problema utilităţii în costumaţia femeii la Expoziţia de reformare a costumului de la Londra, asistăm la anumite modificări în lenjeria feminină, cea mai importantă fiind lărgirea corsetului. Turnura se menţine, cu reveniri spre sfârşitul deceniului, când iese din modă. Se poartă „plastronul-cuirasă” sau dublu pentru promenadă şi corsetul stil *postillion.* Jupa se îmbogăţeşte cu volane care cad în cascadă peste turnură. După-amiaza, se ataşează trenă. Tunica sau poloneza cu paniere are rol de pardesiu.

Din 1898, stilurile se amestecă, asistăm la o vestimentaţie feminină eclectică. Decolteul de seară poate avea contururi pătrate, rotunde, *en coeur*. Trena se drapează sau are cute, tivul se dublează cu muselină sau *balayeuses*, adică un fel de şiret gofrat pe dedesubt care protejează jupa. Doamnele îşi primesc musafirii îmbrăcate în *tea gowns*. Conform cronicilor, gulerele, jabourile, fişiurile, cravatele, panglicile sunt etalate abundent. Mantourile, pelerinele, mantelele şi mantalele au croieli specifice celor englezeşti, Chesterfield, MacFarlane şi Ulster, unele au umeri marcaţi, altele au revere late sau pelerină, buzunare mari, centură din alpaca. Pălăriile sunt moderate ca dimensiune, se poartă capotele mici, fără şnur, ornamentaţia ridicată. Pantofii prezintă bombeu, şiret în faţă, cizmele sunt „butonate". Ca accesorii, enumerăm mănuşile lungi, batistele de dantelă, evantaiele mari de struţ, manşoanele voluminoase şi somptuoasele boa.

Intervalul 1890–1900

Fusta se cloşează după ce dispare turnura, mânecile iau formă *à gigot*, aducând aerul romantic din anii '30, amplificate în partea de sus şi mulate pe antebraţ. Talia se marchează printr-un nou tip de corset, mai lung şi mai elastic.

În 1895, în România, se poartă corsajul-bluză cu fustă, ca toaletă informală, şi gulerul înălţat, strâns pe gât. Se recunosc stilurile Empire, cu platcă şi talia sus, şi stilul Directoire, cu fustă plisată. Rochiile Directoire se poartă cu redingotă pe deasupra. Cele în stil Empire au mâneci exagerat de lungi.

După 1897, mânecile îşi reduc dimensiunile. Se poartă gulere înalte, Medicis sau Henric II, iar rochia se acoperă cu mantou sau *sortie de bal*, ori cu pelerină Valois.

În vestimentaţie, acest deceniu permite mişcări corporale mai libere, mai ales după 1894, când moda ciclismului practicată în Battersea Park introduce fusta despicată şi pantalonii largi, aşa-numiţii *bloomers* (de la numele creatoarei Angela Bloomer), pe care englezoaicele îi arborează sportiv (Cunnington: 1966) şi care vor fi preluaţi şi de tinerele de pe continent. Astfel, emanciparea femeii pe plan mondial face un nou pas.

Din 1897, corsetul este strâns de centuri, iar jupa are căptuşeală şi peplum şi începe să se evazeze.

Intervalul 1900–1909

Moda marchează talia. Se poartă fustele evazate. De-abia după 1914, când este inventat sutienul de către Mary Phelps Jacob, se va renunţa la corset.

CAPITOLUL II

METODOLOGIE

METODE DE ANALIZĂ APLICATE LEXICULUI MODEI VESTIMENTARE FEMININE: ONOMASIOLOGICĂ, SEMASIOLOGICĂ, A CÂMPULUI LEXICO-SEMANTIC

În alcătuirea inventarului lexical al modei feminine româneşti extras din textele de publicistică ale secolului al XIX-lea, am recurs la metoda onomasiologică, definită ca „disciplină şi metodă care studiază denumirile date unui concept sau unor concepte înrudite într-o limbă dată sau în mai multe limbi date" (DŞL 2001: 358). Metoda este inițiată de lingvişti germani (Friedrich Diez, Ernst Tappolet) în secolul al XIX-lea, denumirea fiindu-i atribuită în 1902 de lingvistul austriac Adolf Zauner. Onomasiologia a fost continuată şi dezvoltată de lingvişti, precum: austriacul Rudolf Meringer, germanul Hugo Schuchardt, apoi de lingvistul italian Bruno Quadri, de francezul Jules Gilliéron, care a dezvoltat lingvistica geografică, apoi, prin deceniul al nouălea, de către lingvistul belgian Dirk Geeraerts, care susține suprapunerea câmpurilor lexico-semantice cu lexicografia, accentuând semantica cognitivă. Onomasiologia românească este magistral reprezentată de marii lingvişti B. P. Hasdeu, L. Şăineanu, S. Puşcariu prin „caracterul enciclopedic, eterogen, combinând cercetarea diacronică şi cea sincronică, sintetizând cunoaşterea istorică, socială şi etnografică" (DŞL 2001: 358). Mai târziu, a fost continuată prin lucrările lingviştilor I. Coteanu, I. Dănăilă, iar în contemporaneitate, de studiile Angelei Bidu-Vrănceanu.

Metoda presupune segmentarea vocabularului, pentru a supune segmentul respectiv, ca şi fiecare cuvânt aparținând unui câmp lexico-semantic unei analize în diacronie şi sincronie, analiză care va avea componente etimologice, semantice, istorice, sociale etc., pentru a urmări modificările şi procesele lexicale implicate (etimologii externe, interne, alterări fonetice, morfologice, derivare, conversiune, calchiere, relații între concepte şi sensuri, relații sintagmatice, frazeologizări, relații de similitudine, de opoziție etc.).

Alături de metoda onomasiologică, am apelat şi la cea semasiologică, comparativă, prin redarea definiţiei/iilor fiecărui termen aşa cum apar în lexicografia românească a vremii.

O altă metodă de cercetare folosită a fost metoda câmpului „lexico-semantic" (Bidu-Vrănceanu 2008: 15), considerat „câmpul cel mai deschis" (Sala 2010: 147). Formulată de Jost Trier în 1934 într-un articol intitutlat *Das Sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung* apărut în revista „Zetschrift für Deutschekunde" (nr. 10), metoda a fost dezvoltată mai apoi de alţi lingvişti importanţi ai secolului al XX-lea, precum Leo Weisgerber, Walter Porzig, John Lyons, Eugenio Coşeriu, ca o continuare a ideilor structuraliste.

Metoda vizează analizarea vocabularului unei limbi conform unei segmentări în subsisteme conceptuale, numite câmpuri semantice, ale căror componente se manifestă interactiv. Un astfel de câmp lexico-semantic a fost configurat utilizând metoda onomasiologică în cazul prezentului vocabular al modei feminine din secolul al XIX-lea, în urma excerptării cronicilor de modă din publicistica epocii.

Câmpul lingvistic/lexical/semantic este definit ca o „metodă (metode) de analiză a lexicului unei limbi (sau mai multor limbi), interpretată şi aplicată diferit de autori, dar având întotdeauna ca rezultat descrierea unor arii (domenii) lexicale concrete" (DŞL 2001: 101), care reprezintă „modalităţi de clasare a cuvintelor dintr-o limbă, dintr-o etapă a ei şi din mai multe limbi, cuvinte care exprimă un sistem de idei, ceea ce oferă principiul obiectiv al segmentării vocabularului" (DŞL 2008: 101). Paradigma este supusă unor segmentări în clase paradigmatice capabile să evidenţieze tipul de relaţii dintre unităţile componente (articulaţii ale aceleiaşi noţiuni sau arii semantice).

Fiecare termen al corpusului necesită, de asemenea, o abordare semasiologică pentru a stabili sensul utilizat în perioada cercetată, ceea ce presupune apelul la lexicografia epocii. În lucrarea noastră, semasiologia permite înregistrarea definiţiilor transmise de dicţionarele generale şi bilingve, pentru ca apoi să putem grupa sensurile care reies din citatele extrase din publicistică şi a le confrunta cu cele din textul lexicografic, pentru a reconstitui conturul semantic al unui termen, care poate fi completat cu posibile observaţii asupra evoluţiei sale diacronice şi socio-istorice.

Profilul individual al fiecărui termen, determinat de relaţiile cu ceilalţi termeni, îl plasează într-o anumită poziţie ierarhică în cadrul câmpului lexico-semantic, tip de manifestare luat în considerare de John Lyons în 1969, care a ordonat şi sistematizat analiza semantică a câmpului lexical în general. Ne referim la relaţii de hiponimie, sinonimie, omonimie, antonimie, conversiune, capabile să dezvăluie aspecte definitorii ale segmentului lexical ales. În completare, axa sintagmatică, prin relaţii contextuale, anulează anumite ambiguităţi de sens.

Vastitatea câmpului lexical al vestimentaţiei feminine, noutatea domeniului, bilingvismul cronicarului de modă, normarea de început a limbii române literare au constituit factori perturbatori ai unei configuraţii lexicale bine circumscrise. De

aceea, asaltul noii terminologii a proiectat, pe alocuri în prim-plan, contextul extralingvistic ori de câte ori s-a impus identificarea corectă a conţinutului conceptual sau atunci când era necesară clarificarea unor sensuri echivoce. Într-o mare diversitate de forme la nivelul expresiei scrise, în cadrul unui lexic ce trebuia să treacă bariera jargonului către limba comună, păstrându-se limbajul specializat chiar şi la contactul cu limba comună, semantismul apare uneori neclar în conţinutul lexemelor românizate. Suprapunerea semantică, hipersemantizarea unor vocabule existente, echivalenţa precară şi alte asemenea procese provoacă o dinamică accelerată a acestei terminologii care defineşte un domeniu el însuşi schimbător.

Toate aceste investigaţii interdependente, paradigmatice, sintagmatice au capacitatea de a particulariza discursul ştiinţific şi de a oferi diferite perspective asupra acestui tronson lexical, asupra cunoaşterii limbii şi societăţii româneşti a vremii.

PANTONIM ŞI HIPERONIME

Paradigma vocabularului modei feminine din România secolului al XIX-lea, construită pe baza textelor din publicistică şi comentată în paginile următoare, necesită câteva precizări.

Lexicul modei feminine se concretizează într-un inventar prezentat sub forma unei liste alfabetice formate dintr-un număr destul de important de lexeme (peste 350). În realitate, sunt luate în discuţie mai multe cuvinte şi formaţii frazeologice. Fiecare cuvânt se înfăţişează cu succinte observaţii care respectă câteva criterii: etimologic, gramatical, semantic, şi cu exemplificări extrase din textele de publicistică din perioada cercetată pentru susţinerea atestării şi evoluţiei cuvintelor.

Pantonimul acestui câmp semantic, cuvântul *modă*, prima dată atestat în limba română în *Anonymus Caransebesiensis* (dicţionar valaho-latin, datat înainte de 1700, atribuit cărturarului Mihail Halici), caracterizează un „fenomen social european şi internaţional care se referă la un stil vestimentar de popularitate într-un anumit moment istoric şi într-un anumit spaţiu" (DLR). Prin intermediar francez, a pătruns în limba română în secolul al XIX-lea şi termenul *fashion,* dar poziţia acestui anglicism s-a dovedit slabă în comparaţie cu uzul întărit al franţuzismului. Xenismul *fashion* se regăseşte mai ales în critica satirică din publicistica secolului al XIX-lea, un dublet neologic mai degrabă utilizat ironic în cupletele din gazete, tratat ca atare şi de scriitori, căci apariţia lui în vocabularul românesc este fără îndoială o formă de manifestare a snobismului vremii.

Limba română a împrumutat însă o întreagă familie de cuvinte referitoare la termenul „modă" ca: *modistă* (AF, 1863, p. 234), *a moderniza* (FR, 1879, p. 190) şi frecvent folositele sintagme: *femeie de modă* („Timpul", 1856, nr. 49, p. 2), *marşandă de modă* (Faca 1833: 29, cu forma etimologică „marşand de

mod"), expresii: *la modă* (Faca: 30) (calc după expresia *à la mode*), *după modă* (Faca: 43), *ultima modă, moda cea mai din urmă* („Secolul", 1860, nr. 17, p. 68), după fr. *la dernière mode, în modă* (AF, 1863, nr. 10, p, 119) și sintagme, precum: *jurnal de modă* („Timpul", 1856), *ziare de modă* (MI, 1897, nr. 1), *magazia de mode* („Timpul", 1856), devenită *magazin de modă* prin anii '70 („Gazeta națională", 1871, nr. 21, p. 64) etc.

Cititorul român, cunoscător al limbii franceze, putea avea acces la noutățile din modă în anumite reviste bilingve, după cum aflăm din „Albina românească" (1839, p. 413), în care se afirmă că „cele mai nouă mode se vor publica în limba românească și franțeză".

Un sinonim parțial pentru cuvântul *modă* este augmentativul *vogă*, în expresia *în vogă*, calc parțial după xenismul *en vogue* („Amicul familiei", 1863, p. 234), comparativ cu expresia *la modă.* Dominique Waquet și Marion Laporte consideră conceptul de modă ca „multiform", în măsura în care denumește o „manieră", un „curent", „vestimentație", plasat în opoziție cu „produsul de bază (permanent ca fond de îmbrăcăminte)" și cu „produsul clasic (mai strict în forme și culori)" (Waquet, Laporte, 2006: 6).

Cvasitotalitatea titlurilor articolelor despre modă din ziare sau reviste conțineau termenul *modă*, de pildă: *Cronica modei, Curierul modei, Moda, Moda nouă, Mode* etc. Derivatul cu valoare de antonim, *demodat*, apare târziu, la începutul secolului următor („Depeșa", 1901, nr. 7, p. 1).

Hiperonimele *veșmânt*, cuvânt „panromanic" (Sala 2009: 125), și *haină* subordonează o mare parte din terminologia modei. În publicistica de până la mijlocul secolului al XIX-lea se folosește frecvent termenul popular *strai* (cuvânt cu etimologie controversată în dicționare: DEX '98, NODEX, DN, MDN, < it. straglio; origine necunoscută; DER: sl. sraka; Tiktin, derivat din lat. *sternium*; DAR, din lat. *stramen*), de exemplu: „*strae* negre" (AR, 1839, p. 337); „*strae*" (AR, 1844, p. 63); prezent și în compusul „*cas-strae*" (AR, 1847, nr. 96, p. 347).

De asemenea, un număr apreciabil de lexeme din inventarul nostru sunt supraordonate de arhilexeme, precum: *încălțăminte*, *accesoriu, ornament* etc.

CUVÂNT-TITLU

Cuvântul-titlu a constituit o provocare pentru inventarul nostru, deoarece substantivele majoritare apar ca intrări fie cu forme reconstituite, pentru cele stabilite, fie cu forme de xenism, pentru multe efemeride sau chiar pentru cuvinte fixate cu forme adaptate, dar efemere, care n-au intrat în nomenclatorul vreunui dicționar până în prezent. Cele cu formă reconstituită conțin explicații în privința grafiei, etimologiei și dinamicii împrumutului din domeniul modei feminine la cuvântul-titlu respectiv, deja cunoscut în limba română.

Xenismele sunt notate cu semnificantul din limba-sursă, fie că sunt încă în uz, fie că au circulat numai în perioada cercetată.

În sfârşit, anumite substantive cu valoare atributivă – suficient de numeroase în lista noastră – sunt înregistrate cu forma cea mai frecventă în textele din publicistică. Facem referire la o tipologie de substantive neologice sau la xenisme aflate „la granița dintre substantiv şi adjectiv", care „au la bază conceptul de calificare" pe lângă un regent, precum: pelerină *algeriană*, pană *amazo[a]nă*, rochie *Empire/Directoire*, costum *trotteur*, pălărie *berjeră*, capelă *Maria Stuart*, guler *Medicis*, mânecă *pagodă*, jachetă *zuav* etc.

În contextul lingvistic din publicistică, majoritatea circulă eliptic de regenți. Iată câteva exemple extrase din periodice:

„*Algeriene*, şaluri de grenadin, de tulpan, albe cusute cu negru, precum şi caşemir negru cusut cu negru, asemenea ultima modă" („Seculul", 1860, nr. 17, p. 68);

„În talie, *ampirul* este strâns cu cordon de aur şi turcoaze" (MI, 1898, 1 aug., p. 362);

„*Bergeră* de pai de fantezie" (MI, 1901, nr. 19, p. 147);

„*berjere* marquize" (MI, 1902, p. 18);

„*Bergère* Louis XV" (MI, 1903, p. 31);

„[vesta] *Figaro, albanese, clotilde, Ferraris*, ce se poartă cu *garibaldiane* de batistă şi muselină." (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„tocă şi *marchiză*" (MI, 1898, p. 21);

„pălăriile rotunde numite *bateliere, marquise*, *matelot* etc" (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„*Paillason* yedda crem cu roze şi draperii de tul alb" (MI, 1901, nr. 14, p. 114);

„Chou de satin şi *paradis* negru" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);

„Dinaintea în cute. Spatele, *princesă*" (MI, 1901, nr. 8, p. 58);

„Ici şi colo un elegant *princesse.* " („Şicul bucureştean", 1908, nr. 1, p. 3);

„eternele rochii de alpaga cu *saute-en-barque* (paltonaşe)" (AF, 1863, nr. 18, p. 96);

„*talma* scurtă, o *rotundă* Louis XV sau un burnus de camaieux (dantelă neagră) sau yak" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„*tricorne* d'Estrée" (MI, 1900, nr. 35, p. 272).

Întrucât structurile se folosesc uneori cu mai mulți regenți, am considerat utilă evidențierea determinantului exprimat prin substantiv în cuvântul-titlu, cu explicitarea prin exemple a relațiilor semantice. Regentul e astfel metaforizat, iar noțiunea este restrânsă, particularizată, ca în exemplele de mai jos:

„pălărie *amazoană* de catifea şi flori" (MI, 1900, nr. 11, p. 83);

„tocă *Lucille*...garnisită în față cu o pană *amazonă* culcată" (MI, 1900, nr. 17, p. 132);

„Cravată *Lambert* croşetată, vărgată cu roşu şi gris" (MI, 1902, p. 74);

„Mânecă *gigot*, centură drapată" („Moda", 1905, nr. 6, p. 7);

„Mulțumită Domnului, capellele *Maria Stuart*, cu colț pe frunte, sunt dethronate, ca regina ce le-a dat numele" (AF, 1864, nr. 7–8, p. 422);

„Guler *Maria Stuart*" (MI, 1898, nr. 18, p. 187);

„pălăriile rotunde numite *bateliere, marquise, matelot* etc" (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„Centura *Postillon*" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„Jacheta de catifea cu foile prelungite cu fața și ridicate cu pliseuri *postillon* la spate" („Necesarul", 1884, nr. 41);

„Rochia *récamier* e albă" (AF, 1864, nr. 7, p. 422);

„rochii *tea gowns* (MI, 1898, 31 ian., p. 166);

„manta *Henri II* de catifea neagră" (MI, 1900, nr. 5, p. 34).

Structurile de mai sus au „desemnare autonimică... în care regentul este un clasificator al termenului subordonat", fiind confundabile cu false apoziții, citându-l pe Ion Diaconescu, sau „adordonarea apare ...ca o legătură externă, asintagmatică, afuncțională, în timp ce subordonarea se definește ca o relație internă, sintagmatică, generatoare de funcții sintactice" (G. Dincă 2006: 26).

In sfârșit, lexicul modei din această perioadă conține nenumărate substantive compuse cu sens unitar, ceea ce arată nu numai influența limbii franceze, ci și nevoia acută de particularizare în cadrul multitudinii de referenți din aceeași categorie, de exemplu:

„corsetul-cuirasse" („Bobârnacul", 1878, nr. 18, p. 3);

„pelerină-bluză" (MI, 1898, nr. 2, p. 257);

„jachetă-bluză" (MI, 1898, nr. 5, p. 139);

„pălărie-bolero de fetru negru" (MI, 1902, p. 402);

„paletot-sac" (MI, 1902, nr. 1, p. 2);

„talie-haină" (MI, 1902, p. 183);

„pantaloni-cămașă" (MI, 1902, p. 211);

„centura-corselet" (MN, 1904, nr. 5, p. 2);

„pălărie-comet" (MN, 1904, nr. 5, p. 2).

PARTEA a II-a

VOCABULARUL MODEI VESTIMENTARE FEMININE ÎNTRE 1836–1909 – CORPUS LEXICAL

A

Accesoriu (< lat. *accessorius*, fr. *accessoire*). Latinism anterior perioadei cercetate, *accesoriu, -ii*, s.n., care asimilează valoarea din domeniul vestimentației prin calchiere semantică, după fr. *accessoire*.

Pe lângă definițiile unor lexicografi ca R. de Pontbriant, care se referă la sensul generic al termenului *accesoriu*, acela de „adaos", „element secundar", Negulici, Frollo, Protopopescu, Costinescu şi Bauman se opresc la unicul sens, de asemenea generalizant, de *podoabă*, *ornament*.

Laurian şi Massim, DU, DLR fac referire la împrumutul scolastic din limba latină cu sens generic: „lucru accesoriu, care se adaugă la cel principal."

Accesorii.

A pătruns devreme în lexicul teatral („Jumătatea unei acții, în jumătatea unor personagiuri, cu jumătatea unei limbi, rolurile învățate pe jumătate, nici pe jumătate *accesoriile* şi pe jumătate costumele", („Păcală", 1860, an I, nr. 5, p. 40), semnificând obiecte de recuzită specifice, indispensabile desfăşurării unui act artistic, sens înregistrat şi de P. Protopopescu ca „obiecte trebuincioase pentru reprezentație".

În publicistica modei apare la începutul secolului următor, incluzând centura, necesarul, bijuteriile, umbrela, lorgneta ş.a.:

„centurile de tot soiul, acest *accesoriu* al toaletei, fiind indispensabil, buclat, argintat" (MI, 1902, p. 298);

„toate *accesoriile* trebuie să fie îngrijite" („Moda", 1905, nr. 6, p. 2);

„toate celelalte *accesorii* ale toaletei de lux" („Moda", 1905, nr. 7, p. 2).

Dicționarele actuale definesc acest termen prin cuvântul „mărunt" în: „Obiecte mărunte (de îmbrăcăminte, de mobilier etc.)" (NODEX), deşi, în domeniul modei vestimentare, ca şi în domeniile artistice propriu-zise, termenul are conotații valorizante. În vocabularul vestimentației feminine (VVF), lexemul a fost utilizat în secolul al XX-lea cu frecvență mare, sensul conotat fiind apreciativ, particularizant.

Sensul din limbajul modei este fixat în română şi sub presiunea statutului său de termen internațional.

Agrement (< fr. *agrément*). Cultism provenit din vocabularul francez, unitatea lexicală *agrement*, *-e*, s. n., nu are atestare în lexicografia română (LR).

Cu semnificația generică de element ornamental, în vocabularul vestimentației feminine româneşti (pe scurt, VVFR) este prezent încă din 1863 în discursul publicistic:

„La rochii de lână nu sunt de aplicat [volane] şi acea garnitură se înlocuieşte cu diferite *agremente* de pasmanterie" (AF, 1863, nr. 13, p. 162).

În acelaşi deceniu, al şaptelea, îl aflăm în uz şi cu un al doilea sens, restrâns, de *bijuterie*, paralel cu substantivul *sculă* (din ngr. σκόλη „festiv", cf. ngr. σκουλαρίκι „cercei", cf. DER).

„Toată specia de stofă de preț, de adornări, de *sculie,* precum şi alte obiecte inutile vor fi oprite" (AF, 1863, nr. 5, p. 81).

Această efemeridă a circulat din ce în ce mai rar până spre sfârşitul secolului. A fost înlăturată de neologismele *ornament* şi *accesoriu*.

Deşi A. T. Laurian şi J. C. Massim au exclus posibilitatea fixării cuvântului în limba română, considerându-l inadmisibil şi notând s. v. *agreabile*: „nici verbul aşadar *agréer* nu poate intra în limba română sub forma *agreare*, de exemplu, nici derivatele: *agréable, agrément*, sub formele: *agreabile, agrement*", semnificantul s-a perpetuat, chiar dacă nu şi sensul specific modei vestimentare.

Agremente de pasmanterie.

Algeriană (< fr. *algérienne*). Derivatul antonomazic *algeriană, -e,* s. f., preluare din franceză, se inserează printre sensurile neînregistrate de lexicografia română a secolului al XIX-lea, de aceea accepţia din moda feminină este calchiată semantic după fr. *algérienne.* Lexemul apare în rubricile de publicitate comercială ale gazetelor din 1860, iar din textul publicistic se detaşează valoarea de ţesătură cu dungi multicolore, prin extensiune, obiect din acest material.

Atributul *algeriană* particularizează determinativi ca: *stofă, eşarfă* etc., sau este utilizat eliptic. Astfel, apar următoarele sensuri în textele din jurnalele de modă:

1. eşarfă, şal, (v. şal), în exemple ca:

„*Algeriene*, şaluri de grenadin, de tulpan albe cusute cu negru, precum şi caşemir negru cusut cu negru, asemenea ultima modă" („Seculul", 1860, nr. 17, p. 68).

„O asemenea garnitură, cu gust aranjată şi când rochia e acompaniată de o şarpă, d'o palladă (un fel de pelerină mai jos de talie), cu şalul sau *algeriana* la fel, devine o toaletă de supremă distincţie" (AF, 1863, mai–iunie, p. 68).

2. pelerină (v. pelerină) în stil specific din această stofă („pelerină de postav, cu glugă, foarte comodă şi eficientă, numită algeriană, s-a bucurat de preferinţa multor doamne, mai ales că se preta la bogate ornamente de pasmanterie pe margini, iar la vârful capişonului atârna un mare canaf din fire de mătase", (A.-S. Ionescu 2006: 150), de exemplu:

„O rotundă sau o *algeriană* de lama neagră dublată cu taffeta de colorele rochiei" (AF, 1863, nr. 2, p. 16);

„ca pardessus, şalurile, rotondele şi *algerienile* de Yac (dentellă de lână albă sau neagră) conservă încă tot prestigiul lor" (AF, 1863, nr. 18, p. 233);

„Aladin, *algeriană* al cărei capuşon e strâns cu câteva falde acoperite cu o rasă de passementerie terminată cu un ciucure" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„Pentru serile reci, burnusurile Bedouin, *algeriană* dreaptă cu capuşonul format din ea, fără ciucuri şi cu dinainţile rotunjite" (AF, 1864, p. 403).

Este un obiect la modă în anii '60, termenul fiind frecvent utilizat în reclamele comerciale şi publicitare din perioada menţionată.

Amazoană/Amazonă (< fr. *amazone*). Neologismul *amazoană/amazonă*, provenit din franceză, apare în textele publicistice de modă şi este definit în lexicografie cu sensuri afiliate semnificatului din mitologie: „Femeie care umblă călare, care face călărie (mai ales când e îmbrăcată într-un costum anume pentru călărie). [Şi amazonă]. N. din fran. (lat. *amazon*, din grec. *amazon*)" (DLR). Accepţiile referitoare la vestimentaţie sunt actualizate pe lângă regenţi, precum: *costum, rochie, fustă, pălărie, pană,* sau direct prin elipsa regentului:

1. „Amazonă. Femeie războinică – o haină femeiască de călare" (Vaillant); „Haină de amazoană: haină ce poartă damele când încalecă pe cai" (Costinescu); „Haină lungă femeiască de călărit" (DU).

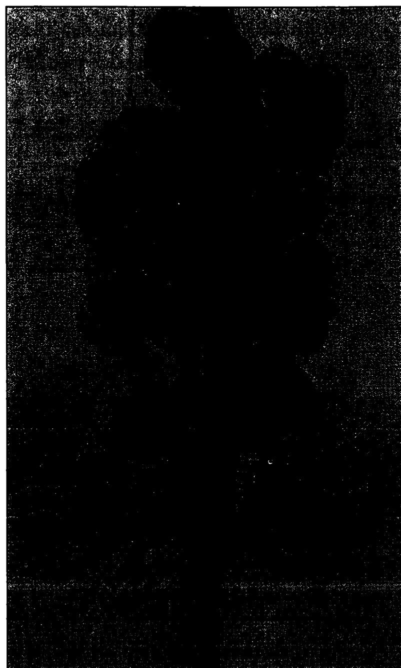
De exemplu: „Costum de *amazoană* de postav negru" (MI, 1900, nr. 40, p. 313).

2. rochie: „Rochia de călărie a unei femei" (Protopopescu); „Rochie lungă anume făcută pentru femeile ce călăresc" (Resmeriţă).

Atributele unei rochii de amazoană [lungă, dreaptă, încheiată cu nasturi în faţă] ((Le Trésor de la Langue Française Informatisé, pe scurt TLFi) nu sunt întru totul cele ale unei amazoane române a cărei imagine apare în *Istoria literaturii române* de G. Călinescu ([1940] 1983, p. 63), o reproducere după o pictură religioasă din colecţia mănăstirii Bunea din 1888. Reproducerea arată o rochie cu şorţ în faţă peste şalvari, închisă cu nasturi la corsaj, iar pe cap, turban.

3. „pălărie" (Protopopescu). Modelul de pălărie „amazoană" sau „amazonă" cu calotă rotundă şi boruri răsfrânte, conform explicaţiilor şi imaginilor din jurnale, a fost reluat în decursul secolului, cum deducem din exemplele următoare:

„Pălleria rotundă, forma *amazonă,* mică, usată încă, a rămas cu totul de domeniul cîmpenesc" (AF, 1864, nr. 1, p. 331);

Pălărie *amazoană.*

Pană *amazo(a)nă* (pe pălărie).

„pălărie *amazon* ridicată din ambele părți, margine culisată" (MI, 1898, nr. 4, p. 11).

Semnificantul păstrează uneori morfologia lexemului francez (exemplele anterioare), la care s-a adăugat sufixul moțional românesc.

„[pălărie] *amazoană* cu o cataramă mare" (MI, 1898, 10 ian.), aici folosit eliptic;

„pălărie *amazoană* de catifea şi flori" (MI, 1900, nr. 11, p. 83).

4. *amazoană*, var. *amazonă* (v. pană), desemnează o pană mare, de struț, uneori dublă, de regulă de culoare neagră, aplicată pe pălărie, conform reproducerilor din jurnale. Adăugăm acest sens nou pătruns în epocă, de etimologie franceză, de la fr. *amazone* (*plume*), în română, pană *amazo(a)nă,* folosit cu regent sau prin elipsă, neînregistrat de dicționarele româneşti, semnalat de noi anterior („Limba română": 2010).

Etimologia termenului este aliniată de lexicografii francezi pe filiația sensului prim din limba franceză (*Larousse* XX).

„Pană mare, *amazoană,* încolăcită împrejur" (MI, 1897, nr. 4, p. 1);

„pană *amazon*" (MI, 1898, nr. 5, p. 315);

„tocă Lucille garnisită în față cu o pană *amazonă* culcată” (MI, 1900, nr. 17, p. 132).

Se utilizează însă adesea eliptic:

„[pălărie] cu două superbe *amazoane* negre ” (MI, 1902, nr. 38, p. 298);

„mari *amazoane* negre, reținute prin pene de păun și jeuri” (MI, 1903, nr. 6, p. 3).

Denotația cuvântului a fost dedusă cu ajutorul contextului lingvistic, dar și al celui extralingvistic (gravurile din reviste), sens confirmat și completat de dicționarul explicativ *Lexis* (1979).

Obiect costisitor și pretențios, acest tip de piesă era accesibil exclusiv elitei feminine românești.

Ampir (< fr. *empire*). v. **Régence**, **Rochie**. Substantivul *ampir* este un împrumut din limba franceză provenit de la eponimul care definește stilul de artă și vestimentație specific Primului Imperiu în Franța (1804–1814). În limba română însă, substantivul românizat se referă numai la rochie, nu și la alte obiecte de vestimentație caracteristice acestui stil. Împrumutul se actualizează, așadar, prin elipsa regentului.

Termenul nu este atestat de lexicografia românească.

Unele jurnale consemnează substantivul comun grafiat *empir* care înlocuiește de obicei sintagma „rochie în stil Empire”. Referentul poate fi „rochie cu talie înaltă care pornește de sub bust” (DN 2006), lungă, cu platcă, cu mâneci balon sau fără mâneci, ori cu corsaj bluzat, ornamentat și mâneci ample sus, în talie cu centură bogată.

Exemplele arată două variante formale sub care apare acest lexem în jurnalele de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea:

„În talie, *ampirul* este strâns cu cordon de aur și turcoaze” (MI, 1898, 1 aug., p. 362).

„Corsaj bluzat, cu o centură înaltă de saten și o parte din foi unde se deschide *empirul* din ghipură” („Moda”, 1905, nr. 4, p. 11).

„Pentru rochiile *ampir* și „Directoire” v-aș sfătui să alegeți totdeauna decolteul rotund sau pătrat” („Moda”, 1906, nr. 8, p. 1). A se observa tratamentul diferit al celor două lexeme care defnesc stilul, *ampir* este adaptat și nemarcat, în timp ce *Directoire* apare cu dublu marcaj, majusculă și ghilimele.

„Ici și colo un elegant princesse, un drăguț *empire* nu mai sunt de recunoscut, prin tendința lor de a se confunda cu ultima creațiune Directoire, după cum noua stofă nu mai e nici postav, nici satin, ci un postav satinat, cachemierul de mătase care, împreună cu mătasea ripsată, vor alcătui furorile zilei de mîine” („Șicul bucureștean”, 1908, nr. 1, p. 3).

Nu deținem exemple de ocurențe la plural.

Rochii Empire.

Ancolură (< fr. *encolure*). Cuvântul-titlu *ancolură, -e*, s. f., reprezintă un împrumut din franceză.

Sensul propriu limbajului modei nu apare în lexicografia română veche (LRV).

Termenul a trecut printr-un proces de adaptare la limba română, a fost utilizat în textele care conţin descrieri vestimentare detaliate şi este sinonim cu un alt împrumut francez, *decolteu*, desemnând: „Partie d'un vêtement destinée à recevoir le col; forme d'un décolleté." (*Lexis*) [Parte a vestimentaţiei destinată să înconjoare gâtul; formă a unui decolteu].

Grafia etimologică apare în varianta *encolură*. Prezent în vocabularul jurnaliştilor care se ocupau de modă încă din 1864, împrumutul metonimic *ancolură* este marcat grafic prin aldine în regim de xenism, primind chiar şi o definiţie alternativă:

„dantela ce se coboară în jos de la *ancolură* (jurul gâtului) până la umeri şi nu mai jos de jur împrejurul corsagiului" (AF, 1864, nr. 6, p. 403).

Glosa din paranteze „(jurul gâtului)" este menită să ofere o lămurire minimală cititorului neavizat sau necunoscător al limbii-sursă, termenul având un anumit grad de specializare. Ca sinonim autohton am găsit „*resfrintura* gâtului" (MI, 1900, p. 197).

Iată trei exemple din revistele de modă de la începutul secolului al XX-lea:

„gulerul e crestat în spate, pentru ca să ia conturul *encolurei*" (MI, 1902, p. 46);

„se preferă *encolurile* montante" (MI, 1902, nr. 24, p. 178);

„Rochie pentru domnişoară, fusta cu pliuri sus şi un bieu lat jos, corsaj-bluză cu o *ancolură* de ghipură" („Moda", 1905, nr. 6, p. 7).

Aplicaţie (< fr. *application,* < it. *applicatione,* lat. *applicatio*). *Aplicaţie, -ii*, s. f., este un substantiv neologic provenit din limba franceză în lexicul modei vestimentare feminine, cu variantele grafiate *applicaţie*, *applicatio*, *aplicaţiune*, având ocurenţe relativ frecvente în publicistică, utilizat în tehnica ornamentală din vestimentaţia feminină. Lexemul este atestat încă din 1863 în expunerile de modă, unde grafia păstrează consoana dublă din limba sursă:

„O ruşă dublă de *applicaţie* de brusselă formează gulerul" (AF, 1863, nr. 18, p. 233).

Din punct de vedere lexicografic, cuvântul este înregistrat în dicţionarul Laurian şi Massim s.v. „applicatione", cu etimologie latină, căruia autorii îi atribuie „toate sensurile verbului", deci procesele de „a pune lângă, a adapta, a îmbina etc" Cuvânt preexistent perioadei cercetate, se hipersemantizează prin calchiere semantică, după fr. *application*, sens adăugat de ornamentica vestimentară feminină.

DU nu oferă o definiţie a substantivului, ci a verbului tranzitiv „a aplica". DLR îl defineşte ca: „Bucată de stofă aplicată pe alta. N. din fr." De-abia în

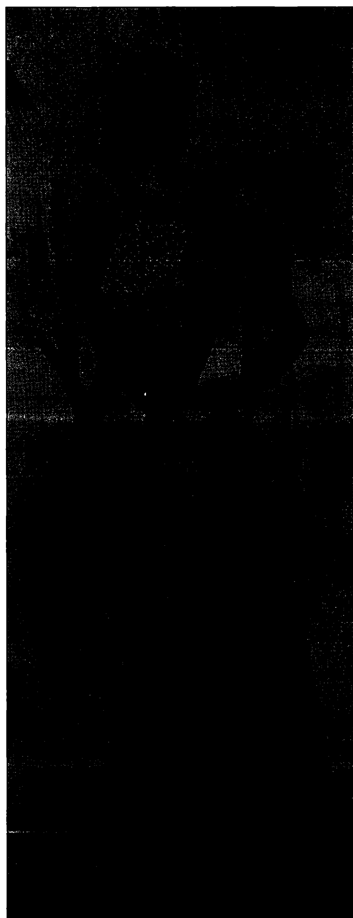
definiția oferită de A. Candrea este consemnată valoarea de „ornament din broderie sau dantelă” pe piese vestimentare.

Termenul este frecvent în limba română de la apariție până astăzi:

„P’astă rochie sunt puse nouă pyramide de jos până la genunchi duble-ruche de Chantilly negru și *applicațio* de Englitteră albă” (AF, 1863, nr. 2, p. 15);

„*Aplicații* de catifea în față și în spate” (MI, 1901, nr. 10, p. 74);

„[corsaj-bluză] cu *aplicațiuni* de drap negru” (MI, 1902, p. 187).

Aplicații.

Semnalăm și participiul trecut al verbului folosit pe tot parcursul perioadei cercetate:

„batista Empire cu tivitură lată și un fluture sau o roză de valenciennă *applicată* în fiecare colț” (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Cuvântul își menține accepția din domeniul vestimentar.

Asortiment (< fr. *assortiment*). Termenul *asortiment*, *-e*, s. n., înregistrat de aproape toate dicționarele din epocă, a fost preluat din limba franceză în vocabularul vestimentației feminine românești (VVFR) cu sensul de „[ansamblu de obiecte din aceeași categorie]" (TLFi), dar și cu sensul secundar, de asortare, combinare potrivită a unor piese vestimentare. Definițiile lexicografice iterează ambele sensuri:

1. „Asortiment, colecțiune, adunătură, adunare" (Frollo); „Adunare de mai multe lucruri de același fel" (Bauman); „Cantitatea unor mărfuri de același fel. Asortiment de culori: colecțiune, adunare de toate vopselele necesare unui zugrav" (Costinescu); „Colecțiune de mărfuri de același fel" (DU); „Pruvariu cu mărfuri" (Stamati); „Cișit, adunare de mai multe lucruri de același fel" (Stănceanu).

În secolul următor, lexemul, prezent în anunțurile comerciale și publicitare, va fi utilizat mai puțin frecvent. Scriban consemnează raritatea sa în uz: „rar azi. Asortiment de mărfuri. Vânzare, desfacere: merge ciștiu".

Cealaltă valoare a termenului se referă la „raportul de armonie între două sau mai multe piese vestimentare" (DEX).

2. „assortiment, < ital. *assortimento*, alegere de lucruri care convin, convenientia, congruentia de lucruri" (Laurian și Massim); „asortare, combinare" (Resmeriță); „(Franțuzism) Totalitatea unor lucruri asortate (pentru o anume întrebuințare), dichis" (DLR). Cele două valori semantice transpar din exemplele următoare:

„Subt însemnatul fac cunoscut că, pe lângă un bogat *asortiment* de deosebite broderii și dantele ce am în magazinul meu (ulița Lipscanilor), am primit acum din Paris un *asortiment* frumos de cămăși brodate sadeale de pânză de Olanda, de cavaleri și dame, cu un preț foarte moderat. M. Spițer" („Timpul", 1856, nr. 1, p. 4);

„*Asortimentul* său e mare. Moire antique are mai mare vogă decât oricând" (AF, 1864, nr. 15–17, p. 530);

„Mare *asortiment* de lingerie pentru dame și bărbați" („Dreptatea", 1888, nr. 1, p. 4).

„lipsa aceasta de *asortiment*" (MI, 1902, p. 290).

În dicționarul lui G. A. Polizu semnificantul este *asortament*.

Este întâlnit și derivatul verbului a *(se) asorta*, *asortat,* frecvent utilizat la sfârșit de secol:

„haină *asortată* de catifea mov și satin alb cu aceleași glycine de argint" (MI, 1901, nr. 8, p. 58).

S-a stabilit în limba română, este prezent în dicționarele actuale.

Baghetă (< fr. *baguette*). Împrumutul *baghetă, -e*, s. f., are proveniență franceză, s-a adaptat și fixat în limba română.

În lexicografie, are ca prim sens: „Bețișor, mai mult sau mai puțin lung și flexibil, vergea, vărguță, vergelușă, nuielușă" (DLR).

În lexicul românesc de modă feminină, se poate eticheta drept un calc semantic, după fr. *Baguette,* care definește: „Ornement linéaire vertical sur les côtés d'un bas, d'un gant, d'une chaussette etc." (TLFi) [ornament liniar vertical pe părțile laterale ale unui ciorap, unei mănuși, unei șosete etc.], sens neînregistrat în LRV, dar care păstrează valoarea de „Ajur sau dungă ornamentală la ciorapi" în DEX '09.

Exemple:

„*Baghetele* foilor formează pe corsaj betelie" (MI, 1900, nr. 12, p. 91);

„guler cu *baghete* în jur, tighelurile sunt de mătase" (MI, 1900, nr. 38, p. 297).

Baghete.

„*baghete* de nasturi de sidef" (MI, 1900, nr. 11, p. 87).

Baiaderă (< fr. *bayadère*). Termenul *baiaderă*, -e, s. f., după fr. *bayadère,* dublează etimologic cuvântul *baidir*, preexistent în lexicul românesc vestimentar, cf. DER: dublet al lui *baidir,* s. n. (var. *bai(a)der*, *baederă*) „basma, fular"; această ultimă semnificație se explică prin moda romantică a vălurilor lungi transparente, imitându-le pe cele folosite de baiadere (Philippide, „Arhiva", XX, 480; Bogrea, „Dacor", I, 292; Iordan, *BF*, II, 164, și VI, 150)".

În limba română, termenul *baiaderă* este folosit ca substantiv adjectivat pe lângă regenți ce denumesc materiale, ca: *satin, muselină* etc., sau obiectul din acest material, *șalul*, dar se utilizează și eliptic.

În limba sursă, cuvântul semnifică un [desen pe stofă, mătase, bumbac sau lână cu dungi mari, multicolore] (*Lexis*), care cad perpendicular pe lățimea țesăturii.

Dubletul împrumutat anterior, atestat de dicționare și în literatură, *baider/baidir* , pare a fi pătruns prin bilingvism din limba germană (cf. Candrea), a circulat în limbaj popular, s-a arhaizat și a ieșit din uz. Definiția este similară, marca diastratică diferă: „Șal sau basma, din bumbac ori lână colorată, cu care țăranii își învelesc iarna gâtul (azi aproape dispărut) [origine necunoscută] (cf. DU). Damé îl consemnează însă, definindu-l sinonimic: „Baider. Baidir. Fichu" (1893). „Baidir, numirea unui brâu de lână înfășurat în jurul gâtului" (Resmeriță). Din DLR, aflăm „că numai băieții poartă și e adus de unguri". Termenul a circulat în decursul secolului și a ieșit din uz, împrumutul francez având însă numai uz urban de [șal, obiect din stofă de mătase, bumbac sau lână cu dungi mari, multicolore] (TLFi).

C. Faca, în *Comodia vremei* (1833), folosește termenul *baiader* printre franțuzismele satirizate:

„În mână cu portofeliu și cu *baiader* închis" (p. 30).

Se încadrează în „îmbrăcămintea de etichetă ce pun damele pe umeri, în loc de șal" (Costinescu). Sub voce *baiader*, „față sau văl de mătase ce femeile pun și poartă pre umeri" (Laurian și Massim). „Baiaderă. N. din fran. Cuvânt din aceeași tulpină cu bal, balerină etc. cf. baidir" (DLR).

Semnificantul și diferențele semantice situează însă franțuzismul în jargon. Al. Alexianu îl definește în glosarul său de la sfârșitul lucrării *Mode și veșminte din trecut*, 1964, ca „șal oriental, văl de mătase pe care și-l puneau jupânesele pe umeri în prima jumătate a secolului trecut".

Continuă să apară în revistele de modă și la începutul secolului al XX-lea cu referire la imprimeu, aici atributiv:

„Canotier de pai bois, garnisit cu muselină *bayadère* mauve și albă, patru frumoase aripi albe" (MI, 1901, nr. 16, p. 122).

Balandran (< fr. *balandran*, lat.). Unitatea lexicală *balandran, -e,* s. n., apare înregistrată cu următoarele sensuri în DLR:

1. „Vechi mantou cu nasturi în față";
2. „Mantou de ceremonie cu fante pentru brațe și nasturi în față";
3. „Redingotă cu brandeburguri purtată în timpul Restaurației (1814–1830)".

Termenul este un dublet etimologic, căci limba română conținea cuvântul *buleandră,* „legat de romanicul *balandra,* cf. sp. *Baladrán*" (DAR), cu sensul propriu de haină veche, ponosită, cu sensul figurat de lucru vechi, de nimic, sau injurios, referitor la femeie. Conotațiile depreciative de haină fără valoare sunt înregistrate și în definiția din *A New Pocket Dictionary of the French and English Languages*, de Thomas Nugent, J. Quiseau, 1826: "Balandran et Balandras, old fashioned great coat; ill made garment" [balandran sau balandras, manta demodată; haină prost croită][1] .

În textele de publicistică din care am extras exemple însă, acest termen, calc semantic după fr. *balandran*, reactualizat în scurte istorii ale modei ambelor genuri, face referire la croiala modernă:

„*Balandran* galez" (MI, 1897, p. 6);

„*balandran*" (MI, 1902, p. 184).

„Balandrana. Mantel. Span" este indicația etimologică a autorului dicționarului Meyer-Lübcke.

Termenul apare consemnat și în dicționarul Du Cange (1840).

De asemenea, în TLFi (apud Gay 1967) notăm definiția « Long manteau de pluie, sans manches, qu'on portait en voyage et dans les camps » [manta lungă de ploaie, fără mâneci, pentru călătorie și campament].

« Le balandran était un vaste manteau en cloche préservant de la pluie; c'est pourquoi il était dit aussi chape à pluie. Il était boutonné devant et deux fentes latérales permettaient d'y passer les bras. » (TLFi apud Leloir 1961). [Balandranul este o manta mare, cloș, care ferește de ploaie; de aceea era denumită și pelerină de ploaie. Avea nasturi în față și două fante laterale pentru brațe.]

În *Short Glossary of Renaissance Clothing Terms*, piesa este definită ca: „a mediaeval rain cape" [pelerină medievală de ploaie][2]. „Balandran refers to the medieval rain cape as named in the south of France" [Balandran se referă la o pelerină medievală de ploaie, cum era denumită în sudul Franței][3].

În publicistica românească, termenul este invocat la sfârșit de secol în textele de istorie a modei și în cronici ale evenimentelor mondene.

---

[1]http://books.google.ro/books?id=ca4aAAAAYAAJ&pg=PA19&lpg=PA19&dq=balandran++Glossary&source=bl&ots=LLys-k0xxc&sig=zCW--e9bwSB6uM6DB6jHSYRXyM8&hl=ro&sa=X&ei=uWNcT_T5BYj6sgbrwZi1DA&ved=0CCUQ6AEwATge#v=onepage&q&f=false

[2] http://romancereaderatheart2.com/ren/timeline/

[3] http://www.fashion-glossary.com/cms/glossary/glossary-b/balandran.html

Baleieuză (< fr. *balayeuse*). Neologismul efemer *baleieuză*, *-e*, s. f., este un termen preluat din limba franceză, de aceea apare cu variante grafice etimologice şi fonetice, precum *balayeuse, balaieusă, baleieză*, care amintesc de limba sursă.

Nu apare în dicţionarele româneşti.

Definiţia alternativă „margine cusută pe fustă jos, ca să nu se murdărească" este oferită de autoarea articolului din jurnalul „Moda ilustrată" (1898, 10 ian.) şi denotă specializarea termenului folosit la sfârşit de secol.

În Le Trésor de la Langue Française Informatisé (TLFi) al limbii franceze este definit ca: « Volant de soie cousu au bas et en dedans des jupes pour en préserver le bord, et ainsi nommé parce qu'il touche le plancher et le balaie quand la jupe est longue » (TLFi, apud Leloir 1961) [volan de mătase, cusut jos, pe fuste pe dinăuntru pentru a păstra marginea, numit astfel pentru că atinge podeaua şi o mătură când fusta e lungă].

Referentul a fost necesar perioadei rochiilor sau fustelor lungi.

Exemple:

„rochie în clini cu *balayeuse* şi cu trenă" (FR, 1879, p. 541);

„o pălărie care să se potrivească cu *balaieuza* şi cu coada"; „*baleieusa*" (FR, 1879, p. 541).

Baleieuză.

„dedesubtul jupei sunt așezate *balayeuse* de taftă, unul sau două rânduri în față și cinci rânduri pentru trenă" (MI, 1902, nr. 9, p. 66);

„Dedesubt, un volan de muselină de mătase care formează un fel de *baleieuză* vaporoasă" (MI, 1902, p. 218);

„dantelele, galoanele, *baleiezele*" („Moda", 1905, nr. 26, p. 2).

Termenul a rămas în istoria costumului, dar a ieșit din uz datorită faptului că referentul a fost înlăturat, rochia și fusta scurtându-se. Oricum, seria sinonimică din care face parte conține termeni bine stabiliți în română ca: *bandă, panglică, șiret, galon, suitaș, volan* etc.

Balenă (< fr. *baleine*, lat. *balena*). Împrumutul *balenă, -e,* s. f., sinecdocă împrumutată cu sensul de obiect din os de balenă întrebuințat la fabricarea corsetelor, a coincis cu larga utilizare a referentului.

În dicționarele Protopopescu, Popescu, Costinescu și Barcianu, denotația sa este cea din domeniul biologiei, sens care stă, pe filiație semantică, la baza celui nou, din modă.

Ceilalți lexicografi înregistrează și sensul din VVF:

„Cel mai mare dintre pești, kitul: oasele lui servă pentru umbrele și pentru corsete" (Negulici); „Balenă. Osul de pește ce se întrebuințează la corsete, umbrele s.c.l"; Frollo, Pisone consemnează ca unic sens, prin restricție, pe cel de *baston* confecționat din os de balenă; „un fel de vărguțe flexibile din oase de balenă ce se întrebuințează la corsete" (Resmerița); „Os de balenă din care se fac vergele de puști, de umbrele, de rochie etc., vergelele făcute din acel os" (Laurian și Massim); „Oase de balenă întrebuințate în industrie: balene de corset" (DU); „Os de balenă" (Tiktin); „un fel de vărguțe flexibile din oase de balenă ce se întrebuințează la corsete" (Resmeriță). „p. restr. Lamă cornoasă de balenă întrebuințată la corsete, umbrele etc. spre a le ține întinse. N. din lat. *balaena.* Lungi, subțiri, flexibile" (DLR).

Majoritatea definițiilor au caracter enciclopedic, descriind obiectul cu utilizări în domenii diferite.

Considerăm că vestimentația feminină a fost cea care a impus sensul nou, specializat în domeniu. În sprijinul acestei afirmații, notăm că definițiile lexicografice indică drept principal referent corsetul, la confecționarea căruia este utilizată *balena.*

„un fel de tunice sau cinturi late fără *balene*" (MI, 1860, nr. 8, p. 75);

„corsete franțuzești cu *balene* veritabile" („Adevărul", 1888, nr. 559, p. 9);

„întinzătorul pentru șemizetă este un mic plastron de muselină susținută printr-o ușoară armătură de *balene*" (MI, 1903, nr. 5 p. 2);

„*Balenele* sunt subțiri și flexibile" (MI, 1902, p. 42).

Derivatul din aceeaşi familie de termeni, *balenaj*, este un substantiv colectiv cumulativ împrumutat tot din franceză, cu ocurenţă rară în română, care semnifică toată garnitura de balene, de exemplu:

„teribilul *balenaj* al vechilor corsete" (MI, 1901, nr. 27, p. 210).

Neologismul are frecvenţă în publicistica de la finele secolului, ca şi verbul *a (se) balena*:

„Când centurile sunt destul de late, se dublează şi *se balenează* dinainte şi în spate" (MI, 1900, nr. 23, p. 177);

„Moda" continuă a impune silueta subţire, cu şoldurile late în jos şi brusc cambrată în spate. Nu însă prin acumularea de *balene* groase şi greoaie" (MI, 1902, nr. 6, p. 42).

Bandă (< fr. *bande*, germ. *Band*). Împrumut din limba franceză (cu etimologie germană cf. Cihac), termenul *bandă, benzi*, s. f., cu variantele *bantă, band, bentă* (Hasdeu, Laurian şi Massim), în lexicul modei feminine.

Cuvântul este definit sinonimic în lexicografia vremii prin:

1. „fâşie" (Frollo, Costinescu, Laurian şi Massim, DU, Stănceanu, DLR);
2. „cordon" (Stamati);
3. „panglică" (Protopopescu);
4. „legătură" (Stamati, Frollo, Protopopescu, Laurian şi Massim-G, Barcianu, Damé, DU);
5. „lentă" (Stamati);
6. „cerc, cearcăn" (Stamati, Laurian şi Massim-G);
7. „şină" (Costinescu);
8. „manşetă" (Damé);
9. „margine" (DU);
10. „epolet", (Cihac).

Această mare varietate sinonimică poate fi delimitată numai contextual. Termenul *bandă,* ca şi termenul *legătură,* au sens general şi o polisemie bogată. Definiţia lui Costinescu „orice lucru care este mai mult lung decât lat" sporeşte ambiguitatea. Laurian şi Massim îl definesc ca: „Cerc, cearcăn, margine ce împresoară sau mărgineşte un ce, mai ales o ţesătură; în acest înţeles şi sub forma bantă sau bentă" Prin exemplul particularizat semantic [+circular], autorii au încercat o restrângere semantică. În DLR, substantivul defineşte o „Fâşie (de stofă, pânză, hârtie, metal etc.) ce se pune (coase etc.) peste ceva, îndeosebi pe margini (mai ales spre a lega şi a ţine ceva strâns. Spec. Fâşie (de o altă stofă sau o altă culoare) ce împresoară sau mărgineşte spre podoabă o haină"

Articolele de modă îl aduc la cunoştinţa publicului cititor:

„fustă ornată cu două *bande* de culori diferite" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„fuste de moire de lână albă cu *bandă* la felul rochiei" (AF, 1863, nr. 8, p. 96).

Cuvântul face parte din limbajul comun:

„*benzi* de postav cu nasturi" (MI, 1903, nr. 1);

Diminutivul *bendițe* (MI, 1898, p. 404) este un plural întâlnit des în publicistică. Rareori, apare și derivatul calchiat *bandat,* după fr. *bandé*:

„manteluri haute nouveauté *bandate* cu blană" (MI, 1897, 20 sept.);

Împrumutul *bandă* s-a impus în uz datorită gradului mare de generalitate și se va fixa:

„fuste de moire de lână albă cu *bandă* la felul rochiei" (AF, 1863, nr. 8, p. 96);

„*benzi* de postav cu nasturi" (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

Bandou (< fr. *bandeau*). Împrumutul specializat, adaptat prin epiteză, *bandou, -ri,* s. n., provine din limba franceză, nefiind definit în lexicografia română a epocii. În dicționarele actuale: „o legătură de încins fruntea, capul, de legat ochii" (DEX '98, DN), cu ocurențe rare în uz. Prin restrângere, desemnează bandă pe borul pălăriei, în jurul calotei, accepții preluate din franceză.

Lexemul apare în discursul de modă din deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea și cu forma de plural *bandoane*, de exemplu:

„O frange cu perle adornă passul, căzând pe *bandoane"* (AF, 1864, nr. 1, p. 331).

În revistele de la sfârșit de secol:

„*bandourile* sunt, de asemenea, la modă" (MI, 1898, nr. 3, p. 2);

„în jurul calotei, un *bandou* plisat de trei ori, de catifea neagră" (MI, 1900, p. 353);

„abundență de panglici, volane suprapuse, cute și buioneuri, în coafură, *bandouri* bufante" (MN, 1904, nr. 19, p. 1).

Baretă (< fr. *barrette*, it. *baretta*). Calcul semantic *baretă, -e,* s. f., după fr. *barrette*, cu semnificația din modă, nu apare în dicționarele epocii. Mai târziu, în DLR, cuvântului i se adaugă și sensul de bentiță (de piele, pânză etc.).

Sub acest semnificant, este înregistrat în general omonimul din vestimentația masculină: „baretă – căciulă rotundă în patru colțuri" (MI, 1901, p. 42), un împrumut mai vechi. „Căciuliță de stofă, adeseori cu formă mai înaltă" (cf. Resmeriță).

„capella rotundă sau *baretta* își aflâ loc aici" (AF, 1864, nr. 26, 27, p. 618).

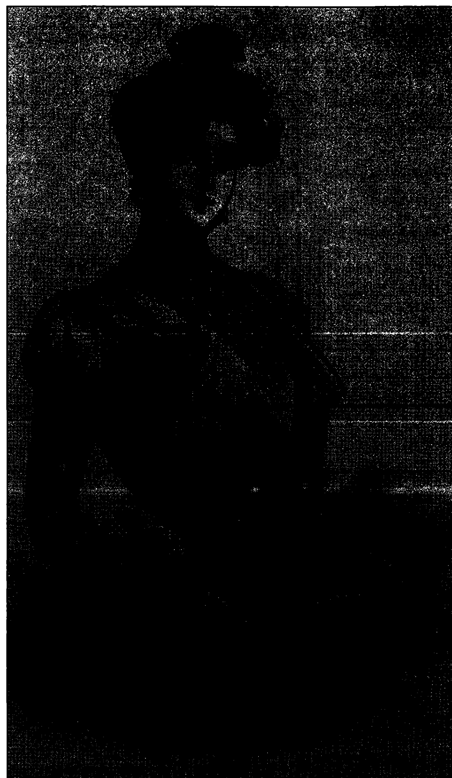
Sensul neologic, sinonim cu *bandă* sau *panglică*, din limba franceză, apare în română în ultimul deceniu al veacului, în contexte care încadrează referentul într-un subdomeniu al modei, pasmanteria, de exemplu: „*barete* de pasmanterie" (MI, 1901, p. 2).

Baretele sunt elemente de legătură sau ornamentale pe o piesă vestimentară în general, cu precădere pe corsaj: « Fil tendu reliant deux motifs et recouvert par un

point de broderie (feston ou de bourdon) » (TLFi) [fir întins care leagă două motive şi este acoperit de un punct de broderie (feston sau bourdon)].

„mici fâşii (*barete*)" (MI, 1897, nr. 1, p. 2);

„Plastron de muselină cu *barete* de catifea înnodate la mijloc" (MI, 1901, p. 43).

Barete.

„corsajul e garnisit înainte cu două bretele de ghipură strânse de mici *bareturi* de taftă" (MI, 1902, nr. 1, p. 179).

Lexemul s-a stabilit în limba română, fiind în uzul curent.

Barej (< fr. *barège*). Împumutul *barej -uri*, s. n., după fr. *barège*, va circula ca regionalism cu forma *bariş*, considerat de unii lexicografi de etimologie turcă (Popescu-Ciocănel, cf. DER), şi pe parcursul secolului al XX-lea. Apare în cotidienele din anii '50 ai secolului al XIX-lea, în rubricile destinate publicităţii comerciale, iar în lexicografie, este prezent mult mai târziu în dicţionarul Costinescu (1970).

Având multiple variante neliterare, *bareş, bares, barij, bariz, barez*, eponim după numele oraşului Barèges, localitate în Pirinei unde s-a creat ţesătura subţire

de lână, neologismul s-a instalat rapid în limba română unde s-a menţinut întregul secol.

„Baresiu, sau barisiu, una specia de tessetura din lână, foarte subţire, numită aşa după cetatea Barège, din Francia, unde se fabrica antania era, şi de-aceea, forma cea mai corectă ar fi baregiu" (Laurian şi Massim – G).

Hasdeu confirmă, în *Etymologicum magnum*, uzul termenului în limbajul popular: „*Bariz, bariş, barij*; < *barège*. Cuvânt curat franţuzesc, introdus la noi prin comerţ şi devenit foarte poporan."

Damé îl consemnează, fără să-l definească, iar Şăineanu oferă, ca sens secundar, „obiect de costum feminin", detaşând diferenţele specifice prin comparaţie cu sinonimul său *testemel*: „broboadă [din ţesătură din *bariş*] cu care se acoperă femeile tinere (cele de 30 de ani obişnuiesc testemelul)." (DU). Tiktin îl defineşte explicit în VVF drept: „Basma de *barrege* pentru doamne"

La început, semnul lingvistic a fost împrumutat în domeniul comercial pentru ţesătura cu numele de *barej*. Fluctuaţia variantelor formale arată ezitările cronicarului-traducător în privinţa unei forme adoptabile, conform normelor şi stadiului limbii române la momentul respectiv:

„fularuri cu totul noi, *barejuri,* asemenea, grenadine, cum şi un fel de invenţie nouă de *barij* de fil d'Ecosse, unu ce de tot străin, tulpanuri de roki, fasonate deosebit" („Timpul", 1856, nr. 35, p. 4);

„grenadine, *barejuri*, bazelle, tulpanuri, picheturi percaline, toate de ultimă modă" („Seculul", 1860, nr. 17, p. 68);

„*barez*" (AF, 1864, p. 403).

Apoi, metonimic, termenul desemnează obiectul din ţesătura respectivă, concurent cu substantivele *basma, broboadă şi testemel,* care au circulat paralel în straturi sociale diferite. Larg răspândit în vocabularul românesc, împrumutul are definiţii similare din punct de vedere semantic, percepţia referentului fiind bine fixată în mentalul colectiv şi în vocabular.

Cuvântul pătrunde în vocabularul urban, denotând un obiect destinat femeilor tinere (DU), în contexte lingvistice care confirmă conotaţia de „modern" a acestui tip de obiect.

„pe orizont, *barişuri* Pompadour" (FR, 1879, p. 190);

„*baresiuri*" (FR, 1879, p. 222);

„*bareşuri*" (MI, 1902, p. 154).

Publicistica înregistrează exemple satirice în care lexemul este deja democratizat: „Cu mânicele sumese/Şi cu *bareşuri* legate;/Vream o femeiuşcă care,/Educată'n pension/Şi trăită'n lumea mare,/Să mă facă de bonton" („Satyrul", 1866, nr. 15, p. 1).

Bască (< fr. *basque*). Împrumutul *bască, -uri*, s. f., cu varianta *basc, -e*, reprezintă un neologism în lexicul vestimentar românesc.

Bascuri.

Laurian şi Massim îl menţionează în Glossariu s. v. *bascina*: „basca, fr. basque, senu, fascia, poală, coadă de vestiment" (1971). În DLR, este definit prin: 1. „s.f. *poalele* adause ale unei talii (bluze sau jachete) femeieşti; 2. bluză cu bască „*ilic* de stambă nevătuit (moda de lux).[pl. basce]".

În decursul secolului, jurnalele se referă la valoarea fixată până astăzi, de *adaos* (cf. DOOM 2007) sau [volan aplicat la bluză sau corset] (*Lexis* 1979), fiind vorba de o extensie evazată sub talie a jachetei sau corsajului, de lungimi foarte variabile peste fustă, conform gravurilor din epocă, semnificaţie care se menţine şi astăzi.

În publicistică, termenul este prezent frecvent încă din deceniul al şaptelea al secolului:

„spencerul strânge talia, desină sânul prin *bascele* sale" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 1, p. 38);

„corsagiile cu felurite *basce* şcurte, lungi, rotunde ca frac, sunt egalmente adoptate" (AF, 1864, nr. 26, 27, p. 617);

„Cu fuste, cu *băsci*" („Bobârnacul", 1878, nr. 3, p. 2);
„Jachetele mult mai lungi în *bascuri* şi fără godeuri" (T-M-M, 1897, nr. 1, p. 2).
„Jockey cu *băsci* scurte" (MI, 1900, nr. 14, p. 106);
„Corsajul puţin bluzat cu *bască*" (MI, 1901, p. 26);
„mică *bască*" (MI, 1902, nr. 23, p. 178).

Baschină (< fr. *basquine*). Termenul *baschină, -e,* s. f., reprezintă un neologism de provenienţă franceză, din etimon comun cu *bască*, referentul fiind o jachetă trei sferturi, ajustată pe talie, semirotunjită, conform imaginilor din revistele de specialitate. Variante grafiate: *basquină, baskină, basqină.*

Pontbriand atestă termenul s. v. *Vasquina* în 1862. Este amintită şi forma *paschină*, consoana surdă înlocuind consoana sonoră înainte de consoane nazale (Sala 1999: 40). Costinescu defineşte termenul ca „rochie, robă, fustă ce poartă femeile spaniole", o definiţie cu un grad ridicat de ambiguitate, părând a face referire la mai multe piese de vestimentaţie feminină diferite. „Vestiment muieresc de pănură subţire, de mătase sau de catifea, cu una sau mai multe serie de fimbrie format din basca, fr. basque, senu, fascia, poală, coadă de vestiment, pentru că vestimente cu assemeni, care a venit întâi de la Ispani, şi anume de la Basci sau Vasci, Vasconi; şi prin urmare forma cuvenită limbii noastre ar fi *bascina*" (Laurian şi Massim – G). În DU, este înregistrat sensul din limbajul popular, într-o definiţie lexicografică ambiguă prin determinantul „un fel de": „Un fel de fustă a ţărăncilor". În DLR: „1. Poalele (adaose) ale unei talii (bluze s. jachete) femeieşti. 2. prin ext. (pop). Bluză cu bască. N. din fran. cf. Baschină".

În jurnale, neologismul are o frecvenţă rară, deşi apare încă din 1864 în comentariile despre modă:

„*basquinele* (menchicof) sunt purtate în Fg. St. Germain" (AF, 1863, nr. 2, p. 16);

„abia corsagiul rotund, habit, etc. primeşte un ce mic ca ancadrament, în jurul *basquinei* ş'a mânecii lor" (AF, 1864, nr. 15–17, p. 530);

„*Baschinele* revin în modă" (AF, 1864, nr. 21, p. 273);

„corsagiul cu *basqina*" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

http://www.katetattersall.com/victorian-fashion-terms-a-m/

Ulterior, termenul se actualizează rar în revista „Moda ilustrată" de la începutul secolului:

„Spencerul bunicelor noastre să fie înlocuit oare cu *baschina* Louis XV?" (MI, 1902, nr. 4, p. 26);

„În vogă e şi jacheta semi-lungă care ia cu totul aliura unei *baskine* de călărie" (MI, 1904, nr. 11, p. 2).

Batelieră (< fr. *chapeau batelier*). Împrumutul *batelieră* metaforizează regentul *pălărie,* dar apare adesea eliptic de regent. Contureză un stil marinăresc al pălăriei de damă, cu forma calotei relativ plată sau rotundă şi boruri drepte de mărime medie, după cum deducem din imagini şi exemple:

„pălăriile rotunde numite *bateliere*, marquise, matelot etc" (AF, 1863, nr. 2, p. 27).

https://books.google.ro/books?id=-u307D-j7-EC&pg=PA240&lpg=PA240&dq=batelier+hat,+1863&source=bl&ots=HuRj43dYue&sig=iEn8zc4TSzr5S7uoPYW7LXO0-NY&hl=ro&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=batelier%20hat%2C%201863&f=false

Termenul nu este înregistrat în LRV, fiind o efemeridă lexicală.

Bavetă (< fr. *bavette*). Neatestat în LRV, împrumutul din franceză cu sens univoc în epocă, *bavetă, -e,* s. f., desemnează „partea de sus a unui şorţ" (DN).

Deşi are ocurenţe rare, lexemul apare în discursul cronicarilor de modă de la finele veacului:

„o mică *bavetă* fixată prin doi umeraşi" (MI, 1900, nr. 15, p. 115);

„*Bavetă* garnisită cu entre-deuri de dantelă, ca şi poalele şorţului" (MI, 1901, p. 10);

„*bavetă* şi buzunare plisate" (MI, 1902, p. 147).

Termenul s-a stabilit, deşi e folosit rareori.

Bavolet (< fr. *bavolet*). Împrumutul *bavolet, -e,* s. n., de care ne-am ocupat într-un alt articol („Limba română" 2010: 81) se subordonează hiperonimului *accesoriu* din câmpul lexical al modei. Acesta desemnează în sensul larg « morceau d'étoffe ou ruban que l'on fixe derrière un chapeau ou un bonnet de dame. » (*Lexis*) [bucată de stofă sau panglică fixată în spatele pălăriei sau bonetei de damă]; « volant qui couvre la nuque » [volan care acoperă ceafa] (TLFi), ataşat unei pălării care, de regulă, este confecţionat din voal, dantelă, panglică etc. Termenul are conotaţii de eleganţă atribuite modei de lux.

În lexicografia românească veche (LRV), cuvântul *bavolet* nu este înregistrat, apare însă în jurnalele de modă din anii '60:

„pălărie de crep roză, stropită toată de-aceeaşi lucitoare ploaie, cu *bavoletul* de pene culoarea rochiei comandate Casei Laure" (AF, 1864, nr. 5, p. 363);

„Capelele toate sunt fără *bavolet*" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„*Bavoletul* e moale şi ades cu colţ dinapoi" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Accesoriul face parte adesea din costumul românesc de doliu feminin.

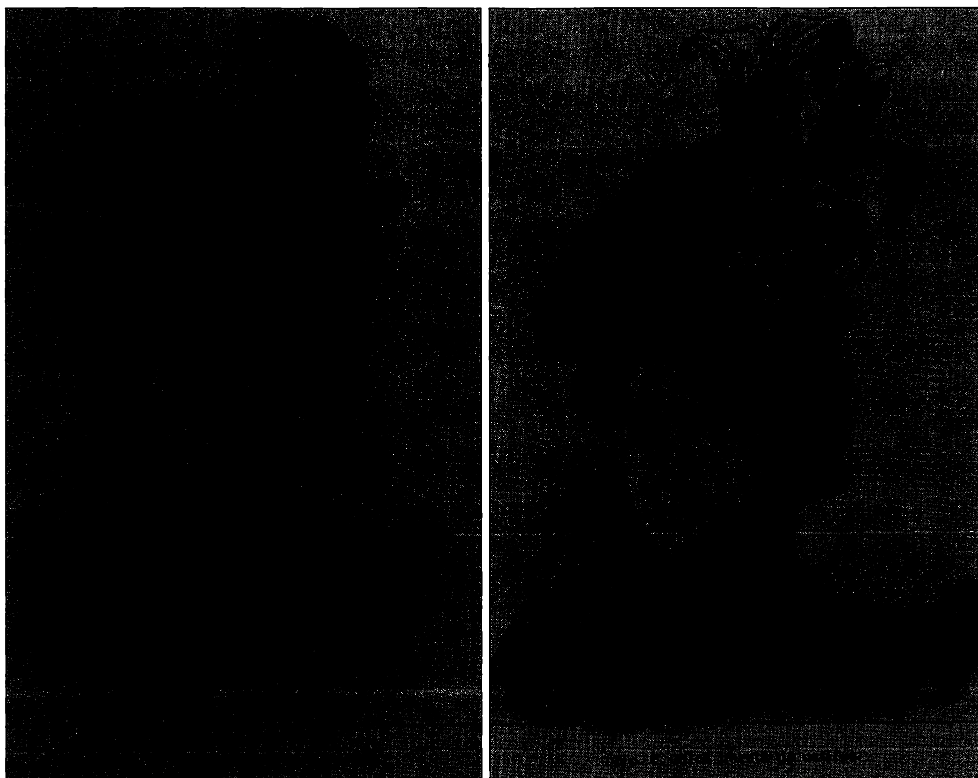
Referent în vogă şi termen frecvent în deceniul al şaptelea.

Bavolet.

Beretă (< fr. *béret*). Termenul *beretă, -e,* s. f., variantă *beret, -e*, este un împrumut din limba franceză, prezent în lexicografia vremii prin trei lexicografi importanţi: Frollo, Costinescu, Şăineanu. Lexemul este definit sinonimic în dicţionàrul lui Frollo la concurenţă cu *baretă, bonetă, căciulă,* serie sinonimică menţinută în uz prin referenţi binecunoscuţi.

Costinescu marchează diastratic definiţia, şi anume, „de dame". Deşi face trimitere către hiperonimele cu semnificaţie preexistentă, *căciulă* şi *pălărie,* referentul nu este definit în LRV. Ca sinonime, apar termenii *caschetă*, de origine franceză, ca şi *şapcă*, de origine slavă, ambii asemănători ca formă, ceea ce constituie o altă sursă de ambiguitate. DLR îl defineşte substanţial: „Un fel de căciuliţă de postav, de catifea etc., cu fundul scurt, larg şi răsfrânt peste margini, purtată de marinari şi adesea ca acoperământ de fantezie de către copii, doamne, studenţi; cfr. baretă, bonetă.

Berete.

N. din fran" În DU, lexemul este asimilat „şepcii studenţeşti rotunde şi late". Referentul are diferenţe specifice negative în raport cu alte tipuri de pălării; lipsa borului şi o formă relativ plată.

Se află în uz în publicistica de la începutul secolului al XX-lea:

„După pălăriile foarte mari care vin bine la toată lumea, cu mare succes *beretele* şi tocele cu fundul moale, aplecate puţin la o parte" (MI, 1898, p. 198);

„*Beretă* de catifea cu o fundă de taftă albă" (MI, 1901, nr. 1, p. 2);

„...*beret* spaniol, care se garniseşte foarte puţin, numai cu o bordură de catifea şi o tufă de pene" (MI, 1902, nr. 24, p. 186).

S-a fixat în lexicul românesc.

Berjeră (< fr. *bergère*). Împrumutul adaptat cu forma *berjeră, -e,* s. f., după cum este grafiată una dintre variante, desemnează, conform reproducerilor din reviste, un tip de pălărie de zi, de formă rotundă sau ovală, cu calotă joasă, garnisită cu flori, cu bride de tafta înnodate sub bărbie, „cu borul ridicat sau rulat la spate" *http://18thcand19thc.blogspot.ro/2014/11/popular-millinery-and-millinery.html*

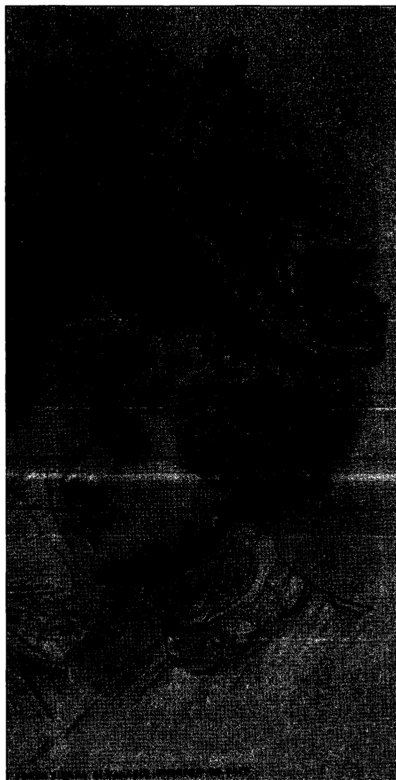
Ca variante, notăm *bergère, bergeră.*

Dicţionarele româneşti nu conţin termenul în inventarul lor lexical.

De regulă, acesta apare cu regentul *pălărie*, dar este folosită şi numai antonomaza. Substantivul este consemnat în textele de modă de la începutul secolului al XX-lea:

„*Bergère*, paradis” (MI, 1898, nr. 20, p. 1);

Berjeră.

„*Bergeră* de pai de fantezie” (MI, 1901, nr. 19, p. 147);

„*berjere* marquize” (MI, 1902, p. 18);

„pălărie formă *berjeră*” (MI, 1902, p. 226);

„*Bergère* Louis XV” (MI, 1903, p. 31).

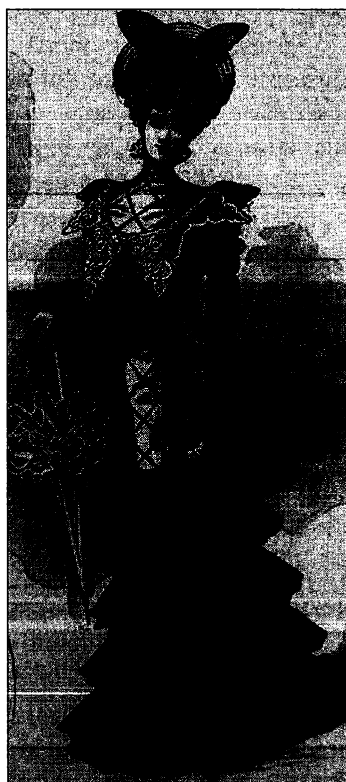
Prin ieşirea din modă a referentului, lexemul rămâne în vocabularul pasiv.

Bertă (< fr. *berthe*). Acest lexem reprezintă un eponim efemer de care ne-am ocupat în articolul apărut în „Limba română” (2010: 81), dublet etimologic al cuvântului *bertă*, folosit în limbajul popular, cu sens apropiat.

În publicistica secolului al XIX-lea, termenul are o frecvență destul de mare. Este considerat un „Cuvânt rar, înregistrat pentru prima oară în Moldova (1849), la originea îndepărtată se află prenumele feminin Berthe, soția lui Pepin cel Scurt, mama lui Carol cel Mare, celebră prin înțelepciune şi modestie şi supranumită Berthe aux grands pieds (avea un picior mai mare decât celălalt). Datorită calităților ei, numele i-a fost ales şi pentru a denumi o pelerină care să acopere un corsaj decoltat" (Sala 2009: 33).

Cu denotația « garniture posée sur un décolleté ou une encolure de robe ou de blouse » (*Lexis*) [garnitură peste decolteul unei rochii sau al unei bluze], neologismul de origine franceză, *bertă*, *-e*, s. f., este un termen reîmprumutat odată cu moda de la Paris.

Bertă.

Cuvântul-titlu *bertă* a fost definit de lexicografii români ai veacului al XIX-lea ca *ornament de cap*: „Bortă, ornament pe capul fetelor" (Pisone); „Coiffure de jeune femme" [acoperământ de cap pentru tinere] (Damé), şi *basma*, marcat „Tr" de Şăineanu, care îi acordă proveniență maghiară: „Basma de lână cu

care fetele țărance își leagă capul [ung. berta]" (DU); „Fichu. Bucată de pânză pătrată de lână" (Tiktin); „Broboadă croșetată din lână, cu ciucuri, purtată de femei pe cap sau pe umeri" (DLR), ceea ce ne îndreptățește să afirmăm LRV îl consideră un împrumut din maghiară, intrat în vocabularul popular prin bilingvism social.

Vocabula este relativ frecventă în lexicul modei urbane din perioada de care ne ocupăm. Referentul este reprezentat de semne iconice lipsite de ambiguități, are conotații de prestigiu, fiind confecționat din dantelă scumpă, cu pretenții de unicat, asociat rochiilor foarte elegante purtate de personalități feminine din protipendada românească la diverse ocazii mondene. Semnifică „Berta, s.f., ital. beretta, Fr. berthe; la vestimente muierești, un ornament care încongiură senul" (Laurian și Massim – G). În *Lexis*: « Garniture posée sur un décolleté ou une encolure de robe ou de blouse » [garnitură pusă peste decolteul sau ancolura unei rochii sau a unei bluze].

Accesoriul este în modă neîntrerupt până la începutul secolului al XX-lea, la evenimente mondene, conform prezenței termenului în publicistică:

„aceste volanuri sunt pe mânici și pe corsagiu pe care iau forma unei *berte*" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„Partea inferioară a corsagiului e de aceeași stofă și *bertha* albă, ca rochia" (AF, 1863, nr. 21, p. 273);

„*Berta* de catifea terminându-se cu bieuri" (MI, 1901, p. 27);

„La corsaj, *bertă* de muselină cu încrețituri și margine de drap bleu-pal" (MI, 1903, p. 11);

„Stilul 1830 nu este mai puțin exploatat; se regăsește urma sa nu numai în lărgimea mânecilor, dar și în croiala *berthelor* cu care ornăm corsagiile noastre și în oarecare garnituri ca rușe, buioneuri, volane încrețite ș. a" (MN, 1904, nr. 19, p. 1).

Betelie (rom. *bată* + suf. *elie*). Derivat al cuvântului rom. *bată*, *betelie*, *-ii*, s.f., este un termen preexistent perioadei în studiu. Sensul nou din moda feminină reprezintă un calc semantic, după fr. *poignet*.

În lexicografia timpului este definit ca: „Tivitura de sus" a pantalonilor; tivitura rochiei, mânecii; cingătoare" (DU, DLR). Cu semantism binecunoscut „cingătoarea izmenelor, pantalonilor sau fustei (o bată lată cusută de această îmbrăcăminte)" (Scriban), termenul este folosit ca sinonim în definițiile și explicațiile cronicarilor:

„Cămeșele simplamente rescroite au o mică *beteliă* de entredeux dublu de valenciană prin care trece o cordeluță colorată" (AF, 1863, nr. 10, p. 119);

„poignet (*betelie*)" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„*betelia* e încrețită pe o lungime de 0,35 m" (MI, 1900, nr. 15, p. 115);

„suprimând o parte a *beteliilor*, a șiretelor" (MI, 1902, p. 42);

„încrețită la betelie" („Moda", 1906, nr. 28, p. 1).

Bie (< fr. *biais*). Termenul *bie, -uri*, s.n., grafiat *bieu,* ori etimologic, *biais*, este un substantiv împrumutat din limba franceză care apare în publicistică marcat prin ghilimele: „fâşie de material tăiată oblic, în croitorie" (DN).

„tăieturile *„en biais*" (FR, 1879, p. 222);

„Toată [rochia] e în *„bieuri*", fusta d'Italia" (BF, 1890, p. 14);

„În jurul jachetei, mânicile şi reverile sunt ornate de *bieuri* tighelite" (MI, 1900, nr. 1, p. 11);

„Jupa este garnisită de fiecare parte a tablierului de un *bie* de stofă uni" (MI, 1902, nr. 23, p. 178);

„Ludovic al XV-lea ne-a dat rochiile cu *bieuri* încreţite, taliile lungi şi drepte" (MNI, 1904, nr. 19, p. 1).

De semnalat verbul *a bieza* în:

„două cute una după alta *biezând* de fiecare parte" (MI, 1902, p. 46).

Lexemul este bine fixat în uz.

Bluză (< fr. *blouse*). Neologismul *bluză, -e*, s. f., a pătruns în vocabularul general, fiind folosit paralel cu termenul *cămaşă.*

Seria definiţiilor polarizează diferenţele specifice pentru acest concept atât de răspândit în mentalul colectiv: „Surtout de toile" [haină de pânză] (Pontbriant); „O haină de vară uşoară în formă de cămaşă. Blaude. Blouse" (Costinescu); „Tunică de pânză groasă ce se poartă peste cămaşă în timpul verii" (Laurian şi Massim); „Haină de lucru din pânză groasă" (Şăineanu). În DU, lexemul este marcat diastratic prin specificarea „de damă". Apare în lexicografie încă din 1857 (Polizu) şi este bine fixat în limba română. Dicţionarele româneşti, în parte tributare celor franceze, atestă sensul de „vestimentaţie feminină subţire", sens care, probabil, este cel mai recent, fiind dependent de existenţa obiectului confecţionat din pânză fabricată. Autorul îl asociază *cămăşii*, termen tradiţional binecunoscut utilizatorilor ca articol banal din experienţa practică. „Hăinuţă de pânză, de lână etc., în formă de iie, purtată de femei" (DLR). Semul [+grosime] în exemplele: „Blusa şi bluza, s. f., tunică de pânză groasă ce se poartă peste camaşă în timpul verii" (Laurian şi Massim), valoare prezentă şi mai târziu la L. Şăineanu ca „haină de lucru din pânză groasă", se referă la un sens care nu coincide cu cel uzual din experienţa practică, la fel ca şi „cămaşă de lână, îmbrăcată pe dedesubt, ce purtau cei vechi" (S. P. Barcianu) sau „un fel de vestă ce poartă regii pe subt manta regală" (I. Costinescu), sensuri preluate de lexicografii români din dicţionarele franceze consultate. Deşi definiţiile nu lămuresc cititorul cu privire la sensul termenului în VVF (cu excepţia definiţiei oferite de Costinescu), referinţa este uşor de recunoscut prin asociere.

Cu timpul cuvântul devine polisemantic, dezvoltând accepţii în diverse domenii. Unitatea lexicală înlocuieşte vocabula neogreacă sinonimă *ciupag,* în uz în prima jumătate a secolului.

Publicistica modei îl înregistrează în 1864:

„Vesta spaniolă, scurtă mult, purtate p'o *blusă* de musselină cu centură" (AF, 1864, nr. 1, p. 331);

„Un vestiment de alpaga alb, fusta sutaşată cu albastru, centura cu bretele d'acea stofă cu acea garnitură neagră de taffet şi o *blusă* (cămeşuţă) de muselină plisat cu mâneci lungi terminate cu volan şi poignet (betelie), învestesc de minune o fetiţă de la 7 la 12 ani" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„*blouse* de matroz cu plastrom, guler şi manchette de piele dinţată" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„faţa *bluzei*... se uneşte cu dosul" (MI, 1899, p. 267);

„*bluză* cu pliuri largi şi platcă" („Moda", 1906, nr. 8, p. 10).

Ca sintagmă, amintim: „*bluză* à la marinaire" („Necesarul", 1884, p. 23), apoi compusul „*bluză* chemisier" întâlnit în MI (1901, nr. 19, p. 146), ca şi derivatul *bluzat*, foarte frecvent în uz spre finele veacului, care indică „forma amplă" a obiectului:

„Dinaintea *bluzată*" (MI, 1901, nr. 8, p. 58);

„Corsaj *bluzat*, cu o centură înaltă de saten şi o parte din foi unde se deschide ampirul din ghipură" („Moda", 1905, nr. 4, p. 11).

Pe axa sintagmatică, distribuţia termenului este relativ redusă. Sinecdoca „bluzele albe" este înregistrată în DLR cu semnificaţia „medicii".

În semantica psihologică, termenul se asociază cu conceptul de *cămaşă*, mult mai puţin cu cel de *tunică*.

Neologismul analizat s-a dovedit a nu fi o efemeridă, conceptul e binecunoscut, termenul este utilizat şi astăzi.

Bluzon (< fr. *blouson*). Unitatea lexicală *bluzon*, *-oane*, s.n., împrumutată din franceză, nu este înglobată în dicţionarele din secolul al XIX-lea.

În *Lexis* este definită ca « Veste de tissu ou de cuir qui s'arrête à la taille » [vestă de pânză sau de piele care se opreşte în talie], având două sensuri: 1. [bluză scurtă]; 2. [vestă strânsă pe talie, rezistentă, din piele]. Definiţia furnizată de DLR reia sensul al doilea din limba franceză: „Vestă scurtă, din sp. bolero. Haină femeiască fără mâneci, scurtă până mai sus de talie, purtată peste bluză, un fel de ilic." În limba română însă, denotaţia este cea de „bluză largă, strânsă în talie, purtată cu cordon sau centură" (DEX '98, DN, MDN). Semele [+amplu], [+strâns cu centură] au particularizat unitatea şi au ajutat-o să se fixeze.

La începutul secolului al XX-lea, substantivul se află în jurnalele de specialitate, dar are frecvenţă mică:

„Jupă cu pliuri evantai tighelate, *bluzon* ajustat sub o centură lată formând bască, reveruri de catifea cu galoane fantezie" (MI, 1903, nr. 1, p. 3).

Boa (< fr. *boa*). Catahreza *boa* reprezintă un calc semantic, după fr. *boa*, substantiv invariabil, adăugat sensului prim, preexistent, din terminologia biologiei.

În literatură, termenul apare încă din 1833, la C. Faca, în *Comodia vremii*: „Voi să-mi fac o pălărie, cu blonduri şi an velur,/ Căci îmi vine a merveliu cu *boaoa* de samur" (p. 29).

Comportamentul gramatical indică o morfologie invariabilă, contrar ocurenţelor din epocă care au încercări de articulare la singular şi forme de plural: *boaul, bouaua, boauri*.

Dicţionarele atestă sensul secundar încă din 1839: „Un şarpe şi o blană ce se încolăceşte la gât" (Vaillant), cuvântul fiind bine definit în dicţionarele din cea de-a doua jumătate a secolului: „Der Halspelz" [Blană de purtat la gât] (Polizu); „Blană îngustă, rotundă şi lungă pe care o pun damele la gât" (Protopopescu); „Un şarf rotund de blană ce poartă damele pe după gât" (Frollo); „Blană ca un sul, lungă, ce pun damele iarna după gât" (Costinescu); „Boua, s. f., boa şi bova, legătură de gât lungă şi rotundă, făcută din pelle cu perul ei, ce feminele poartă în temp de iarnă, numită aşa pentru că seamănă în forma unui şarpe" (Laurian şi Massim); „Legătură de gât, lungă şi rotundă, făcută din pielea cu părul ei, ce femeile poartă în timp de iarnă" (DU); „Schlangenformiger Halspelz" [blană de purtat la gât în formă de şarpe] (Tiktin); „P anal. Fâşie lungă (de blană sau de pene) purtată de femei în jurul gâtului. N din fran" (DLR).

Boa.

De remarcat că genul proxim al unităţii lexicale face referire şi la materialul din care este confecţionat obiectul sau la obiectul rezultat, şi anume: *blană, eşarfă* şi *legătură de gât.* Exemplele de care dispunem atestă existenţa în uz a acestui termen pe durata întregii perioade de care ne ocupăm:

„Sorties de bal (mantale de ieşit la bal ce pot servi şi la teatru), manşoane, *boauri* de blăni fine" (AF, 1863, p. 235).

„*le fixe boa*" (MI, 1900, nr. 1, p. 10);

„La teatru, cu pălăriile cele delicate şi vaporoase, se păstrează vulpea sau *boaul* în jurul gâtului" (MI, 1901, nr. 1, p. 2);

„*boa* lung de ermelin" (MI, 1903, nr. 5, p. 4);

„*boaurile* de pene" (AMNI, 1907, p. 23).

Bolerou (< fr. *boléro*). Atestat târziu în textele de modă ale veacului, împrumutul adaptat prin epiteză, *bolerou, -ri,* s.n., cu varianta etimologică *bolero, -uri,* „este considerat", cf. Sala (2010: 56), „creaţie spaniolă de la bola „bilă", „sferă" care provine din lat. *bulla.* Cuvântul spaniol, care avea sensurile: „un anumit tip de dans" şi „un anumit tip de haină", a fost împrumutat de franceză la începutul secolului al XIX-lea. Din franceză l-am luat noi la începutul secolului al XX-lea".

Termenul este definit în dicţionarul lui Stănceanu cu două accepţii: „1. „*vestă* mică; 2. *pălărie* mică cu pampon". Cel de-al doilea sens denumeşte o [pălărie cu borurile ridicate], (cf. TLFi), „cu pampon", la modă către sfârşitul veacului.

„*bolerourile* senzaţionale ale actriţelor cu renume au fost preludiul unor numeroase fantezii" (MI, 1902, an I, nr. 1, 5 ian).

În limba română s-a instalat sensul prim de „vestă mică" sau „haină fără mâneci, scurtă până aproape de talie şi deschisă în faţă, purtată de femei peste bluză" (DN). Exemplele următoare, extrase din revistele de la începutul secolului al XX-lea, se referă exclusiv la sensul de vestă sau „un fel de ilic" (DLR):

„*Boleroul* se pune pe orice fel de costum, fie „tailleur", sau costum de ciclistă, el se pune pe o şemizetă sau o jiletcă" (MI, 1898, p. 378);

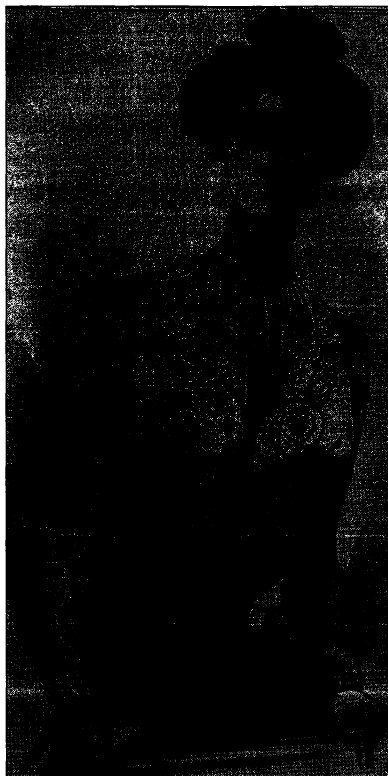
„de la Ludovic al XIII-lea avem gulerele mari, *bolerourile* scurte, şemizetele bluzate" (MN, 1903, nr. 19, p. 1);

„*Bolerou* scurt cu două rânduri de jenil" (MI, 1901, p. 26);

„*Bolero* cu dinainţii drapaţi se coboară cu colţ în faţă, este decoltat pe un corsaj de ghiupură" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

„*bolero* decupat pe un dessu de Irlanda" („Moda", 1905, nr. 6, p. 5).

Atestarea lexicografică şi exemplele din publicistică menţionate demonstrează pătrunderea acestui termen de modă către sfârşitul secolului al XIX-lea în limba română.

Bolerou.

De asemenea, apare şi în cuvinte compuse:
„*vestă bolero*" (MI, 1898, an I, nr. 5, p. 249);
„cravată, *tocă-bolero*, fişu" (MI, 1902, p 290);
„*boleroul-bluză*" (MI, 1903, p. 3);
„*bolero-manteletă*" (MNI, 1904, nr. 15, p. 5).

Bonetă (< fr. *bonnet*). Termenul *bonetă, -e*, s.f., cu varianta *bonet, -e*, denumeşte un accesoriu care s-a purtat întreaga jumătate de secol, cu intermitenţe specifice modei. Sinonimele propuse de lexicografii vremii sunt aproximative, căci referenţii diferă de sensul care reiese din publicistica de modă, semul care permite sinonimia fiind negativ [– bor] şi [+/–legăturile sub bărbie (mentonnières)].

Lexemul este definit în majoritatea dicţionarelor de limbă română, ceea ce dovedeşte cunoaşterea foarte bună a conceptului. Polizu menţionează sensul din moda feminină prin marcarea diastratică intrinsecă: „Die Haube, Frauenhaube" [Pălărie de dame]. Protopopescu începe definiţia prin formula relaţională *un fel de*, încadrând genul proxim sub hiperonimul *găteală*. Sinonimul *scufie* e conotat derizoriu, marcă improprie sensului din moda epocii, iar unitatea *căciulă* nu

semnifică eleganţă şi modernitate în general, obligatorii în moda feminină de inspiraţie franceză. Aceleaşi observaţii se pot repeta în cazul definiţiei dată de Frollo: „Bonetă, căciulă, scufie”. În DU, definiţia sinonimică, prin substantivul „căiţă”, trimite către referenţi similari de influenţă germană din zona transilvană. În Laurian şi Massim – G: „bonetă, f., bonet, pl. -e, din fr. bonnet=scufa, retella ce muierile poartă în cap”; „Acoperământ de cap (la oraşe, mai ales pentru copii, pentru femei, de purtat cu deosebire în casă, în special de bătrâne, de servitoare la case mari), făcut din stofă moale (postav, horbotă etc.)” (DLR).

Unitatea lexicală este prezentă în publicistică în diverse sintagme care se menţin în uz până astăzi:

„*bonete* pentru casă şi pentru soarele” (AR, 1848, nr. 85, p. 344);

„Ea avea pe cap o mică *bonetă* de samur rotunjită ca fesul...” („Timpul”, 1856, nr. 75, p. 1);

„părul nefrizat, *bonnetul* de négligé de batistă şi muselină” (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 381);

„*bonetă* de noapte” (MI, 1898, p. 181, foto 25).

„Capota Suzette pentru o fetiţă de şase ani, cu un *bonet* de fetru frumos rijat” (MI, 1901, nr. 1, p. 2).

În paginile reclamelor comerciale din publicistică, apare şi împrumutul derivat *bonetărie*, după fr. *bonneterie*, cu sensul de „atelier de confecţionare şi vânzare de bonete”, termen care s-a perimat.

„Dra Devenoge ţine şi lingerie, *boneterie,* parfumerie” (AF, 1863, nr. 21, p. 273).

Bor (< fr. *bord*). Termenul *bor*, *-uri*, s.n., nu este consemnat ca atare de către lexicografii din secolul al XIX-lea, nici cu sensul cunoscut azi în română, acela de „margine circulară (răsfrântă) care înconjură calota pălăriei” (DEX ’96). O lungă perioadă din secol a fost utilizată forma *bord, -uri,* grafiată etimologic. S. v. *bord*, sensul al doilea, cu notaţia „mai ales la plural”, este definit şi în DLR ca: „Marginea răsfrântă, streaşina pălăriei. N din fran.; cf. Borduri.”

„Când te uiţi la pălărie/Crezi că'n cap poartă tichie,/N'are *borduri*, n’are rost,/Ba, mai puse ca un prost,/În panglica ei, măi frate!/Termometru se’şi constate/ dacă stă bine seu rău/ Mintea, creerele seu” („Mefistofele”, 1876, nr. 2);

Termen specializat semantic în vestimentaţie, cf. Tiktin: „Bord” (de pălărie).

Iată câteva exemple:

„pălărie cu *borduri* largi” („Seculul”, 1860, nr. 10, p. 38);

„pălărie cu *bordurile* mari” (FR, 1879, p. 518);

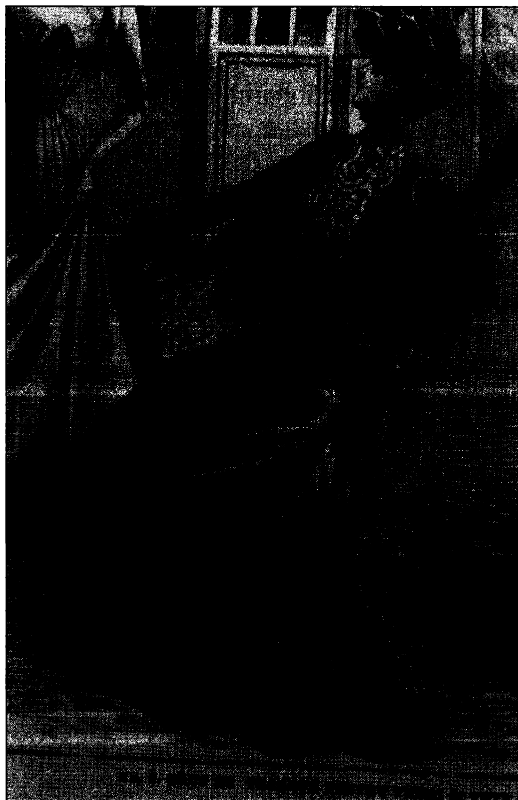
„*bordurile* pălăriei” (BF, 1890, p. 32);

„*borul* lat ridicat în partea dreaptă într-un mod original” (MI, 1900, nr. 9, p. 75);

„*Bordul* de dedesubt al pălăriei se garniseşte cu tul de mai multe culori” („Depeşa”, 1901, an I, nr. 63, p. 1);

„*borul* pasei drapat de tul alb cu duvet de struț negru" (MI. 1902, p. 75).
S-a fixat cu grafie fonologică.

Bordură (< fr. *bordure)*. Considerat împrumut din franceză, *bordură, -uri,* s.f., este prezent în lexicografie cu sensul de: „margine garnisită" (DU); „Paspoal, bordură, chenar" (DLR); DEX '09 indică două sensuri: 1. „Fâşie, panglică sau cusătură aplicată ca podoabă pe marginea unui obiect textil. 2. Zonă care înconjoară marginea unui obiect, cu o structură diferită de a acestuia".

Bordură.

Exemple din jurnale:

„Clinul, gulerul de matroz şi obinzelele se pot lucra din materia de *bordură*" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„gular lat şi cu *bordură* de eşarpă" (GI, 1882, nr. 2, p. 3);

„*bordurile* întoarse înapoi căptuşite cu catifea mordoré. Draperie de crêpe beige" (BF, 1890, p. 92);

„...beret spaniol, care se garniseşte foarte puțin, numai cu o *bordură* de catifea şi o tufă de pene" (MI, 1902, nr. 24, p. 186);

„josul jupei garnisit cu o *bordură* de tigheluri” („Moda”, 1905, nr. 5, p. 10).

În serie sinonimică cu *fâşie, panglică, cusătură, tiv, margine, chenar, paspoal.*

Botină (< fr. *bottine).* Percepţia împrumutului francez *botină, -e,* s.f., a generat asocierea cu sinonimele *cizmă, gheată.* Înainte de a apărea în jurnalele de modă, cuvântul e satirizat de Faca în 1833, în exemplul: „Când ne ducem la plimbare, voale verzi ne trebuiesc,/Ba de soa şi *botine* ca'n jurnalu franţozesc” (*Comodia Vremei*, p. 30).

În DLR, termenul este considerat „Neologism care a pătruns şi în limba populară. Gheată (mai elegantă, mai ales la femei, la copii), cismuliţă, ciuboţică; N din fran., din rus. Botinka” Dicţionarul limbii române (1871) de Laurian şi Massim furnizează o definiţie substanţială a referentului în care diferenţele specifice precise sunt condiţionate de genul proxim generic: „Calcion [încălţăminte] de piele subţire ce acopere piciorul până la pulpă; de aici în genere pentru orice calcion de altă materie care nu are tubul aşa de înalt ca o ciubotă şi în special ciubotella pentru femine sau pentru copii (vezi în glosariu *bot* şi *ciubot*).”

Provine din vestimentaţia masculină, am ales un exemplu din rubrica de publicitate „Pentru cavaleri” din ziarul „Timpul” din 1856: „*botina* de satin negru de lac” (nr. 6, p. 4).

În realitate, spre deosebire de cizmă, botina este confecţionată din piele fină, ceea ce semnifică eleganţă, fiind şi mai puţin înaltă, de aceea Costinescu o defineşte diminutival „cizmuliţă”, în timp ce pentru Tiktin este o „gheată”. Informaţia oscilează în privinţa lărgirii categoriei sociale utilizatoare şi anume: „de damă” (Costinescu); „pentru femine şi copii” (Laurian şi Massim); „pentru „[ţărani]” (Damé); fără precizarea categoriei (Frollo, DU, Tiktin).

Termenul *botină*, care defineşte o „gheată încheiată cu butoni sau cu elastic” (DER), pătrunde în uzul comun fără a periclita lexemele sinonime mai vechi.

Exemplificări din foiletoane din publicistică:

„contra obiceiului său, marchiza venise pe jos, şi tapiţăria văduvei, respinsă pe dată în mijlocul camerei, purta semnele prăfuite ale *botinei* ce o călcase” („Seculul”, 1860, nr. 23, p. 118);

„Îmbrăcămintea sa bine tăiată şi de o stofă cu gust aleasă, picioruşele sale cele mici şi strânse în nişte *botine* poloneze ce ieşeau din când în când de subt rochie o trădau că nu este femeie de rând şi că este un mister negreşit” („Perseverenţa”, 1868, an II, nr. 33, p. 2).

Cronicile remarcă stilul specific botinei poloneze (cu nasturi), purtată în Europa pe tot parcursul secolului. Termenul este preluat din VVM.

Semnalăm şi creaţia românească *botinărie*, în franceză nefiind înregistrată lexicografic, formată prin atracţie paronimică după *bonetărie*, cu sensul de atelier sau magazin de vânzare de botine:

„*Botinărie*” („Figaro”, 1877, nr. 30, p. 4).

Brandenburg (< fr. *brandebourg*). Formația deonomastică *brandenburg, -uri*, s.n., de la numele orașului german Brandenburg, a pătruns în limba română prin intermediul limbii franceze şi a circulat cu semnificantul specific acestei limbi, *brandeburg, -uri*. De fapt, eponimul s-a folosit cu regentul *ceapraz* (de Brandenburg), care a fost elidat în uz, devening sinonim al acestuia. Ca termen de pasmanterie, este definit în DLR astfel: „Şnururi sau găitane ce atârnă pe piept (mai ales la unele uniforme militare) spre podoabă. N din fran". Dicționarul specifică pronunția franceză prin accentuarea grafică a vocalei *u* (brandebúrg).

Termenul apare în publicistică în 1863:

„Corsagiele singure vor fi adornate cu *brandeburge*, galoane sau passemanterii puse la husari, mânecile vor putea avea jockey" (AF, 1863, nr. 2, p. 39).

Brandenburg.

Lexicografia înregistrează două sensuri:

1. „Cazacă, o haină, o dulamă de drum cu mânecile lungi" (Costinescu), referent utilizat cu precădere în secolul al XVII-lea, cf. *Short Glossary of Renaissance Clothing Terms*;

2. „ornament de pasmanterie, galon, găitan”, sens preluat din VVM.

„triumful *brandemburgurilor*” (MI, 1902, p. 147).

Variantele lexicale din discursul publicistic al modei feminine sunt multiple: *brandebur, brandeburcă, bandaburcă* (Scriban), *brandeburgă* (Costinescu), *brandembug* (Protopopescu), *brandvahtă* (Scriban) etc.

Varianta lexicală *brandabursă* se referă la o mică aplicație din panglică, galon, suitaș fixată cu un nasture pe rochie, conform semnului iconic. Are o frecvență restrânsă și nu este consemnată de dicționarele românești consultate:

„*brandaburse* de mătase gris” (MI, 1898, p. 279);

„*brandaburse* de suitaș cu nasturi de cristal” (MI, 1902, nr. 5, p. 33).

Dicționarul Costinescu notează ca prim sens pe cel de „haină cu mâneci lungi, pentru călătorie”, sens care nu se regăsește în textele de publicistică. Cele mai multe dicționare consemnează însă accepția de *galon* (DU), *șnur* (Tiktin), *găitan* (Costinescu, Scriban), *ceapraz* (Protopopescu, DLR), *broderie* (DU), subordonată unor arhisememe ca *ornament* (Costinescu) sau *podoabă* (Protopopescu).

Exemplul arată, prin glosa din paranteză, că termenul necesită explicație, fiind, probabil, nou:

„Paletot Louis XIII mai scurt de genunchi, strâmt în talie, larg jos, încheiat de sus până jos cu nasturi mari, fără guler și cu mâneci strâmte. Acest vestiment se adornă mai mult cu *brandeburguri* (galoane puse în curmeziș)” (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

Notăm și un exemplu de la sfârșit de secol: „ornamentația foarte sobră, câteva *brandeburguri,* butoni noi, puțină pasmanterie” (MI, 1898, p. 282);

„mici *brandenburguri*” (MI, 1902, p. 306).

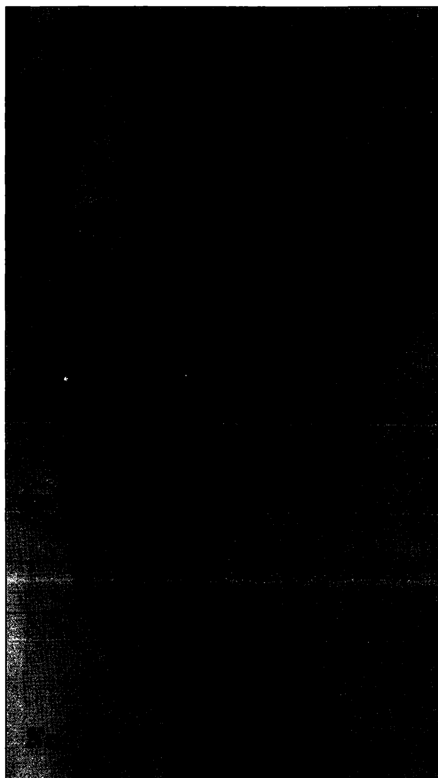
Brasieră (< fr. *brassière*). Cuvântul *brasieră, -e,* s.f., pătrunde în limba română cu denotația cunoscută și astăzi: „Obiect de lenjerie de copil sau de femeie, fără mâneci, care acoperă pieptul” (DEX’98) sau „susține sânii, pieptul” (NODEX, DN), „obiect de lenjerie de damă, cu mâneci, care susține pieptul”, după cum ne lămuresc imaginile din revistele de modă.

Termenul nu este atestat în lexicografia secolului al XIX-lea.

Limba română l-a adaptat prin sufixul moțional feminin specific. Obiectul face parte din lenjeria de noapte sau de zi, cu rol de protecție pentru piesele exterioare de vestimentație. De altfel, are ocurențe relativ frecvente nu numai în VVF, ci și în moda copiilor în revista specializată „Moda ilustrată”, din 1901, 1902, deci la începutul secolului următor:

„*Brasiera d*e pichet cu entre-deuri în formă de V” (MI, 1901, p. 26);

„cămaşă *brasieră* de batist, garnisită de ajururi şi point anglais" (MI, 1901, p. 26);

Brasieră.

„*Brasiera* Empire" (MI, 1901, nr. 45, p. 354);
„*brasieră* sylfidă" (MI, 1902, p. 202).

Bretea (< fr. *bretelle*). Împrumutul a pătruns în moda feminină ca extensiune din lexicul vestimentaţiei masculine. Forma românească *bretẹa, -ele*, s.f., s-a format prin refacerea unui nou singular după plural (sg. rom. *bretelă* > pl. rom. *bretele* > sg. rom. *bretea*), ceea ce Th. Hristea numea „derivare regresivă morfologică" (*Sinteze*, 1984: p. 84).

Lexicografia furnizează diverse definiţii, majoritatea referindu-se la vestimentaţia masculină: „curea ce sustiene una greutate, şi în special: curea ce sustiene bracele sau pantalonii" (Laurian şi Massim – G); „Breteale. Făşii de stofă (elastică) ce se pun peste umeri spre a ţine pantalonii ridicaţi, cozondroace, pateşti. N din fran" (DLR); Polizu şi Frollo îl înregistrează cu pluralul „brătele", respectiv

„bretele". Cuvântul-titlu la Pontbriant este însă la singular, iar definiţia perifrastică din dicţionarul Protopopescu demonstrează acest fapt, „un fel de fâşie ce se pune pe umere ca să ţie ceva".

Termenul francez a fost concurentul germanismului cu formă coruptă *osentragi*. Sinonimul cu formă de singular, *cozondroc* (cozondrácĭ m. pl. germ. *hosen-träger*, d. *hosen*, pantalonĭ, şi *träger*, purtător). Bretele, pateştĭ. – Maĭ rar *cozondroáce*, n. pl.) (Scriban), este o variantă deformată a aceluiaşi termen german *Hosenträger* de care aminteam mai sus, dar care s-a utilizat cu predilecţie în VVM.

Termenul francez circulă în discursul publicistic din primele reviste de modă româneşti:

„corsage suissese (elvete) cu sau fără şpalette şi *bretelle*; la aste corsage şimisete cu cercurelle mici sunt mult adoptate" (AF, 1863, nr. 2, p. 16);

„centură cu *bretele* şi mari şpalete" (AF, 1863, nr. 5, 6, p. 163).

Bretele.

„corsajul e garnisit înainte cu două *bretele* de ghipură strânse de mici bareturi de taftă" (MI, 1902, nr. 1, p. 179).

„*bretele*" („Moda", 1905, nr. 5, p. 8);

„galonul ce-l înconjoară formând *bretele* pe umeri" („Moda", 1906, nr. 8, p. 1).

Lexemul este în uz.

Bridă (< fr. *bride*). *Bridă, -e,* s.f., este un împrumut din limba franceză pătruns în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu sensul de „gaică de stofă, de ață etc. prin care se trece cordonul" (DN).

Nu este înregistrat de lexicografia timpului, dar se folosește și astăzi. Iată câteva exemple din perioada 1863–1900:

„*bride*" (AF, 1863, nr 5-6, p, 61);

„*briduri* sub freza pălăriei" (FR, 1879, p. 167);

„voal de chantilly negru din care se formează *briduri*" (BF, 1890, p. 92);

„[pălărie] cu *bride* de tul" (MI, 1900, nr. 1, p. 10).

Buf (< fr. *bouffe*, it. *buffa*). După cum reiese din exemplul următor, substantivul *buf, -uri,* s.n., apărea în cronicile de specialitate încă din 1864.

Laurian și Massim, s.v. „bufnire", exprimă sensul de „suflare", „înflare", propriu cuvintelor „buf" și „puf". Tiktin îl inventariază oferind traducerea în română a genului proxim: „[proeminență pe mâneci]".

Se inserează în seria sinonimică deschisă: *buion, bufetă, bufant*, *cută* și continuă să se folosească rar (cf. DOOM), cu singularul masculin, *buf*, sau feminin, *bufă*, pl. *bufe*.

„La barez, gasă, grenadină, muselină, se pun manșete formate din *buffuri* de tul și entredeux de muselină brodată sau valanciena" (AF, 1864, nr. 6, p. 404).

Semnalăm și derivatul *bufat*:

„tul *buffat*" (AF, 1868, nr. 4, p. 54);

„corsajul bufat" („Moda", 1905, nr. 3, p. 8).

Bufant (< fr. *boufant*). Termenul *bufant*, *-e*, s.n., de proveniență franceză, a circulat atât ca adjectiv, cât și ca substantiv, ambele fiind împrumutate în ultimul deceniu al secolului. În acest interval, a fost folosit sinonimul său neologic *buf* sau *fald*.

DU descrie elementul tehnic cu rol ornamental în vestimentația feminină: „Cutele umflate sau înfoiate la hainele femeiești."

Substantivul prezintă fluctuație de gen la singular: *bufant/bufantă* (în fr. *le bouffant*) pl. *bufante*. Referentul etalează forma înfoiată a unor componente sau piese vestimentare ca: rochii, mâneci, fuste, costume, pantaloni etc.

Bufant (la mânecă).

„Capelele toate sunt fără bavolet, mica capellă bibi, unită sau în *bufante* separate cu mărgele.” (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„[Toaletele] se fac de tulle, în *bufante* de tulle brodat, de gază, de crêpe indian şi de v'ro altă materie uşoară care acopere întreg corsagiul, fusta şi coada” („Necesarul”, 1884, nr. 5);

„Mânecă lăsând să se vadă un *bufant* de mătase fantezie, strâns printr-un poignet” (MI, 1900, nr. 47, p. 367);

„mâneci clopot deschise pe un *bufant* de muselină şi dantelă” (1904, nr. 14, p. 5);

„*bufanturile* se opreau la cot” („Moda”, 1906, nr. 18, p. 2).

Folosit adjectival în exemple ca:

„Caracterul decis al rokilor este lărgimea cea mare a volantelor *bufante*, cinturele la talia şi mânecele ce sunt foarte ornamentale” („Ilustrațiunea”, 1860, nr. 3, p. 23);

„mâneca uşor *bufantă*, poagneul butonat"(MI, 1902, p. 306);

„Mânecă *bufantă* jos, strânsă într-un poignet de postav oranj" (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

Îl aflăm cu formă diminutivată în exemple ca acesta:

„Talie-bluză cu draperie, garnisită cu un mic *bufănțel* de taftă galbenă" (MI, 1898, nr. 35, p. 404).

Bufetă (< fr. *bouffette).* Această unitate lingvistică, *bufetă, -e*, s.f., face parte din familia termenului *bufant*, ca şi *buf/bufă*, având semnificația de « Petit noed bouffant de ruban, qui sert d'ornement dans l'habillement » (*Lexis*) [mic nod bufant de panglică, ce serveşte de ornament în vestimentație].

Bufete negre pe corsaj.

Etimologia este franceză; adaptarea a avut loc, dar comportamentul în terminologia de specialitate a fost de efemeridă lexicală. Va fi înlăturat din uz

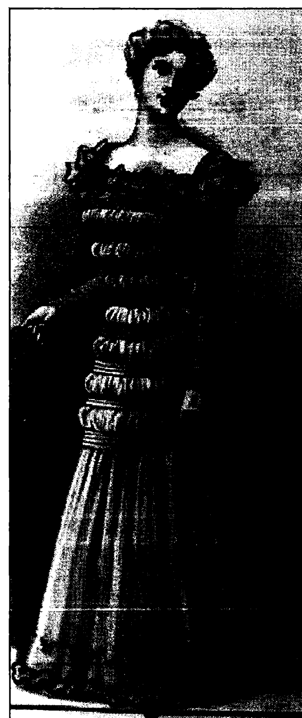
odată cu dispariția din modă a referentului. Exemplele de care dispunem sunt extrase din reviste de la începutul secolului al XX-lea:

„Dinaintea petrecută şi prinsă prin trei *bufete* de catifea neagră" (MI, 1901, p. 11);

„Calotă mică cu o panglică de catifea neagră formând în dreapta *bufetă*" (MI, 1901, nr. 21, p. 155).

Buion (< fr. *bouillon*). Franțuzismul *buion*, cu variante grafice ca: *buillon*, *buion*, *bulion*, reprezintă un neologism de lux pentru sinonimele *fald, umflătură, cută, sufleu, pliu*. Din aceeaşi familie, limba română împrumută şi substantivul colectiv *buioneu,* care semnifică un « Ornement d'étoffe plissé en bouillons » (TLFi) [ornament de stofă format din pliuri bufante (*buioane*)], termen cu frecvență crescută în publicistică la final de secol. Ambele variante sunt neatestate de dicționarele consultate, fiind desigur percepute drept xenisme, în ciuda flexionării.

Buioane (la mânecă, pe corsaj).

Exemplele sunt o dovadă a utilizării acestui termen sartorial şi a derivatelor sale în a doua jumătate a secolului, apoi substantivul iese din uz:

„garnit c'un *bouillon* petrecut cu cordea de culora rochiei ş'a capellei" (AF, 1863, nr. 8, p. 95);

„[corsajul] formează mai multe *buioneuri*"; „talie cu un *buioneu*" (MI, 1900, p. 138);

„Tocă de postav alb mărginită cu *buioneuri* de mătase neagră" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

„crevelele dintre ele [colțurile corsajului] lăsau să se vadă *builloane* de atlas ca rochia" (AF, 1863, nr. 18, p. 233);

„*Bulioane*, volane ce se suie în piramidă" (AF, 1864, nr. 6, p. 404);

„garnituri ca rușe, *buioneuri*, volane încrețite ș. a" (MN,1904, nr. 19, p. 1).

De remarcat și derivatul *buionat*, cu grafie fluctuantă:

„foi, revere *builonate*" (MI, 1898, nr. 9, p. 187);

„patru crețuri *buionate* pe margine" (MI, 1900, nr. 3, p. 19).

Burnuz (< fr. *burnous,* tc. *burnuz*). *Burnuz*, *-uri*, s.n., este un „turcism care a pătruns în limba literară datorită întâlnirii cu fr. *bournous*" (Șăineanu, II, 64). În franceză, acesta apare după 1830, (cucerirea Algeriei) (cf. TLFi). În limba română, a circulat cu varianta *burnus*, inventariat de lexicografii români târziu, când aproape ieșise din uz.

Șăineanu îi atribuie trei valori: 1. „Manta mare de lână cu glugă (cum poartă arabii). 2. Haină mare cu glugă (în Dobrogea). 3. Scurteica țărăncilor (din Basarabia)". Din aceste definiții rezultă că accepția din lexicul de modă feminină este o extensie a sensului prim. Altfel, în societatea românescă termenul se utiliza în Dobrogea, în Basarabia, ca „scurteică" pentru femei. Stănceanu consideră referentul apanaj al vestimentației bărbătești, iar Tiktin îl echivalează cu „manta". DLR înregistrează următoarele sensuri: „I. 1. (pop.) Manta mare cu glugă 2. (Basarabia) Scurteică pe care o poartă țărancele, cfr. cațaveică. 3. (Mold.) Pieptar de piele de cârlan cusut cu flori și fluturi. II. (literar) Manta de lână (albă ori neagră), cu glugă, pe care o poartă arabii. Din turc. burnuz (ca neol. din fran.)". Investigația lexicografică demonstrează că termenul nu este atestat cu semnificația din moda urbană feminină, de aceea accepția nouă poate fi considerată un calc semantic după fr. *burnous*.

Textele de modă din anii '60 îl atestă, intră însă rapid în vocabularul pasiv:

„Haine de taftă lungi sau *burnuzuri*, mantille de taftă și de dantelle cambré" („Seculul", 1860, nr. 17, p. 68);

„*burnus* de camaieux (dantelă neagră) sau yak" (AF, 1864, nr. 8, p. 422).

Efemeridă în vocabularul modei feminine, *burnusul* semnifică o manta elegantă, amplă, cu glugă, pe care doamnele o purtau ocazional la spectacole sau evenimente speciale, sau, cum o definește chiar cronicarul, „haină de taftă lungă".

Cuvântul a fost repede înlocuit de xenismele compuse *sortie-de-bal* și *sortie-de-théâtre*, care s-au menținut în uz până la începutul secolului următor.

Busc (< fr. *busque)*. Franțuzismul *busc, -uri*, s.n., semnifică un corset-cuirasă care uneori reproduce forma sânilor pentru a complini lipsa lor și marchează talia,

cf. TLFi: « munir d'un busque (lame ou corset) » [a purta un busc (lamă sau corset)].

"two metal strips with nails and eyes that served a) to shape the front and b) to close the corset, making complete un-lacing unnecessary" (*Late 19th & Early 20th Century Ladies' Dress Glossary*) [două benzi metalice prevăzute cu copci care serveau la a) schimbarea formei pieptului şi la b) închiderea corsetului, fără a fi nevoie de deschiderea lui completă].

Termenul este folosit foarte rar în limba română, numai atunci când se instalează moda corsetelor, numită şi moda „corpurilor de fer" („Ilustraţiunea", 1860, p. 75).

Lexemul s-a dovedit o efemeridă şi este abandonat când se schimbă moda.

„părinţii pun acestor copile un *busc*, le strâng într-un corset cu balene şi fer care le sdrumică corpul" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75).

Butonieră (< fr. *boutonnière*). Împrumutul *butonieră*, *-e*, s.f., cu varianta *butonier*, conform pronunţiei franceze, sau cu grafie etimologică *boutonnière*, apare în traducerile din publicistică încă din 1860, apoi este consemnat în LRV de Protopopescu (1870) cu sensul de „gaură de nasturi făcută în haină pentru a petrece un nasture prin ea", definiţie reluată de Şăineanu în DU. Tiktin îl înregistrează, de asemenea, în dicţionarul său bilingv. Definiţiile sunt suficiente pentru orice vorbitor.

În moda elitelor, acest termen de croitorie se referă nu numai la rolul funcţional, ci şi la cel decorativ, care implică margini festonate sau paspoalate cu materiale preţioase, cum aflăm din context.

Publicistica îl notează de-a lungul anilor în texte literare, cronici şi reclame: „[Valentin] prezintă râzând marchizei *butoniera* hainei sale" („Seculul", 1860, nr. 21, p. 82);

„Aparat de făcut *boutoniere* (găuri) permite a se face 1000 *boutoniere* pe zi" (*Dreptatea*, 1888, an I, nr. 1, p. 4);

„*butonieră* de şetaş" („Moda", 1905, nr. 3, p. 1).

Buzunar (< ngr. *buzunara*). Termenul *buzunar*, *-e*, s.n., este considerat printre cele „douăzeci şi cinci de elemente greceşti din vocabularul reprezentativ al limbii române" (Sala 2010: 211). Definiţia de tip enciclopedic din dicţionarul lui I. Heliade-Rădulescu (Eliade) ne informează că această vocabulă înlocuieşte cuvântul mai puţin specializat *pungă* sau pe cel de origine italiană *tească*, intrat în vocabularul popular: „Această vorbă s-a introdus cu vestmintele moderne. Vestmintele romanilor fiind tunica, toga, mánta, n-aveau buzunare ca dulamele, anteriile, vestele, fracurile şi pantalonii. Cu vestmintele vechi sau cu ale rumânului de ţară are omul sân, pungă, tească. De aceea, ce zicem noi buzunar pe ungurie, italianul zice tesca. Tească zice şi rumânul când e în vestmintele lui, iar nu în cele ungureşti, turceşti, hantătăreşti şi Dumnezeu mai ştie cum. Iar bine că am zis

buzunar şi nu ţep". Acelaşi sinonim, *teascǎ*, este furnizat şi de Tiktin. Definiţia lui Eliade este o pledoarie puristă pentru limitarea la cuvintele de origine latină, romanică, deja existente în română. Pontbriant, ca şi Eliade, susţine etimologia maghiară a vocabulei, de la „*bursulat*", înregistrând variantele şi derivatele: „Busunari. Busunara; Busunărire Busunărit". Pisone oferă varianta „bozinari", după etimonul neogrec. În Laurian şi Massim – G, „busunariu şi buzunariu, -e, săculeţ făcut la un vestiment în care se pun bani sau alte obiecte... – Vine acest cuvânt din bursa? (vezi *bosiu*); sau se referă la aceeaşi fântână cu *bot* ori cu *buză*?", „Săculeţ cusut în haine şi în care punem lucrurile ce voim să le avem cu noi, cf. Jeb. *pozonar*. După Cihac din neogr." (DLR).

Îl observăm la C. Faca (p. 35) „Şi că va să-l nimerească greuleţ la buzunar", ca şi în traducerile apărute în jurnale:

„Cu crucele lor înainte la piept/Cu titlurile lor în *buzunar*" („Timpul", 1857, nr. 56, p. 3);

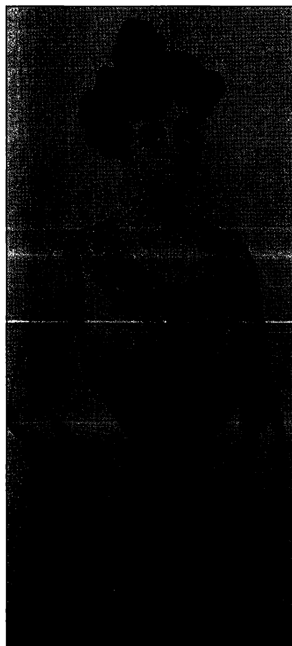
„trase cu gravitate schiţa ce avea în *buzunar*" („Seculul", 1860, nr. 21, p. 81), şi deseori cu forma „*posunar*", în versuri satirice: Şi galanţi, scoşi din cutie/Fără ban în *posunar*,/ hainele pe datorie/ iar de plată n'au habar" („Satyrul", 1866, nr. 3, p. 3) şi „*pozunar*" (FR, 1879, p. 167);

„bavetă şi *buzunare* plisate" (MI, 1902, p. 147);

„buzunăraşele" („Moda", 1906, nr. 22, p. 8).

Cache-corset (< fr. *cache-corset*). Compusul *cache-corset*, împrumutat din franceză, păstrează forma grafică şi sonoră, ca şi monosemantismul termenului francez. Termen specializat care desemnează „o piesă de lenjerie ce acoperă corsetul", între rochia de dedesubt şi corset pentru a împiedica frecarea şi pentru a proteja corsetul, fără balene sau şnur, dar cu nasturi (*http://fr.wikipedia.org/wiki/Cache-corset*). Odată discreditat, îşi pierde utilitatea rămânând în vocabularul strict specializat: « Pièce de lingerie, en tissu léger, que l'on mettait autrefois pour protéger le haut du corset » (*Lexis*) [Piesă de lenjerie, din pânză uşoară, care protejează partea de sus a corsetului].

Nu este prezent în paradigma lexicografică românească din epocă.

Cache-corset.

Exemple:
„*cache-corset*" (MI, 1898, p. 415);
„*cache-corset* asortat" (MI, 1900, p. 352);
„*cache-corset*" (MI, 1901, nr. 43, p. 339);
„*cache-corseturile* sunt foarte garnisite" (MI, 1902, p. 42).
„*cache-corset* (brasieră)" (MN, 1904, nr. 15, p. 6).
Apare în compusul extins, creaţie autohtonă, în exemplul:
„*cache-corset-jupon* de batist" (MI, 1902, nr. 3, p. 19).

Cache-culottes (< fr. *cache-culottes*). Compusul *cache-culottes* nu apare în inventarul dicţionarelor franceze cercetate de noi; aşadar, ar putea fi un pseudofranţuzism care supleneşte lipsa unei unităţi lexicale din limba română pentru acest concept, având sensul de piesă de lenjerie uşoară, asemănătoare unei rochii scurte, care acoperă pantalonaşii de dedesubt pe care îi purtau atunci femeile:
„*cache-culottes*" (MI, 1898, 28 febr.)
Pseudoxenismul compus apare o singură dată în limbajul jurnalistic de la sfârşitul secolului (hapax legomenon?).

Cache-maillot (< fr. *cache-maillot*). Împrumutul compus *cache-maillot* semnifică o piesă vestimentară care acoperă lenjeria părţii superioare a corpului; « Tunique courte que l'on peut porter sur le maillot » [tunică scurtă care se poartă peste un maiou].
(http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/cache-maillot/11954) Efemerid neatestat în LRV.
Forma franceză nealterată a împrumutului l-a menţinut cantonat în vocabularul specializat al modei:
„*cache-maillot*" (MI, 1898, 28 febr.);
„*Cache-maillot* garnisit cu entre-deuri şi dantelă" (MI, 1901, p. 26).

Cache-nez (< fr. *cache-nez*). *Cache-nez*, împumut compus de provenienţă franceză, cu încercarea de adaptare prin epiteză *caşneu* (Stănceanu, Scriban), care însă s-a menţinut în regim de xenism toată perioada cercetată.
Valoarea de „legătură de gât lungă şi groasă" (Stănceanu), preluată din lexicografia franceză: « Masque de velours que les dames portaient autrefois quand elles sortaient et qui est plus connu sous le nom de loup » (*Larousse XX*) [mască de catifea pe care femeile o purtau odinioară când ieşeau, cunoscută sub numele de lup], nu se regăseşte în moda românească urbană. Definiţia « Longue et grosse écharpe, dont on s'entoure le cou et le bas du visage pour se garantir du froid » (*Lexis*) [eşarfă lungă, groasă cu care se acoperea partea de jos a feţei pentru a o feri de frig] e mai apropiată de realitatea românească, unde, în moda feminină, era confecţionată din materiale fine, în general:

„*cachenez* de mătase" („Timpul", 1856, an I, nr. 9, p. 4);

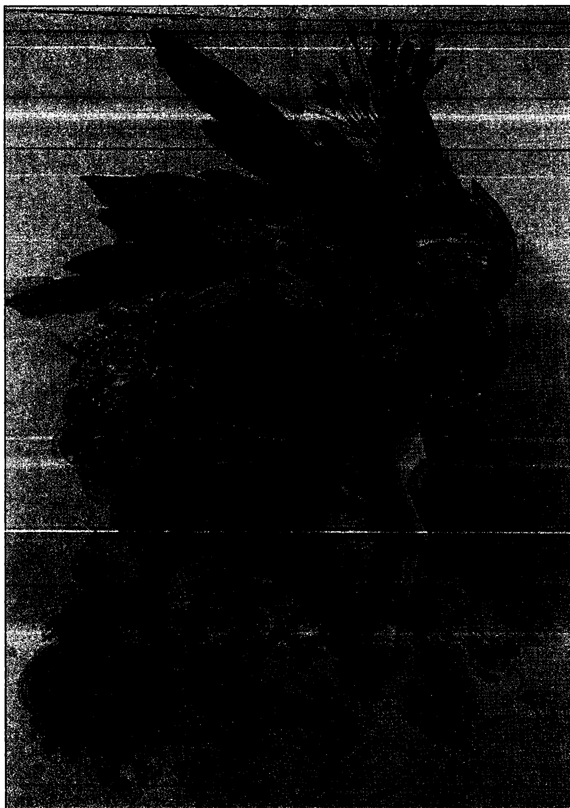
„*Cache-nez* de mătase şi pânză, în toate culorile, Shwaluri lungi de India şi Japonia" („Timpul", 1877, nr. 7, p. 4).

Termenul este prezent din 1856 („Timpul", nr. 9, p. 4) până prin deceniul al optulea şi intră rapid în vocabularul specializat pasiv, dat fiind faptul că dubla sinonimele deja în uz *eşarfă, şal, fular.*

Cache-peigne (< fr. *cache-peigne*). Compusul *cache-peigne,* împrumut din franceză, a cărui definiţie nu este consemnată de lexicografia românească, a luat valoarea de « Ornement en dentelles, fleurs ou rubans » (TLFi) [ornament din dantelă, flori sau panglici]. Referentul bogat decorat are rolul de a camufla pieptănul sau panglica care susţine coafura unei femei:

„*cache-peigne* (noduri galbene)" (MI, 1898, nr. 5, p. 268);

„*Cache-peigne* format din două buchete de violete; frunze de catifea verzi şi mov" (MI, 1902, nr. 3, p. 19).

Cache-peigne.

Iată o încercare de adaptare grafică:

„*caşpeigne* de tul" („Moda", 1906, nr. 11, p. 1).

Circulă efemer cu formă de xenism la începutul secolului al XX-lea.

Calotă (< fr. *calotte,* it. *calotta*). Lexemul *calotă, -e,* s.f., calc semantic după fr. *calotte*, comportă două valori în moda pălăriilor de damă:

1. „parte a unei pălării" (DU);

Forma referentului redă conturul cutiei craniene, termenul fiind utilizat în opoziție cu *borul*, o componentă a pălăriei. Uneori, apare şi sinonimul *fond* sau *fund*, în exemple precum:

„*fond* şi bord" (MI, 1903, nr. 2, p. 1).

„*calotta* (*fundul*) moale, fugând ca un coquillage, capricios plisat, buffat, garnuit" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422). Glosa explicativă din paranteze e edificatoare.

„între pasă şi *calotă*, o eşarpă de tul chantilly brodat şi formând un chou în stânga şi în spate" (MI, 1902, p. 10).

2. „tip de pălărie".

Calota a fost însă şi un stil de pălărie, fără boruri care se purta la începutul secolului al XX-lea: «Sorte de bonnet de forme basse, souvent sphérique, qui ne couvre ordinairement que le sommet de la tête » (*Larousse XIX*) [un fel de bonetă joasă, adesea sferică, care nu acoperă de regulă decât vârful capului], valoare lexicală nou pătrunsă în română.

„*Calotă* mică cu o panglică de catifea neagră" (MI, 1901, nr. 21, p. 155);

„În jurul *calotei*, o eşarpă de dantelă mărginită cu zibelin" (MI, 1902, nr. 1, p. 2).

Termenul apare şi în formații paratactice, de exemplu, alături de substantivul *beret*:

„*calota beret*, garnitură de pene negre de amazone" (MI, 1898, nr. 2, p. 2).

Lexem polisemantic în vocabularul modei vestimentare, cu frecvență apreciabilă.

Calță (< it. *calza*). Efemerida *calță*, *-e*, s.f., are origine italiană. Atât Heliade-Rădulescu, cât şi Frollo, în definițiile lor, fac trimitere la semantismul substantivului *ciorap*, concept binecunoscut. *Călțun*, sinonim cu termenul *calță* (Eliade), a trecut în registrul arhaic prin anii '80:

„*calțe* sau ciorapi de fir de Corsica şi de bumbac" („Seculul", 1860, nr. 17, p. 68).

Pontbriant şi Pisone îl încadrează sub hiperonimul *încălțăminte*; „Calțeamânt" (Pontbriant); „Calțeminte" (Pisone).

Referenții erau comercializați la *călțunerii/colțunerii.*

Camizolă (< fr. *camisole*). În discursul publicistic, cu ocurențe rare, *camizolă*, *-e*, s.f., are variante grafice multiple (*camisol, camison, camizol, camizolă*). Acest neologism a fost preluat cu sensul prim din limba sursă. Ca sinonime, în definițiile lexicografilor, sunt prezente:

1. „vestă" (Frollo); „Pieptar, vestă de pânză de lână împletită; flanelă în formă de cămeşă scurtă" (Costinescu);

2. „cămăşuță" (Stănceanu); „Cămăşuță scurtă sau semiscurtă ce se poartă pe dedesubt sau pe deasupra cămaşei" (Protopopescu); „camisola, vezi camesiutia", „camesia, în înțelesul cel mai ordinar şi propriu, vestiment de pânză sau de bombac, care se poartă pre piele şi descende de la gât până contra genunchiului, şi care, după persoana cui e destinată, este: cămaşă de bărbat, de femina, de copil etc" (Laurian şi Massim).

„Căci tot la Madame Briol/ Face chiar şi *camizol*" („Mefistofele", 1876, nr. 2).

3. „scurteicuță şi ciupag" (DU), sub genul proxim *haină* (DU), cu semul distinctiv [+ scurtă].

Cele două sinonime diminutivale sunt echivalentele mai frecvente: *cămăşuță* şi *scurteicuță*. În DU, substantivul este definit cu două valori: „1. haină scurtă, cu mâneci, purtată peste cămaşă; 2. scurteică, ciupag, sens particular folosit regional". Tiktin îl atestă în literatură la Kogălniceanu (1845), însă Pontbriant este primul lexicograf care înregistrează termenul. Deşi echivalentele sunt numeroase, se fixează numai sensul de „Hăinuță femeiască de purtat în casă, făcută din pânză, din stofă de lână etc., cfr. matineu" (DLR).

„*Camisole* de filet de soie şi fil d'Ecosse" („Adevărul", 1890, nr. 559, p. 2).

Deseori, termenul este întâlnit în reclamele din ziare în variantă greşită, hiperurbană:

„*Camisoane* brodate" („Timpul", 1877, nr. 5, p. 6).

Canotieră (< fr. *canotier*). Termen sufixat moțional feminin care defineşte un accesoriu preluat din vestimentația masculină, împrumutul metonimic *canotieră*, *-e*, s.f., variantă *canotier*, are sensul de „pălărie tare de paie cu fundul şi borurile drepte" (DN), fiind ignorat de dicționarele din secolul al XIX-lea.

Referentul intră în moda masculină după 1874 (TLFi), inițial, ca accesoriu specific amatorilor de canotaj, apoi pătrunde şi în componența garderobei feminine.

Lexemul este utilizat în formația paratactică *pălărie canotier,* dar se foloseşte şi direct, eliptic de regent.

Cunoscătorii de limbă franceză foloseau varianta etimologică, *canotier*. Termenul este în uz frecvent în perioada modei referentului: „pălărie *canotier*" (MI, 1898, p. 185);

„*canotier* de fetru cu un chou de catifea şi două pene couteaux" (MI, 1900. p. 313);

„*Canotier* de pai bois, garnisit cu muselină bayadère mauve şi albă patru frumoase aripi albe" (MI, 1901, nr. 16, p. 122);

Canotieră.

„*canotier* de formă nouă" (MI, 1902, nr. 11, p. 83);
„*canotieră*" („Moda", 1906, nr. 18, p. 2).
Canotiera reprezintă unul dintre simbolurile modei secolului al XIX-lea.

Capă (< fr. *cape*). Dicţionarele româneşti consideră cuvântul de etimologie proximă franceză sau italiană („fr. *cape,* d. it. *cappa,* lat. *cappa,* manta cu glugă. V. capot. Cp. cu *căčulă*). Substantivul *capă, -e,* s.f., desemnează: „Un fel de pelerină lungă pe care cocoanele o poartă în loc de palton şi care se numea *rotondă* în sec. 19", Scriban. La cuvântul-intrare *rotondă,* Scriban descrie şi sinonimul său *capă*: „Edificiŭ rătund [!]. Un fel de manta femeĭască fără mânicĭ [!] care a fost la modă pe la 1880, numită acum capă. V. rond", Scriban. „Pelerină scurtă de blană sau de stofă", DEX'09.

Capă.

În publicistica modei feminine, acest termen are ocurențe rarisime, au fost utilizate mai mult sinonimele *collet* (pelerină foarte amplă, scurtă până la talie) şi, desigur, hiperonimul *pelerină*:

„*capă*, pelerină (de blană sau stofă) largă, scurtă, cu glugă" (AF, 1864, p. 63);

„*capă*" (MI, 1897, nr. 1, p. 3).

S-a stabilit în vocabularul modei româneşti.

Capăt. Unitate lexicală formată prin derivare morfologică regresivă (Hristea 1984: 79) de la rom. sg. *cap* > rom. pl. *capete* > rom. sg. *capăt*, „moştenit din lat. capita". Hristea continuă: „După ce a apărut forma capăt, ea s-a specializat din punct de vedere semantic şi s-a fixat în anumite combinații frazeologice, ceea ce ne îndreptățeşte ca, în planul sincroniei, să vorbim de o nouă unitate lexicală în raport cu mai vechiul şi etimologicul *cap*, singurul continuator direct al lat. *caput*" (1984: 79).

În publicistica modei apare din deceniul al şaptelea:

„La fiecare colţ ambele *capete* de cordea sunt împreunate într-un graţios fiong, cu mici *capete*” (AF, 1864, nr. 24, p. 311);

Capete.

„[panglicile], nimicurile toaletei, cu noduri, ca aripi lungi cu *capete* fâlfâinde” (MNI, 1907, p. 79).

În dicţionarele secolului, ca şi acum, este înregistrat cu sensul generic de: „parte extremă a unui lucru, a unei perioade, a unei situaţii sau a unei stări; margine, limită, sfârşit, istov” (DEX ’98). Sinonim cu *căpătâi*, din lat. *capitaneum* (DEX, DLR, DU), sensul său generic i-a consolidat poziţia în limba română: „partea extremă cu care se începe sau se termină ceva, cap, capăt, margine) (cf. DLR).

Termenul vechi, panromanic (Sala 2009: 127), *căpătâi*, *-ie*, s.n., este moştenit din latină. În domeniul modei, lexemul echivalează fr. *extrémité*:

„*capeţile* alcătuind un fiong dinainte” („Curier de ambe sexe”, 1836, ed. I, nr. 7, p. 114);

„*căpătâi* elegant” (MI, 1898, p.130);

„pe poalele foilor, patru *căpătâie* de catifea” (MI, 1900, nr. 9, p. 67);

„reverele se prelungesc cu *căpătâie* lungi până jos, pe foi” (MI, 1900, nr. 9, p. 75).

Capelă (< it. *capello*). Împrumutul *capelă, -e*, s.f., de origine italiană, desemnează, conform lexicografilor epocii:

1. „pălărie de damă" (Costinescu, DU, Tiktin) fără particularităţi; „pălărie elegantă de om sau de femina" (Laurian şi Massim);

2. „pălărie înaltă" (Protopopescu); „Joben" (DU). În DLR sub al doilea sens: „Pălărie (de oraş), (învechit) pălărie de dame. N. din ital. capello";

3. „Căpac în formă de pălărie; mai multe lucruri ce au oarecare asemănare cu pălăria, cu căciula" (Frollo).

Faptul că se menţionează diferenţa specifică prin semul [+înălţime] particularizează semantic conceptul în funcţie de modificările pe care le suferă referentul de la sezon la sezon. Frollo defineşte imprecis termenul ca pe „o calotă sau o căciulă", prin comparaţie cu informaţia furnizată de cronicarii de modă. În lexicul modei feminine moderne, are valoarea de pălărie (Scriban, DER, DAR). Şi acest termen, ca mulţi alţii, a fost preluat din moda masculină (militară), unde avea sensul de şapcă cu cozoroc moale. A dezvoltat conotaţii de eleganţă în moda feminină.

„pelerinuri şi *capele* şi turbanuri stacojii" (AR, 1839, nr. 68, p. 337);

„*capela* de pae" (AR, 1844, nr. 16, p. 65);

„*capele* de mătasă şi de catefe" (AR, 1848, nr. 85, p. 344);

„nu voi cuteza a pune rochie rosa sau albastră, *capelă* de tul albă şi bottine de piele glisă rusească" (AF, 1863, nr. 2, p. 28);

„*Capellile*, mulţumită Domnului, sunt mai puţin ardicate pe frunte şi foarte simplu garnite" (AF, 1863, mai, p. 69).

Diminutivul *capeluţă* figurează în textele de specialitate din deceniul al şaselea, de asemenea:

„Ele [capelele] făcură loc la şarmante *capeluţe* de crep..." (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Capelină (< fr. *capeline*). Lexem neînregistrat în lexicografia perioadei cercetate, temenul *capelină, -e*, s.f., se defineşte ca „pălărie de damă cu boruri foarte largi" (DN), ca să acopere umerii, confecţionată din pai, de regulă, uneori prinsă cu panglici sub bărbie, sens confirmat de reproducerile epocii. Limba română l-a împrumutat din franceză, aceasta, la rândul ei, din lexicul modei militare italiene. Referentul este extravagant prin dimensiuni şi ornamentică.

„*Capelină* mare de catifea" (MI, 1901, p. 411);

„*Capelină* pentru seară, de moar alb mărginit cu pluş Parme, ridicată într-o parte pe un buchet de violete de Parma, căzând în spate pe păr" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

Capelină.

„*capelină*” („Moda”, 1905, nr. 5, p. 12).

Capişon (< fr. *capuchon*). Termenul *capişon*, *-e*, s.n., variantă grafiată etimologic, *capuşon*, aduce conotația de eleganță. Lexicografii îl definesc astfel: Protopopescu, hiperonimic, prin „acoperământul capului”, iar Frollo, sinonimic, prin „glugă”, în timp ce Costinescu îl înregistrează numai cu sensul din vestimentația călugărilor. În sfârşit, Laurian şi Massim atestă explicit utilizarea termenului în moda feminină „un capuțiu mai elegant ce poartă şi feminele”. „Acoperământ de cap (mai ales pentru femei şi copii, de obicei din stofă groasă, de lână, pentru vreme de iarnă) în formă de scufiță şi cu un volănaş care se lasă pe gât şi pe umeri sau în formă de glugă. N. din fran. *capuțin*”, lămureşte extins DLR; „Glugă cu unul sau două colțuri, care atârnă pe spate şi care se poate ridica pentru a proteja capul de intemperii” (DEX).

În publicistica modei feminine, s-a folosit aproape exclusiv termenul de *capişon* şi nu sinonimul *glugă*, asociat mai degrabă cu moda masculină militară.

De altfel, apare foarte rar şi termenul de *capucin*, cu sensul de capişon, glugă, care exista în română cu sensul de călugăr catolic dintr-un ordin franciscan al cărui

nume provine din cuvântul italian cappuccio, deoarece aceşti călugări purtau glugă. Accepția din moda feminină este un calc semantic efemer după fr. capucin: „*capucin*" (MI, 1901, nr. 13, p. 99).

Conotațiile de rafinament şi bogăție cerute de moda feminină a epocii încadrează fericit termenul de capişon, cu variantele lui, în acest lexic în care e întâlnit cu relativă frecvență.

„ghetre, şarpe, flanele, *capuşoane* elegante, încălțăminte franceză adevărată" (AF, 1863, p. 236);

„Sortiurile (mantale) de bal sunt mai mult rotunde cu *capuşon*" (AF, 1864, nr. 21, p. 274);

Capişon.

„*capişon,* sortie de bal sau de teatru şi cravată de fantezie" (MI, 1898, p. 167) ;

„*capuşon*" („Moda", 1905, nr. 6, p. 2).

Capot (< fr. *capot,* tc *kapot*). *Capot, -oate,* s.n., preluând din semantica termenului francez *capot,* grafiat şi în varianta *capod,* în lexicul modei feminine este amplu atestat şi definit.

În limba română au fost preluate pe rând câteva sensuri:

1. « manteau à capuchon » (*Petit Larousse*). [mantou cu glugă]; Prima accepțiune, aceea de mantou, apare la C. Faca în *Comodia vremii* (p. 30): „Este de

bonton la modă să aibă *capot* deschis/ În mână cu portofeliu şi cu baiader închis". Protopopescu îl defineşte ca pe „un fel de haină cu glugă", definiţie ce se poate aplica şi altor tipuri de veşminte; „vestmânt ordinar", indică regimul democratizat al mantoului.

„*capotul* de primăvară" (MNI, 1909, nr. 9, p. 2).

2. rochie de casă, sens care se menţine în vocabular şi în secolul următor:

„*capoduri* şi matineuri" (MI, 1900, nr. 33, p. 256);

„forma clasică a *capodului*" (MI, 1902, p. 50);

„*capot* (robe de chambre)" („Moda", 1905, nr. 19, p. 10), glosa aparţine autoarei cronicii care semnează „Dna Marietta".

În a doua jumătate a secolului, al doilea sens intră în modă, obiectul fiind o rochie elegantă de casă, cu sau fără glugă, „deschisă dinainte" (Costinescu, DU), indispensabilă doamnelor din societatea de elită pentru primirea musafirilor „dimineaţa" (cf. Tiktin), după obicei.

În publicistică este întâlnită şi sintagma *rochie de casă/interior*, calc parţial şi imperfect după fr. „robe de chambre" (cf. Damé), lexem concurent al franţuzismului *penioar*.

Laurian şi Massim definesc cuvântul cu câteva sensuri distincte, unul dintre acestea referindu-se la termenul *capotă*, sufixat feminin, paronim al termenului, ce desemnează un tip de pălărie care circulă ocazional paralel cu semnificantul *capot*, în fonetism francez.

3. lenjerie de noapte, sens care transpare din definiţia „vestiment lung, deschis dinainte de sus până jos, ce feminele pun când se culcă" (Laurian şi Massim), este confirmat de discursul publicitar:

„*capoturi* fine *de noapte* lucrate din păr de cămilă" („Timpul", 1879, nr. 163, p. 4).

Însă valoarea care s-a păstrat în uz în limba română a fost cea de „rochie de interior" (DLR): „Îmbrăcăminte femeiască de casă; cf. halat N. din fran".

„*Capoate*, matineuri, rufărie şi şorţuri" (MI, 1901, nr. 21, p. 155).

În reclamele publicitare, întâlnim şi substantivul compus „*demi-capot*" („Timpul", 1878, nr. 208, p. 4), cu sensul de „bluză purtată în interior, peste lenjerie".

Capotă (< fr. *capote*). Neologismul *capotă*, *-e*, s.f., provenit din franceză ca şi paronimul *capot*, cu varianta etimologică, *capote*, semnifică un stil de pălărie la modă prin anii '80.

Cuvântul este înregistrat de Vaillant într-o definiţie generică „un fel de pălărie de dame", conform modei din deceniul al treilea, apoi de Laurian şi Massim, sub cuvântul-titlu *capot*, ca: „specie de pălărie feminescă ale cărei baiere sau aripe acoperă urechile", diferenţele specifice fiind bine surprinse şi de Tiktin care o încadrează sub diminutivul „[Căciuliţă]".

„Pălăria care se poartă dimineaţa e *la capote* de postav sau de lână groasă" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 2).

Limba română a împrumutat sensul al doilea din franceză, acela de «chapeau de femme à brides» (*Petit Larousse*) [*pălărie* de dame cu bride]. Acest gen de pălărie revine în modă, cu alterări care o aseamănă cu toca, în ultimele două decenii ale secolului şi chiar mai târziu:

„Pălărie *capote* de crepon gris" (BF, 1890, nr. 16, p. 255);

„Pălării parisiane din cele mai elegante, precum şi *capoate* frumoase pentru theatru" („Adevărul", nr. 674, p. 3);

„pălărie *capotă*" (BF, 1890, p. 303);

„Am mai spus-o: doliul mare... *capotă* de crep" (MI, 1898, p. 194);

Capotă.

„*Capota* Margareth. Mai mult coafură decât *capotă*, pentru teatru, de tul alb, brodată, de perle de sidef şi cristal, cu fire argintii şi paiete turquoise" (MI, 1901, p. 18).

Capucin. v. **Glugă**

Caravani (< bg. *karavani*; < ngr. *carvana*). Substantivul *caravani* s-a arhaizat accelerat când pătrunde lexicul de modă francez în română, dar

semnificatul său fiind foarte cunoscut, este glosat în scop explicativ în textele de modă feminină: „în climele friguroase kiar femeile poartă o fustă strâmtă şi închisă jos (*caravani*)" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75).

Este definit ca: „nădragi ce poartă muncitorii, largi sus şi strâmţi jos, cu nasturi de găitan şi copci de sârmă. [ţig. Karavana]" (DU). Este consemnat în DEX: „S. m. pl. (Înv.) Pantaloni largi la talie şi strâmţi de la genunchi în jos, strânşi la glezne cu nasturi sau cu copci. – Din bg. Karavani" (DEX '98).

Lexemul iese din uz, ca şi turcismele *ceacşiri*, *şalvari*.

Caschetă (< fr. *casquette*). Lexemul *caschetă, -e*, s.f., a fost extins din domeniul vestimentar masculin. În cazul lexicului de modă feminină este un calc semantic la neologism, după fr. *casquette*. Deşi a fost definit de lexicografi atât analitic, cât şi sinonimic, referirile nu sunt la moda feminină.

Din definiţiile lui Protopopescu, Costinescu, Şăineanu, DLR: „Fam. Acoperământ de cap, de stofă, cu cozoroc, făcând parte din uniforma marinarilor, a şcolarilor ş.a. fran", reies caracteristicile esenţiale ale referentului similar cu „şapca": semul inerent [+cozoroc] accentuează conotaţia de stil vestimentar cochet.

Termenul se utilizează rar pe parcursul perioadei cercetate:

„Jos *casquettele*! Jos bastoanele! Jos cismele! Jos tot vestimentul ce ne ia dreptul d'a fi femei" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„*Caschetă* de Jockey" (MI, 1897, nr. 1, p.2).

Cazacă (< fr. *casaque*). Împrumut preexistent, cu etimologie controversată (< fr. DEX, MDN; < it. DER; < rus. DN), *cazacă, -e*, s.f. grafiat şi *casacă,* în VVF este un calc semantic, după fr. *casaque*. Stilul *căzăcesc* presupune forma sobră, cazonă a hainei feminine. În realitate, elita feminină românească a etalat cazaca drept veşmânt de plimbare, elegant, din materiale scumpe, cu guler scurt, mâneci lungi, largă la poale, purtat peste rochie, crinolină până la genunchi sau mai lungă.

Umoriştii au inclus cuvântul în strofele lor: „Marşandele mă tot botez,/Cănd turcă când *cazacă*;/Când iar cu vr'un costum cerchez/Parale ca să stoarcă. (CIP, 1858).

Referentul este definit polisemantic: „vestiment feminesc, specia de scurteică ce acopere bustul" (Laurian şi Massim); „Un fel de haină ce se îmbracă pe deasupra, cu mânecile foarte largi" (Costinescu); „Manta de drum cu mâneci lungi" (DU).

Costinescu defineşte *cazachina*, o specie de cazacă mai scurtă: „Casacă mică, o haină mică, un fel de camisolă. Casaquin".

Cazacă.

Marca diastratică apare explicit la Laurian şi Massim.

Publicistica de modă feminină confirmă valorile de *haină* şi *mantou,* ca atribut stilistic:

„haină scurtă: „*Casaque*" (AF, 1863, nr. 1, p. 330).

„*cazaca* de catifea se deschide d'asupra unui plastron numai bufante de mătase care se opreşte puţin mai jos de gât" („Necesarul", 1884, nr. 14, p).

„*cazacă* (princesse) de catifea cenuşie" (MI, 1897, nr. 1, p. 3).

2. mantou, cazachină: „mantou subţire ce acoperă rochia lungă mai jos de talie, numite *cazace* sau *cazachine,* după lungime" (AF, 1864, nr. 1, p. 331).

„rochii cu şarpe, *casaquine*, rotonde şi şaluri la fel, totul garnit cu frange de chenille, ruşe de taffet şi cordele, pasmanterii de culoarea stofei" (AF, 1864, nr. 1, p. 331);

3. stil: „un corsagiu *casaquin*...cu reveuri" (FR, 1879, p. 165).

Cercetările iconografice au contribuit la desluşirea sensurilor atribuite de moda vremii.

Călţun (< ngr. *kaltsúni*). Împrumutul din neogreacă *călţun, -i*, s.m., cu varianta *colţun*, s-a arhaizat rapid şi va fi ieşit din uz până la sfârşit de secol (Şăineanu îl consideră un termen vechi, provenit din lat. calceonem, din calx = călcâi, cu sensul de pantof, în Mold. ciorap.) Conform DLR, accepţiile sunt: „1. Încălţăminte de pânză, 2. Ciorap, 3. Pantof"

În publicistica modei feminine, termenul echivalează semantic fr. *bas*, folosit numai cu sensul de *ciorap*, turcism cu care circulă paralel şi care-i va slăbi poziţia.

„*Călţuni* roşi şi bottine (cismuliţe) de piele naturală" (AF, 1863, nr. 5–6, p. 69).

Termenul apare mai ales în reclamele comerciale ale jurnalelor până prin anii '90:

„Mare asotiment de *colţuni* pentru dame şi bărbaţi" („Perdaful", 1882, nr. 14, p. 3).

Derivatul *colţunerie*, cu valoarea de magazin de ciorapi, este o creaţie românească, prin sufixare neologică după împrumutul *bonetărie*:

„Magazin de nouveautés. Botinărie. *Colţunerie.* Confecţiuni. Parfumerie" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4).

Cămaşă (< fr. *chemise*, lat. *camisia*). Cuvânt „panromanic" (Sala 2009: 125) şi „celtic, pătruns în latină" (Sala 2009: 138), *cămaşă, -i*, s.f., are un statut stabil în vocabularul românesc. Datorită semantismului cunoscut, acest lexem, fiind un reper în percepţia noilor concepte, este folosit ca definiţie sinonimică de cronicarii de modă.

Termenul va încorpora sensurile noii realităţi după fr. *chemise*.

Cuvântul este definit astfel: „îmbrăcăminte (la origine, numai) bărbătească (p. ext. şi femeiască, înlocuind, mai ales la oraş, pe vechiul iie) făcută din pânză (p. ext. din flanelă). Cămăşile femeieşti (de zi) sunt la oraş, de obicei, fără guler, decoltate, fără gură şi fără mâneci" (DLR).

Sensul poate fi ilustrat cu următoarele citate din publicistică:

„*cămăşi*, flanele, pantaloni, ciorapi, plastroane pentru bărbaţi, dame şi copii" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 1, p. 6);

„*cămaşa* femeii e un obiect de respect" (MI, 1860, nr. 8, p.75) ;

„Gulerile *cămăşilor* sunt mereu înalte, răsfrânte şi foarte petrecute" (MI, 1903, p. 2);

„*cămăşile*, pantalonii, cascorsetele, matineurile" („Moda", 1905, nr. 9, p. 1);

Şi în sintagma: „*cămaşă de noapte* cu guler drept *festonat*" (MI, 1900, nr. 35, p. 272);

„*cămăşile de noapte* sunt garnisite de un mare guler marinar sau Pierrot" (MI, 1902, p. 42);

Utilizat diminutival în: „*cămăşuţă* de muselină de mătase albă şi garnisită cu un coquillé de soie" (MI, 1897, p. 35).

Căptușeală (< rom. căptuși + suf. eală < rom. căptuh + i < germ. *Kapptuch*). Lexemul *căptușeală*, *-i*, s.f., provenit din limba germană, exista anterior perioadei în studiu. Este un exemplu de ceea ce Pușcariu numește alternanța slavă *h-ș* (*căptuh-i*, cf. germ. *Kapptuch*).

Deși a avut un concurent serios în franțuzismul *dublură,* se menține și astăzi ca termen specializat în lexicul vestimentației.

Lexicografia îl definește astfel:

„Căptusella, pannura de căptușit un vestiment, (cuvântul e un diminutiv din forma captusia, despre care vezi căptușire)" (Laurian și Massim); „A coase, pe dosul unei haine, o stofă, spre a o face mai călduroasă, mai durabilă" (DLR).

„corsajul, fără *căptușeală*, desigur" („Necesarul", 1884, nr. 23);

„*căptușeală*, 8 rânduri de pliseuri, funde încrețite" („Lumea ilustrată", 1891, nr. 1, p. 29);

„*Căptușeala* costumului" (MI, 1902, nr. 1, p. 15).

În texte apare și participiul trecut, *căptușit*:

„bordurile întoarse înapoi *căptușite* cu catifea mordoré. Draperie de crêpe beige" (BF, 1890, p. 92).

Ceapraz (< tc. *çapraz*). Turcismul *ceapraz, -uri*, s.n., preexistent pătrunderii modei pariziene, reușește să se mențină în limba română până astăzi.

Înregistrat în lexicografie cu sensul de „șiret, panglică, galon, firet", cu var. *cepraz(ă), ce(a)prag* (Cihac, DU, Meyer-Lübcke, DLR), termenul coexistă cu sinonimele din seria *șiret, galon, șnur, găitan* etc., iar în epocă circulă paralel cu fr. *passement*, al cărui echivalent român este.

De exemplu:

„garnarea toilettelor noastre de toamnă constă în *ceprazuri* de Brandenbourg și în pasementerii" (GI, 1882, nr. 2, p. 41);

„*ceaprazuri* mari de Brandenbourg" (GI, 1882, nr. 3, p. 1).

Centiron (< fr. *ceinturon*). Termenul *centiron, -oane,* s.n., împrumutat din franceză, este o extensiune din vestimentația masculină, semantizare după fr. *ceinturon* prezentă în articolele dedicate modei feminine din publicistică.

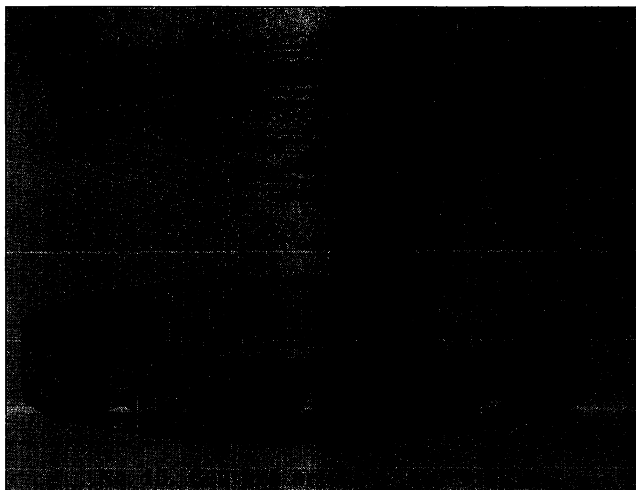
Lexicografia cercetată nu atestă sensul specific vestimentației feminine, ci sensul prim din VVM. În DLR, sensul unic este cel din VVM: „Cingătoare de piele, de care se agață sabia, baioneta etc. Și (pop.) centiron. N din fr"

În articolele de modă dedicate femeilor, termenul este utilizat ocazional cu semnificația de accesoriu funcțional și decorativ central. Din aceeași serie cu termenii *centură, cingătoare, curea* etc., *centiron* are ocurențe foarte rare în vestimentatția feminină (VF).

„*Centiron* englezesc cu un volan bordat de dantelă" (MI, 1901, nr. 50, p. 394).

În textele jurnalistice, îl regăsim târziu, la începutul secolului al XX-lea.

Centură (< fr. *ceinture*). Cuvântul *centură, -i,* s.f, cu trei variante grafice, *centură*, *cintură*, *sentură* (variantă fonologică), se extinde din vocabularul masculin militar către lexicul modei feminine cu înțelesul termenului francez. Este atestat lexicografic și echivalat de Pontbriant cu arhaismul *cingătură*, apoi este definit de Laurian și Massim într-o definiție substanțială: „Cu înțeles concret de cinga, ceva de încins și mai ales cingă elegantă, bine, frumos lucrată, cam în aceeași însemnare cu a formei cingutoare"; „Cingătoare (de stofă sau de piele); N. din fr." (DLR).

Centură.

Centură reușește să se impună în fața cuvântului vechi *cingătoare,* căruia îi grăbește arhaizarea.

Sensul său este mai restrâns decât al vechiului cuvânt provenit din latină *curea* (din lat. *corrigia*), care-l supraordonează și care era folosit mai mult în vocabularul vestimentației masculine: „nu'i soldat/Să se strângă cu-o *curea*" („Mefistofele", 1876, nr. 2).

Publicistica îl atestă astfel:

„Caracterul decis al rokilor este lărgimea cea mare a volantelor bufante, *cinturele* la talia și mînecele ce sunt foarte ornamentale" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„Luați apoi *centura* Régence, corsetul mare, țeapăn, ce dă turnură de granadir, fiind de cel mai rău ton" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„șaluri, *centure* de dame, evantaile, pesactele de Riols" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4);

„*Centură* albă cu cataramă de aur sculptat" („Depeșa", 1901, an I, nr. 109, p. 1);

„*sentură* de surah alb" („Depeșa", 1901, nr. 77, p. 1);

Semnalăm compusul „*centură-soutien* de satin alb” (MI, 1900, nr. 43, p. 336), ca şi utilizarea xenismului ca glosă pentru împrumutul *cordon*: „cordon (*ceinture*)” (MI, 1897, p. 7).

Chou, **choux**. Xenismul *chou-choux*, după fr. *choux*, este des întâlnit în descrierile referenţilor de modă feminină din epocă.

Choux.

Termenul este utilizat cu sensul din limba sursă „[nod de panglică sau de stofă cu numeroase reliefuri]” (TLFi).

În publicistică, există varianta românizată *şu*, *-uri* alături de cea grafiată etimologic, *chou*, *choux*, care are frecvenţă mai mare. Termenul este sinonim cu împrumutul *cocardă*, care defineşte un referent asemănător, rotund, plat şi mai ordonat ca formă, şi cu împrumutul *nod*, ornament în formă de fundă, de obicei cu capetele vizibile.

„*chou*”; „Pălărie rotundă, *chou*”; „*Choux*-uri” (MI, 1898, nr. 4, p. 147);

„persoanele simple şi rezonabile poartă în păr un *chou* mare de catifea neagră” (MI, 1902, nr. 1, p. 2);

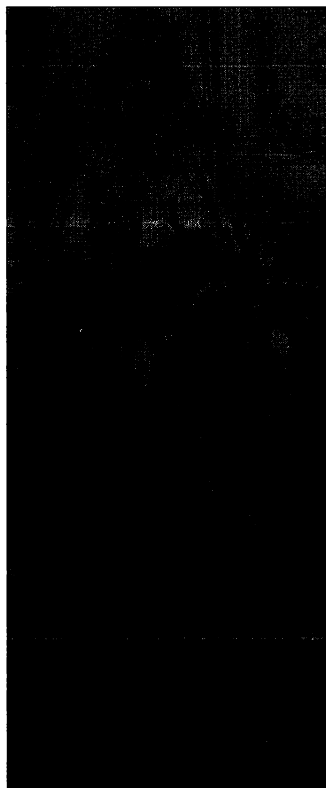
„Capelină de fetru verde ridicată pe *şuuri* verzi" („Moda", 1905, nr. 5, p. 12);

„*Şu-uri* de dantelă pe piept şi partea de jos a jupei care e cu trenă" („Moda", 1905, nr. 7, p. 1).

Se inserează în paradigma elementelor ornamentale aplicate pe piese vestimentare de bază.

Xenismul a fost folosit efemer.

Chute. Xenismul efemer *chute* provine din franceză. Cuvântul desemnează, conform contextului iconografic, un ornament din stofă cusut într-un punct pe o piesă vestimentară feminină. Dicţionarul Larousse XX notează: « draperie qui retombe; chute à plis ou queue à godet » [falduri care cad; fald cu pliu sau coadă cu godeu].

Chute.

Termenul nu a fost atestat în LRV.

Cuvântul este prezent rar în discursul publicistic de modă de la sfârşitul secolului:

„*Chutes* de muselină de mătase, reţinute prin funde de panglică maïs" (MI, 1901, nr. 33, p. 258).

Cingătoare. Termenul *cingătoare*, *-i*, s.f., cu varianta *încingătoare*, este format anterior perioadei cercetate de la verbul panromanic *a încinge*, din lat. *incingere* (de la *cing* = prez. *încing* + suf. *-ătoare*) (Sala 2009: 125). În lexicul modern, termenul cu iz arhaic are un sens generic.

Substantivul este folosit ca sinonim de referinţă pentru neologismele *centură* şi *cordon,* fiind binecunoscut în limbajul comun. Datorită sensului cuprinzător, acesta devine un hiperonim al clasei paradigmatice care reprezintă acest tip de accesoriu.

„Haina sa lungă, întinsă, de stofă de mătase albă, se lega la *cingătoarea* sa printr'un agraf de rubine" („Timpul", 1856, nr.75, p. 1);

„*încingătoare*" („Seculul", 1860, nr. 2, p. 8);

„Se închide jacheta de *cingătoare* cu o garoafă" („Necesarul", 1884, nr. 5);

„o *cingătoare* lată de satin cade de ambele părţi ale dantelei" („Necesarul", 1884, nr. 23);

„*Cingătoare* de metal" (MI, 1898, p. 179).

Ciorap (< tc. *çorab*). Turcismul *ciorap*, *-i*, s.m., împrumut specializat din „turca osmanlie", pătruns „între secolele al XV-lea şi al XVII-lea" (Sala 2009: 164), este utilizat în publicistica timpului paralel cu italienismul *calţă* şi neogrecismul *colţun.*

Cuvântul *ciorap* este definit ca: „Încălţăminte de aţă, bumbac, lână, mătase care se încalţă pe piciorul gol" (DLR).

În moda feminină este echivalentul românesc al fr. *bas.*

„*Ciorapi* de fil de Korsu" („Timpul", 1856, nr. 56, p. 4).

„Calţe sau *ciorapi* de fir de Corsica şi de bumbac" („Seculul", 1860, nr. 17, p. 68).

„*ciorapi* de dame" („Timpul", 1879, nr. 5, p. 6).

„mare asortiment de *ciorapi* de mătase, lână, bumbac pentru dame, bărbaţi şi copii" („Adevărul", 1888, nr, 74, p. 3).

„*ciorapi*, ghete, la lingerie, avem reticulele, lanţurile, lornetele, binoclurile" („Moda", 1905, nr. 6, p. 2).

Menţionăm şi derivatul „*ciorăpărie*" („Moda", 1905, nr. 1, p. 1).

Ca împrumut „de lux", este de amintit sintagma *bas de soie* [ciorapi de mătase], satirizată de Faca în 1833 şi prin grafia adaptată foneticii limbii române:

„Când ne ducem la plimbare, voale verzi ne trebuiesc,/*Ba de soa* şi botine ca'n jurnalu franţozesc" (*Comodia Vremei*, p. 30).

Ciucure (< lat. *cicculum*). Termen preexistent perioadei cercetate, *ciucure*, *-i*, s.m., moştenit din latină, apare deseori în comentariile cronicarilor de modă.

Element decorativ în vestimentație, fie militară, fie feminină, fie a copiilor, termenul s-a fixat în română şi e bine definit de dicționarele româneşti: „mănunchi de fire de mătase, de lână, de aur etc. cu care se împodobesc chipiurile militărești, moț" (Costinescu); „pompon" (DLR).

„doi *ciucuri*" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 383);

„Aladin, algeriană al cărei capuşon e strâns cu câteva falde acoperite cu o rasă de passementerie terminată cu un *ciucure*" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„Moda... *ciucurilor* de mătase înnodați" (MI, 1902, p. 154);

„foi ornate cu o tunică-şal şi mărginită cu un frumos *ciucure*" (MI, 1903, nr. 10, p. 4);

„regăsim aceleaşi paletouri largi, foarte scurte şi foarte ornate de pasmanterii şi *ciucuri*" (MI, 1904, nr. 19, p. 1).

Cizmă (< magh. *csizma*). *Cizmă*, *-e*, s.f., reprezintă pentru lexicul modei feminine echivalentul românesc al fr. *botte*. Cuvântul are o etimologie controversată, fie maghiară (DU, DER, DEX, DLR), fie turcă, *çizme*, „intrat în limbile balcanice" (Sala 2010: 150). Termenul este definit ca „încălțăminte de piele ce acoperă piciorul până la genunchi" (DU). Nu insistăm asupra sensului, de altfel cunoscut în epocă.

Fiind în uz cu predilecție în moda masculină, căci femeile purtau rochii şi fuste lungi la care se potriveau mai degrabă botine sau pantofi, referentul are ocurențe rare în jurnalele timpului.

„Jos casquettele! Jos bastoanele! Jos *cismele*! Jos tot vestimentul ce ne ia dreptul d'a fi femei" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„*cismele* de lak sau de cauciuc" (FR, 1879, p. 165).

Semnalăm şi derivatul colectiv *cizmărie* prezent în reclame, precum:

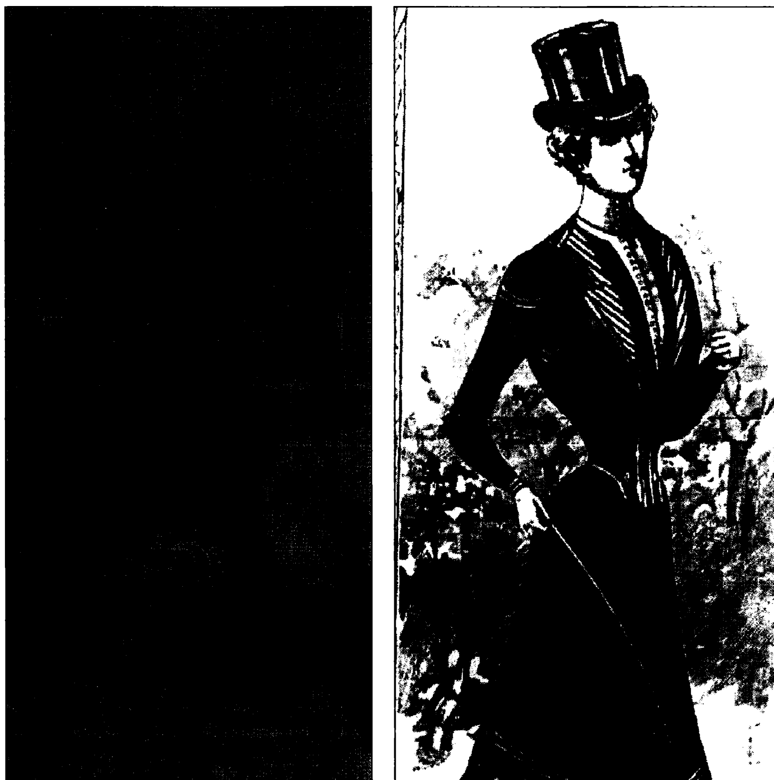
„Mare asortiment de ghetărie, *cismărie* de lucs, şoşoni, galoşi franceze şi germane" („Timpul", 1876, 10 nov., p. 4).

Clac (< fr. *chapeau-claque*). Împrumut onomatopeic care reprezintă o conversiune a interjecției cu rol atributiv care metaforizează regentul *pălărie*. Substantivul *clac*, *-uri*, s.n., particularizează un tip de pălărie cilindrică, înaltă, rabatabilă (de unde şi valoarea onomatopeică), extensiune din moda masculină, cu destinație mondenă care vizează apariția la baluri, concerte, serate. La aceste evenimente se rabatează şi se poartă sub braț în stil ostentativ, burghez.

Termenul este definit cu claritate de Pontbriant, deşi nu specifică marca diastratică: „Pălăria, vezi peleria. [lat. pileus], chapeau (x); care se-nchide pentru baluri-claque".

În DU, definiția se referă la moda masculină, referentul având aceeaşi descriere: „Pălărie bărbătească ce se poate turti şi purta sub braț" Tiktin redă echivalentul în dicționarul său bilingv:

„Clac-uri [Pălărie-clac]” În sfârşit, Stănceanu concepe o definiție referențială precisă, fără a specifica domeniul vestimentar feminin: „Pălărie înaltă de mătase care se deschide şi se strânge cu un mecanism” DLR defineşte exclusiv sensul din VVM: „Pălărie bărbătească înaltă, având forma cilindrului, care, cu ajutorul unui mecanism, se poate turti, încât să poată fi ținut şi în mână sau sub braț; se poartă la baluri sau la recepții solemne etc. Când e cineva îmbrăcat în frac; cilindru, joben. N din fr.”

Clac.

În jurnale, lexemul are ocurențe pe toată perioada cercetată, deşi în anii ’60, apare ca un compus în care interjecția flexionată produce un efect hilar:

„*pălăria-clacă*” (AR, 1839, nr. 68, p. 334);

„*Clacul* nu se mai poartă, ci pălăria înaltă” (MI, 1897, nr. 11, p. 8);

„Cu toate protestările, *pălăria-clac* revine la modă ca pălărie de serată şi de folos pentru ca să poată servi ca evantai” (MI, 1901, p. 98).

Clapă (< germ. Klappe, ngr. Κλάπα). Termen de croitorie cu etimologie controversată, din ngr. Κλάπα sau din germ. *Klappe*, substantivul *clapă, -e*, s.f., desemnează în vocabularul modei feminine o „bucată de stofă care acoperă deschizătura buzunarului unei haine" (DEX' 98).

Nu se înregistrează sensul în LRV.

În publicistică, termenul e atestat pentru prima dată în „Amicul familiei":
„ambele businare cu *clape*" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);
„clape de postav sutaşate" (MI, 1898, nr. 46, p. 170);
„redingotă, mâneci drepte cu *clape*" (MI, 1898, p. 317).

Cuvânt fixat în limba română, în uz şi astăzi.

Clin (< sl. *klinŭ*). Termenul vechi de croitorie dintr-o limbă slavă, *clin, -i*, s.m., este folosit în VVF cu sensul cunoscut de: „petec de pânză" (Laurian şi Massim), „1. care se pune la mâneca cămăşii, 2. petec triunghiular la poalele rochiilor" (DU).

Exemplele demonstrează ocurenţele frecvente de-a lungul secolului:
„Spre exemplu, rochiile cu *clini, clini* puşi între crevele" (AF, 1864, nr. 4–5, p. 382);
„*chlin* dinapoi" (AF, 1868, nr. 4, p. 54);
„tunica are un *clin* în formă de cioc" (GI, 1882, nr. 1, p. 4);
„*clin*" (GI, 1883, p. 14);

Clin.

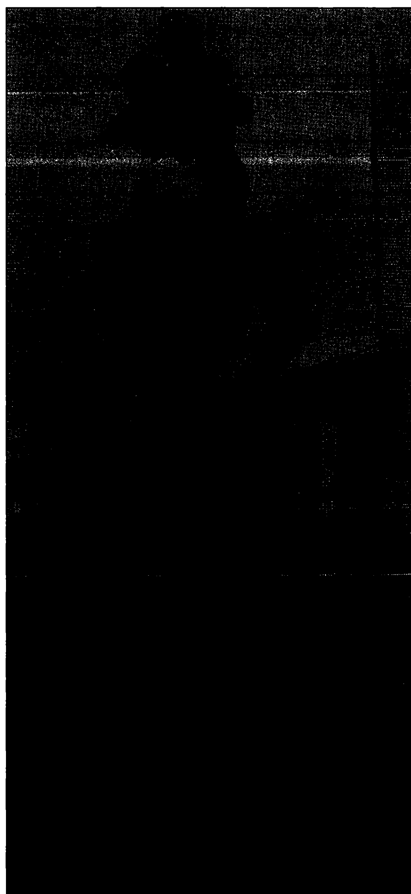
„rochie în *clini* cu balayeuse şi cu trenă" (FR, 1879, p. 541);
„*Clinul* dintr-o parte care se uneşte cu foaia din faţă ..." (MI, 1898, p. 127);
„jupele în *clini*" („Moda", 1906, nr. 15, p. 1).

Cloş (< fr. *cloche*). Împrumutul *cloş, -uri,* s.n., semnifică un „tip de croială largă (şi cu falduri), cu firele ţesăturii aşezate oblic" (DN).

Nu apare în LRV. DLR oferă numai sensul de „Ciucure, canaf (la capătul unui cordon). N. din fr."

Lexemul determină substantive ca: *mânecă, fustă, rochie, palton,* de exemplu:

„Jupa *cloche* încreţită la betelie şi pe poale cu două volane" (MI, 1901, nr. 1, p. 2);
„mâneci *clopot* deschise pe un bufant de muselină şi dantelă" (MI, 1904, nr. 14, p. 5);
„mâneci foarte largi *cloche* (clopot) ornate cu volane de dantelă", (MI, 1904, nr. 15, p. 4);

Cloş.

„Paleto de blană, formă « *cloche* », cu guler mare putând să se lase jos după voie" („Moda", 1905, nr. 5, p. 6).

Adăugăm substantivul cu prefixoidul demi (mi) ataşat, *mi-cloche*, din exemplul: „fusta *micloche*" (MI, 1897, p. 35);

„jupă forma *cloche* (clopot)" („Moda", 1905, nr. 2, p. 1).

Coadă (< fr. *queue*). Calc semantic după cuvântul francez *queue*, substantivul *coadă*, *cozi*, s.f., primeşte un sens nou, sinonim cu *trenă*, cu ocazia adoptării noii mode pariziene şi e recunoscut de majoritatea lexicografilor. Stamati (1852) oferă explicaţia: „coadă de strai (de rochie)". S.v. „coda", pe filiaţia sensului prim: „La vestimentele lungi, mai vârtos muiereşti, partea posterioară ce se târăşte" (Laurian şi Massim). În dicţionarul bilingv al lui Barcianu (1886), apare ca „[haină cu coadă]", cu echivalentul german „Schleppkleid".

Termenul apare în versurile care satirizează moda timpului: „Vă aduc haine cu *coadă*,/şi potcoave la papuci" (CIP, 1862);

„*coada* fustei sale" (AR, 1839, nr. 68);

„*coada* fustei" (FR, 1879, p. 541);

„*coadele* se pun pe volanele aşezate în mai multe rânduri" („Necesarul", 1884, nr. 5);

„[Toaletele] se fac de tulle în bufante de tulle brodat, de gază, de crêpe indian şi de vro altă materie uşoară care acopere întreg corsagiul, fusta şi *coada*" („Necesarul", 1884, nr. 5).

Termenul are ocurenţe rare după ieşirea referentului din modă.

Cocardă (< fr *cocarde*). Neologism asimilat de limba română cu sensul restrâns de „floare artificială pe care o poartă la piept nuntaşii", DEX'09. În secolul al XIX-lea, termenul s-a folosit cu sensul mai larg de „nod de panglică sau de stofă" (Şăineanu), de formă rotundă. Împrumutul a fost preluat, probabil, din lexicul uniformei militare, referentul fiind adaptat cerinţelor modei feminine.

Frecvent în uz, ca şi referentul, la cumpăna veacurilor şi la începutul secolului al XX-lea: „mici *cocarde* şi pene de cocoş" (MNI, 1905, nr. 5, p. 1). Intră, aşadar, în serie sinonimică cu *nod*, *fundă*, *chou*.

Reuşeşte să se fixeze în română prin specializare.

Coeur, en coeur (< fr. *en coeur*). Unitatea frazeologică specializată *en coeur* are provenienţă franceză şi a fost frecvent folosită alături de regenţi, precum *decolteu* sau *corsaj*. Fiind încă în uz, observăm că se comportă în regim de xenism şi astăzi, desemnând prin analogie un decolteu decupat în formă de inimă, în

opoziție, de exemplu, cu *carré* (pătrat), un alt xenism utilizat cu aceiaşi regenți, de exemplu:

„o mică deschidere *en coeur* e permisă" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 382);

„corsagiul decoltat carré sau *en coeur*" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„...în cerculețe, în jurul unei plătci *en coeur*, cu tigheluri.." (MI, 1901, nr. 12, p. 90).

Col (< fr. *col*). Xenism de proveniență franceză, având etimon comun cu împrumuturile: *coleretă*, *collet*, *ancolură*. Cuvântul nu este înregistrat în LRV, apare însă sporadic în reviste ca sinonim al termenului vechi *guler*, pe care nu reuşeşte să-l îndepărteze din uz.

Acest neologism a fost utilizat mai ales în anii '70 şi mai târziu, apoi intră în regim pasiv:

„[Rochia de catifea] montantă, faci cu ea vizitele cele mai de gală, purtată cu manşete şi *col* de bruxelă, te prezinți cu ea şi la Palat. Asortimentul său e mare, moir antique are mai mare vogă decât oricând" (AF, 1864, nr. 15–17, p. 530).

Împrumutul apare şi ca glosă în exemplul: „guler (*col*)" (MI, 1897, p. 7).

„Corsaj ajustat cu *col* şi plastron de postav ornat cu bande albe, fixate prin nāsturei" (MI, 1902, p. 288);

„Bolero scurt, încrucişat sus şi rotunjit în față, garnisit cu un *col*, ornat cu bieruri înguste de mătase în mijloc" (MI, 1902, p. 290).

Termenul face parte şi dintr-un xenism compus din lexicul specializat:

„Corsaj plisat cu pliuri plate sub platcă plisată, de-a latul cu *faux-col* de drap alb" (MI, 1902, p. 288).

Coleretă (< fr. *collerette*). Termenul *coleretă*, *-e*, s.f., nu este definit în LRV, dar se află în inventarul dicționarelor actuale:

„Guleraş din țesătură fină sau din dantelă" (DN);

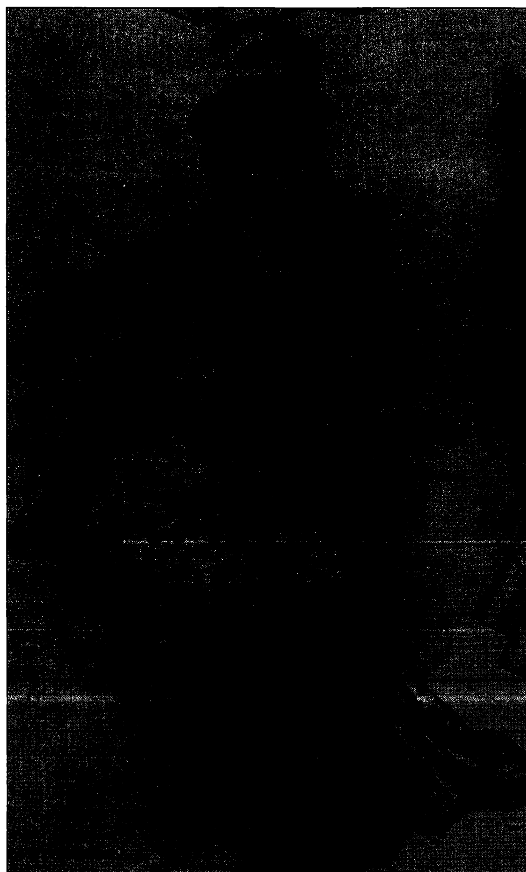
„Guleraş din țesătură fină sau din dantelă (încrețit sau plisat)" (DEX'98).

TLFi defineşte termenul astfel: 1. « Tour de cou généralement plissé que les hommes et les femmes portaient autrefois » [guler mulat în general plisat pe care bărbații şi femeile îl purtau odinioară]; 2. « Petit volant froncé ou plissé garnissant le bord d'une encolure ou le décolleté d'une robe » [Volănaş fronsat sau plisat pe marginea unui guler sau a unui decolteu de rochie].

În moda feminină românească, se regăsesc ambele sensuri, referenții apărând în reproducerile după gravuri în jurnale.

Termenul este sinonim cu *volan* şi *ruşă*. Rareori utilizat. Exemplul este extras din revistele de modă apărute la sfârşitul secolului:

„Guler cu *coleretă* plisată" (MI, 1901, p. 42).

Coleretă.

„o *coleretă* largă, tot de muselină crem" (MI, 1902, p. 210).

Colet (< fr. *collet*). Definiţiile pentru împrumutul *colet,-e,* s.n, cu variantele de sg. *coliet*, *coletă*, la plural şi *coleturi,* conţin trei sensuri diferite:

1. „guler fix sau mobil":
2. „rabat de dantelă la gât";
3. „mantou sau capă".

Stamati şi Frollo se limitează la un unic echivalent generic, *guler*.

Costinescu desfăşoară o definiţie substanţială care încadrează substantivul, cu semnificant de gen feminin, *coletă,* în categoria *ornamentelor*, sinonim cu arhaismul *iacă*, ieşit din uz, sau cu neologismele *ghimpă* şi *şemizet*, corespunzătoare sensului al doilea: „Ornament, găteală de gât pentru dame; guler, iacă, şemiset. Collet".

Colet.

TLFi furnizează accepția de [cămășuță brodată sau plisată purtată pe sub rochia deschisă care se purta pe la mijlocul secolului].

În *Lexis,* se consemnează ca « Pièce, garniture de fourrure ou étoffe formant une courte pélerine, que portent parfois les dames » [piesă, garnitură de blană sau de stofă care formează o pelerină scurtă pe care o purtau femeile odinioară], sens care se regăsește în iconografia românească a epocii.

Reproducerile din jurnalele de modă românești confirmă toate aceste sensuri: guler, adaos la guler și pelerină scurtă (de blană sau de stofă) cu guler înalt, răsfrânt, purtată la sfârșitul secolului, conform exemplelor următoare:

1. „*collet* de muselină" (MI, 1900, nr. 9, p. 75);

2. „*Coletele* se termină separat și apoi se prind de guler sau se prind separat" (MI, 1901, nr. 15, p. 119);

3. „*colet* de hermină mărginit cu zibelină" (MI, 1903, p. 18);

„*colet*" (MI, 1901, p. 82).

Semnalăm, de asemenea, un compus al lexemului care, prin adăugarea hiperonimului clasei, subliniază caracteristicile semnificatului: „*colet-pelerină* dublu" (MI, 1903, nr. 1, p. 3).

S-a menținut în uz, apoi a intrat în vocabularul pasiv al VVFR.

Colţ (< bg. *kolec*). Termenul *colţ, -i*, s.m., este preexistent epocii cercetate şi are provenienţă bulgară. Substantivul este echivalentul fr. *point,* având sens ornamental în croitoria de damă: „partea proeminentă pe marginea unui obiect care se termină într-un unghi ascuţit. ex.: colţuri de dantele (cf. Polizu, Pontbriant)" (DLR).

„Pe margine, o valencienă microscopică cu *colţuri*" (AF, 1863, nr. 10, p. 119);

„Bavoletul e moale şi ades cu *colţ* dinapoi" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„redingotă, rochie cu *colţi*" (MI, 1898, p. 300);

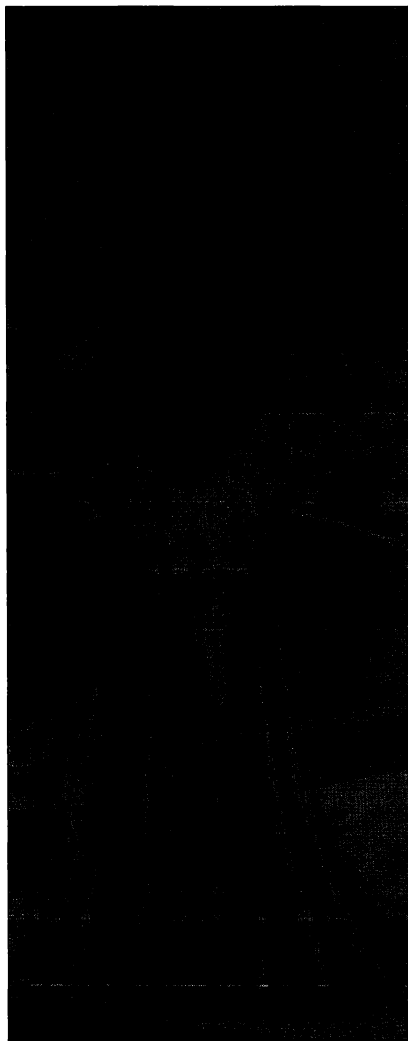
Colţ.

„Corsaj deschis, cu aceiaşi *colţi* ca pe foi, pe o platcă de muselină de mătase" (MI, 1900, nr. 1, p. 10).

Bine fixat în mentalul şi lexicul românesc.

Cometă (< fr. *comète*). Substantivul *cometă, -e*, s.f., este un calc semantic, după fr. *comète*, şi face referire la aplicaţii ornamentale din « Ruban étroit et satiné servant de garniture » [panglică dreaptă şi satinată folosită ca garnitură] (TLFi).

Lexemul este o efemeridă neînregistrată în dicţionarele româneşti.
Limbajul modei îl glosează frecvent la începutul secolului al XX-lea:

Comete.

„capoate, matineuri, rufărie şi şorţuri. Şorţ de liberty roz cu *comete* negre formând choux.

Volane cu *comete* bordate" (MI, 1901, nr. 21, p. 160);

„*cometele* întrebuinţate ca rije" (MI, 1902, p. 162).

Intră în componenţa substantivului compus „pălărie-comet" (MN, nr. 6, p. 4).

Confecțiune (< fr. *confection*). Termenul *confecțiune, -i*, s.f., este folosit cu precădere pentru fabricarea obiectelor de îmbrăcăminte după Revoluția industrială. După cum observa și L. Șăineanu, cuvântul definește trei sensuri: 1. lucrare executată pe de-antregul; 2. obiect fabricat în serie; 3. obiect de gata, în opoziție cu cel comandat. În DU, aflăm și derivatul *confecționator*, neîntâlnit în publicistică.

„Confecțiune, m. puțin obișnuit, facerea unui obiect pe de-a'ntregul, fabricarea în serie, în cantități mari, de lucruri gata (nu de comandă), mai ales lucruri de îmbrăcăminte (albituri, haine); p. ext. obiectul fabricat" (DLR).

Constanția de Dunca îl folosește în „Amicul familiei" în 1863:

„*Confecțiunile* negre sunt mult adoptate" (AF, 1863, nr. 2, p. 39) ;

„*confecțiune*" (AF, 1864, nr. 3, p. 2).

Apare mai ales în rubricile de publicitate:

„Magazin de nouveautés. Botinărie. Colțunerie. *Confecțiuni*. Parfumerie" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4);

„magazinul de *confecțiuni* pentru dame" („Adevărul", 1888, nr. 633, p. 3).

La 1884, lexemul nu era încă fixat cu forma pe care o cunoaștem, fiind utilizat cu forma din limba franceză:

„... aceasta se pune d'asupra, ca pardessus, fie jachetă, fie o *confection* de lână sau postav de o singură culoare, garnisită cu blană" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 2).

Participiul se folosește și cu prefixoidul împrumutat *demi-*:

„costume *demi-confecționate* cu prețuri foarte moderate" („Adevărul", nr. 688, p. 3).

Coquillé (< fr. *coquillé*). Termenul *coquillé,* ca și substantivul colectiv *coquillage,* sunt împrumuturi din franceză, xenisme prin grafie și percepție.

Nu sunt definite de lexicografii români.

Substantivul este folosit în VVF pentru a desemna « [En parlant d'un tissu] Qui est légèrement ondulé » (TLFi) [o țesătură] ușor ondulată, sau [o umflătură], după cum reiese din « former des boursoufflures » (*Petit Larousse*) [a forma umflături], semantismul din franceză fiind preluat nealterat datorită specializării.

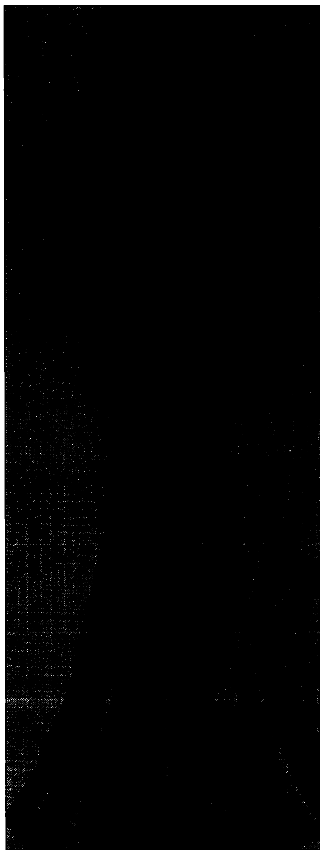
Ambii termeni sunt în uz pe tot parcursul perioadei de influență majoră a limbii franceze:

„Ele făcură loc la șarmante capeluțe de crep, bine închise cu calotta (fundul) moale, fugind ca un *coquillage*, capricios plisat, buffat, garnuit, de crep la fel sau tul illusion" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„Corsaj cu revere „*coquilles*" brodate" (MI, 1898, nr. 10, p. 195);

„un *coquillé* de taftă" (MI, 1900, nr. 29, p. 241);

„Mânecă bufantă jos, strânsă într-un poignet de catifea brodată, un *coquillé* de dantelă neagră pe mijloc amestecat cu atârnătoare de mătase neagră ornează dinaințile" (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

Coquillé.

Este utilizat şi ca termen explicativ pentru un cuvânt românesc „bertă de dantelă sau o simplă încreţitură (*coquillé*) de dantelă de-a lungul corsajului" („Moda", 1906, nr. 15, p. 1).

Cordea (< ngr. *kordela*). Termen deja fixat în română, cu mare frecvenţă în informaţiile de modă, provenit din neogreacă sau prin intermediar neogrec, lexicalizat *cordea, cordele*, s.f. Forma românească sg. *cordea*, cu forma etimologică *cordelă*, reprezintă un caz de etimologie internă care se explică prin refacerea unui nou singular după plural, de la sg. rom. *cordelă* > pl. rom. *cordele* > sg. rom. *cordea*, fenomen denumit de Th. Hristea derivare regresivă morfologică (*Sinteze* 1984: 78).

Înregistrat în majoritatea dicţionarelor epocii cu semnificaţia de „panglică".

Lexemul este stabil formal şi semantic la jumătatea secolului, fiind prezent în anunţuri comerciale şi în discursul cronicarilor mondeni:

„nodul unei *cordele*" (AR, 1839, nr. 68);

„Victor Albert al cărui capuşon e încreţit d'alungul, lăsând însă capetele ce formă un volan şi cusătura acoperită d'o ruşă de dantelă sau *cordea*" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„*cordele* de tot feliu" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4).

Se păstrează în uz.

Cordon (< fr. *cordon*). Unitatea lexicală *cordon, -oane*, s.n., împrumutată din franceză, este înregistrată în multe dintre dicţionarele româneşti.

Prima atestare lexicografică apare la Vaillant care-l echivalează cu „ceinture de ruban" [centură de panglică]. Pisone înregistrează numai sensul de „piquet", termen militar. Stamati oferă sensul din îmbrăcămintea militară: „Lentă; cordea (de pălărie)"

În dicţionarul lui Frollo, este definit prin sinonimele: „găitan, cordică, şfară", iar la Costinescu: „şnur, şiret, panglică ce se pune la ceva spre a strânge sau a orna; – găitan, cureluşă, brâuşor de încins ori de legat ceva"

Laurian şi Massim marchează explicit domeniul modei feminine: „în înţeles apropiat de al formei cordella, fir împletit sau fascia ţesută cu elegantia din tort, din bumbac, din mătase. Din fire de aur sau de argent etc., care serve a încinge, prinde, spânzura, a trage ceva: în genere cordonul pălăriei, rochiei" Damé îl traduce prin [centură, cordon de talie], la Stănceanu: „Sfoară, şnur; panglică, brâu". Barcianu îl traduce prin [Bandă], iar Tiktin, prin [Şnur].

DLR prezintă definiţia: „1. Cingătoare de panglică, cordea sau de baieră, şnur, găitan, la uniformele militare sau la hainele femeieşti. Cuvânt intrat în limba românească pe mai multe căi: fr. cordon, rus. Kordonu, germ. Kordon".

Termenul are o diversitate de sinonime şi echivalenţe. Totuşi semnificaţia transpare pentru orice vorbitor din sensul prim, denotativ, subliniat de caleidoscopul definiţiilor oferite de LRV.

Discursul publicitar îl glosează astfel:

„*cordoane* de aur" (AF, 1868, nr. 4, p. 54).

„Mincicoave (paltoane lungi cu *cordoane*)" („Timpul", 1877, nr. 1. p. 4), fiind un referent folosit atât în moda masculină, cât şi feminină.

„desemnuri în passement, *cordoane* şi ciucuri de jenilie compun garnitura" („Necesarul", 1884, nr. 5);

„*cordon* (ceinture)" (MI, 1897, p. 7);

„*Cordonul*, făcut din muselină de mătase, înconjoară talia şi cade la spate, în formă de eşarpă, până la poalele fustei"(MI, 1898, p. 370);

„*cordoane*, lavariere" (MI, 1901, nr. 28, p. 201);

„jacheta e ţinută strâns de un *cordon* şi are foi de frac" (MI, 1903, p. 1, nr. 7);

„*cordoanele* se pun înclinate în faţă" (MI, 1904, nr. 9, p. 2).

Cornetă (< fr. *cornette*). Lexemul *cornetă, -e*, s.f., este un substantiv împrumutat din vocabularul modei feminine franceze.

În dicţionarul Laurian şi Massim, efemerida *cornetă* sau *cornet* se defineşte monosemantic drept „ornament de cap pentru muieri".

Conform definiției din TLFi este o [Bandă de pânză înnodată în față cu extremitățile în formă de coarne].

Din exemplul nostru se deduce că ar fi vorba de a conferi unei pălării o formă ridicată în față. Împrumutul are ocurență foarte rară, chiar în timpul modei referentului, la sfârşitul veacului.

Exemplul „*cornetă* sub pălărie" (MI, 1898, 28 febr.) arată utilizările diverse, în acest caz de „suport" care amplifică forma obiectului.

Corsaj (< fr. *corsage*, it. *corsagio*). Împrumut din limba franceză, bine asimilat în română, *corsaj, -e,* s.n., a circulat şi în varianta *corsagiu*. Termenul a fost bine definit de lexicografi cu referire la o piesă vestimentară feminină care acoperă bustul până la talie.

Cuvântul este înregistrat de Vaillant (I: 61 şi II: 47; 1839), având o frecvență mare în vocabularul modei din a doua jumătate de secol. „Partea îmbrăcămintei femeilor care cuprinde talia" (Negulici); „Talia unei rochii" (DU); „Talia [rochiei unei femei]" (Tiktin). Uneori, este explicat lexicografic prin relația întreg-parte: „Partea vestmântului femeiesc care acopere pieptul" (Stănceanu); „Vestimentul care acopere această parte a corpului la femei" (Protopopescu); „Partea costumului femeiesc care acopere bustul, talia rochiei" (Costinescu), cf. ciupag" (DLR).

Îl aflăm într-unul dintre primele periodice româneşti („Curier de ambe sexe", 1836, nr. 1, p. 23), în exemplul: „[Prințesa Maria de Klementina avea...] dantele la *korsagiu*, la mânici".

Corsaj.

„aceste volanuri sunt pe mânici şi pe *corsagiu* pe care iau forma unei berte" („Ilustraţiunea", 1860, nr.3, p. 23).

„şnur de catifea ... e împrejurul extremităţii de jos a *corsagiului*" (BF, 1881, p. 14).

La finele veacului, referentul are descrieri diferite:

„*corsagele* se fac, de obicei întinse, dându-li-se ca relief garnitura" (MI, 1898, p. 378);

„Toată [rochia] e în bieuri, fusta şi talia. Aceea ce este nou de tot, e fasonul *corsagiului*, fără altă cusătură decât a de la subţiori; întinderea stofei pe bust îi dă modelul" (MI, 1898, p. 378);

Au fost împrumutate efemer şi compuse nesudate ale substantivului, *corsaj-bolero, corsaj-bluză, corsaj-habit* etc.:

„*Corsaj-bolero* rotund, tighelat întreg, mărginit cu benzi" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);

„*corsajul-bluză*, platca şi gulerul de ghipură" (MI, 1903, p. 10).

„abia *corsagiul* rotund, *habit,* etc. primeşte un ce mic ca ancadrament, în jurul basquinei ş'a mânecii lor" (AF, 1864, nr. 15–17, p. 530);

„*corsaj-habit*" (MI, 1901, nr. 9, p. 71);

„*corsaj-bluzon*" (MI, 1903, nr. 1, p. 1);

„*jabi* de dantelă" („Moda", 1906, nr. 9, p. 1).

Şi cu determinanţi de stil:

„*corsajele* à la vierge" („Necesarul", 1884, nr 5);

„*corsaj* de lawn-tennis" (MI, 1898, p. 248);

„*corsaj* de preumblare" (MI, 1898, p. 251).

Corseletă (< fr. *corselet*). Unitate lexicală efemeră, neatestată de dicţionarele româneşti de la 1900, *corseletă,-e*, s.f., varianta *corselet,-e*, s.n., semnifică un rabat mic, decorativ, o bandă lată, peste corsaj, care strânge talia cu şiret.

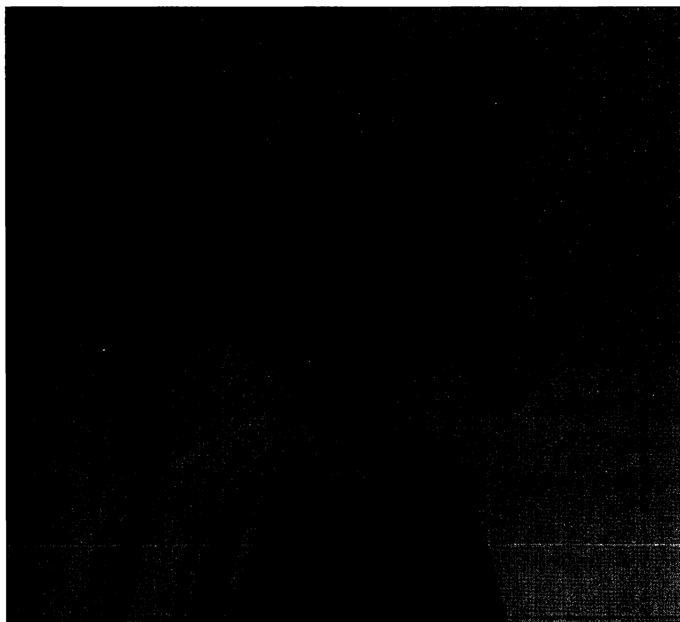
« Partie de certains costumes féminins qui se lace sur le corsage » (*Lexis*) [Parte a unor costume feminine care se strânge cu şiret pe corsaj]. Imprimă şi un stil de croială specific piesei vestimentare la care se aplică, de exemplu:

„*corseletul* forma suissessă" (AF, 1864, nr. 13, 14 p. 495);

Exemplele următoare demonstrează folosirea atributivă a termenului cu diverşi regenţi:

„Toaleta de vizite. Se compune dintr-o jupă *corseletă* de catifea panne neagră broşată" (MI, 1901, p. 19);

„Centură *corseletă* formată din baghete" (MI, 1901, nr. 51, p. 411).

Corseletă.

Dar observăm că termenul se foloseşte şi substantival:

„... bentiţele mici care formează gulere întregi, *corselete*, plătci, etc" (MI, 1902, nr. 1, p. 2);

„jupă cu *corseletă*" (MI 1907, nr. 39).

Corset (< fr. *corset*). Neologismul *corset, -e,* s.n., adaptat şi democratizat în română, este expresia unuia dintre simbolurile modei feminine a secolului al XIX-lea. Dicţionarul Vaillant, cu forma *corţet*, ceea ce ne aminteşte de paronimul *conţert* folosit cu ironie în operele lui Alecsandri.

Termenul desemnează un articol de lenjerie, controversat de contemporanii referentului, din cauza efectelor sale nocive asupra organismului feminin, invocate şi de mişcările de emancipare feminină de la sfârşitul secolului al XIX-lea:

„Din aşternut să se scoale înaintea soarelui, trupul să nu-l cetluiască în zale aduse de la Paris, numite *corset*.." (AR, 1839, p. 72);

„Nu *corsete* ca odinioară ce da unei femei turnură de soldat rusesc." (AF, 1863, nr. 2, p. 39).

„Luaţi apoi centura Regence, *corsetul* mare, ţeapăn, ce dă turnura de granadir, fiind de cel mai rău ton" (AF, 1864, nr. 7, p. 422);

„*Corsete* de dame" („Timpul", 1877, nr. 208, p. 4);

„*corsete* franţuzeşti cu balene veritabile" („Adevărul", 1888, nr. 559, p. 9).

„În *Cronici feministe,* se vorbeşte de o boală a „*corsetului*" pentru care la Paris s-au format comitete" („Depeşa", 1901, nr. 8, p. 1).

Corsetul, sinonim cu *pieptar* (Costinescu, DLR), este un „vestmânt garnisit cu balene" (DU).

În istoria referentului, balenele s-au adăugat după 1821 (TLFi), bineînțeles ca întăritură.

Pontbriant îl atestă cu forma consacrată *corset*. Pisone îl glosează prin sinonimul diminutivat *spătcel*; Damé îl înregistrează fără a-l defini. În alte dicționare beneficiază de explicațiile lexicografice următoare: „Partea vestimentului femeilor care acoperă talia pieptului și abdomenul strângându-le" (Protopopescu); „Un fel de pieptar al femeilor ce cuprinde și strânge partea corpului de la piept până la mijloc" (Costinescu); „bucată de îmbrăcământ cu cari feminele își strâng bustul corpului, ca să li se desemne bine și frumos talia" (Laurian și Massim – G); „Vestmânt garnisit cu balene ce înfășoară și strânge talia femeilor" (DU); „Vestmânt dedesubt foarte vătămător cu care femeile își strâng pieptul și talia spre a arăta mai subțiri" (Stănceanu).

Unele definiții accentuează ideea de nocivitate în folosire, prin strângere și prin utilizarea balenelor pentru fermitate.

Ca derivat, cf. DU, este amintit lexemul *corsetier*, „cel care vinde corsete".

Termenul a evoluat în perioada ulterioară celei cercetate, transferându-și semantismul altor domenii sau permițând metaforizarea.

Semnalăm și compusul *corset-cuirasă*, parțial adaptat:

„*corsetul-cuirasse*" („Bobârnacul", 1878, nr. 18, p. 3).

Adăugăm o ocurență a unei formațiuni nefirești, compusul sudat la plural *cascorsete*:

„cămășile, pantalonii, *cascorsetele*, matineurile" („Moda", 1905, nr. 9, p. 1).

Costum (< fr. *costume*). *Costum, -e*, s.n., termen din vocabularul modei feminine, pătruns prin extensiune din moda masculină, căpătând rol de hiperonim al unei clase paradigmatice.

Definit în LRV ca „Obiceiuri; îmbrăcăminte după locuri, după timpuri, după staturi" (Negulici); „Costuma. Costumare. Costumar, Costumat. Costum (it. Costume)" „[Costum, haină, travestire, deghizare]" (Pontbriant); „It. costume, obicei, haină. Haină de teatru sau de bal pentru deghizare. Haina oficială a unor persoane cari exersă o funcție oarecare sau vreo demnitate oarecare" (Protopopescu); „vestiment sau îmbrăcământ propriu cuiva, mod de a se îmbrăca cuvenit cuiva" (Laurian și Massim)

În DLR, sensul prim este generic: „felul de îmbrăcăminte consacrată prin datină a unui popor, a unei regiuni, a unei epoci, a unei clase sociale sau felul de îmbrăcăminte la anumite ocazii, port, ținută."

În VVF, termenul se referă la „un ansamblu de piese utilizat în scopuri diferite: de plimbare, sportive, de ceremonie, oficial, travestire etc" De aceea, apare în sintagme care specifică destinația sau stilul:

„*costume* şi toalete foarte răcoroase şi de o eleganţă nespusă” („Curier de ambe sexe”, 1836, nr. 1, p. 24).

„Suntem curioşi să vedem dacă *costumul* acesta va trece la modă” („Ilustraţiunea”, 1860, nr. 4, p. 38). Lexemul apare în nenumărate sintagme:

„La magazinul meu din Slănic se va găsi un mare asortiment de *costume de baie* pentru doamne şi domni” („Perdaful”, 1881, nr. 18, p. 7);

„*costum* de demi-sezon” (FR, 1879, p. 110);

„pentru escursiuni pe jos sunt *costumurile* scurte şi comode foarte de recomandat” (GI, 1882, nr. 1, p. 4);

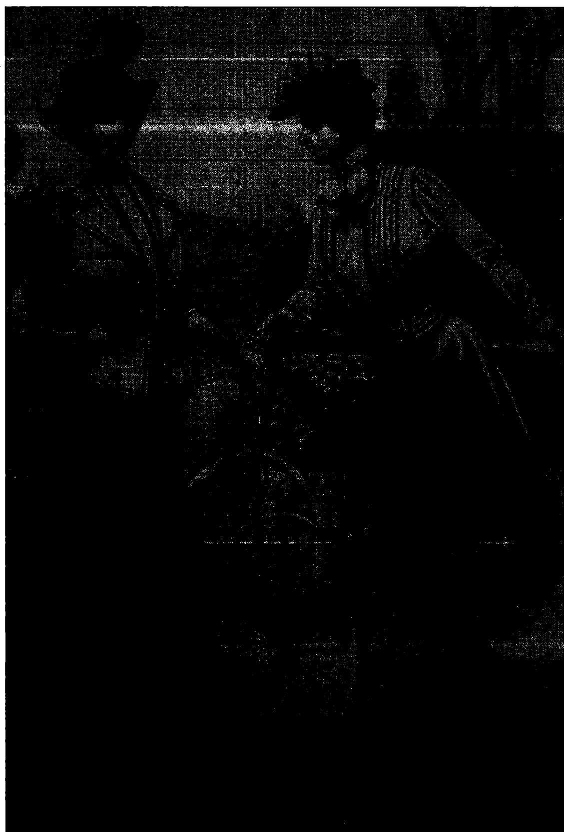
„*costum* de tenis” (MI, 1901);

„*costum* de curse” („Depeşa”, 1901, nr. 77, p. 1);

„*costum* de excursie” (MI, 1901, p. 250);

„*costum* travestit”; „*costum* directoir” (MI, 1901, p. 11);

„*costum* Columbine, „noctambule”, „de paysanne”, „d’apothicaire”, „de laitière”, „abbé Louis XV” (MI, 1902, p. 43).

Costume de cicliste.

Ca tip de costum de referință pentru moda feminină a secolului, simbol al emancipării femeii, amintim *taiorul,* care apare în deceniul al nouălea după ce referentul se impune ca o cucerire a domeniului vestimentar feminin.

Couteau (< fr. *couteau*). Grafia nealterată a termenului în majoritatea exemplelor indică un xenism preluat din franceză. Grafia fonetică franceză apare în varianta *cuto*, de exemplu: „Tocă nouă, din pai fantezie ornată pe margine cu un *cuto* trecut prin două barete de velur" (MI, 1902, p. 195). Există şi forma de plural *coutouri*, o altă încercare de adaptare.

După cum observăm din gravurile jurnalelor de la începutul secolului al XX-lea şi după definiția din dicționarul francez TLFi, termenul semnifică: « Longue plume rigide ornant parfois les coiffures féminines. » (TLFi) [Modă. Pană lungă, rigidă, ce decorează uneori pălăriile feminine], etimologic de la „Gen de păsări palmipede din ordinul galinaceelor, cu penele împestrițate de numeroase pete rotunde, care trăiesc în arhipelagul Malaysiei" (DN, MDN).

Pene *couteaux* şi *couteaux d'Argus*.

De asemenea, întâlnim un calc frazeologic parţial *cuţit d'Argus*, după fr. *couteau d'Argus* (cf. supra), Argus fiind denumirea unui fazan malaiezian ale cărui pene pestriţe, cu oceli, erau folosite ca ornamente la pălării.

„Toculeţ de fetru învelit în catifea şi *cuţite* d'Argus" (MI, 1878, nr. 1, p. 3);

Se utilizează şi sintagma „*couteau d'aigle*" (MI, 1902, p. 83);

„2 pene drepte (*couteaux*) albe, noduri de catifea" (MI, 1898, p. 185).

În uz în jurnalele de la începutul secolului al XX-lea ca determinant al unui regent sau prin elipsa acestuia:

„pană *couteau* de tul perlat" (MI, 1902, nr. 11, p. 83);

„platou de pai roşu traversat de un *couteau* roşu cu alb" (MI, 1901, nr. 23, p. 178);

„două *coutouri* traversând calota" (MI, 1902, nr. 11, p. 83).

Efemeridă, prin demodarea unor astfel de ornamente.

Couvre-maillot. Compus efemer rar care nu apare în dicţionarele cercetate, fiind, probabil, o creaţie internă, un pseudofranţuzism, având rolul de a completa un gol conceptual al timpului.

Contextul lingvistic indică o piesă care acoperă lenjeria ca o bluză, având şi rol ornamental:

„*Couvre-maillot* de percal, garnisit de entre-deuri şi dantele" (MI, 1901, nr. 50, p. 394).

Cravată (< fr. *cravate*). Unitatea lexicală *cravată, -e*, s.f., este o extensie din lexicul modei masculine. Lexicografia franceză îl desemnează ca „[bandă de stofă purtată de cavaleria croată din regimentul de mercenari din timpul domniei lui Ludovic al XIII, pe la 1630]" (cf. TLFi). DLR descrie termenul ca referent din garderoba masculină urbană „europeană", citām: „Parte a îmbrăcăminţii bărbăteşti de la oraş (europene); fâşie îngustă de mătase, de pânză, care se leagă în jurul gulerului formând în faţă un nod uşor" La Stamati, lexemul apare s.v. *cravăt*. Pontbriant îl defineşte ca „legătură de gât cum o purtau croaţii", iar Laurian şi Massim, ca: „legătură de gât, bucată de stofă cu care se înfăşoară gâtul, spre a-l protege de intemperie"

Dicţionarele româneşti nu-l plasează în moda feminină, dar vocabularul modei îl înscrie în paradigma sa:

„Încă o noutate, *Cravatele* cu capete d'un cot, legate la ceafă" (AF, 1864, nr. 26, 27, p. 617);

„*Cravată* de damă" („Timpul", 1877, nr. 7, p. 4);

„*Cravată* fantezie, de taftă albastru deschis. (MI, 1898, p. 387);

„*Cravată* régate şi centură de satin" (MI, 1900, nr. 13, p. 99);
„*Cravată* Lambert croşetată, vărgată cu roşu şi gris" (MI, 1902, p. 74).

Cravată.

„*cravată* jabotată" (MI, 1903, nr. 8, p. 5).
Semnalăm şi derivatul *cravatat*:
„Capelina de pai *cravatată*" (MI, 1902, p. 91).

Creț. Substantivul *creț, -uri/crețe*, s.n., este considerat de Grigore Brâncuş ca unul dintre cele patruzeci şi trei de cuvinte care provin „*mai probabil* din substrat" (apud Sala 2010: 195).

„Rochia este în *crețe* late, turtite" (GI, 1882, nr. 1, p. 1). Termenul alternează în articolele de modă cu *încrețitură* de la part. vb. *încrețit* + *ură*:

„dispare deschizătura între *încrețiturile* de din față" („Lumea ilustrată", 1891, nr. 1, p. 29);

„La corsaj, bertă de muselină cu *încrețituri* şi margine de drap bleu-pal" (MI, 1903, p. 11).

Folosit relativ frecvent în textele de modă, cuvântul echivalează termenii francezi *fronce* şi *pli*.

DLR îl defineşte ca termen specializat de croitorie: „încrețitură la haine sau la cismă, îndoitură, cută, fald, curmătură, undă".

„patru *crețuri* buionate pe margine" (MI, 1900, nr. 3, p. 19);

„*crețuri* jenilate" (MI, 1900, nr. 9, p. 66);

„volan plisat cu un *creț* sus tivit" (MI, 1900, nr. 9, p. 75).

Verbul *a încreți* şi derivatele *încrețitură* şi *încrețit* sunt prezente în jurnalele de modă din 1839:

„*încrețea* nodul unei cordele" (AR, 1839, nr. 68);

„betelia e *încrețită* pe o lungime de 0,35 m" (MI, 1900, nr. 15, p. 115).

Fiind o unitate lexicală din fondul vechi în limba română, termenul continuă să fie în uz şi astăzi.

Crevé (< fr. *crevé*). Alături de xenismul *crevé*, publicistica înregistrează o multitudine de variante grafice ale lexemului adaptat prin epiteză *creveu/crevea*, pl. *creveuri/crevele*, s.n.; de gen masculin în limba sursă, lexemul nu este atestat în LRV.

A fost un împrumut efemer, specializat, care a păstrat sensul din limba sursă: « Ouverture aux manches d'un vêtement laissant voir la doublure » (*Lexis*) [fantă, în formă de paralelogram, practicată într-o piesă veștimentară, cu rolul de a lăsa să se vadă materialul de dedesubt]. (TLFi). Termenul nu a intrat în nomenclatorul lexicografic românesc, nu s-a democratizat şi a fost scos din uz.

O descriere a acestui tip de cută apare într-un număr din „Moda ilustrată" din 1902:

„cuta *crevé* are mult succes: e o cută dublă cusută şi turtită de fiecare parte pentru a ascunde cusătura. Cutele acestea însă trebuiesc dispuse înainte de a croi corsajul, dar trebuie băgat de seamă ca să fie dispuse foarte regulat" (MI, 1902, p. 127).

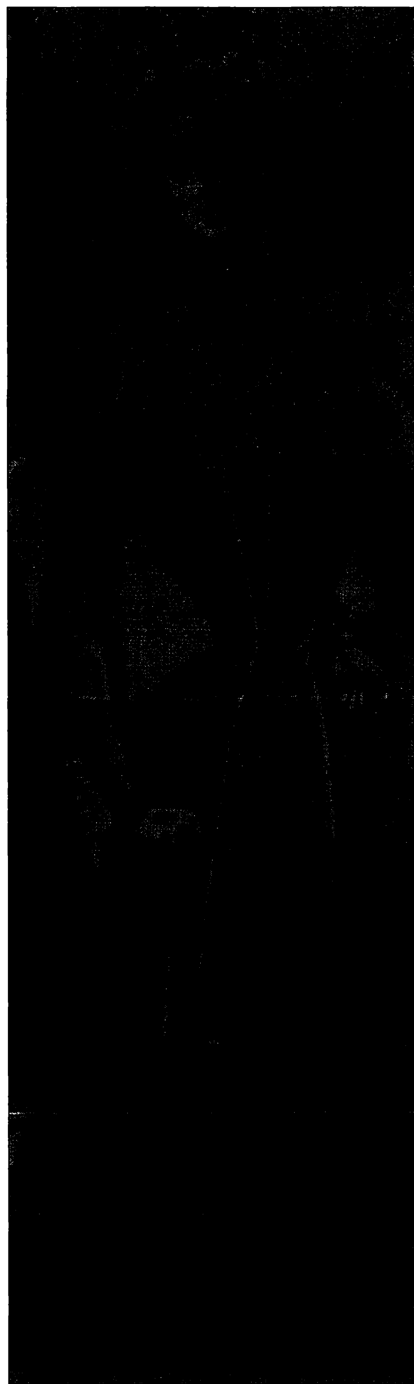
Se înscrie printre efemeridele cu conotații prețioase, specifice perioadei:

„*crevelele* dintre ele [colțurile corsagiului] lăsau să se vadă builloane de atlas ca rochia" (AF, 1863, nr. 18, p. 233);

„foi în formă cu *creveuri* de mătase albă" (MI, 1900, nr. 29, p. 241);

„Jupe cu *creveuri* de mătase şi şirete încrucişate" (MI, 1901, nr. 9, p. 66);

„Mânecă cu *crevé* şi revere Louis XV" (MI, 1902, nr. 11, p. 83).

Crevé.

Crinolină (< fr. *crinoline*). Emblemă a modei feminine din secolul al XIX-lea, crinolina a fost în vogă după Revoluţia de la 1848; termenul *crinolină,-e,* s.f., de etimologie franceză, primeşte atestare lexicografică în dicţionarul bilingv al lui Costinescu (1870) în care se face trimitere la un eponim sinonimic perfect, termenul *malacov/malacof*, împrumutat din rusă prin intermediar francez. Cuvântul primeşte o descriere slabă din punct de vedere semantic în DU: „Un fel de fustă foarte largă mult timp la modă”. Cea mai substanţială definiţie o oferă DLR: „Fustă foarte largă şi înfoiată, aşezată pe nişte balene sau arcuri subţiri de oţel, purtată pe la mijlocul veacului al XIX-lea, cf. malacof. N.”

Dicţionarul *Lexis* precizează că stofa de crinolină apare prin 1829, iar juponul, în 1856.

În „Caledaru istoricu şi popularu pe anul 1858”, referentul era ţinta umorului autohton: „Şi că aste *crinoline*/Malacoave de vânt pline/Pălării înţoţonate,/Şi de rău gust încărcate” (CIP, 1858). Termenul este foarte uzitat timp de aproximativ un deceniu şi jumătate, cât s-a menţinut referentul în modă. În limba română literară, acesta aminteşte de stilul vestimentar opulent, impus de clasa emergentă de la mijlocul secolului al XIX-lea.

A fost vehiculat metonimic „*crenolină* la tivitura rochiilor”, (AF, 1863, nr. 2, p. 27), având sensul etimologic de *crin*, adaptat şi cu variantele *cren*, *crenă*, „crenă”, („Moda”, 1905, nr. 14, p. 1), material din păr de cal, folosit ca întăritură pentru jupe, dar şi pentru alte piese („pentru a lărgi *crenele* cu trese şi butoni auriţi” („Moda”, 1905, nr. 3, p. 1), ca pălăria, de exemplu: „pălărie de „*crin*” („Moda”, 1906, nr. 22, p. 4). „pălărie de *crenă* roşie” („Moda”, 1906, nr. 14, p. 1).

„în mijlocul fustelor se pune faimoasa *crinolină* (malacofu, ca să nu rămâie neînţeles); *crinolina* are defectul tuturor lucrurilor nefolositoare, adică ţine prea mult loc” („Ilustraţiunea”, 1860, nr. 8, p. 86). Din acest exemplu reiese că, în spaţiul românesc, termenul de referinţă pentru franţuzismul *crinolină* era *malacof*, pătruns mai devreme în română, deci, mai cunoscut. Iar sensul iniţial de jupon, cu întărituri de crin, de piele sau metal s-a extins la întregul ansamblu, sensul prim devenind cel care semnifică o jupă care ajungea la aproximativ „patruzeci de metri de material, cu întărituri de crin sau cu cercuri şi resorturi metalice” (A-S Ionescu 2006 : 147).

„Adoptaţi mai întâi juponul Empire, *crenolina* cu diverse resoare ce se poate lungi, scurta, mări, micşora, netezi pe partea unde dai braţul unui bărbat, ce devine comodă şi nejenantă, cum o voeşti, apăsând puţin unul din acele resoare” (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

De altfel, forma şi amplitudinea jupei s-au modificat de câteva ori în decursul unei jumătăţi de veac.

„Vine crinolina? „*Crinolina* a fost până acum de trei ori la modă. Bertugio, i s-a zis la prima apariţie, panier, la a doua, crinolină, la a treia” (MN, 1903, nr. 1, p. 2).

„În fine, dacă aruncăm o privire pe modelele Imperiului al Doilea găsim originea mai multor noutăți. Suprimînd balonarea exagerată a *crinolinei*, regăsim aceleaşi paletouri largi, foarte scurte şi foarte ornate de pasmanterii şi ciucuri, aceleaşi antredeuri de dantelă şi încrustații de muselină şi lino, broderia englezească în desene mari ajurate, abundență de panglici, volane suprapuse, cute şi buioneuri, în coafură, bandouri bufante" (MN, 1904, nr. 19, p. 1).

Exagerarea în formă a referentului, deseori invocată, l-a transformat într-un simbol al istoriei costumului feminin din secolul al XIX-lea.

Definirea mai precisă sau mai evazivă a termenului nu a constituit un impediment în cunoaşterea şi evocarea sa frecventă de către posteritate.

Croială. Substantiv derivat din verbul *a croi* + suf. *-eală*, verb provenit din sl. *krojiti*. De la acelaşi verb întâlnim şi derivatul *croitor*, „cu sufixul –(i)tor, moştenit din latină" (Sala 2010: 153), ca reprezentant al unei ocupații vechi.

Lexicografia înregistrează profesia şi atelierul în cuvântul *croitorie* (DU, DLR), meseriaşul, *croitorul*, (DU, DLR), operația, *croitură* (DU) sau *croială* (DU, DLR). Rezultatul concepției şi operației se numeşte şi *croi*, *-uri* (DU, DLR). A coexistat cu sinonimul *tăietură* („Cea din urmă *tăetură*/Cu o fină tivitură", („Mefistofele", 1876, nr. 2), echivalând fr. *coupe*. Exemple:

„*croiala*" (AF, 1864, nr. 1, p. 315);

„Adevăratul matineu trebuie să fie lung şi de o *croială* simplă" (MI, 1901, nr. 28, p. 222);

„*croială* droit fil" (MI, 1902, 39).

Din aceeaşi familie de cuvinte, devine frecvent şi lexemul *croitoreasă*:

„acum orice *croitoreasă* sau lingeră renumită nu trimite clientelor un obiect fără a-l parfuma în interiorul tivurilor sau gulerului cu heliotrop fin vaporizat" (MI, 1901, nr. 33, p. 258).

Cuirasă (< fr. *cuirasse*). Lexemul metaforizat *cuirasă*, *-e*, s.f., nu este definit în moda vestimentară feminină înainte de DLR, unde apare ca fiind: „Numele unei haine femeieşti, nedefinită mai îndeaproape, probabil, ilic, laibăr. N. după fr. (cuir, prin mijlocire rusească kirasă)".

Împrumutul din franceză a fost folosit în domeniul modei cu sensul de „[corsaj feminin care se mulează până la coapse]" (TLFi). Forma românească reprezintă o îmbogățire a sensului cuvântului existent, deci fără tipar fonetic nou, fiind prezent şi în revistele de la începutul secolului al XX-lea:

„*cuirasă* de ghipiură cu benți tighelite" (MI, 1901, nr. 21, p. 163);

„corsaj plisat ornat cu o *cuirasă* de ghipură" (MI, 1902, p. 290);

„corsaj « cuirasse » cu bască colțurată" (MI, 1902, p. 211).

Limba română împrumută şi utilizează efemer şi compusul *corset-cuirasse* către sfârşitul deceniului al optulea:

„*corsetul-cuirasse*” („Bobârnacul”, 1879, nr. 18, p. 6).

Accepţia rămâne apanajul terminologiei specializate, dar remarcăm metaforizarea de „îngrădit” pentru „cuirasat” în exemplul „mintea jună este slabă, de studiu *nechiurasată*” („Perdaful”, 1878, Iaşi).

Culota (< fr. *culotte*). Sensul împrumutului *culotă, -e*, s.f., se referă la un „articol de « sous-vêtement féminin » (*Lexis*) [lenjerie feminină] „[care acoperă burta şi coapsele îmbrăcând separat picioarele]” (TLFI), adică, pantaloni scurţi prinşi cu elastic, purtaţi pe dedesubtul fustei:

„*culota* englezească asortată” (MI, 1901, nr. 22, p. 170).

Semnalăm şi compusul efemer, posibil pseudofranţuzism, *cache-culottes,* desemnând o jupă ce acoperă *culota*, pe dedesubtul fustei, lungă până la genunchi.

Cusătură. Termen format prin derivare din participiul trecut al verbului românesc *coase, cusut,* + suf. *ură*, din lat. *consutūra* (Puşcariu 460; DAR) (DER). Sensul este acela de „a fixa, a prinde între ele părţile unei haine sau un petic, un nasture etc. la o haină, trecând prin ele un fir de aţă cu ajutorul unui ac” (DEX ’98). Iată câteva exemple:

„*cusetură* albă sau neagră şi de căprioară cu cusetură neagră” (AF, 1863, nr. 10, p. 120);

„Victor Albert al cărui capuşon e încreţit d’alungul, lăsând însă capetele ce formă un volan şi *cusătura* acoperită d’o ruşă de dantelă sau cordea” (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„cuta crevé are mult succes, e o cută dublă *cusută* şi turtită de fiecare parte pentru a ascunde *cusătura*” (MI, 1902, nr. 17, p. 130);

„foi cu grupuri de tigheluri la fiecare *cusătură*” (MI, 1903, nr. 8, p. 5).

Din aceeaşi familie amintim şi derivatul *cusătorească*, de exemplu:

„Recomandaţi, vă rog, doamnelor, *cusetoresei* D-voastre să vă puie crenolină la tivitura rochiilor, căci altfel se împleticeşte prin picioare şi târâie foarte disgraţios pe pământ. ” (AF, 1863, nr. 2, p. 27).

Cuşcă (< ucr. *kučka*). Slavismul *cuşcă, cuşti*, s.f., primeşte un sens nou datorită modei feminine din secolul al XIX-lea prin calchierea semantică a echivalentului francez *cage*, folosit pentru a semnifica un tip de eşafodaj, asemănător unei colivii, care susţinea crinolina, de exemplu:

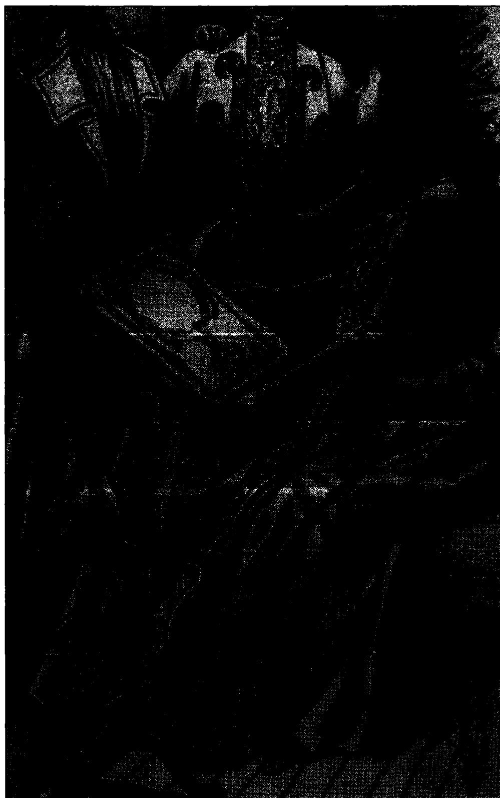
„Astăzi două vorbe încă despre crinoline ce vă rog a nu le mai numi malacofuri, şi încă mai puţin *cusce*” (AF, 1863, nr. 2, p. 16).

Efemerid cu ocurenţe rare în română.

Cută (< lat. *cutis*). Termen cu origine incertă, bulgară (DEX) sau latină (Puşcariu, DU), un „fals împrumut slav” (Sala 2010: 214), cu argumentul că nu există în dicţionarele bulgăreşti şi e puţin răspândit în bulgară, *cută, -e*, s.f., este un

cuvânt românesc bine fixat în vocabularul secolului care semnifică: 1. îndoitură la postavuri; 2. fâşie şi a fost folosit ca echivalent pentru explicarea semnificaţiei împrumuturilor recente. Înregistrat în toată lexicografia veacului (Laurian şi Massim, DU, DLR). În segmentul temporal cercetat, vocabula patronează seria sinonimică *fald*, *godeu*, *pliseu*, *pliu*.

Cute.

Redăm aici câteva exemple din publicistică:

„*cute* în creste" (MI, 1900, p. 312);

„*cuta crevé* are mult succes, e o *cută* dublă cusută şi turtită de fiecare parte pentru a ascunde cusătura" (MI, 1902, nr. 17, p. 130);

„volane suprapuse, *cute* şi buioneuri, în coafură, bandouri bufante" (MN, 1904, nr. 19, p. 1).

Menţionăm şi derivatul *cutat*:

„fundul e *cutat* şi marginile încreţite" (MN, 1903, nr. 9, p. 5).

Decolteu (< fr. *décolleté*). Neologismul *decolteu*, *-uri*, s.n., nu este atestat de LRV. Din punct de vedere semantic, lexemul este un sinonim perfect al unității lexicale *decoltaj*.

În publicistică, termenul este prezent pe parcursul întregii perioade cercetate:

„Aici, *decolteul* e permis" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 382);

„Puind'o c'o şarpă sau pointă de chantilly sau guipură, cată să fie *decolteul* acoperit c'un fichu în stilul volanului" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„*Decolteul* este mărginit cu un entre-deux de ghipură" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

„în jurul *decolteului*" („Moda", 1905, nr. 6, p. 5);

„sus, *decolteu* pătrat" (MNI, 1907, p. 63).

Împrumutul prețios, de lux, *decoltaj, -e*, s.n., nu putea însă înlocui echivalentul românesc *răscroială*, mai vechi şi care făcea deja parte dintr-o familie de cuvinte. Explicația dată de Scriban (1939) este cea mai precisă: „tr. (vsl. *raskroiti,* id.). Croĭesc tăind maĭ mult. Decoltez"

Nu este definit în dicționarele româneşti din epocă.

Şăineanu inserează cuvântul-titlu, *decoltat*, derivat al verbului *a decolta*, mai frecvent folosit decât substantivul explicat prin „descoperit la gât şi la umeri" căruia îi adaugă sensul metaforizat de „liber în expresiuni", adică deochiat, după cum ne sugerează şi titlul ziarului craiovean: „Cafeul Chantant. Ziarul cocotelor, Crailor şi al celor care fac zâmbre. Organ decoltat" (1894, p. 1). Prezent în textele de modă încă din anii '60:

„În *decoltagiu*, la Paris, aduc damele ce se respectă şi voesc a fi respectate" (AF, 1864, nr. 21, p. 273);

„rochia *decoltată* e suverană" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„*demi-decoltaj*" (MI, 1901, p. 370);

„În josul *decoltajului*" (MI, 1901, nr. 30, p. 225).

Decolteu.

În „Gazeta ilustrată" (1883: 14), apare şi forma *decoltitură,* în exemplul: „Buchete mici, ciucuri peste marginea *decoltiturei* dar şi mai multe altele". Integrarea neologismului era deja realizată când a apărut sensul metaforizat.

Dedesubt. În moda feminină, substantivul *dedesubt, -uri,* s. n., echivalează împrumutul din franceză *dessous.* A fost utilizat paralel cu acesta şi continuă să se menţină în nomenclatorul unor dicţionare actuale s.v. *desu* şi *dessous* ca sinonim al hiperonimului *lenjerie*, deşi rar în uz:

„pe un *dedesubt* de muselină" (MI, 1901, p. 128);

„pentru toate toaletele deschise trebuiesc *dedesubturi* cochete" (MI, 1902, p. 258);

„Bolero decupat pe un *dessu* de Irlanda" („Moda", 1905, nr. 6, p. 4).

Frecvent în revistele de modă de la începutul secolului al XX-lea.

Dépassant (< fr. *dépassant*). Termen din vocabularul specializat de croitorie, neologismul invariabil *dépassant* nu este atestat în LRV. Semnifică « Biais d'éttofe qui borde le col ou l'encolure d'un vêtement en dépassant légèrement » (*Lexis*) [fâşie de stofă pusă în bie care mărgineşte răscroiala unei haine, depăşind-o uşor]. « Ornement d'étoffe qui dépasse la partie du vêtement à laquelle il est fixé » (TLFi) [ornament de stofă care depăşeşte partea hainei pe care e fixat]. În română, a fost folosit mai ales pentru ornamentul care depăşeşte puţin marginea mânecii, ieşind de dedesubt, anume conceput pentru a fi observat.

Termenul a avut uz efemer, cuvântul fiind mereu marcat grafic în texte:

„Dinainţile puţin bluzate cu revere şi guler asemenea cu un *dépassant* ivoire" (MI, 1900, nr. 52, 408);

„mânecă lărgită jos, ornată cu un bieu ecose, cade pe un « *dépassant* » de aceeaşi mătase" (MI, 1902, p. 211).

„Tigheluri pe un mic *dépassant* de pichet alb" (MI, 1902, p. 242);

„Mânecă evazată cu « *dépassant* » de mătase" (MI, 1902, p. 290);

„*dépassant* la mâneci" (MI, 1903, p. 4).

Dezabie (< fr. *deshabillé*). Un alt termen absent din LRV este unitatea lexicală *dezabie*, *-uri*, s.n., frecventă în epocă, datorită referentului la modă care semnifică: „veşmânt leger, elegant, purtat de femei în casă" (DN), sinonim cu calcul *rochie de casă*.

Dezabie.

În română, termenul circulă cu grafie etimologică spre sfârşit de secol, dar şi cu variante (passim):

„*Desahabillé* Grazziela de lino roz" (MI, 1900, nr. 31, p. 241);

„*Deshabillé* elegant de salon [din stofă] liberty roz" (MI, 1902, nr. 11, p. 83).

Desú. Dessous. Împrumut cu frecvenţă rară, adaptat cu forma grafiată *desu*, *-uri*, s.n, după fr. *dessous*, care semnifică « Sous-vêtements feminins » [Lenjerie feminină] (TLFi), face parte din paradigma unor dicţionare actuale. Cuvânt rar, de jargon, care nu s-a impus în uz aşa cum s-a întâmplat cu un alt împrumut din epocă, cu aceeaşi semnificaţie şi cu un grad aproape la fel de mare de generalitate, şi anume *lenjerie*, hiperonim necesar limbii române care, pentru aceeaşi noţiune, utiliza sintagma *haine de dedesubt*. Un exemplu din epocă:

„Bolero decupat pe un *dessu* de Irlanda" („Moda", 1905, nr. 6, p. 4);

„bolero decupat pe un *dessu* de Irlanda" („Moda", 1905, nr. 6, p. 5);

„culoarea *dessu*-ului să se armonizeze cu stofa subţire" („Moda", 1906, nr. 8, p. 1);

„*dessu* de postav la o rochie de bal de tul" („Moda", 1906, nr. 10, p. 1).

Termenul este pretenţios, fiind folosit încă uneori de specialişti, dar şi de snobi.

Devant q. v., **Dinaintea**. Xenismul *devant* a fost un împrumut din franceză, care s-a dovedit efemer, în ciuda unei anumite specializări. Acesta semnifica partea din faţă a corsajului sau bluzei, mai ales. Limba română deţinea acest sens în substantivul *dinainte*, vechi, generalizant, puternic, care s-a şi menţinut în uz.

Atât împrumutul, cât şi cuvântul românesc au circulat paralel în această perioadă în publicistică, cu specializarea menţionată, după cum observăm din exemplele de mai jos:

„*devant* de muselină de mătase roz" (MI, 1900, nr. 52, 408);

„*devant* de corsaj" (MI, 1901, nr. 27, p. 210);

„bluză elegantă cu *devant*" („Moda", 1905, nr. 4, p. 10);

„bluză cu *devant* de ghippură" („Moda", 1905, nr. 4, p. 1).

Dinainte. Substantivul *dinainte, dinainţi,* s.m. (*de* + *înainte*), apare şi în varianta articulată moţional feminin la singular, *dinaintea,* fiind un exemplu de substantivare a unei locuţiuni adjectivale „[partea] de dinainte", prin includerea articolului hotărât în structura prepoziţiei.

Exemplele din publicistică sunt numeroase, termenul echivalând în domeniul modei feminine cuvântul fr. *devant.*

„partea încrucişată a *dinaintelui*" (MI, 1902, p. 187);

„jacheţică drăguţă... cu *dinainţii* brodaţi" (MNI, 1907, p. 59).

Se foloseşte mult timp paralel cu xenismul *devant* pe care-l înlătură.

Se observă din exemple că ambele variante lexicale sunt utilizate:

„[şarpe cu] *dinaintea* este dreaptă, dinapoi are formă de mantellă" (AF, 1863, nr. 8, p. 95);

„*Dinainţile* din dreapta" (BF, 1890, p. 173);

„Toaleta de catifea mov, cu *dinaintea* de satin alb tot brodat" (MI, 1901, nr. 8, p. 58);

„corsaj cu *dinaintele* la fel" (MI, 1902, p. 307);

„bluză elegantă cu *devant*" („Moda", 1905, nr. 4, p. 10).

Este întâlnită şi conversiunea „*înaintele*" (MI, 1903, p. 3).

Se foloseşte, prin extensiune, la orice piesă de vestimentaţie cu sensul generic de parte anterioară, precum în exemplele:

„Bolero cu *dinainţii* drapaţi" (MI, 1903, p. 2);

„Passul (*dinaintea*) [pălăriei] e unit, flori sau pene se pun numai pe vârful calottei" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Directoire (< fr. *Directoire*). Semnificând un stil artistic din perioada Régence, explicitat de dicţionarele veacului, termenul *directoire* este utilizat aproape exclusiv ca substantiv adjectivat, categorial folosit cu regenţi ca: *stil*, *costum*, *rochie* etc., dar şi prin elipsa regentului *rochie*, de exemplu:

„Ici şi colo un elegant princesse, un drăguţ empire nu mai sunt de recunoscut, prin tendinţa lor de a se confunda cu ultima creaţiune *Directoire*, după cum noua stofă nu mai e nici postav, nici satin, ci un postav satinat, cachemierul de mătase care, împreună cu mătasea ripsată, vor alcătui furorile zilei de mâine" („Şicul bucureştean", 1908, nr. 1, p. 3).

Eponimul provine de la numele perioadei istorice neoclasice franceze numită *Directorat*, caracterizat în artă prin apelul la vechi motive egiptene şi greco-romane. Termen întâlnit în perioada eclectismului de la începutul secolului al XX-lea. A impus „costumul *directoire*" (MI, 1902, p. 10) şi redingota.

În lexicografie, Negulici, Pontbriant, Costinescu au definit exclusiv sensul istoric al cuvântului pe filiaţia căruia se înscrie şi accepţia din lexicul modei.

Publicistica îl introduce de la primele expuneri de modă:

„In acest genre, casa Gagelin a confecţionat rochia *directoire*, ce a obţinut un imens succes" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Stilul caracterizează şi alte piese:

„Anul trecut se purtau pălăriile « *Directoire* », anul acesta se vor purta manşoane *Directoire*" (MI, 1897, nr. 8, p. 8);

„pălărie, formă *directoar*" (MI, 1903, nr. 8, p. 5);

„Nuanţe, forme, varietăţi, o desăvârşită incoerenţă şi un amestec de stil din care se impune mai presus de toate *Directoire-ul*", aflăm din „Şicul bucureştean" (1908, nr. 1, p. 3).

Substantivul apare şi cu o formă de plural articulat, generic, cu regentul *mantale* subînţeles din text: „chiar *directoarele*", cu reverurile lor mari, gulerul pe

jumătate întors, cravata de dantelă, adică mantalele ce le purtau înainte muşchetarii, revin acum la modă" („Moda", 1906, nr. 11, p. 1).

Doliu (< fr. *deuil,* lat. *dolium*). Substantivul *doliu*, *-uri*, s.n., beneficiază de definiţii clare în dicţionarele româneşti. Odată cu moda franceză, apare şi calcul parţial după sintagma fr. *habits de deuil*, în româneşte *haine de doliu.* Marcă exterioară a unui eveniment dureros, veşmintele negre capătă acum conotaţii de eleganţă, de afişare a unei situaţii.

Definiţiile următoare, extrase din dicţionarele epocii, nu întotdeauna pot exprima schimbările în manifestările societăţii, cronicile de modă sunt însă destul de transparente în a reliefa partea convenţională a evenimentelor mondene prin grija pentru detaliu.

„Cernire. A purta doliul" (Eliade); „Semne de durere, vestminte negre" (Negulici); „Haină, steag de doliu" (Tiktin); „Semne exterioare de doliu şi timpul cât se poartă" (Şăineanu); „Haine, vestminte de convenţiune şi de culoare neagră ce se poartă în semn de durere pentru moartea unei rude etc." (Costinescu); Laurian şi Massim le numesc „vestimente doliose", la care adaugă şi expresiile „a purta" şi „a lăsa doliul".

Doliu.

Conceptul de „doliu”, prin implicațiile sociale atât în evenimente triste, cât şi în viața religioasă a fiecărei persoane, ocupă un paragraf extins în articolele de modă. Haina de doliu există în forma „doliu mare”, „demi-doliu” şi „doliu mic”, având cerințe diferite, de aceea croitorii şi cei care se ocupau de modă rezervau uneori comentarii amănunțite acestui capitol.

„*doliul* văduvelor” („Seculul”, 1860, an II, nr. 10, p. 38);

„Am mai spus-o: *doliul mare*... capotă de crep” (MI, 1898, p. 194);

„Pentru *doliul mai mic* se întrebuințează mai puțin crep şi se înlocuieşte lâna cu mătase” (MI, 1898, p. 195);

„toca de *doliu mare*” (MI, 1902, p. 194).

Conceptul s-a restrâns, determinanții devenind inutili.

Dominou (< fr. *domino*). Bine reprezentat în lexicografie, împrumutul din franceză *dominou*, *-uri*, s.n., adaptat prin epiteză, dar şi în varianta *domino*, se actualizează în definiții lexicografice analitice cu sensuri precise:

1. „haină/strai/costum de bal mascat, lung, cu capişon”, „deschisă pe dinainte” (DU);

2. „persoană îmbrăcată astfel” (Costinescu).

Vaillant îl defineşte simplu: „o haină de bal”. Negulici precizează destinația şi apelează la un termen cunoscut din care provine, de fapt, acest veşmânt: „Îmbrăcăminte de bal mascat în forma acestei rase”. Pontbriant nu aduce diferențe specifice: „Dominou–uri (un fel de haine)”.

Este însă mai bine definit de ceilalți lexicografi ca:

„Strai de bal măscuit şi un joc” (Stamati); „Dominou, un fel de haină pentru baluri mascate” (Frollo); „Costum, haină de bal cu capuşon” (Protopopescu). Costinescu avansează, pe lângă sensul de „îmbrăcăminte de bal mascat”, şi metonimia „persoana îmbrăcată astfel”. La Bauman, apar două sensuri: „1. Manta groasă de iarnă; 2. Haină pentru baluri mascate”. Şăineanu are o descriere enciclopedică: „Costum de bal, compus dintr-o haină lungă (deschisă pe dinainte) şi un fel de glugă”. Tiktin îl echivalează cu termenul *manta*, sensul prim al cuvântului din vestimentația masculină.

În textele cercetate de noi, este întâlnit în 1838, în „Curier de ambe sexe” (ediția I, periodul II, nr. 1, p. 1), în traducerea cu titlul *Domino albastru ca cerul.*

Este foarte frecvent în textele literare şi satirice, ca termen democratizat metaforizat:

„Şi ce zicea gurița ta de mine, sub capuşonul *dominoului*?” (PR, 1860, nr. 7, p. 25);

„Cum vrei să ştiu culoarea viselor, când visele poartă mască şi *domino*?” (PR, 1861, nr. 5, p. 17).

Obiceiul balurilor mascate a deschis moda dominoului, subiect de speculație paronimică prin semnificantul satiric *dimonou* (de la demon) în teatrul lui Alecsandri.

Dos (< fr. *dos*, lat. vulg. *dossum*). Cuvânt vechi în fondul lexical al limbii române, *dos*, *-uri*, s.n., care, odată cu moda nouă, capătă frecvență în domeniul sartorial, în special în explicațiile tiparelor. Este definit ca „partea posterioară a unor lucruri" (DU). „Partea mai puțin arătoasă (neîmpodobită și neexpusă vederii) a unui obiect. ♦ Spec. Partea de dinăuntru a unei haine" (DEX '98).

„în josul taliei, *dosul* și laturile sunt despicate" („Lumea ilustrată", 1891, nr. 2, p. 60);

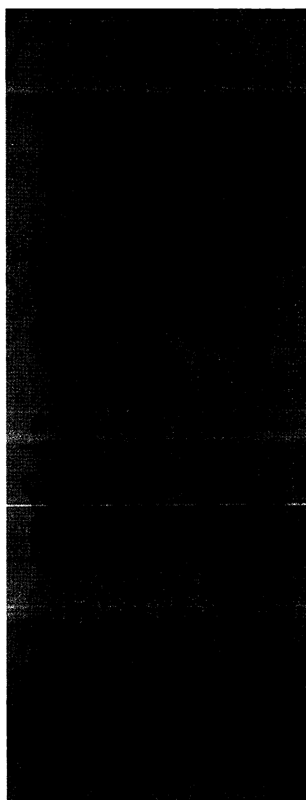
„mijlocul *dosului*" (MN, 1903, p. 3).

Draperie (< fr. *draperie)*. Împrumut din franceză, derivatul *draperie*, *-ii*, s.f., frecvent folosit în VVF, a fost definit astfel:

1. „haină": „Vestmânt, strai, îmbrăcăminte, haine" (Frollo);

2. „stofă, drap": „postav" (Stănceanu); „Draperie. Stofă dispusă cu artă, în cute mari" (DU) „ca garnitură, o bandă largă de taftă tighelată, de aceeași culoare cu *drap*-ul" (MI, 1902, p. 202);

3. „fald": „ornamente de tapiserie cu crețuri" (Costinescu), „podoabă de stofă" (Stănceanu), „fald" (Barcianu);

Draperie.

4. „reprezentare iconică": „îmbrăcămintea unei figuri, înfăţişarea unui vestmânt larg şi încreţit" (Costinescu); „Pictură reprezentând stofe sau haine cu toate îndoiturile lor" Protopopescu; „reprezentare de vestminte largi, de ornamente de tapiserie (pictură şi sculptură)" (DU); „în pictură, a îmbrăca o figură, a reprezenta îmbrăcămintea. Draper. Der. draperie" (DLR).

5. „expunere": „reprezentaţia stofelor, vestmintelor aşezate" (Protopopescu);

6. „atelier": „postăvărie, manufactură" (Costinescu);

7. „drapare": „a îmbrăca, căptuşi cu draperie cu postav; a zugrăvi draperii, straie" (Stamati);

8. „a se drapa, a se împodobi" (Stănceanu);

9. „Drapare. A drapa, a acoperi, a îmbrăca cu negru, scaune, căruţe etc. spre semn de doliu" (DLR).

Sensul din vestimentaţie, anume „stofă dispusă cu artă în falduri mari" (DN), va fi cel mai des întâlnit în moda feminină. În VVF, sinonimul său este franţuzismul *şifoneu*:

„pe şolduri o *draperie* în formă de panier" (GI, 1882, nr. 1, p. 3);

„*Draperie* de crêpe beige" (BF, 1890, p. 92);

„Pălărie de pai în două tonuri cu o *draperie* moale de fular etamine, fundă mare de catifea neagră cu o tufă de margherite" (MI, 1902, nr. 11, p. 83).

Dublură (< fr. *doublure*). Termenul *dublură, -i*, s.f., împrumut din franceză, este atestat şi definit sinonimic în dicţionarele secolului:

„Căptuşeală" (Vaillant);

„Dublură. Căptuşeală" (Protopopescu);

„Şi *duplură*" (Costinescu).

Sinonim cu împrumutul german *căptuşeală*, *-i*, s.f., care se va păstra în vocabularul comun, termenul *dublură*, chiar rar actualizat, se foloseşte încă în domeniul modei.

Franţuzismul e satirizat de C. Faca în *Comodia vremei*: „[mantela] ar fi bine din *dublură* şi reţea" (p. 30) şi se regăseşte şi în textele de modă ale veacului:

„satin de *dublură*" („Adevărul", 1888, nr. 74, p. 3);

„partea de sus închisă printr-o *dublură* ajustată şi butonată pe umărul stâng şi subţiori" („Biblioteca familiei", 1890, p. 14);

„partea de sus închisă printr-o *dublură* ajustată şi butonată pe umărul stâng şi subţioară" (MI, 1901, nr. 1, p. 14);

„Palton larg de postav satin *dublat* cu mătase deschisă, guler de skungs" (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

Exemplul următor redă pronunţia franţuzească a cuvântului: „*dubliură* din faţă" („Moda", 1906, nr. 14, p. 13).

Duchesse, stil. În limba română, eponimul împrumutat *duchesse* este utilizat cu valoare atributivă în particular cu regenţii *rochie, pălărie*. Xenismul se referă la

stilul impus de Marie Antoinette care descrie în mod particular rochia compusă din două piese suprapuse de lungimi diferite, conform imaginilor şi descrierilor.

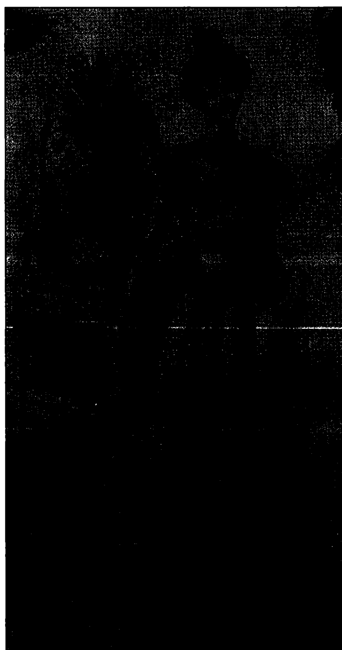
Termenul a fost vehiculat în anii '60: „Cu preferinţă se poartă însă rochii *duchesse*, Marie Antoinette, compuse din două haine: una lungă şi alta până la genunchi în formă de tunică. Corsagiul e mestecat la stofa rochiei" (AF, 1863, nr. 18, p. 233).

La sfârşitul secolului, se scrie şi despre „pălărie *Duchesse* formată dintr-o capelină" (MI, 1901, p. 330).

Eghilet (< fr. *aiguillette*). Împrumutul din franceză, *eghilet*, -i, s.m., cu varianta feminină *eghiletă*, a fost preluat din moda vestimentară masculină şi desemnează un ornament textil, sinonim cu *şiret*, *găitan*, *şnur* „cu capetele îmbrăcate în metal" (DLR).

Grafia, iniţial etimologică, a fost apoi adaptată la normele limbii-ţintă.

Vaillant îl atestă numai în vestimentaţia masculină militară „Fetişchet. De soldat", ca şi Şăineanu: „Eghiletă. Găitane garnisite de ambele căpătâie la sergenţi şi jandarmi". Termenul din moda feminină este folosit în limbajul modei feminine încă din 1864 în publicistică:

Eghiletă.

„Centura Postillon are trei cozi rotunjite, garnuite de grelote de jais negre sau frange cu *aiguillette*" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

A fost adoptat în VVF şi a rămas în uz:

„partea dinainte e ceva mai lungă şi sfârşeşte printr-o *eghiletă* aurită, mânicile până la coate, plastronul de taftă culoare deschisă..." („Depeşa", 1901, an I, nr. 7, p. 1).

Este în continuare definit numai ca termen de ornamentică din uniforma militară.

Egretă (< fr. *aigrette*). Catahreză împrumutată din franceză, cu sens extins din vocabularul modei militare, termenul *egretă, -e*, s.f., apare frecvent în comentariile despre moda feminină, fiind definit în LRV ca „buchet de pene răsfirate şi drepte ce servă de ornament; peniş militar" (DU). Egreta, penele în general, ataşate la pălării, sunt accesorii fastuoase, specifice stilului Empire. Substantivul este folosit în publicistică prin elipsa regentului *pană*:

„*egretă* neagră" (MI, 1900, nr. 11, p. 83);

„pe calotă o *egretă* albă" (MI, 1898, nr. 2, p. 2);

„chouuri de pene şi *egrete* paradis" (MI, 1902, p. 306);

„*egrete* lucitoare" („Moda", 1906, nr. 28, p. 1).

Empire, stil. Termenul *empire* defineşte un stil de artă, de modă, caracteristic începutului secolului al XIX-lea în Franţa Primului Imperiu (1804–1814), caracterizat „printr-o îmbinare a motivelor mitologice cu acelea ale emblemelor militare" (DE).

În limba română păstrează grafia de regulă şi se comportă ca un xenism. Se foloseşte alături şi determină substantive ca: *rochie, jupon, centură, bolerou, manta*, *toaletă, brasieră* etc., după cum se constată din următoarele exemple:

„Centura *Empire* e acea veche, simpla centura de gros-grain de 10 centimetre lărgime cu paftale mari de sidef, de oţel sau aurite" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„batista *Empire* cu tivitură lată şi un fluture sau o roză de valencienne applicată în fiecare colţ" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„Juponul *Empire* e plat dinainte şi sus, cum o exige «Moda» (AF, 1864, nr. 7, p. 422);

„Rochie *empire* de muselină de mătase neagră, ornată cu volane de chantilly cu capăt de chinchila" (MI, 1903, p. 18);

„Toaletă de bal, formă *empir*" („Moda", 1905, nr. 4, p. 11);

„mantilă dreaptă *Empire*" („Moda", nr. 3, p. 1);

„talie *ampir* marcată printr-o panglică de catifea înnodată în faţă" („Moda", 1906, nr. 13, p. 9);

„bolero *ampir*" („Moda", 1906, nr. 14, p. 2);

„paletourile ...au fost premergătoare rochiilor *ampir*" („Moda", 1906, nr. 19, p. 10).

„palton *ampir*" („Moda", 1906, nr. 23, p. 11);
„mantalele în formă *ampir*" („Moda", 1906, nr. 24, p. 1);
Neatestat în LRV.

Entre-deux (< fr. *entre-deux*). Tentativele de adaptare grafică şi fonetică la limba română ale neologismului *entre-deux* în variante, precum: *antredeu*, *antredea*, *entredeu*, pl. *-uri*, s. n., nu au reuşit să-l adapteze. S-a utilizat ca atare în vocabularul specializat al creaţiei costumiere.

Xenismul nu este consemnat de dicţionarele timpului.

În limba română, referentul se foloseşte atât în subdomeniul lenjeriei: „Brasiera de pichet cu *entre-deuri* în formă de V" (MI, 1901, p. 26), cât şi în cazul oricărei piese de vestimentaţie feminină, desemnând: « Bande de broderie, de dentelle à bords droits, cousue des deux côtés, ornant un ouvrage de lingerie. » (*Lexis*) [Bandă de broderie, de dantelă, cu margini drepte, cusută în ambele părţi, care ornamentează o piesă de lenjerie], după cum se înţelege din exemplul următor:

„Cămeşele simplamente rescroite au o mică beteliă de *entredeux* dublu de valencienă prin care trece o cordeluţă colorată" (AF, 1863, nr. 10, p. 119).

În vestimentaţia românească, *antredeu/entre-deux* se încadrează în aceeaşi zonă a decoraţiunilor funcţionale, ca bandă ornamentală care are şi rolul de a uni două bucăţi de stofă, folosită nu numai la lenjerie, ci şi la orice altă piesă de vestimentaţie, de exemplu:

„Fustele cu *entredeaua* brodat[ă] sunt totuşi în modă" (AF, 1863, nr. 10, p. 119);

Entre-deux.

„Rochia de tulpan roz, uşoară, pusă pe taftă, *antredeurile* de ghipură de Irlanda" („Depeşa", 1901, nr. 42, p. 1). Foarte frecvent la trecerea dintre cele două secole.

„*entre-deux-uri* de dantelă" (MI, 1898, nr. 4, p. 156);

„*entre-deux* en pointe" (MI, 1901, p. 274);

„*entredeu* de ghipură" („Moda", 1905, nr. 5, p. 2).

Termenul a intrat în regim pasiv.

Epolet (< rus. *epolet*, fr. *épaulette*). Neologismul *epolet, -ți/ epoleturi*, s.m., este un împrumut multiplu, dacă analizăm variantele fluctuante de singular din publicistică: *epolet,* din rusă (MDN, DN, Sala 2009: 171), *epoletă,* din franceză (DEX '98).

Epoleți.

Se foloseşte în VVF prin extensiune din vocabularul modei masculine militare, desemnând un „ornament, tip bandă, de stofă, aşezat pe umeri pentru a-i accentua sau ca element decorativ" (DLR). Termenul este definit astfel: „Epoletă (umbrariu milităresc)" (Stamati); „Semn ce poartă pe umeri ostaşii cu rang"

(Costinescu); „Epoletă. Ornament cu ciucuri ce militarii poartă pe umeri" (DU), ceea ce demonstrează că este preluat spre sfârşitul secolului, aşa cum arată exemplele din reviste. Sufixul moţional feminin din dicţionarele Stamati şi Damé se datorează genului din limba sursă, fiind atestat în VVM de C. Faca în *Comodia vremei*, „Prea galant, cu *epoleturi*, zău, că nu e urâţel" (p. 30).

S-a dovedit a fi un termen stabil în VVF:

„*Epoleţii* de ghipiură" (MI, 1901, nr. 1, p. 2);

„simplă *epoletă*" (MI, 1902, nr. 7, p. 50).

Lexemul a dublat sinonimic germanismul efemer arhaizat *şpalet*, alături de care a circulat în anii '60, şi englezismul, pătruns pe filieră franceză, *jockey* sau *jocheu*, pe care l-a înlăturat de asemenea.

Eşarfă (< fr. *écharpe*). Împrumut din franceză care beneficiază de definiţii în LRV, atestat în VVM încă din 1839 (Vaillant, I, p. 165, II, p. 64), termenul *eşarfă, -e*, s.f., a fluctuat în câteva variante formate sub influenţa limbii franceze, dar şi ruse: *eşarpă,* varianta fonologică după cuvântul francez, şi *şarf*, *şarp, şarpă,* formate prin afereză.

Existenţa paralelă a acestor forme indică o contaminare/încrucişare între variante astfel: rom. *eşarfă* < rom. *eşarpă* (< fr. *écharpe*) + rom. *şarf* (< *şarf*).

Marcat de Vaillant ca termen din vestimentaţia militară cu semnificantul *şarf*, definit prin sinonime din seria *bandă*, *fâşie*, *lentă*: „O bandă sau fâşie lată de o materie oarecare pusă pe umărul drept şi înnodată la şoldul stâng" (Negulici); *fâşie* (Negulici); „Eşarpă. Fâşie de taftă sau altă materie ce se pune într-o parte pe umere" (Protopopescu); *lentă* (Stănceanu), cuvântul *eşarfă*, *-e*, s.f., se încadrează în clasa podoabelor (DU) sau a ornamentelor (Costinescu).

De-abia în 1870, Costinescu se opreşte asupra accepţiei din vocabularul modei feminine prin specificarea „un ornament de bandglică ca un nod ce poartă damele pe braţ, între umeri şi cot".

„N. după franc.: bucată de stofă cu care îşi încinge cineva mijlocul sau gâtul" (Laurian şi Massim).

Dicţionarul Şăineanu defineşte vocabula generic, fără diferenţe specifice, subordonând-o hiperonimului *podoabă*: „podoabă ce poartă femeile". Împrumutul este în uz general:

„femeile, a căror rea credinţă în materia plastică ar descoperi o mie de imperfecţiuni în statuetele lui Pradier, nu vor uita a-ţi spune la ureche că doamna de Girardin nu-şi lasă în nicio ocaziune manteluţa sau *eşarpul* său şi că ea a adus moda rochielor lungi" („Seculul", 1860, nr. 32, p. 125);

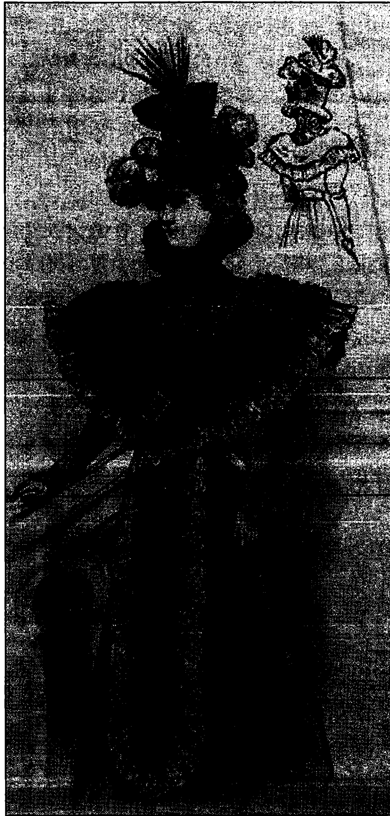
„rochii cu *şarpe*" (AF, 1864, p. 33);

„*eşarpele*" (MI, 1907, p. 15).

Etolă (< fr. *étole*). Termen provenit din franceză, *etolă, -e*, s.f., cu varianta *etol*, după fonetism francez, apare atestat în lexicografia românească a secolului

al XX-lea. Etola este readusă în stilul vestimentar de curentul neoclasic de la începutul secolului al XIX-lea, revenit la *fin de siècle*, purtând conotațiile de eleganță și stil din moda patricienelor romane.

În română, ca și în franceză, denumește o „haină ce se aruncă pe umeri" (Stănceanu), de fapt o: „Fâșie lată de blană, purtată de femei în jurul gâtului sau al umerilor" (DEX '98).

Etolă.

Termen frecvent în publicistică spre finele veacului, cu fluctuație de gen:
„două lungi *etole* de mătase plisată" (MI, 1901, nr. 7, p. 51);
„Pe costumele tailleur, pe liniile clasice, *etola* face furori" (MI, 1903, p. 1);
„mâneca de dantelă, *etol* de hermină" („Moda", 1905, nr. 5, p. 9).

Falbala (< fr. it. *falbala*). Etimologia cuvântului trimite către limbile neogreacă (DER), franceză, italiană, poloneză, rusă (Cihac, II, 107). Foarte rar utilizat în discursul publicistic din a doua jumătate de secol, efemerida lexicală *falbala*, *-le*, s.f., prezintă variantele *falbara* (accident fonetic de disimilare şi asimilare fonetică la Frollo) şi *falbel* (Stamati).

Sensul este definit prin sinonimul *manşetă*: „Falbarale, mangetă" (Frollo), reluat cu o definiţie substanţială de Costinescu: „Manget, o bandă lată şi încreţită ce pun femeile la poalele rochiilor şi în alte părţi ale îmbrăcămintei lor. Robe, jupe à falbalas."

DLR expune atât sensul, cât şi etimologia: „O fâşie de pânză sau de stofă lată şi încreţită, întrebuinţată ca garnitură la rochii; volanul încreţit de la jupon. Internaţionalism, greu de hotărât dacă el ne-a venit de la italieni sau de la francezi prin intermediere neogrecească sau dacă-l avem de la ruşi".

Sensul este extins la *bandă*, sinonim generic care semnifică o aplicaţie pe marginile unei piese de vestimentaţie feminină.

Termenul *falbala* n-a reuşit să se impună în faţa împrumutului *volan*, a ieşit din uz după 1864:

„Rochia Récamier e albă, de muselină, terminată prin o *falbala* ce se suie la genunchi, nu superpozată, ci ajutată" (AF, 1864, nr. 8, p. 422).

Fald (< germ. *Falte*). Împrumut din limba germană, *fald, -uri*, s.n., cu variante de singular: *falt* sau *faldur* şi plural: *falde*, *falte, falduri*, a fost definit sinonimic în DU, Damé, Tiktin prin *faldur, cută, încreţitură* la haine („Fald/falt. Cută, încreţitură la rochii, haine", DU; „Faldur", Damé; „Faldur [Fald la stofe, haine]", Tiktin.). DLR îl defineşte ca „O cută adâncă în haine. Întrebuinţat mai mult la plural falduri, un singular greşit faldur, N. din rus. Falda (germ. Falte)".

A fost integrat în vocabularul românesc încă din 1863. Amintim şi derivatul *faldurat*:

„Aladin, algeriană al cărei capuşon e strâns cu câteva *falde* acoperite cu o rasă de passementerie terminată cu un ciucure" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„corsagiu bluză e *faldurat*, decoltat în pătrat" (MI, 1897, 24 oct, p. 40);

„*Fald* Watteau" (MI, 1898, 31 ian).

Fashion (< engl. fr. *fashion*). Englezismul *fashion* a pătruns în română prin intermediul limbii franceze, fiind mai degrabă un xenism utilizat în publicistica satirică, decât un concurent al pantonimului *modă*, deoarece circulaţia sa în epocă este limitată la articole de satiră, unde apare cu conotaţii de snobism vestimentar.

Termenul este întărit de prezenţa, într-o reclamă comercială, a unui derivat diminutival cu unică ocurenţă la plural, probabil un fals franţuzism, ce semnifică o diversitate de obiecte vestimentare la modă: „*feşonete* de lână şi alte obiecte aduse de la Paris" („Figaro", 1877, 5 iunie, nr. 30).

Frecvenţa mare şi conotaţia apreciativă au favorizat menţinerea în uz a cuvântului generic *modă*:

„La Râşca vezi *fashionul*/Nobleţei, şi'nveţi bontonul" („Bobârnacul", 1879, nr. 31, p. 4).

A fost reîmprumutat în română în secolul al XX-lea, de astă dată direct din engleză.

Fason (< fr. *façon*). *Formă, manieră, mod, croială* constituie seria sinonimică deschisă din care face parte franţuzismul *fason,-oane*, s.n.. Vom urmări definiţiile înregistrate de dicţionarele secolului:

„Forma unui lucru, lucrarea sa, maniera cu care un lucru este făcut" (Protopopescu); „Maniera, chipul, făptura cu care un lucru este făcut: forma dată unui lucru" (Costinescu); „Modul cum un lucru e făcut şi forma ce i se dă" (DU); „A da formă unui lucru" (Bauman);

„Forma unei haine sau a unei pălării., cfr. Croi. N. din fr." (DLR).

Sensul principal din modă se află în sinonimie cu *model, croială*:

„pardesiuri în diverse *fasoane* din stofele cele mai moderne ale sezonului de faţă şi's croite după jurnalele cele mai noi" („Timpul", 1877, nr. 59, p. 4);

„Pentru dimineaţă, penioarele de batistă albe sau de cachemir au *façonul* Maintenon şi Pompadour" (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„*fasonul* corsagiului" (BF, 1890, p. 13).

Termenul a oscilat între grafia etimologică şi cea adaptată foneticii limbii române, fiind foarte frecvent în publicistică, ca şi derivatul *fasonat*, adică „bine croit".

Se va extinde semantic în română (la figurat: capriciu, moft) şi va intra în expresii idiomatice „a face fasoane".

Derivatul grafiat cu consoană gemelată este o formă de hipercorectitudine.

Exemple:

„[Şarpele] sunt puţin *fassonate*" (AF, 1863, nr. 5–6, p. 96);

„Costumul său e simplu, bine *fasonat*" („Perdaful", 1882, nr. 14, p. 3).

Amintim şi locuțiunile care conțin termenul *fason,* calcuri parțiale imperfecte ale expresiei *nouvelles façons*:

„*cel mai nou fason*" („Perdaful", 1882, nr. 14, p. 3);

„articole de galanterie, parfumerie, gulere, manşete, *fasoanele cele mai noi*" (BF, 1890, p. 32);

„costum *fason* tailleur" („Moda", nr. 2, p. 1).

Față. Substantivul *față, fețe*, s.f., este considerat cuvânt moştenit din latina populară (*facia*): „Partea finită, expusă vederii, a unei țesături (în opoziție cu dosul ei)" (DEX '98), ca şi DLR, Candrea. Des utilizat în explicațiile revistelor de modă care conțin tipare:

„partea de din dos care rămâne negarnisită, e tăiată în raport cu *fețele* laterale" („Lumea ilustrată", 1891, nr. 1, p. 29).

Fes (< fr. tc. *fes*). Turcismul *fes*, *-uri*, s. n., era folosit în moda masculină românească anterior pătrunderii terminologiei vestimentare franceze, fiind un eponim de la numele oraşului marocan Fez. În LRV termenul este definit cu sensul de „scufie cu un moț în creştet" ca piesă de garderobă masculină, pentru boieri şi lăutari, cât şi feminină în anumite zone rurale.

„un fel de căciulă de lână roşie (mai rar albă sau albastră) prevăzut cu un ciucure pe care turcii şi creştinii supuşi otomani îl poartă în locul pălăriei. Fesul a fost introdus de nobilimea română din timpul domniilor fanariote; se purta sub ilic de către boieri şi cucoane" (cf. Cihac, „Rev. Nouă", II 175)" (DLR).

În garderoba feminină urbană, piesa transmite fast şi originalitate prin înnobilare cu motive ornamentale şi bijuterii.

„Ea avea pe cap o mică bonetă de samur rotunjit ca *fesul*, puțin cam ridicată, asupra căreia strălucea un ac de diamant" („Timpul", 1856, nr. 75, p. 1);

„un *fes* mic de catifea neagră" (MI, 1898, p. 171).

Feston (< fr. *feston*). Neologismul provenit din franceză, *feston*, *-oane*, s.n., are semnificația de motiv ornamental pe marginea unui obiect vestimentar.

A fost semnalat de lexicografii români, prin analogie cu forma referentului asemănătoare ghirlandei, cununei pe obiecte vestimentare festive:

„Ghirlandă, cunună" (Frollo); „Un fel de ghirlandă de flori atârnată de două părți pentru ornamente. Un fel de cusătură ce se pune la mânici, la gât, la poalele fustelor" (Protopopescu); „În broderii etc. tăieture şi cusături în formă de feston [ghirlande, mănunche, cununi de flori sau de ramuri cu frunzele lor, amestecate cu roduri]" (Costinescu); „Ghirlandă de flori ca podoabă" (DU); „Ghirlandă"(Stănceanu); „Broderie tăiată în colțuri de diferite forme. N. din fr" (DLR).

Derivatul *festonat* este utilizat în expunerile din „Amicul Familei" din 1863:

„Fustele foarte largi, cu două, trei volane *festonate* cu alb sau cu culoare şi tuiotat (încrețit cu fierul)" (AF, 1863, nr. 10, p. 119);

„cămaşă de noapte cu guler drept, *festonat*” (MI, 1900, nr. 35, p. 272);

„galon mic formând *feston*” (MI, 1902, p. 290).

Lexemul se află în vocabularul comun şi specializat:

„De jur împrejur un dublu *feston* de perle mari albe şi de fiecare parte două roze enorme de fir de argint şi aur” (MI, 1901, p. 19).

Figarou (< fr. *figaro*). Grafiat multiform în limba română, eponimul din franceză, asimilat prin epiteză, *figarou*, *-uri*, s.n., variantă sg. *figarouă*, nu face parte din inventarul lexicografic românesc.

Figarou.

Împrumutul *figarou* (1836), de la numele personajului lui Beaumarchais, a pătruns în limba română cu sensul de vestă scurtă, strânsă pe corp, eventual marcată prin epoleți (vestimentație care aminteşte de personajul binecunoscut), sens ce se poate deduce din imaginile prezente în publicistica vremii. Are utilizare atributivă cu regentul *vestă* sau direct, prin elipsă, până la sfârşitul veacului.

Ex.: „Vestmintele de casă sunt, mai toate, compuse din fuste unite cu veste diverse: *Figaro*, albanese, clotilde, Ferraris, ce se poartă cu garibaldiane de batistă şi muselină..." (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„*figarouri*" (MI, 1897, 20 sept.);

„*figarouă*" (MI, 1897, 27 dec.);

„*figaroul* şi boleroul vor fi mereu la modă" (MI, 1898, 1 aug., p. 370);

„*Figaro* şi jiletcă" (MI, 1898, p. 255);

„corsaj-habit în formă de *figaro*" (MI, 1902, p. 75);

„*figarou* plisat" (MI, 1902, p. 67);

„*figaro* ultima creațiune" („Moda", 1905, nr. 3, p. 7).

Datorită specializării, iese din uz odată cu ieşirea din modă a referentului.

Fiong (< ngr. *Fionkos*, cf. DLR). *Fiong/fionc*, *-uri*, s.n., împrumut din neogreacă care se va dovedi mai puțin adaptat decât dubletul său sinonimic *fundă,* de aceeaşi origine, cu care a fost înlocuit prin deceniul al şaptelea.

„capețile alcătuind un *fiong* dinainte" („Curier de ambe sexe", 1836, ed. I, nr. 7, p. 114).

Fiong.

„La fiecare colț, ambele capete de cordea sunt împreunate într-un grațios *fiong*, cu mici capete" (AF, 1864, nr. 24, p. 311).

Limba franceză va furniza alte două împrumuturi: *nod* și *bufetă*, care nu vor reuși să-l înlocuiască pe stabilul *fundă*.

Pontbriant îl înregistrează în dicționarul său, echivalându-l cu cele două cuvinte care s-au dovedit împrumuturi efemere: „*Fionc*. Noeud. Boufette"

În DLR este marcat diatopic „Mold" și definit ca „*fundă* de panglici (făcută de obicei cu ciucuri) întrebuințată ca podoabă de toaletă. Din neogr."

Fișiu (< fr. *fichu)*. Accesoriu în vogă în perioada pătrunderii modei franceze, *fișiu, -uri*, s. n, reprezintă un neologism provenit din franceză. A fost definit de Frollo ca „o băsmăluță de gât". Desigur, obiectul din material subțire se putea folosi și pentru a acoperi umerii și spatele, fiind un „batic subțire de mătase" (DN).

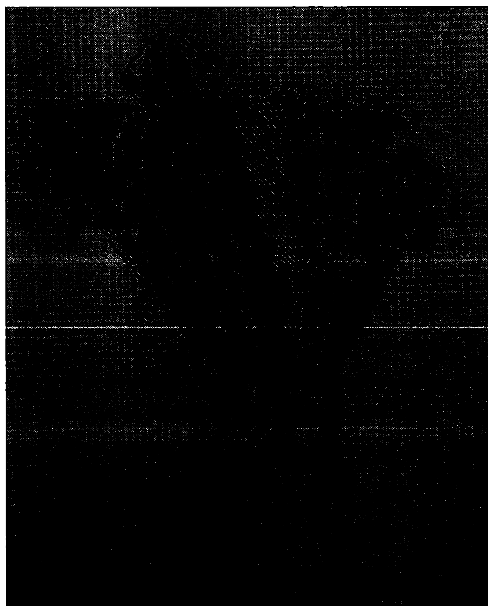
Definițiile din LRV descriu generic referentul care a fost exploatat în modă prin plasarea lui mai mult în față, prin folosirea unor materiale decorative în fabricarea lui și prin decorarea lui bogată cu cute, revere, funde, festoane, „creveuri" etc.

„*fișu* de fantezie" (MI, 1898, p. 298).

S-a bucurat de frecvență în articolele de modă, dar e insuficient fixat în limba literară; de aceea, iese din uz la începutul secolului următor:

„*Fișiurile* au devenit indispensabile" (AF, 1863, nr. 1, p. 33);

„*fichu*" (AF, 1864, p. 331);

Fișiu.

„Spre întregirea toiletei, este de lipsă şi un *fichu* din materie mostrată. Acesta se încreţeşte graţios şi se încrucişează în mijloc în partea dinainte, îmbumbând un nastur preste el" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„[fusta] se termină cu un *fichu* à canettes" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 2);

„Se drapează ca o stofă în jurul umerilor asemenea unui *fişiu* subţire..." (MI, 1903, p. 10);

„*fişiu* sau bertă de tul" („Moda", 1906, nr. 10, p. 5).

Flanelă (< fr. *flanelle*). Neologismul *flanelă*, *-e*, s.f., este un împrumut din limba franceză. În privinţa acestui cuvânt, Marius Sala atrăgea atenţia (2009: 173) că „trebuie să se ţină seama de criteriul cronologic: *flanelă*, explicat prin franceză, datorită celei mai vechi atestări (la C. Negruzzi), are o variantă mai veche (*flanel*), atestată în secolul 17, care ne conduce şi la o altă sursă etimologică: germ. *Flanell*. Presupunerea este întărită de existenţa lui *flanel* ca variantă populară" (Sala 2009: 173). V. Nestorescu îi atribuie provenienţă germană (*Flanell*) în *Cercetări etimologice* (SCL, 1999, LIII, 1-2).

„Flanella, s.f., materie de lână rară. Din care se fac cămăşi şi alte vestimente" (Laurian şi Massim).

Termenul pătrunde în română cu accepţia de material, frecvent în uz în limbajul cronicarilor de modă, de exemplu: „Unele femei poartă un al doilea pantalon – knickerbokers – de satin, de mătase sau de *flanelă* deasupra pantalonului alb", (MI, 1902, nr. 43, p. 338), p. ext. şi piesă de îmbrăcăminte, de exemplu:

„cămăşi, *flanele,* pantaloni, ciorapi, plastroane pentru bărbaţi, dame şi copii" („Ilustraţiunea", 1860, nr.1, p. 6);

„getre, şarpe, *flanele*, capuşoane elegante, încălţăminte franceză adevărată" (AF, 1863, p. 236).

„manşoane, *flanele*" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4);

„*Flanele* de dame" („Adevărul", 1888, nr. 74, p. 3);

„voalul, leanagiul, şemizetele ţin cald fără a deforma ca obicinuitele *flanele*" (MI, 1903, nr. 2, p. 1).

De amintit, de asemenea, derivatul *flanelat* (Costinescu): „Un fel de mânecă blănită sau *flanelată* în care ţine cineva mâinile spre apărare de frig", ca şi diminutivul *flaneluţă*: „bonetă, *flaneluţă*, pieptar" („Moda", 1905, nr. 6, p. 12).

Foaie/Foi (lat. *folia*). În lexicul modei vestimentare feminine, cuvântul *foaie, foi,* s.f., este considerat un termen vechi latinesc, folosit în vocabularul popular mai ales la plural cu sensul de fustă. Cu noua încărcătură semantică, este utilizat şi în moda feminină urbană din secolul al XIX-lea, datorită stabilităţii sale morfologice şi semantice.

Sensul de bază şi extensiunea reies din definiţii ca: „lăţimea unei pânze întrebuinţată la facerea unei haine, p. etx. (la pl.) fusta rochiei" (DU, DLR).

Lexemul este întrebuințat pe toată durata perioadei cercetate:

„pe *foi* sunt applicate bande de catifea neagră fasonată, creață. Pe fiecare foaie sunt câte două” (AF, 1863, nr. 2, p. 15);

„tunica se pune cutată sub *foile* jachetei” („Necesarul”, 1884, nr. 1, p. 2);

„până pe poalele *foilor*” (MI, 1900, nr. 9, p. 67);

„Foi englezeşti cu şorț” (MI, 1900, nr. 14, p. 106).

Termenul intră în componența unei formații nesudate, calc parțial: „*foi culotte*” (MI, 1900, nr. 14, p. 106), după *jupe-culotte*.

Formă, în. Locuțiunea adjectivală din limba franceză calchiată parțial după fr. *en forme*, însemnând *evazat, în/pe bie*, nu apare în dicționarele româneşti.

S-a folosit paralel cu xenismul *en forme*, sursa calcului. De altfel, locuțiunea *în formă* are o semnificație vagă pentru nespecialişti datorită cuvântului *formă*, cu referire la multe domenii.

Jupă în formă.

Sinonimă cu *bie* şi *în verif*, expresia este prezentă în jurnalele de modă de la sfârşit de secol:

„Jupa *în formă*" (MI, 1901, nr. 8, p. 58).

În unele texte, este evidențiat prin ghilimele:

„Jupă « *en forme* » cu câteva rânduri de tigheluri deasupra unor lisereuri de mătase" (MI, 1902, nr. 1, p. 10);

„Jupă cu două volane „*en forme*" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);

„jupă *în formă*" („Moda", 1905, nr. 2, p. 1).

Nu a rezistat neologismelor *bie* şi *evazat*.

Frac (< fr. *frac*). Neologismul *frac*, *-uri*, s.n., este o unitate lexicală bine fixată în limba română în momentul adăugării sensului din vocabularul feminin de modă şi are ca sursă a extensiunii semantice vocabularul vestimentației masculine.

Frac.

Scriban îl explică astfel: „(fr. *frac,* probabil din engl. *frock,* care vine din fr. *froc*, rasă călugărească, din francicu **hrok,* care e germ. *rock,* haĭnă. După alții, din numele unuĭa numit *Fracque,* care, în martie 1798, a apărut în această haĭnă la un bal în Paris. V. gheroc). Un fel de redingotă, de obiceĭ neagră, cu pulpanele reduse numaĭ la partea din apoĭ [!] şi care se poartă la marile ceremoniĭ. (Descrierea ei e făcută de romanțieru [!] englez Bulwer Lytton în romanțu lui intitulat *Pelham.* Personagiile acestui romanț poartă această haină, pe care croitorii au introdus-o în modă)."

„corsaj cu *frac* în spate" (MI, 1902, nr. 13, p. 99), adică cele două pulpane scurte, în moda feminină având forme diferite, discret decorate, care reprezintă partea specifică a acestei haine.

În lexicografia românească, lexemul este definit numai ca „vestiment de bărbați fără pulpane dinainte şi numai cu două coade dinapoi" (Laurian şi Massim).

Deşi nu a semnificat o piesă tipic feminină, publicistica va consemna prezența termenului în VVF în articolele dedicate doamnelor:

„corsagiul cu cozi de *frac* lungi sau scurte, cu colț sau carré sau rotund, cu mii de mici variațiuni în croială şi garnitură" (AF, 1864, nr. 13, 14, p. 495);

„corsaj cu *frac* în spate" (MI, 1902, nr. 14, p. 107);

„jacheta e ținută strâns de un cordon şi are foi de *frac*" (MI, 1903, p. 1, nr 7).

Apare şi în compuşi, precum:

„*Jachetă-frac,* imitând *fracul* bărbaților" (MI, 1898, p. 426).

Franj (< fr. *frange*). Împrumut din franceză, care primeşte definiții sinonimice:

1. „ciucur, chenar, canaf" (Frollo*)*:

2. „ceapraz" („Franse. Ceaprazuri", Stamati);

3. „țurțure" („N din fr. frange", DLR), fără diferențe specifice, *franj*, *-uri*, s. n., cu variantele *franjieu, frans, frangie, franşe* („voal preveziu cu franşe (țurțamuri) de aur" la G. Asachi, 1855, apud G. Călinescu, ILR, p. 106).

Fixat în limba literară cu sensul de „Fibre lăsate să atârne la marginea unei cuverturi, perdele" (DN), dar şi pe o piesă vestimentară, de exemplu:

„o *frangie* lată sau un volan mic la josul rochiei sunt garnituri adoptate pentru vestimentele de stofe grele sau cele în desemn" (AF, 1863, p. 235);

„acele rochii netârâibile, de greutatea atlasului, bysonului, panglicelor, antelelor, *frangelor*, ruşelor ce, amestecate la un loc, le adornă" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 381);

„[Talmele] se garnuesc cu *franjuri*" (FR, 1879, p. 190);

Franjuri.

„*franjieuri* fine de mătase sau şenilie pe care ele le-au purtat ca garnituri la rochii" (T-M-M, 1897, nr. 5, p. 2).

Frégate (< fr. *frégate*). Catahreză preluată din franceză, xenismul *frégate* este utilizat cu regentul *pană*, semnificând un accesoriu pentru pălării, o pană de pasăre care se numeşte fregată.

Lexicografia românească înregistrează numele păsării de la care provine sinecdoca din lexicul modei feminine, nu şi accepţia din modă.

„Un gen de păsărĭ palmipede din mările tropicale, cu aripĭ imense şi puternice şi de o infinită putere de zburat" (Scriban);

„Gen de păsări palmipede marine, zvelte, cu corpul mic şi cu coada şi aripile foarte mari, care trăiesc în regiunea mărilor tropicale şi se hrănesc cu peşti (*Fregata*); pasăre care face parte din acest gen. – Din fr. frégate, it. fregata" (DEX '98).

Atributul apare rar în descrierile pălăriilor de la începutul secolului al XX-lea numai cu forma de xenism:

„borul lat, ridicat în partea dreaptă într-un mod original, pene *frégates*" (MI, 1900, nr. 9, p. 75).

Freză (< fr. *fraise*). Neologismul de origine franceză *freză*, *-e/uri*, s. f., nu a fost inventariat în dicționarele epocii. DN notează sensul de guler, pătruns odată cu lexicul stilurilor vestimentare arheologice de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea: „(rar) un fel de guler cu mai multe pliuri care se purta la gât în sec. XVI" (DN). În secolele al XVI-lea şi al XVII-lea acest tip de guler avea simbol de rang, în secolul al XIX-lea a fost reluat în moda feminină pentru participarea la diverse evenimente.

Freză (guler).

Exemplele (însoţite de reproduceri în jurnalele respective) demonstrează folosirea celor două accepţii:

1. rujă:

„[redingote de poult] brodate cu *freze* (ruches) de jur împrejur" („Curier de ambe sexe", 1836, nr. 1, p. 24);

2. guler:

„*frezuri* enorme" (MNI, 1907, p. 23).

Fular (< fr. *foulard*). Împrumutul lexical preia sensul şi extensiunea din limba sursă, de material şi de obiect confecţionat din acest material; neologismul *fular*, *-uri*, s.n., dispune de câteva definiţii în LRV: Vaillant (1839) îl atestă cu definiţia „basma de mătase". Costinescu îl defineşte enciclopedic, extinzând sensul la obiectul confecţionat din acest material, basmaua. Pentru Şăineanu, cuvântul se defineşte exclusiv ca o „basma de mătase". DLR descrie referentul ca: „Franţuzism. Pânză uşoară de mătase". La vremea respectivă, materialul de fular era o « Étoffe très légère de soie, et de coton » (TLFi) [stofă foarte uşoară de mătase şi bumbac].

Cuvântul este des întâlnit în reclamele comerciale din ziare, mai ales cu sensul de material pentru confecţii:

„*fularuri* cu totul noi, barejuri asemenea, grenadine, cum şi un fel de invenţie nouă de barij de fil d'Ecosse, unu ce de tot străin, tulpanuri de roki, fasonate, deosebite" („Timpul", 1856, nr. 35, p. 4);

„Rochiele de *fulard*" (AF, 1863, nr. 2, p. 39);

„un *fular* pongé" (MI, 1901, p. 88).

Fundă (< ngr. *funda*). Neogrecismul *fundă, -e*, s.f., cu varianta *funtă*, a coexistat un timp cu neogrecismul deja arhaizat *fiong*, pe care va reuşi să-l înlăture din uz:

„una specia de laciu la vestimente, mai ales la vestimente feminesci" (Laurian şi Massim)

Neologismele nu au reuşit să disloce neogrecismul *fundă*, bine fixat în vocabular:

„mică *funtă*" (AF, 1868, nr. 4, p. 54);

„Multe pălării se fac de pai roşu, garnisit cu *funte* roşie, amestecate cu câteva rămurele de cireşe" (MI, 1898, nr. 21, p. 282);

Notăm şi forma diminutivală: „capetele dinainte sunt împreunate cu o mică *funtuliţă* cu capete scurte" (AF, 1868, nr. 4, p. 54).

DLR înregistrează două sensuri: „1. Ciucure; 2. Panglică sau orice altă pânză subţire legată în formă de nod şi servind ca podoabă la îmbrăcăminte, cf. fiong. Spec. Cravată legată în formă de fundă. Şi funtă. Din neogr.".

Fundă.

„*Fundă*" (MI, 1901, nr. 28, p. 218).
Unitatea lexicală a dovedit stabilitate.

Fustă (< ngr. *fústa*) este un substantiv considerat de origine neogreacă, asimilat în română în fondul principal lexical, care desemnează o piesă de bază din vestimentația feminină. În câmpul lexico-semantic al modei, acesta are rol de hiperonim pentru o clasă de vestimentație referitoare la partea de jos a corpului.

Dicționarele bilingve româno-franceze îl echivalează cu *juponul* şi *jupa*:

„*Fustă*. Jupon" (Vaillant); „*Fusta*. Gr. jupon, cotillon, joupe" (Pontbriant).

Definițiile atestă termenul în mod economic prin sinonime învechite:

„*Fustă*. Sucnă" (Pisone); „*Fustă*, s.f., veste inferiore a feminelor în formă de con truncat" (Laurian şi Massim); *Fustan,* s.n. (înv., barhet), s-a folosit în sec. XVIII, din tc. (Şăineanu, III, 54). În DLR, termenul este considerat ca provenit din limba bulgară: „Îmbrăcăminte femeiască ce se poartă de la talie în jos, (la oraş) sub foile rochiei."

Intră în componența titlurilor de ziare satirice: „Fusta. Revistă sensuală umoristică", 1904; „Fusta. Revistă picantă umoristică", 1909; 1918; 1924, cu sens metaforizat depreciativ referitor la unele purtătoare ale obiectului.

„*Fusta* ei de atlaz albastru deschis" („Curier de ambe sexe", 1836, nr. 14, p. 114).

„coada *fustei* sale" (AR, 1839, nr. 68).

Amintesc aici sintagma *fustă de cal*, în exemplul:

„o totală revoluţie se pregăteşte în petrecerile sociale. Toate acestea neapărat vor urma după aflarea *fustei de cal* (jupon de crin) cu care damele elegante îşi încing coapsele" (AR, 1840, nr. 6, p. 23); se referă la crinolină.

Locuţiunile „fusta de cal" (AR, 1840, nr. 6, p. 23), de fapt, fusta (de păr) de cal, şi „fusta de dedesubt" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75) sunt calcuri frazeologice totale după fr. *jupe de crin* şi *jupe de dessous,* sinonime cu jupon. Primul calc a fost foarte rar utilizat, mai ales după ieşirea crinolinei din modă, al doilea a apărut frecvent, referentul fiind nelipsit din moda feminină românească. Iată un exemplu de descriere dintr-un articol din 1860: Apoi „*Fusta de dedesubt* ar trebui să fie nescrobită" şi „de corset, doamnele spânzură *fustele*: una, două, trei, patru, cinci...de multe ori până la zece" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75).

„pentru a studia bine îmbrăcămintea unei femei trebuie s-o împarţi în două părţi: îmbrăcămintea ce se vede şi îmbrăcămintea ce nu se vede. Cea dintîi se compune din rokie, corset şi *fuste*; cea de-a doua cuprinde rokia şi şalu, mantilia sau manteleta" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„*fuste* şi vestoane de dame şi copii" („Adevărul", 1888, nr. 74, p. 3).

Cuvântul intră în formaţii precum:

„*fustă-costum* plissé" („Timpul", 1877, nr. 15, p. 4).

G

Gaică (< rus. *gajka*). Lexemul preexistent *gaică*, *găici*, s.f., primeşte în lexicografie definiţii sinonimice: *cheotoare, atârnătoare* (Tiktin, DLR).

Cuvântul echivalează substantivul fr. *martingale* şi este mai frecvent în explicaţiile oferite de jurnale pentru tipare, cronicarii de modă însoţind rareori descrierile de un asemenea detaliu.

„*gaicele* cusute pe o bentiţă” (MI, 1900, p. 127).

Galanterie (< fr. *galanterie*). Substantivul colectiv *galanterie*, *-ii*, s.f., desemnează „Totalitatea obiectelor mărunte de îmbrăcăminte (mănuşi, fulare, cravate etc.) şi de podoabă” (NODEX), sens din domeniul modei vestimentare care transpare din exemplele din publicistică.

În câmpul lexico-semantic al modei, termenul se comportă ca un hiperonim pentru clasa obiectelor predilect ornamentale. Este înregistrat de Vaillant în 1839: „Galanterie” (p. 29). Apoi, unitatea lexicală este definită ca „împodobire, îmbrăcăminte luxoasă” în dicţionarul lui Protopopescu şi Popescu. În sfârşit, apare cu sensul de „Presente mici” la Costinescu (1870). Laurian şi Massim înregistrează două sensuri; primul se referă la ornament vestimentar din garderoba feminină: „*Galantaria.* Diverse articole, ornamente cu care se adornă feminele”. DU îl defineşte prin pluralul „Obiecte de lux.” Barcianu şi Damé nu oferă o definiţie, ci numai înventariază termenul. În DLR: „Podoabe, bijuterii. N. din fr.”

Lexicografii sesizează atât sensul prim care face referire la ornamente, mici articole care însoţesc tehnologia şi decorarea unei toalete feminine, cât şi, prin extensiune, la accepţia de magazin deţinător de asemenea articole.

Stănceanu se referă numai la omonimul său, cel de „comportament şi maniere galante” („politeţă în vorbe şi purtări”) care face şi el parte din universul modei feminine ca fenomen cu bogate reguli sociale.

Neologismul s-a fixat în vocabularul românesc după ce s-a aflat mult timp în rubricile de publicitate comercială ale gazetelor. Exemple:

„Tot felul de pânzărie şi broderie precum şi articole de *galanterie*" („Dreptatea", 1888, nr. 2, p. 4);

„variată colecţie de tot felul de articole de *galanterie*, parfumerii, gulere, manşete, fasoanele cele mai noi" (BF, 1890, p. 32);

„Se găsesc tot felul de mărfuri de manufactură, mărunţişuri, mercerie şi *galanterii*" (BF, 1890, p. 96).

Galon (< fr. *galon*). Bine definit, acest neologism din franceză şi-a extins sensul din vestimentaţia masculină militară în moda feminină. Este sinonim cu *ceapraz, găitan, tresă, firet, şiret, panglică*, serie sinonimică deschisă, viabilă şi azi prin specializarea sensului componentelor.

„Galon. Şiret de fir, de mătase" (Vaillant, I, p. 29). Cu derivatele: „*Galonare*. A orna cu galoane pe marginea unui vestmânt" şi „G*alonier*. Fabricant de galoane, ceaprazar", în dicţionarul lui Negulici.

În general, lexicografii îl definesc sinonimic: „Găitan" (Pontbriant); „Galon, şiret de mătase, de fir de argint, de aur" (Frollo); „Şiret (de straie)" (Stamati); „Şiret de mătase, de fir de argint, de aur" (Costinescu); „Gallone, s.m., tessutura augusta de fire de aur, de argent, de mătase, de bumbac, de lână, care se pune pre amrginile vestimentelor spre a le orna" (Laurian şi Massim); „Şiret. Găitan" (Bauman). Definiţii substanţiale oferă Laurian şi Massim: „Ţesătură îngustă de fire de aur, de argint, de mătase, de bumbac, de lână care se pune pe marginile vestimentelor spre a le orna."

În DLR, sensul general e marcat separat de cel specializat din terminologia militară şi de cel figurat: „Şiret de lână, mătase, argint sau aur în forma unei panglici, cu care se împodobesc uniforme, haine, pălării, perdele, mobile; cfr. tresă, găitan. Spec. bandă de lână sau de fir cusută pe mâneca subofiţerilor pentru a indica gradul. Fig. Gradaţiile, gradele (pl. galoanele, galonurile. Der. galonat-ă, găitănat.) N".

Este prezent în primele jurnale de modă, de pildă:

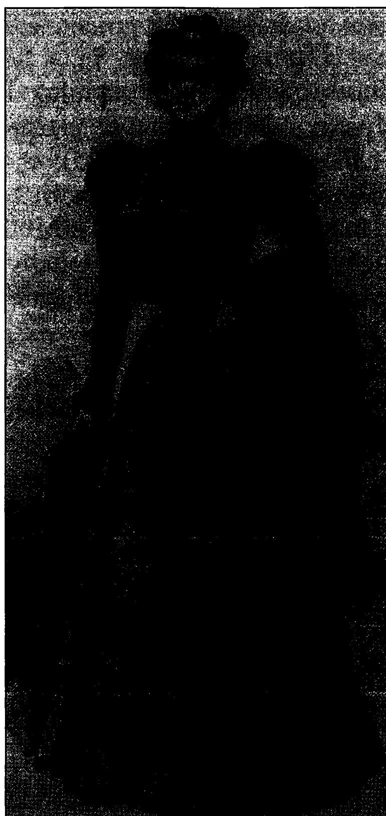
„Corsagiele singure vor fi adornate cu brandeburge, *galoane* sau passemanterii pusse la husari, mânecile vor putea avea jockey" (AF, 1863, nr. 2, p. 39);

„Acest vestiment [paltonul] se adornă mai mult cu brandeburguri (*galoane* puse în curmeziş)" (AF, 1864, p. 404);

„guler Shawl ce se acopere de *galonul* cu care este îmbumbată tunica" (GI, 1882, nr. 1, p. 4);

„corsaj garnisit de cinci *galoane* fantezii" (MI, 1900, p. 139);

„...guler şi revere tailleur de catifea mărginite cu un *galon* subţire de fir" (MI, 1901, p. 10);

Galon.

„jupă cu *galon*...dispus en grecque” („Moda”, 1905, nr. 2, p.1).

Galoş (< fr. *galoche*). Atestat încă din prima jumătate de secol, termenul *galoş*, *-i*, s.m., are o etimologie rusă, după cuvântul *galoş/kaloş*, şi se află în serie sinonimică cu *papuc, imineu, şoşon.*

În română, întâlnim variantele *caloş/galoci.* Aflăm că referentul este din lemn la început: „Gallosche-n. Papuci, iminei de lemn, caloşi” (Stamati); (germ. Die Galosche) [galoş, soclu, clac] (Pontbriant), apoi din cauciuc: „Încălţăminte de cauciuc peste ghete” (DU), fiind folosit peste cizme/ghete: „Şi galoci, s.m., die Uberschuhe” (Tiktin), pentru a le proteja: „O încălţăminte care se ia peste cizme spre a nu le uda ori a le umple de noroi. Galoche” (Costinescu).

Vaillant încadrează termenul în genul proxim, fără diferenţe specifice: „Galoş, un fel de încălţăminte” (Vaillant, I, P, 30). S.v. „Caloşi, s.m., pl.” La Barcianu „Gallociu, gallosiu, s.n., gallica, -e, calciamente galice” (Laurian şi Massim).

Termenul a fost asimilat în română, variantele sale persistând până prin anii '90.

Din rubricile publicitare ale publicisticii timpului, deducem că referentul e un tip de gheată, mai ales din piele, strânsă cu şiret pe glezna interioară:

„Incălţăminte piele. *calloşi*" (AF, 1863, p. 235);

„*Galoşi* de gumi" („Timpul", 1877, nr. 219, p. 4);

„Şosoni şi *galoşi* din marea fabrică Monopol" (MI, 1903, p. 16).

Sinonimele din lexicografie s-au modificat în funcţie de perioadă; unele dintre ele s-au arhaizat (*iminei*), altele s-au menţinut specializate semantic (*papuci*).

Gansă (< fr. *ganse*). Termen neatestat în LRV. Împrumut „de lux", sinonim cu *şiret*, *fir*, *găitan*, etc., *gansă*, *-e*, s.f., semnifică: « Cordonnet de fil de soie, d'or etc. employé dans l'industrie du costume, de l'ameublement. » (*Lexis*) [mic cordon de fir de mătase, de aur etc. utilizat în industria costumului, a mobilei].

În ciuda flexionării, nu s-a democratizat în română:

„Corsaj ajustat cu cute cu *ganse* la jiletcă de catifea" (MI, 1901, p. 26);

„*gansă* îngustă" (MI, 1901, p. 98);

„jupa cu şorţ cu mici *ganse* de mătase" (MI, 1902, p. 75);

„haină garnisită de *ganse* negre simulând borderou" (MI, 1903, p. 91).

De asemenea, se glosează şi derivatul *gansat*:

„Bieuri *gansate*" (MI. 1901, nr. 18, p. 138).

Ganterie (< fr. *ganterie*). Limbajul publicistic românesc a inclus împrumutul *ganterie*, s.f., preluat probabil din vocabularul negustorilor vremii, cu sensurile de: 1. sortimente de mănuşi şi 2. magazin de mănuşi, lexem scurt faţă de sintagma românească echivalentă şi pretenţios faţă de creaţia derivată *mănuşerie*: „*Mănuşerie* fină" („Adevărul", 1890, nr. 678, p. 4).

Este consemnat şi verbul *a se ganta*, neologism „de lux", foarte rar folosit însă, ca şi formaţia parasintetică *a înmănuşa* (Scriban, 1939; DER).

Cele două exemple atestă utilizarea lor în limbajul jurnalistic al epocii:

„lingerie, *ganterie*" („Perdaful", 1881, nr. 23, p. 7);

„Mâinile *se gantează* numai cu mănuşi suède" (MI, 1902, p. 298).

Ambele împrumuturi din această familie de cuvinte din limba franceză s-au dovedit efemere.

Garderobă (< fr. *garderobe*). Neologismul apare în publicistică cu variante grafice neliterare, etimologice, *garde-robă*, *garderob*, *gardirob*, *garderopă*, şi face parte din nomenclatorul multor dicţionare cercetate.

Negulici semnalează sensul de „totalitate a hainelor ce aparţine cuiva" „Garderob. Dulap în care se ţin vestmintele, *îmbrăcămintea*"; „Loc unde se pun hainele, *vestmintele*" (Protopopescu); „armariu de păstrat vestimentele şi

ornamentele – de preferit e vestiariu" (Laurian şi Massim); „Lucrurile de îmbrăcăminte" (DU). În DLR: „P. ext. (fără plural) Hainele cuiva".

În româna literară, împrumutul a fost asimilat cu semnificantul *garderobă.*

Exemplificăm sensurile termenului *garderobă:*

1. dulap; vestiar:

„Zoe deschise *garderobul* său, alese o rochie de catifea neagră, un văl de blond alb" („Timpul", 1856, nr. 1, p. 4);

„intrarea ce conduce la *garde-robă*" (PR, 1861, nr. 7, p. 24).

2. ansamblu vestimentar; totalitatea hainelor aparţinând unei persoane.

Cele două sensuri se regăsesc atât în publicistică, cât şi în lexicografia vremii.

„Femeia însă posedă mai multe rochii în *garderobul* său" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 382);

„cu toate acestea *garderobele* se vor reînnoi puţin" (FR, 1879, p. 167);

„Aşa se poate ca vreuna din cititoarele noastre să aibă în *garderobă* vreun paltonaş" („Necesarul", 1884, nr. 41).

Garibaldiană (< fr. *garibaldienne*). Termen de origine franceză care determină regenţii *bluză* sau *pălărie.* Termenul este format din eponimul *Garibaldi* + suf. *-ană,* s.f., şi desemnează o camizolă la modă după 1861, asemănătoare bluzelor purtate de Garibaldi şi de partizanii săi în timpul luptelor pentru unificarea Italiei, dar şi o pălărie în stil vânătoresc (*à la Garibaldi*).

Termenul fiind absent din lexicografia română, notăm definiţia din Dicţionarul Oxford: "a. A kind of blouse worn by women, originally made of a bright red stuff, in imitation of the shirt worn by Garibaldi and his followers, but later also of other colours. At first used attrib. as Garibaldi jacket. b. a kind of hat" (*Oxford Dictionary*) [a. Un fel de bluză de damă, la origine confecţionată din material roşu strident, imitaţie după bluzele purtate de Garibaldi şi de adepţii săi, apoi şi în alte culori. La început folosit atributiv ca jacheta Garibaldi. b. Un fel de pălărie.].

În publicistica românească, termenul apare pentru prima dată în 1863:

„Vestmintele de casă sunt mai toate compuse din fuste unite cu veste diverse Figaro, Albanese, Clotilde, Ferraris que se poartă cu *garibaldiane* de batistă şi muselină, sau veste Amalia, Alexandra, Eugenia que fiind mai lungi se pun cu gilette de piquet, de fulard şi de taffeta albe sau colorate" (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„*Garibaldianele*, pe sub veste, se uză încă" (AF, 1863, p. 234);

„La ultimele curse au apărut elegantele pălării numite « chapeaux de chasse », ce amintesc pălăriile *garibaldi* de mai an" (AF, 1863, nr. 8, p. 96).

Garnitură (< fr. *garniture*). Hiperonim prezent în lexicografie, *garnitură, -i,* s.f., face parte din seria sinonimică *ornament, podoabă, parement*, desemnând:

1. totalitatea pieselor de acelaşi gen: „Asortiment complet" (DU); „Asortiment complect de oarecari lucruri" (Costinescu);

2. adaos ornamental: „Ceea ce serveşte spre a orna un vestmânt" (Negulici); „[ornament, aranjament]" (Pontbriant); „Ceea ce garniseşte un lucru, ceea ce este pus pentru a garnisi, a complecta, a împodobi" (Protopopescu); „Garnitură, înfrumuseţare pe margine, pe la poale; ornătură" (Stamati); 1.„Garniseală, ceea ce se adaugă spre a garnisi, spre a completa sau spre a orna un lucru. 2. Un ornament pe la poalele rochiilor. Vezi volan" (Costinescu); „a prevedea cu cele necesare. Garnit, garnitură: garnitura unei rochii, unei pellaria feminesca" (Laurian şi Massim); „Ceea ce se pune la un lucru spre a-l garnisi" (Bauman); „Accesorii care garnisesc" (DLR).

A fost asimilat şi este folosit atât în vocabularul comun, cât şi în cel specializat.

Supraordonează numeroşi termeni de ornamentaţie din domeniul vestimentar. Iată câteva exemple din unele jurnale de-a lungul timpului:

„*garniture*, cu un cuvânt toate cele care înfiinţează toaleta unei dame" (AR, 1848, nr. 85, p. 344);

„o frangie lată sau un volan mic la josul rochiei sunt *garnituri* adoptate pentru vestimentele de stofe grele sau cele în desemn" (AF, 1863, p. 235).

„Desemnuri în *passement,* cordoane şi ciucuri de jenilie compun garnitura" („Necesarul", 1884, nr. 5, 29 ian.);

„O *garnitură* foarte preferată pentru un moment sunt bentiţele mici care formează gulere întregi" (MI, 1902, an IV, nr. 1).

Ca derivat împrumutat, amintim aici *garnisit,* cu variante ca *garnat, garnuit, garnit* până la forma verbală fixată:

„Vesta Signorina *garnuită* cu cordele de catifea ondulate" (AF, 1864, p. 331); „model din lînă *garnat* cu atlas" (GI, 1882, nr. 2, p. 1); „Mantel, făcut cu materie double neagră şi *garnisit* cu jenilie largă de 14 centimetri. Pentru a-l încheia servesc nişte agrafe" („Necesarul", 1884, nr. 5).

Garsonetă (< fr. *garçonette*). Adaptat cu forma *garsonetă, -e,* s.f., de la atributul *à la garçonette*, termenul, neatestat în lexicografia noastră, semnifică un sortiment de pălărie asemănătoare modelelor purtate de adolescenţi. Stilul s-a aplicat şi altor piese de vestimentaţie în Franţa, *paltonului*, de pildă (cf. TLFi), absent însă în textele româneşti de modă.

Garsoneta s-a purtat la noi la sfârşit de secol:

„pălărie *garsonetă*" (MI, 1898, p. 362);

„*garsonetă* ultima creaţiune" (MI, 1903, nr. 5, p. 2).

Moda masculină adolescentină preluată de moda feminină este o nouă dovadă de deschidere, de emancipare a societăţii timpului.

Gata, de gata. Construcția *de gata* (*de* + rom. *gata*, cf alb. *gat*) provine din elipsa regentului din sintagma *haine gata de purtat*, calc sintactic după fr. *prêt-à-porter*. Sensul se referă la haine gata confecționate care apar în reclamele cotidienelor prin anii '80:

„Haine *gata*, mincicoave" („Timpul", 1877, nr. 1, p. 6);

„magasin de *haine* gata" („Adevărul", 1890, nr. 668, p. 4).

DLR semnalează că apare „în locuțiuni stabile" şi înseamnă „cumpărate din prăvălie".

Găitan (< tc. *gaytan*). Turcismul *găitan*, *-e*, s.n, era în uz în română la pătrunderea modei pariziene. Accepția din VVF a echivalat termenul francez *passement*.

Stabil şi cunoscut, termenul desemnează: „fire de lână, de mătase, de metal (aur, argint) răsucite în formă de sfoară (ceva mai grosuță) şi întrebuințate la ornamente pentru îmbrăcăminte" (DLR).

Face parte din clasa ornamentelor vestimentare, fiind prezent în multe articole de modă din periodice:

„agrafe de *găitan* şi mărgele" (GI, 1882, p. 7);

„*găitan* de mătase cu fir" (MI, 1900, nr. 1, p. 10);

„*Găitanele* formează motive de broderie" (MI, 1900, p. 192).

Găteală. Substantivul *găteală*, *-eli*, s.f., de la vb. *găti* + suf. *-eală*, era deja prezent în primele jurnale de modă:

„der. din *găti*, cu sufixul substantival *-eală*, sens 2. îmbrăcare sau împodobirea cu haine frumoase, dichiseală, toaletă. Neogr. I 253" (DLR).

„la urechi şi împrejurul gâtului avea nişte diamante de un mare preț, încât pentru *găteala* de la cap nu izbutiseră să-şi facă coafura şi părul în cap" („Curier de ambe sexe", 1836, nr. 1, p. 14).

„Şurț. aceste şurțuri italieneşti sunt făcute din țesături în fire drepte. Găteala constă în bordure şi plisses" (GI, 1882, nr. 2, p. 3).

În lexicografie este definit ca:

„acțiunea de a se găti; mijloc şi mod de gătit, toaletă" (DU).

În câmpul lexico-semantic al vestimentației, lexemul *găteală* este un hiperonim, ca şi sinonimele sale, neologismul *adornament* şi termenul slav *podoabă*.

Gheată (< it. *ghetta*). Termenul *gheată*, *-e*, s.f., a pătruns din limba italiană, „pe cale comercială" (DU).

„Încălțăminte scurtă din piele mai fină ce se strânge cu gumilastic sau se încheie cu nasturi ori cu şireturi. [It. ghette, ghetre, termen venit pe cale

comercială]" (DLR). Este definit în română de Pontbriant: „Gheta/e (guêtre, fr.) [pantof de femei, botină – ghetră]", ca sinonim perfect al termenului *ghetră*, din care consideră că provine, şi al unui alt împrumut francez, *botină* (v. şi Damé).

„Gheta, s.f., corupt din fr. guêtre; specia di calciamente cu tibiali scurte" (Laurian şi Massim).

Referentul are ca seme distinctive: „[+scurt, până deasupra gleznei], [+din piele], [+strânsă cu nasturi, elastic sau şiret]".

Cuvântul *gheată* este o extensie din vocabularul garderobei masculine, s-a adaptat, a devenit foarte frecvent, fiind utilizat paralel cu sinonimele sale până la sfârşitul veacului. Des utilizat în textele de satiră: „Coade, *ghete* cu potcoave" (CIP, 1862);

„*ghete* scurte cu cătărămi, pălărie de matroz cu panglică albastră" (GI, 1882, nr. 1, p. 2);

„*ghete* galbene" (MI, 1898, 1 sept., p. 403);

„*Ghete* de dame, chevreaux garantat" (MI, 1901, p. 88);

„ciorapi, *ghete* etc." („Moda", 1905, nr. 6, p. 2).

Întrucât se raportează la un referent de bază în încălţăminte, termenul este specializat, prezent în mentalul colectiv şi deci, în vocabularul comun.

Ghetră (< fr. *guêtre*). Împrumut din franceză, termenul *ghetră, -e,* s.f., se califică drept un „dublet etimologic al termenului *gheată*" (Sala 2010: 151), sens extins din moda masculină. În lexicografia actuală, semnifică un tip de încălţăminte formată dintr-o „învelitoare din pânză închisă cu nasturi ce acoperă gamba, pentru protecţia pantofului, purtată de bărbaţi" (DEX '98, DN, NODEX, MDN); „Jambiere, tuzlucĭ, pulparĭ, carâmbĭ de postav orĭ de pele [!] cu care se acopere pulpa" (Scriban).

DU îl defineşte sub cuvântul-titlu la plural: „Ghetre. Încălţăminte de bumbac sau de lână ce înfăşoară josul gambei şi partea de deasupra a pantofului."

DLR notează: „Carâmb de piele sau de stofă care îmbracă pulpa piciorului ori numai partea de deasupra ghetei. N. din fr."

În *101 cuvinte moştenite, împrumutate şi create*, Marius Sala afirmă: „a însemnat, în Moldova, « jambieră »". Este un împrumut din it. *ghetta*, care provine din fr. *guêtre*, foarte probabil cuvânt celtic" (Sala 2010: 151).

Neologism cu sens specializat, lexemul intră în vocabularul pasiv odată cu ieşirea din modă a referentului.

Se subordonează hiperonimelor *încălţăminte* şi *gheată.*

Acest tip de încălţăminte a fost purtat şi de femei, după cum se observă din exemplele noastre în care apare cu grafie etimologică sau adaptată:

„*getre*, şarpe, flanele, capuşoane elegante, încălţăminte franceză adevărată" (AF, 1863, p. 236);

„bottinile, atât pentru fetiţe cât şi pentru băieţi, sunt *guetre* de stoffă încojurate cu maroquin" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„*guetre* şi ghete de lac" (MI, 1900, nr. 49, p. 384);
„*Ghetre* gri" (MI, 1901, p. 42);
„*ghetrele*, sau mai bine zis jambierele, sunt de aceeaşi culoare cu ghetele" („Moda", 1905, nr. 5, p. 2).

Ghimpă (< fr. *guimpe*). *Ghimpă*, *-e*, s.f., neologism efemer, împrumut „de lux" din franceză, pe care l-am abordat şi în articolul din „Limba română" (2010: 84). Lexemul nu este înregistrat în lexicografia românească.

Semnele iconice, respectiv reproducerile din jurnale, ne ajută să deducem că a fost folosit cu două sensuri în VVF, ca şi în limba sursă: « 1. Petite chemisette en tissu léger qui se porte avec des robes décollettées et monte jusqu'au cou. 2. Fichu pour dames en dentelle ou en guipure » (*Lexis*) [1. Bluză mică dintr-o ţesătură uşoară care se poartă cu rochii decoltate şi urcă până la gât; 2. Şal pentru dame din dantelă sau ghipură].

1. şal din dantelă sau din alt material preţios: „*Ghimpa* de muselină cu cerculeţe şi dantelă" (MI, 1901, p. 26).

2. bluză, şemizetă, de exemplu: „spalete bine pus pe o *guimpă* (camisetă)" (AF, 1863, nr. 2, p. 27). Glosa sinonimică oferită de Constanţia de Dunca reuşeşte să dezambiguizeze.

Lexemul a dublat sinonimic substantivele *fichu, şal* şi *şemizetă*, *cămaşă*, *bluză,* concurente temporare în lexicul modei feminine româneşti.

Gigot, **à** (< fr. *gigot*). Xenismul *à gigot* sau *gigot*, după fr. *à gigot*, variantă adaptată *jigo*, este o construcţie cu valoare determinativă pe lângă regentul *mânecă*. Desemnează un stil amplu în partea de sus şi mulat pe antebraţ, prin analogie de formă cu piciorul de miel, denotaţia cuvântului *gigot* în limba sursă. Iată definiţia din *Lexis*: « Manche à gigot, manche gigot ou gigots, manches de robes, de corsage dont la partie supérieure est bouffante. » (*Lexis*) [Mânecă à gigot, mânecă gigot, sau gigots, mânecă la rochii, corsaj a cărei parte superioară este bufantă].

Se foloseşte mai degrabă în domeniul specializat al modei vestimentare feminine, stilul fiind în vogă în anii '30, reluat în decursul secolului.

„Mânecă *gigot*, centură drapată" („Moda", 1905, nr. 6, p. 7);
„mânica *jigo*" („Moda", 1905, nr. 24, p. 8).

Girondin. Eponimul împrumutat *girondin* provine de la numele grupării revoluţionare moderate din timpul Revoluţiei franceze de la 1789. Termenul este utilizat atributiv cu regentul *palton*, caracterizat prin lungimea trei-sferturi, talie marcată, poale evazate şi rotunjite în faţă, în vogă în anii '50–'60. Din deceniul al şaptelea, intră în vocabularul pasiv. Exemplul nostru ilustrează una dintre ultímele actualizări ale termenului:

„mic paltot *girondin* sau casaque Louis XV" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Glugă. Cuvânt cu etimologie controversată, neogreacă (kukla), bulgară (glugla), maghiară (gluga), germană (Gugel), termenul *glugă*, *-i*, s.f., are ocurenţe

rare în textele de modă din publicistica secolulului al XIX-lea. Apare însă în versuri care iau în râs moda masculină: „Domnul este de bon-ton,/Cu acest Pol-Nord-palton/Care are şi o glugă" („Mefistofele", 1876, nr. 2).

Sensul din VVF echivalează cu aproximaţie termenul francez *capuchon*. Semantic, cuvântul *glugă* este înregistrat de dicţionare cu sensul de „acoperământ de cap pe timp de ploaie sau ger" (DU).

Moda feminină extinde şi rafinează utilizarea referentului ca accesoriu de lux, acesta fiind ataşat unor veşminte somptuoase numite *sortie-de-bal*, *sortie-de-théâtre,* destinate evenimentelor mondene de gală desfăşurate la operă, teatru, baluri ale protipendadei etc.

„*glugă* drapată" (MI, 1898, nr. 36, p. 407).

Godeu (< fr. *godet*). Neologismul „de lux" *godeu, -ri,* s.n., provine din franceză, fiind asimilat prin epiteză. Termen de croitorie, neînregistrat în lexicografia timpului, apare în *Dicţionarul de neologisme* cu sensul: „fald, cută la o rochie, la o draperie etc." (DN).

Deşi adaptat morfologic, rămâne în uz specializat şi în vocabularul vorbitorilor de limbă franceză. Se plasează în serie sinonimică cu *fald, cută.*

Godeu.

„Jachetele mult mai lungi în bascuri şi fără *godeuri*” (T-M-M, 1897, nr. 1, p. 2);

„*godeuri* mari” (MI, 1897, nr. 13, p. 110);

„foile formează *godeuri* dinainte” (MI, 1898, p. 179);

„*godeuri* la spate” (MI, 1903, nr. 8, p. 5);

„*godeuri* ondulate” („Moda”, 1906, nr. 12, p. 1).

Grelotă (< fr. grelot). Efemerida *grelotă*, *-e*, s.f., este utilizată foarte rar în lexicul modei feminine româneşti, desemnând un element ornamental în formă de *clopoţel*.

„Centura *Postillon* are trei cozi rotunjite, garnuite de *grelote* de jais negre sau frange cu aiguillette” (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Lexicografia vremii nu atestă termenul, iar dicţionarele actuale nu înregistrează sensul din terminologia modei.

Grizetă (< fr. *grisette*). Împrumut efemer din limba franceză, *grizetă*, *-e*, s.f., a desemnat iniţial o ţesătură, apoi, prin extensiune, obiectul croit din aceasta. În VVF, termenul se foloseşte atât atributiv, cât şi prin elipsă.

LRV îl înregistrează cu sensul prim din modă, acela de „material, ţesătură”, nu şi cu sensul de obiect, respectiv, rochie din acest material. În română, lexemul nu ajunge să se determinologizeze ca în limba franceză unde primeşte şi alte conotaţii.

Numai Costinescu atestă termenul de stofă: „Grisetă. Un fel de materie cenuşie de mic preţ”.

Lexis îl defineşte referenţial: « Petit habit de cette étoffe [étoffe grise de peu de valeur], fort à la mode » (*Lexis*) [hăinuţă din această stofă (stofă ieftină de culoare gri) foarte la modă].

Cele două sensuri transpar în exemplele de mai jos:

„E queva pre *grisette*, ca: pardessus, şalurile, rotondele şi algerienele de Yak (dentellă de lână albă sau neagră)” (AF, 1863, nr. 8, p. 95);

„Câteva modiste din Bucureşti le-au cerut furnizorilor *grisete* din Paris şi insistă a vă face să le adoptaţi” (AF, 1864, p. 362), cu referire la material.

„*Grizette,* roche de mătăsică cu flori” (MI, 1901, p. 42).

Guler (< magh. *galler*). Împrumutul maghiar dintr-o perioadă anterioară *guler*, *-e*, s.n., care înlocuise termenul ciupag, este un echivalent al lexemului francez *col*, împrumutat şi utilizat paralel până la pasivizarea celui de-al doilea.

Definiţia termenului în DU este: „partea cămăşii sau a hainei care înconjură gâtul”, iar în DLR: „partea hainei, cămăşii care înconjoară gâtul, ciupag Anon. Car” (DLR).

Guler Medicis.

În imaginea de mai sus, guler Medicis la o pelerină.

Îl întâlnim în orice text care conţine detalii descriptive, şi ca regent cu diverşi determinanţi, dar şi diminutival:

„*gulerile* şi manşetele vor fi spălate" (AF, 1863, nr. 5, 6, p. 81);

„*gulere* pentru dame" („Timpul", 1876, 10 noi., p. 4);

„*gulere*, manşete, fasonurile cele mai noi"; „*guler* montant brodat" (BF, 1890, p. 32, 92);

„manşete şi *guleraşe*" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4);

„*guler* Renaissance" (MI, 1902, p. 42).

Semnalăm şi construcţia *guler şal*, fixată în română, în uz şi astăzi:

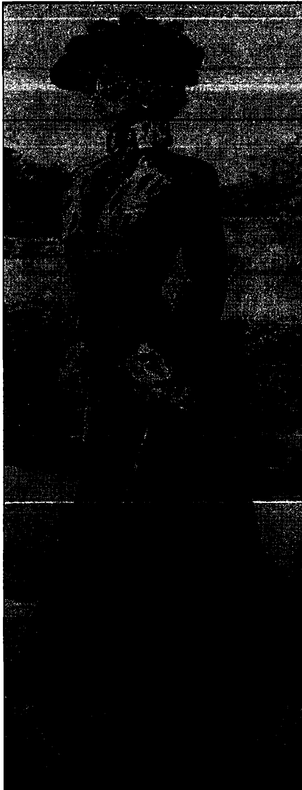
„Jacheta este compusă din *guler şal* garnisit cu broderie de sutache" (BF, 1890, p. 173);

Adăugăm şi substantivele compuse: „*guler-étole* (pelerină)" (MI, 1897, p. 95);

„se poartă *gulere-stolă* din blană de şobolan" (MI, 1903, p. 1, nr. 7).

H

Haină (< scr. *halina*). Hiperonimul *haină, -e*, s.f., se situează, alături de *veşmânt, strai*, în vârful paradigmei câmpului lexical al modei. Slavism „vechi" (Sala 2009: 146) cu sens generic: „ceea ce servă a coperi corpul" (DU). În perioada studiată, calchiază semantic cuvântul francez *habit* sau *vêtement*.

Haină.

În DLR: „Haină, cuvântul vechi veşmânt a fost înlocuit în cele mai multe regiuni cu haină, îmbrăcămintea corpului în afară de acoperământul de cap (pălăria, căciula), de încălţăminte şi de mănuşi, srb. haljina, de orig. turcească”

A circulat de-a lungul secolului în toate textele literare şi de descrieri de modă.

„*Haina* sa lungă, întinsă, de stofă de mătase albă, se lega la cingătoarea sa printr'un agraf de rubine” („Timpul”, 1856, nr. 75, p. 1);

„magasin de *haine* gata” („Adevărul”, 1890, nr. 633, p. 3);

„*haina* lungă forma ampir” („Moda”, 1905, nr. 8, p. 5).

Hautes nouveautés. Sintagma împrumutată după fr. *hautes nouveautés* a fost definită de Stănceanu, prin traducere, „mari noutăţi, adică articolele de modă cele mai noi”. Lexicograful specifică etimologia şi pronunţia: „(fr. ot nuvoté)”. În română, determină regenţi, precum *colecţie/-une*, sau substantive din lexicul modei care exista în română, deşi folosit rar: „colecţiunea de mustre a materialelor noi conţine ca *noutate importantă* cachemir drap şi cachemir tricot” (GI, 1882, nr. 1, p. 1).

Sintagma se foloseşte prin elipsa regentului şi are valoarea de colecţie foarte recentă, fiind frecventă în limbajul publicistic, de exemplu:

„Pardesiuri cu şi fără talia „*Haute Nouveauté*” („Dreptatea”, 1888, nr. 14, p. 4);

„manteluri *hautes nouveauté* bandate cu blană” (MI, 1897, 20 sept.);

„corsaje *hautes nouveautés*” (MI, 1900, nr. 17, p. 132).

Aminitm şi calcul frazeologic total „*înalte noutăţi*” (MI, 1898, nr. 18) după aceeaşi formaţie frazeologică.

Houppelande (< fr. *houppelande*). În istoria costumului, *houppelande* înseamnă „veşmânt [amplu şi lung, pus pe deasupra hainelor, deschis în faţă, cu mâneci largi, vătuite sau îmblănite]” (TLFi) sau „[mantou larg, cu mâneci, fără talie, pus peste haine, cu trenă, cu garnitură de blănuri şi broderii]” (*Lexis*). Termenul este un eponim împrumutat din franceză, „de la numele provinciei suedeze Upland” (*Lexis*). Vezi http://theweebsite.com/cotelande/index.html

Termenul nu este înregistrat în LRV.

Subordonat semantic arhilexemului *mantou*, xenismul se actualizează rar până spre ultimul deceniu al secolului:

„*houppelande* peste rochie” (AF, 1863, p. 367);

„pentru damele care iubesc mantale comode şi uşoare recomandăm „*Houppelande*” din Foulard sau mătase chinezească” (GI, 1882, nr. 1, p. 1).

Îmbrăcăminte. Substantivul *îmbrăcăminte, -i*, s.f., este derivat de la verbul rom. *a îmbrăca*, s.f.. Fiind generalizant, joacă rolul de hiperonim al câmpului lexical. Pe lângă sensul generic, are şi valorile: 1. *haină*. 2. *port*. 3. *ţinută*. 4. *garderobă*, conform definiţiilor lexicografice:

„tot ceea ce servă a îmbrăca" (DU).

„îmbrăcămînt n., pl. *inte. vechĭ.* Tot ceĭa ce serveşte la îmbrăcat (haĭne). Învăliş (de ex., la mobilă în casă). – Azĭ se zice -minte, f. (întocmaĭ ca *încălţăminte* şi se declină tot aşa)" (Scriban).

Semantismul este acoperit de exemplele din publicistică:

„*Îmbrăcămintea* femeilor" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„*îmbrăcămintea* lor era toată în pluş" (PR, 1861, nr. 11, p. 42);

„*îmbrăcăminte* de bal" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 1).

Încălţăminte (lat. *calciamentum*). Hiperonimul *încălţăminte*, cu varianta *călţăminte*, este „moştenit în română şi în alte câteva limbi romanice" (Sala 2009: 125) şi face parte din fondul principal lexical. Odată cu moda pariziană, termenul românesc calchiază semantic fr. *şosură*, care va fi şi el împrumutat, dar, fiind simţit de vorbitori ca inutil, va ieşi treptat din uz.

În lexicografie, apare cu sensul generic de obiecte confecţionate pentru acoperirea şi protecţia picioarelor:

„obiect de piele sau de postav ce servă a acoperi partea de jos a piciorului" (DU);

„încălţăminte s.f. întrebuinţat ca singular, în Palia, tot ceea ce serveşte la încălţarea piciorului, spre a-l feri de frig, de umezeală şi de lovituri, lat. incalcio-are" (DLR).

Exemple din publicistică:

„*Încălţăminte* şi mănuşi franţuzeşti pentru dame şi cavaleri" („Timpul", 1856, nr. 79, p. 4);

„Iată splendidele *călţăminte* que îi strângea piciorul" (AF, 1863, nr. 2, p. 12);

„Solide şi ieftine sunt *încălţămintele* din magazinul „La Centaur" („Adevărul", 1888, nr. 75, p. 3).

Jabou (< fr. *jabot*). Cu o singură valoare semantică, unitatea lexicală *jabou, -uri*, s.n., a fost adapatată prin epiteză în limba română, păstrând în publicistică unele variante grafiate etimologic şi fonetic, precum: *jabot*, *jabo*. Referentul este confecţionat de obicei din dantelă sau muselină şi este purtat ca ornament la pieptul cămăşii sau bluzei; lexemul este o extensiune semantică din VVM.

Termenul este definit de Stănceanu astfel: „Jabo, Jabot. Muselină, dantelă prinsă ca podoabă la deschizătura unei cămăşi bărbăteşti".

Utilizat frecvent în VVF, lexemul se glosează în articole de modă astfel:

„*jabot*" (MI, 1897, 20 sept.);

„*jabou* de dantelă" (MI, 1902, 5 ian.);

„*jabou* până la talie" (MI, 1902, p. 43);

„Guler brodat căzând pe un *jabo* de dantelă" („Moda", 1905, nr. 1, p. 8).

Interesantă utilizarea participiului *jabotat* ca determinant al cuvântului cravată în exemplul care urmează. Verbul jaboter din franceză nu are sensul din vestimentaţie, e posibil să nu fie un împrumut, ci o creaţie a cronicarului român: „cravată *jabotată*, pălărie formă directoar" (MI, 1903, nr. 8, p. 5).

Jachetă (< fr. *jaquette*). Termenul *jachetă*, *-e*, s.f., împrumut din lexicul modei franceze, un exemplu de etimologie indirectă (Graur, CL, XIII, 1968: 307 apud Sala 1999: 64).

Vocabula face parte din paradigma lexicografică a majorităţii dicţionarelor româneşti, atribuindu-i-se definiţii prin apel la hiperonimul haină, valabile pentru o mare parte din piesele de vestimentaţie, de ex: „un fel de haină" (Protopopescu); dicţionarul Costinescu expune două sensuri: „Jaquettă-Jaketă. O haină a ţăranilor lungă până la genunchi. Haină ce poartă copiii mai înainte de a le pune izmene." Faptul că referentul este folosit în limbajul popular, extins la îmbrăcămintea copiilor, indică democratizarea termenului. DU şi Stănceanu fac descrieri generice: „un fel de haină pe talie cu poale dindărăt", lăsând să se înţeleagă că se referă la o haină pentru ambele sexe.

DLR indică sensul din VVF: „Haină femeiască, croită pe talie, care se poartă pe stradă, peste bluză. N. din fr.” Numai definiţia din DLR trimite în mod explicit către vestimentaţia feminină.

Corespondentul românesc al termenului francez *jaquette* în dicţionarul bilingv al lui Vaillant este cel de *fustanelă*, o accepţie arhaizată.

Jachete.

Utilizarea lui în VVF, extensiune din lexicul vestimentar masculin, este un semn de libertate de expresie din partea femeii, fie ea şi vestimentară:

„dominează tot *jachetele* scurte” (JM, 1882, nr. 1, p. 1);

„*Jacheta* englezească devine din ce în ce mai scurtă” (T-M-M, 1897, nr. 1, p. 2);

„În vogă e şi *jacheta* semi-lungă care ia cu totul aliura unei baskine de călărie” (MN, 1904, nr. 11, p. 2);

„*Jacheta* Louis XV, închisă cu un singur rând de nasturi, cu basca rotunjită, deschisă în faţă” („Moda”, 1906, nr. 11, p. 1).

Intră în compuse ca: „*jachetă-redingotă* de stofă la fel, închisă la o parte cu nasturi de corozo" (MI, 1897, p. 131), „*jachetă tailleur*" (MI, 1898, nr. 1, p. 121), „*jachetă-bluză*" (MI, 1898, p. 139).

În 1863, termenul există deja în VVM („bărbații asistă în negligé, cu *jaquette*..." (AF), grafiat ca în limba sursă; adaptarea grafică și morfologică încă nu se petrecuse.

Referentul pătrunde în toate mediile sociale, devenind un obiect de vestimentație aproape indispensabil unei garderobe feminine din epocă.

Jartelă (< fr. *jarretelle*). Substantivul *jartelă*, *-e*, s.f., neologism neatestat de lexicografia românească a vremii, provine de la cuvântul francez *jarretelle*, definit astfel în limba sursă: « Pièce de vêtement féminin consistant en une petite bande élastique attachée au corset, à la gaine, au porte-jarretelles, terminée par une petite pince et servant à maintenir et tendre les bas » (TLFi) [piesă de vestimentație feminină care constă dintr-o mică bandă elastică prinsă de corset, centură lată, portjartier, terminată cu o piesă care menține și întinde ciorapii].

Inițial era plasată, probabil, sub genunchi a cărui parte din spate este numită în franceză *jarret* (cuvânt cu etimon comun cu substantivele *jartelă*, *jartieră*, *jaretieră*) sau *mollet* (de unde și termenul militar de moletieră, pânză care proteja partea de la genunchi până la gleznă). Lexicul modei feminine împrumută acest triplet, cu etimon comun, ultimul termen fiind folosit numai în sintagma Ordinul Jaretierei (v. *Jartieră*).

Substantivul *jartelă* se menține în uz, mai ales în forma derivată prin regresiune morfologică, *jartea*, cu sens concret, dar și metaforizat, ofensator.

Grafia a fluctuat, a se vedea exemplele:

„toate corsetele bune au *jartele*" (MI, 1900, nr. 32, p. 247);

„*jaretelele* au avantajul de a se întinde pe abdomen și de a-l micșora" (MI, 1900, nr. 32, p. 247);

„*Jaretele* de panglică de satin parme cu funde sus și jos" (MI, 1901, nr. 9, p. 66);

„corsetul se menține la locul lui prin ajutorul *jaretelelor*" (MI, 1902, p. 42).

Exemplele sunt extrase din revistele de la începutul secolului al XX-lea, când sunt în uz variantele.

Jartieră (< fr. *jarretière*). Împrumutată din franceză, vocabula *jartieră*, *-e*, s.f., este în franceză un derivat de la substantivul *jarret* (TLFi). În limba română, s-a împrumutat și termenul *jaretieră*, utilizat mai ales în expresia Ordinul Jaretierei, ordin înființat de regele Angliei Eduard III în 1348. *Jaretieră* este un „paronim, dublet etimologic" al termenului *jartieră*, care „a intrat în limba noastră în momente diferite și a fost adaptat în forme ușor diferite" (Sala 2010: 151).

Unitatea lexicală este prezentă la Protopopescu cu denotația de „legătură de panglică sau altceva cu care se leagă ciorapii la picior". În DU, apar două sensuri s.v. *jaretieră*: „1. legătură de panglici sau de gumilastic, cu care se prind ciorapii sus pe picior; 2. ordin englez de cavalerie instituit de Edward III în 1349". Termenul desemnează o bandă elastică, decorativă care menține ciorapul întins pe întreg piciorul, conform definiției din DLR: „Panglică de elastic, cu care se leagă și se țin întinși ciorapii pe picior. N. din fr." și din DEX'09 „Accesoriu de îmbrăcăminte, confecționat dintr-o panglică de elastic care menține ciorapul întins pe picior; jartea, calțavetă".

Scriban consideră că atât *jaretieră*, cât și *jartieră* au același sens: „jaretiéră și jartiéră f., pl. *-e* (fr. *jarretière*). Barb. Calțavetă" (Scriban).

Termenul se afla în uz alături de regionalismul *calțavetă*, pe care a reușit să-l înlăture. Este prezent în jurnalele de la început de secol, desigur, materialele din care se confecționează referentul la sfârșitul secolului fiind uneori diferite de cele de mai târziu:

„guler de catifea neagră, mâneci cu bufante prinse cu o *jartieră* de catifea neagră" (MI, 1898, p. 198);

„*jartiera* formată de un entre-deux dantelat" (MI, 1900, p. 353).

În 1897, cuvântul devine titlu de ziar satiric.

Jeu (< fr. *jeu*). Neologismul efemer *jeu*, *-uri*, s.n., desemnează fie garnituri decorative din galon, panglică etc. pe piese de vestimentație feminină, fie adaosuri în combinații de materiale din două culori contrastante cu efect estetic armonios sau surprinzător, conform contextului lingvistic și extralingvistic din publicistica epocii.

Termenul este întrebuințat frecvent pentru descrierea unor tipuri de garnituri, aplicații, broderii:

„*jeuri*" (BF, 1890, p. 303);

„Corsaj foarte puțin bluzat în lat și garnisit cu un guler în formă, de atlas alb, brodat cu *jeuri*" (MI, 1898, nr. 21, p. 286);

„buclă de *jeu*" (MI, 1898, nr. 21, p. 289);

„*jeuri* pe platcă" (MI, 1898, nr. 5, p. 133);

„galon de *jeuri*" („Moda", 1906, nr. 8, p. 1).

Jiletcă (< fr. *gilet*, rus. *ziletka*). Semnificanții multipli ai lexemului *jiletcă*, *-i*, s.f., *giletcă*, *giletă*, *jiletă*, sunt dovezi fie ale unui dublu împrumut, din rusă și franceză, fie ale unui împrumut din franceză prin intermediar rusesc (cf. DU).

Conceptul este extins din moda masculină care amintește de jiletcile de mătase, foarte deschise, în formă de inimă, închise cu un nasture bombastic.

Cu referire la moda feminină românească, termenul echivalează substantivul francez *gilet*, în franceză fiind, cf. TLFi, un cuvânt cu strămoși turci sau magrebieni.

Definițiile lexicografilor sunt scurte, raportându-se la sinonimul *vestă*, fără să se specifice marca diastratică: „Giletă. Jiletă. Un fel de vestă fără mâneci” (Costinescu); „Veşmânt scurt şi fără mâneci ce se poartă pe cămaşă [din fr. gilet printr-un intermediar rusesc]” (DU).

„Veşmânt scurt şi fără mâneci, purtat de bărbați (în unele regiuni şi la țară) mai ales în zilele de sărbătoare şi la ceremonii sub haină, vestă. Din rus. sau bulg. Jiletka” (DLR).

În VVF, jiletca desemnează o piesă fără mâneci şi guler, care se poartă peste corsaj, cu nasturi în față, de mare eleganță prin materialele prețioase şi imprimeurile rafinate:

Publicistica îl atestă în 1863:

„vestele mici şi *gilettele* de piquet şi de fulard sunt preferate la corsagiele unite” (AF, 1863, nr. 5–6, p. 95);

„*Giletci* broşate de piquet şi mătase” („Dreptatea”, 1888, nr. 14, p. 4);

„*jiletcă* de muselină” (MI, 1898, p. 179);

„*giletcă*” (MNI, 1907, p. 39).

Jocheu, s. n. (< fr., engl. *jockey*). Unitatea lexicală *jocheu*, adaptată prin epiteză, analizată de noi şi cu alt prilej („Limba română” 2010: 85), cu variante grafiate, precum: *jockei*, *jockey*, *jockeu*, reprezintă un împrumut din engleză, prin intermediar francez, neatestat de lexicografia română. În limba română, semnificația este aceea de epolet care depăşeşte umărul, asemănător ca formă cu cascheta de jocheu, conform reproducerilor. Termenul face referire la o aplicație pe umăr, cu formă specifică, care are, de obicei, o circulație intensă în modă pe o perioadă determinată strict de interesul pentru referent. *Jocheu* a scos din uz termenul german *şpalet*, sinonim parțial, cu care a fost utilizat paralel o perioadă, dar care nu a rezistat concurenței neologismului *epolet*, care s-a impus şi s-a stabilit în română.

Frecvența sa în uz se întinde pe toată perioada exemplificată.

„Corsagiele singure vor fi adornate cu brandeburge, galoane sau pasmanterii pusse ca la husari, mânecile vor putea avea *jokey*” (AF, 1863, nr. 2, p. 39);

„*Jokeul* nu e necesar căzând ciucurii pe mânecă, sus” (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„*jockey* de lutru” (MI, 1897, 20 sept.);

„*Jockey* cu băsci scurte” (MI, 1900, nr. 14, p. 106);

„*jockeul* ține de deasupra spatele şi dinaintea” (MI, 1902, 5 ian. p. 3).

Jos. Adverbul substantivat *jos*, *-uri*, s. n., defineşte partea inferioară, baza unei piese de vestimentație. A fost frecvent în uz în tiparele de modă din reviste şi în descrierile sau explicațiile amănunțite referitoare la modă. Cuvântul aparține fondului vechi al limbii: „(S. n.) Parte inferioară, bază. – Var. (Mold.) *gios*. – Mr. *(d)gios*, megl. *(an)jos*, istr. *jos*. Lat. *deorsum*, prin intermediul var. pop. *deosum*,

diosum (Diez, I, 216; Puşcariu 912; Candrea-Dens., 907; REW 2566), cf. it. *giuso* (calabr. *jusu*, sard. *giòssu*), v. fr. *jus*, sp. *ayuso*. După Cipariu, *Gramm.*, 103, Scriban, din lat. pop. *jussum, jossum*" (DER).

Exemple:

„Cusetoressele aristocratice din Paris adornă *josul* rochiei cu dentella neagră şi înguste catifeluţe" (AF, 1863, nr. 5, 6, p. 68);

„josul jupei decupate" („Moda", 1905, nr. 6, p. 8);

„*josul* jupei garnisit cu o bordură de tigheluri" („Moda", 1905, nr. 5, p. 10).

Jupă (< fr. *jupe*). Neologismul *jupă*, *-e*, s.f., cu variantele etimologice şi fonetice: *jup*, *jupe*, semnifică o piesă de bază în VF „care acoperă corpul de la talie până la picioare" (DEX '98), sinonim cu *fustă.*

Protopopescu e singurul lexicograf care o defineşte, deşi termenul a fost mult utilizat în textele de specialitate: „Jup. Fustă, vestmânt femeiesc." Definiţia din DLR se referă exact la sensul din VVF: „Jupe (Franţuzism vechi, ar. Djubba). Fustă purtată de femei la oraş".

Sinonim cu unitatea lexicală *fustă*, termenul *jupă* reuşeşte să fie asimilat. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, lexemul este deja prezent în revistele de specialitate:

„Două *jupuri*, acele graţioase şi mult dorite tunice au revenit pentru orice toaletă" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„*jupă* cu tablier, plisată la părţi şi garnisită cu losange de ghipură" (MI, 1902, p. 203);

„*Jupă* de postav gri, cercuită jos, cu bieuri „en forme" şi ornată cu un tablier de mătase drapată" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

„*jupa* directoar" („Moda", 1905, nr. 29, p. 2).

În epocă, sinonim al lexemului *trenă*, după cum observăm din exemplul de mai jos: „coadele se pun pe volanele aşezate în mai multe rânduri, cari formează „*la jupe*" de la spate" („Necesarul", 1884, nr. 5).

Menţionăm şi formaţii lexicale juxtapuse, precum:

„S-a adoptat o *porte-jupe* (mode de ardicat) numit Watteau" (AF, 1864, nr. 26, 27, p. 617);

„*jupă-pantalon* pentru cicliste" (MI, 1900, nr. 16, p. 121);

„*jupă-tailleur* de catifea" (MI, 1900, nr. 41, p. 318);

„*jupă trotteuse*" (MI, 1903, nr 11, p. 4).

Jupon (< fr. *joupon*). Substantivul *jupon*, *-oane*, s.n., este atestat în DLR ca învechit, desemnând „fustă îmbrăcată pe dedesubtul jupei. N. din fr. cf. dubletul giubea".

În 1864, era în uz, o demonstrează exemplul nostru, cu semnificaţia de „fustă care se poartă pe dedesubt pentru a o menţine înfoiată", DEX '98.

Ex.: „*Juponul* Empire e plat dinainte şi sus, cum o exige moda" (AF, 1864, nr. 7–8, p. 422).

Se stabileşte definitiv în vocabular:

„Bluze şi *jupoane* cu modele originale din Paris şi Berlin" (MI, 1902, p. 183); „*jupoane*" (MI, 1903, p. 188).

În literatura de modă feminină, se foloseşte calcul frazeologic total *fustă de dedesubt*, după fr. *jupe de dessous*, înainte de a se stabili denumirea specializată de *jupon*.

În 1905, apare revista „Juponul. Revistă umoristică picantă."

K

Knickerbockers (< fr. engl. *knickerbockers*). Termenul este folosit rar, în regim de xenism în română, împumutat din engleză prin intermediul limbii franceze, eponim de la pseudonimul scriitorului Washington Irving, Dietrich Knickerbocker, autorul lucrării *Istoria oraşului New York*, publicată în 1809, ale cărei personaje ilustrate, primii colonişti olandezi stabiliţi la New York, purtau acest tip de pantalon.

În VVF, împrumutul este preluat cu semnificaţia de pantaloni largi, strânşi sub genunchi: « Culotte large, serreé au genou » (*Lexis*) [pantaloni largi, strânşi la genunchi].

Se actualizează în vocabularul românesc specializat la început în moda copiilor:

„Englejii, care ştiu aşa de bine să combine eleganţa cu comoditatea, ne-au dat un exemplu excelent pentru a îmbrăca pe copii după vârsta lor, igienă şi felul vieţii ce le convine: pantaloni scurţi, zişi *knickerbockers*, ciorapi coloraţi, bluză „à la marinar", cu gilett, vărgată" („Necesarul", 1884, nr. 23).

Apoi, întâlnim termenul şi în moda feminină:

„Unele femei poartă un al doilea pantalon – *knickerbockers* – de satin de mătase sau de flanelă deasupra pantalonului alb" (MI, 1901, nr. 43, p. 338).

Lavalieră (< fr. *lavallière*). Eponimul *lavalieră, -e*, s.f., împrumutat din franceză, provine de la numele contesei Louise de La Baume Leblanc de La Vallière (1644–1710), favorita regelui Ludovic al XIV-lea.

Termenul, neatestat în LRV, este asimilat cu sensul propriu de „cravată făcută din panglică lată, cu capetele mai lungi lăsate în jos şi purtată mai ales de artişti. N. după fr", DLR, sau „cravată lată, înnodată, în formă de fundă, ale cărei capete, scurte, atârnă", DEX '98. Desigur, conotațiile sunt de prestigiu, obiectul având un accentuat rol decorativ.

Moda feminină, care se va extinde spre moda masculină, fixează în română cuvântul *lavalieră*, care este folosit în jurnalele de la începutul secolului al XX-lea.

Pălărie La Vallière.

Apare însă şi xenismul *La Vallière*, ca atribut al termenului pălărie, particularizând regentul la un tip de pălărie care se poartă în aceeaşi perioadă eclectică în stil: „pălărie *La Vallière*" (MI, 1901, nr. 28, p. 1).

S-a folosit şi varianta lexicală formată ca urmare a două accidente fonetice opuse – disimilare şi asimilare – care au acţionat simultan. Este vorba, pe de-o parte, de disimilare consonantică parţială progresivă la distanţă, l – l > l – r, şi, pe de altă parte, de asimilare consonantică totală regresivă la distanţă, după formula l – r > r – r : „cordoane, *lavariere*" (MI, 1901, nr. 28, p. 224).

Lenjerie (< fr. *lingerie*). Unitatea lexicală *lenjerie, -ii*, s.f., este un împrumut din franceză, care circulă frecvent în secolul al XIX-lea cu varianta grafiată etimologic, *lingerie*, persistentă şi la începutul secolul al XX-lea: „*lingerie*" (MI, 1903, p. 243).

În VVF, este utilizat ca hiperonim concurent al lexemului *rufărie* (de corp) şi al franţuzismului *desú* sau *dessous* (DN, MDN), având semnificaţia de articole de damă care se poartă pe sub rochie sau fustă, cu conotaţii pretenţioase totuşi.

Din aceeaşi familie de cuvinte, a fost împrumutat şi substantivul derivat *lingeră*, fixat apoi *lenjereasă*, după modelul *croitoreasă*, de exemplu: „acum orice croitoreasă sau *lingeră* renumită nu trimite clientelor un obiect fără a-l parfuma în interiorul tivurilor sau gulerului cu heliotrop fin vaporizat" (MI, 1901, nr. 33, p. 258).

Exemplele extrase din publicistică arată perioada de utilizare a termenului:

„*Lingeria* de Viena" („Timpul", 1856, an I, nr. 75);

„*lenjerie* de corp" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„mare asortiment de *lingerie*, pentru dame şi bărbaţi. Tot felul de pânzărie şi broderie, precum şi articole de galanterie" („Dreptatea", 1888, nr. 1, p. 4);

„*lenjeria* ei, ca fulgerul, tot ce poartă ea e *chic*" („Cafeul chantant", 1894, p. 2);

„la *lingerie*, avem reticulele, lanţurile, lornetele, binoclurile" („Moda", 1905, nr. 6, p. 2).

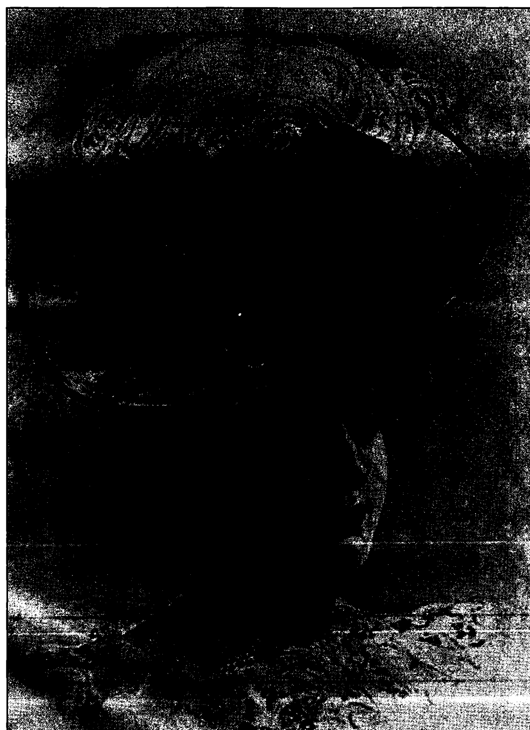
Leton (< fr. *laiton*). Un alt termen de modă, de origine franceză, inexistent în dicţionarele româneşti, dar prezent în textele jurnalistice la sfârşit de secol a fost *leton, -oane*, s. n., care a circulat cu forma grafiată după normele fonetice româneşti. *Letonul* este „[un fir metalic (cupru şi zinc), maleabil, acoperit cu stofă, pentru a conferi o anumită formă articolelor de modă, pălăriilor, de regulă]", conform definiţiei din *Lexis*.

Termenul este specializat, fiind sinonim cu *fir, sârmă, aţă* metalică.

Exemple:

„Odată finit, punem la margine[a pălăriei] un *leton*, ca să dăm forma fasonului" (MI, 1898, 1 aug.);

„Punem la margine [a pălăriei] *leton*" (MI, 1898, p. 378).

Leton.

Semnalăm şi derivatul *letonat* în aceleaşi texte de publicistică:

„fundă de catifea neagră *letonată*" (MI, 1901, nr. 13, p. 98);

„coroana de chou-uri e montată pe un *leton,* pentru ca pălăria să se poată spăla scoţându-i garnitura" (MI, 1902, p. 147).

Lizereu (< fr. *liséré*). *Lizereu*, *-uri*, s.n., cu variantă grafiată etimologic *liséré*, este un termen neatestat în LRV.

Termen specializat din franceză, deşi adaptat fonetic (paragogă), a fost asimilat efemer. Din punct de vedere semantic, termenul a păstrat sensurile prim şi secund din limba franceză. Conform definiţiei din *Lexis* ar avea trei sensuri: 1. „[panglică dreaptă pe marginea stofei]" unei piese vestimentare feminine, „[de culoare diferită faţă de fond]"; 2. gansă rotundă aplicată pe marginea hainei; 3. fir de aur în jurul unor broderii.

Exemple:

„bieuri asemenea şi *lizereuri* de taftă" (MI, 1900, nr. 14, p. 105);

„bandă cu un *liséré* de catifea colorată" (MI, 1900, nr. 45, p. 355);

„Jupă *en forme* cu cîteva rânduri de tigheluri deasupra unor *lisereuri* de mătase" (MI, 1902, nr. 1, p. 10);

Lizereu.

„la corsagiu şi la jupon cu *lizereuri* de taffeta albă" („Moda", 1905, nr. 3, p. 1).

A fost înlăturat deoarece dubla termeni generici ca *şiret*, *şnur* etc.

Losangiu (< fr. *losange*). Împrumutul *losange* sau *losángiu*, *-uri*, s.n., cu etimologie franceză, este atestat de Protopopescu şi Costinescu cu sensul ştiinţific din geometrie („Losangiu. (gr. losos, lat. angulus, unghi). Paralelogram", Protopopescu; „Losangiu. Figură patrulateră, formată de două unghiuri ascuţite şi de două tâmpite. Losange", Costinescu).

De altfel, în VVF, acesta semnifică, pe filiaţie, prin analogie de formă, o bucată de stofă decupată, sau patrulatere din baghete de stofă folosite ca elemente decorative pe un articol vestimentar, ca în exemplul:

„jupă cu tablier, plisată la părţi şi garnisită cu *losange* de ghipură" (MI, 1902, p. 203).

În publicistică, este vehiculat mai ales la începutul secolului al XX-lea în revistele de specialitate.

Malacov (< fr., rus. *malacoff*). Eponim din limba rusă, prin intermediar francez, *malacof(ă)/malacov*, *-ovuri*, s.n., dar şi pluralul *malacoafe* (Tiktin), prezintă un semnificant provenit de la numele fortăreţei din Sevastopol cucerită de francezi în 1851.

Lexemul desemnează o fustă amplă, în forma unui clopot, susţinută pe partea interioară de arcuri subţiri, numită ulterior *crinolină,* intrată în moda românească imediat după Revoluţia de la 1848.

Este definit sinonimic de majoritatea lexicografilor şi înregistrat la Pontbriant ca „jupon cu elastic".

„*Malacov*, *-e*, specia de jupă, de fustă mulieresca; în forma turnului de la Malacov (în Crimeea)." (Laurian şi Massim-G).

Cu definiţie enciclopedică în DU: „fustă în forma turnului Malakov, odinioară la modă".

La baza acestei denumiri a stat forma turnului şi/sau ideea de fortăreaţă demnă de cucerire.

Termenul este utilizat prin omisiunea regentului.

Mircea Seche dedică acestei piese vestimentare un articol (apărut în „Limba română", nr. 5, an XVIII, 1969), în care compară termenul cu substantivul comun *balaclava* din dicţionarele englezeşti, care denumea o „pelerină militară [termen] (în uz până în 1892) confecţionată din lână, care acoperea corpul şi umerii" (*The Shorter English Dictionary*, tom I, Oxford, 1964), denumire legată de numele propriu Balaklava, port în Crimeea. Concluzia a elucidat etimologia termenului *malacof* „prin regula celei de-a patra proporţionale", care arată că şi în limba unora şi în a celorlalţi s-au „născut reflexe paralele".

Mircea Seche face trimitere la afirmaţiile lui François Boucher, în *Histoire du costume en Occident de l'antiquité à nos jours* (Paris, 1965), care afirmă că „denumirile trecătoare reflectă realitatea imediată: pelerina Tannhäuser, după răsunătoarea seară de la operă din 1861 şi, după războiul Crimeii, *impozantele crinoline malacoff*" (p. 382). „Deşi apare în Franţa, pe teren românesc cuvântul şi

moda s-au dovedit mult mai puţin efemere", spune Seche, ceea ce dovedeşte, „cel puţin în cazul neologismelor, importanţa factorilor extralingvistici".

În lexicografia română, cuvântul apare pentru prima oară în dicţionarul lui Pontbriant ca „malacof", termen provenit din rusă.

Resmeriţă îl consideră provenit din grecescul „malakon" (înfoiat), iar Laurian şi Massim confirmă etimologia franceză.

Textele umoristice îl utilizează devreme: „Graţioase, bucălate, de te lasă în estaz;/Toate purtând *malacoafe*, după cum s'obicinueşte" (BC, 1857, Br. 3).

Publicistica din anii '60–'61 iterează frecvent termenul care îşi consumă perioada de glorie, ca şi referentul:

„dedesubtul, deasupra sau chiar în mijlocul fustelor se pune faimoasa crinolină (*malacofa*, ca să nu rămâie neînţeles) asupra căreia s-au zis atâtea rele" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

Alteori, metaforizat: „Şi luându-se la braţ, ambii noştri amici, cotind *malacoafe*, atingând picioruşe, călcându-le câteodată..." (PR, 1861, nr. 5, p. 17);

„După malakof, apăru *turnelul*" (MI, 1898, nr. 4, p. 31).

Manşetă (< fr. *manchette*). Termenul *manşetă*, *-e*, s.f., binecunoscut nouă astăzi, este definit în lexicografie pentru prima dată de Pontbriant prin „mânicuţă".

În 1870, Costinescu îl asociază formei alterate *mangetă*, cu denotaţia de: „Manşetă, mânecuţe; o găteală de dame." Altfel, termenul este plasat în serie sinonimică cu diminutivul *mânecuţă*, lexem utilizat până la apariţia neologismului pe care îl regăsim şi la Protopopescu („Mânecuţă"), şi la Stănceanu, în secolul următor. „Mansieta, s.f., limb, betă cusută la marginile mânecilor unei cămăşi, cusută în mod destul de elegant; însă forma cuvântului, cum s'a tras din limba francesca, nu răspunde geniului limbei române; formele: mânecuţă, mânecaria etc." (Laurian şi Massim). Şăineanu defineşte termenul ca *bantă* sau *margine* a mânecii unei cămăşi. Barcianu, s.v. *mangetă*, redă echivalentul francez „manchette" şi german „die Bandfrausse".

Descrierea precisă a referentului din DLR arată evoluţia limbii şi metalimbajului lexicografic românesc: „1. Garnitură de pânză, stofă, dantelă etc. aplicată la partea de jos a mânecii unei cămăşi bărbăteşti, a unei rochii, a unui pantalon etc. fr. manchette"

Grafia împrumutului oscilează între cea etimologică şi cea adaptată normelor limbii române:

„gulerile şi *manşetele* vor fi spălate" (AF, 1863, nr. 5, 6, p. 81);

„cămăşi de noapte, pantaloni, piepturi brodate, gulere şi *manchette* de toate fasoanele" („Timpul", 1877, nr. 1, p. 6);

„o variată colecţie de tot felul de articole de galanterie: parfumuri, gulere, *manşete*, fasoanele cele mai noi" (BF, 1890, p. 32);

„Mâneca terminată cu o *manşetă* la fel cu devantul" („Moda", 1905, nr. 4, p. 4).

Manşon (< fr. *manchon*). Cuvântul *manşon, -e*, s.n., are provenienţă franceză, fiind împrumutat cu semnificatul de accesoriu vestimentar feminin de formă cilindrică, de blană, deschis la capete, care protejează mâinile de frig.

Manşon.

Împrumutul este atestat în 1862 de Pontbriant cu sensul arhaizat de *mantie*. Protopopescu defineşte referentul ca: „Sac deschis la ambele căpătâie format de blană sau lână pentru a garanta mâinile de frig." Costinescu şi Şăineanu dau definiţii de tip enciclopedic: „Un fel de mânecă blănită sau flanelată în care ţine cineva mâinile spre apărare de frig"; „Blană în formă de sac, deschisă de ambele căpătâie în care se bagă mâinile la frig" (DU).

Alţi lexicografi menţionează însă două sinonime, arhaismul *colceag* şi regionalismul *mânecar*: „Mânecariu" (Pisone); „Colceag, mânecar" (Protopopescu); „Mânecar. Colceag" (Costinescu); „Colceag, mânecar" (Stănceanu). „Mansion, -oane, mânecă blănită, ce servă a apărea mânule de ger, de frig; vezi mânecariu" (Laurian şi Massim). În DRL, se specifică explicit utilizarea termenului în moda feminină: „Accesoriu de îmbrăcăminte femeiască în formă

cilindrică, deschis la ambele capete, confecționat din blană sau din stofă vătuită și folosit pentru a apăra mâinile de frig. 2. (învechit) mantie."

Prima atestare din publicistica modei datează din anul 1860:

„Din vârful umerilor cădeau niște mâneci de stofă verde deschis, care se umflau peste măsură pe deasupra mâinilor și luau formă de *manșon*" („Seculul", 1860, nr. 4, p. 14);

„*manșoane*, flanele" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4);

„eșarpe, revere, *manșoane* de ermelină se vor vedea încă mult timp" (MI, 1902, nr. 4, p. 82);

„Vestă și *manșon* de zibelină, ornate cu galoane și pasmanterie" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);

„*Manșon* de jder garnisit la fel" (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

După cum reiese din exemplele alese, manșonul era un accesoriu care eticheta situația socială a purtătoarei prin materialele, de obicei blănuri, diverse din care era confecționat. Lexemul a înlăturat concurentul german *muf(f)* încă de la mijlocul secolului.

Manta (< pol. ucr. *manta,* lat. med. *mantum*). Împrumutul *mantá*, *-le*, s.f., cu varianta *mantea* (cf. Pontbriant), are o etimologie controversată și reprezintă o achiziție anterioară perioadei cercetate. Moda feminină extinde utilizarea cuvântului, care este generalizant oricum, adăugându-i în anumite împrejurări conotații de stil și eleganță.

În dicționarele epocii este definit cu sensul de haină lungă de pus peste celelalte: „haină largă și lungă ce se pune deasupra celorlalte" (DU); „Mantum, una specia de mantel larg și lung până la călcâie" (Laurian și Massim).

Câteva exemple, deși are rare ocurențe:

„Luna fiind plină rânduisă unui croitor a-i lua măsură pentru ca să-i facă o *manta* de modă" (AR, 1839, nr. 40, p. 163);

„*mantale* de călătorie și de toamnă forma Redingote" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„*mantale* de visite" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 1);

„*mantaua* de loutre căptușită cu vată ușoară și cu satin bun" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 2);

„A doua figură o reprezintă o *manta.* Se face din bengalină gris-rosé și se compune dintr-un corp de redingotă cu spate și laturile spatelui furnizând lărgimea pentru două cute de redingotă" (BF, 1890, nr. 16, p. 255);

„pelerine lungi, *mantale* de blană" (MI, 1900, nr. 7, p. 50);

„*manta* Henri II de catifea neagră" (MI, 1900, nr. 5, p. 34);

„*manta* directoar" („Moda", 1906, nr. 10, p. 5);

Mantale.

Formează şi compuse: „*manta-pelerină* de muselină de mătase roz pe satin asortat, plisată” (MI, 1903, p. 2).

Mantelă (< it. *mantello,* germ. *Mantel,* lat. med. *mantellum*). Împrumut atestat în *Comodia vremei* de C. Faca, 1833: „Ah, ma cher, să-mi vezi *mantela*, mai sublim, mai lucru fen/O dublură-nfricoşată şi fața amur san fen”.

Împrumut din italiană (DLR): „Înv.1. Haină largă, mai scurtă decât mantaua, purtată de femei pe deasupra celorlalte haine; înv. mantilă (înv., rar) mantăl; 2. mantie. It. mantello. Dim. manteluță” În relație strânsă cu arhaismul germanic *mantăl*, cu care împărtăşeşte semnificația.

Vaillant consideră că provine din franceză (de la *manteau*), ca şi Pontbriant; *mantel* sau *mantelă*, este sinonim în serie cu *manta, mantie, mantou.*

Definirea acestui termen cunoaşte variații semantice importante. Costinescu, Damé şi Şăineanu descriu referentul ca „veşmânt feminin larg şi scurt”; „Haină largă, mai scurtă decât mantaua, purtată de femei pe deasupra celorlalte haine” (Damé); „Vezi manta” (Costinescu); „Haină largă, mai scurtă decît mantaua,

purtată de femei pe deasupra celorlalte haine" (DU). Protopopescu descrie ambiguu termenul, amintind de o pelerină: „Veşmânt fără mâneci care se poartă pe deasupra celorlalte haine." Definiția din dicționarul Laurian şi Massim conține semul [+strâmt]: „Mantelă, s.f., mantelum; diminutiv din manta, manta mai scurtă şi mai strâmtă ce serveşte mai vârtos muierilor".

Definițiile conduc la neclarități datorate fie cunoaşterii precare a domeniului, fie unor schimbări ale formei referentului în modă la un anumit interval de timp.

Derivatul diminutival *manteluță*, destul de frecvent, este de asemenea definit în dicționarul Laurian şi Massim, ca: „*manteluța* doamnei, mantelă cât se poate de elegantă şi fină", cu adresă directă la vestimentația feminină a clasei privilegiate a epocii. Pontbriant îl marchează semantic prin „mai scurtă". În publicistică, cuvântul apare în 1860:

„femeile, a căror rea credință în materia plastică ar descoperi o mie de imperfecțiuni în statuetele lui Pradier, nu vor uita a-ți spune la ureche că doamna de Girardin nu-şi lasă în nicio ocaziune *manteluța* sau eşarpul său şi că ea a adus moda rochielor lungi" („Seculul", 1860, nr. 32, p. 125).

Reproducerile din jurnalele de modă prezintă piesa şi ca pe un mantou, cu sau fără mâneci, adesea cu capişon. Conotează eleganță.

Până la sfârşitul veacului există oscilații între formele *mantel, -uri, mantelă, -e*:

„Capelle cu pene, rochii şi *mantele* cu dantelă" (AF, 1863, nr. 10, p. 119);

„Să văd ce mi-ai cumpărat/ Vr'un *mantel* sau pălărie/ Vr'un costum frumos garnit/Sau măcar patiserie" („Perdaful", 1879, nr. 51, p. 2);

„*Mantel,* făcut cu materie double neagră şi garnisit cu jenilie largă de 14 centimetri. Pentru a-l încheia servesc nişte agrafe" („Necesarul", 1884, nr. 5);

„*mantela* ca cea de vizită ...ca şi tunica şi garnisită cu o rochie de lână" („Necesarul", 1884, nr. 14);

„*manteluri*" (MI, 1897, nr. 1, p. 4);

„*manta* directoar" („Moda", 1905, nr. 10, p. 5).

Termenul se foloseşte extins pe tot parcursul perioadei supuse cercetării sub influența vocabularului de specialitate preluat din revistele franceze de modă.

Manteletă (< fr. *mantelet*). *Manteletă, -e*, s.f., reprezintă un neologism efemer de sursă franceză care a circulat cu semnificația de: „(înv., rar) Un fel de pelerină femeiască, scurtă până în talie. Fr. mantelet" (DLR).

În lexicografia secolului, vocabula era definită ca „pelerină elegantă, scurtă până la talie, din dantelă, stofă etc." (Costinescu). Pentru Vaillant, corespondentul cuvântului francez *mantelet* este diminutivul *manteluță.* Cu un semantism asemănător cu al *mantilei*, şal elegant, *manteletă* a fost perceput ca un neologism „de lux" pentru mai genericul *pelerină*, care reuşeşte să se impună prin frecvență şi cuprindere semantică.

Neologismul este inclus în textele din 1860:

„Cea dintâi [parte a îmbrăcăminții unei femei] se compune din rokie, corset şi fuste; cea de-a doua cuprinde rokia şi şalul, mantilia sau *manteleta*" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„*manteletă*, ca cea de vizită" („Necesarul", 1884, nr. 14).

Revine în uz pe la 1900:

„*Mantelet* elegant de muselină" (MI, 1901, nr. 11, p. 82);

„*Manteleta* de postav verde „mirt", garnisită cu muflon" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

Intră în compuse, ca: „*bolero-manteletă*" (MN, 1904, nr. 15, p. 5).

În VVF, se observă o suprapunere semantică cu unul dintre sensurile termenului *mantilă* pe care o observase şi Costinescu în definiţia *mantilei*: („Un fel de manteletă de femei").

Mantie (< sl. *mantija*). Slavism existent deja în română, *mantie*, *-ii*, s.f., echivalează fr. *mante* şi are ocurenţe foarte rare. Apare mai ales în traducerile foiletoanelor publicate în rubrici specifice gazetelor timpului.

În lexicografie, este definit ca: „haină lungă şi largă fără mâneci, purtată pe umeri, peste celelalte haine (v. pelerină)" (DLR).

Mantie.

Termenul este concurat de neologismele *mantă, mantel, pelerină* etc., dar reuşeşte, în ciuda frecvenței slabe şi datorită sensului său generic, cunoscut în limbajul comun, să poată fi activat oricând din limbajul pasiv.

„vântul se juca cu crețurile lungei sale *mantii*" (PR, 1861, nr. 2, p. 1);

„La Santucci aruncase o *mantie* pe umerii ei goi." („Adevărul", 1890, nr. 585, p. 3);

„*mantie*" (MI, 1898, nr. 5, p. 241).

Mantilă (< fr. *mantille*). Termenul împrumutat din franceză, (DLR), *mantilă*, *-e*, s.f., scris şi etimologic *mantille*, sau lexicalizat *manteilă*, *mantilie*, semnifică pentru lexicografii români din epocă:

1. „un fel de manteletă de femei" (Costinescu);
2. „o mantelă muierească elegantă" (Laurian şi Massim);
3. „o mantie mică" (Protopopescu);
4. „o măntăluță elegantă" (DU), „înv. Mantelă", (DLR).

Mantile.

Faptul că referentul este purtat de femeile din înalta societate demonstrează ostentație, definită de Șăineanu diminutival „măntăluță elegantă de damă", ca și de Laurian și Massim, care afirmă că termenul este „aplicat însă la una mantela muierească elegantă; (fr. mantille)".

La 1857, N.T. Orășanu folosea termenul în versurile sale umoristice: „Paltoane, *mantile*, șaluri și voale" (BC, 1857, Br. 7).

Din discursul publicistic reiese că *mantila*, ca și *manteleta* sunt considerate sinonime pentru *șal*, *fișiu*, *eșarfă*, *pointă* purtate peste rochie, pe umeri ca obiect comun:

„Cea dintâi [parte a îmbrăcăminții unei femei] se compune din rokie, corset și fuste; cea de-a doua cuprinde rokia și șalul, *mantilia* sau manteleta" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„Șal sau *manteilă*" (AF, 1863, p. 40);

„Am ales eu la ville de Lyon o *mantilă* de dantelă și trei rochii" („Satyrul", 1866, nr. 3, p. 3).

Mantilă.

Mantile.

„*mantilles* de postav, catife şi blane" („Gazeta națională", 1871, nr. 21, p. 64);

„După poftă, se poate întrebuința forma trupurilor şi pentru *mantile*" (GI, 1882, nr. 2, p. 1);

„*Mantile* de pânze diferite contra prafului" („Dreptatea", 1888, nr. 14, p. 4);

„*mantilă* dreaptă Empire" („Moda", nr. 3, p. 1);

Semnalăm şi derivatul diminutival:

„*Mantilete* de tafta negre în deosebite fasoane şi diferite gusturi" („Timpul", 1856, nr. 35, p. 4).

Mantou (< fr. *manteau*). Neologism din limba franceză, cu largă utilizare şi fixare definitivă în limba română, termenul *mantou*, *-uri*, s.n., intră în nomenclatura multor dicționare în LRV.

În câmpul lexico-semantic al modei, termenul se prezintă ca hiperonim pentru piese specifice ca *mantel*, *mateletă*, *cazacă* etc., neavând ocurențe frecvente, în ciuda cunoaşterii conceptului de către vorbitorii români din epocă.

„palton sau pardesiu feminin" (DLR).

Comentariile de modă îl conțin încă din 1864, de exemplu:

„*mantou* subțire ce acoperă rochia lungă mai jos de talie, numite cazace sau cazachine, după lungime" (AF, 1864, nr. 1, p. 331).

Termenul s-a impus şi este în uz în continuare în lexicul vestimentar feminin românesc.

Marabu (< fr. *marabout*). Neologism invariabil, deşi flexionat în epocă, cu uz atât atributiv, cât şi eliptic de regent, provenit din limba franceză, cu grafie etimologică, apoi adaptată limbii române, *marabout/marabut/marabu*, s.m. Lexemul se subordonează semantic termenului *ornament.*

Acesta semnifică, „prin restrângere, pana unei păsări (Leptoptilus crumeniferus), asemănătoare cu barza, cu pene albe strălucitoare", (DEX '98), numită *marabu.* Pana de marabu decora, de regulă, pălăriile de damă.

Lexemul apare la Pontbriant cu sensul prim, ascet musulman din nordul Africii (Marabut [Călugăr turc]), sens ce explică, prin analogie, rațiunea numelui dat de naturalistul olandez Temminck păsării furnizoare de pene decorative, considerată în țările arabe sfântă (TLFi), sau „(cu sens colectiv), pana acestei păsări, folosită ca podoabă") (DLR).

Catahreza împrumutată se prezintă mai frecvent cu grafie etimologică în jurnale:

„subt umbra deselor *marabouts* ale unei tinere" (AR, 1839, p. 337);

„o frange [franj] de *marabout* pe pasă şi bavolet" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„un *marabout*" (MI, 1897, p. 15);

„adunătură de egrete, *marabuuri*, draperii" („Moda", 1906, nr. 19, p. 1);

„eşarpă de *marabu*" („Moda", 1906, nr. 19, p. 1).

După cum se observă din exemple, termenul este folosit şi prin elipsa regentului *pană/pene.*

Raritatea folosirii referentului a condus la intrarea în vocabularul românesc pasiv a sensului din modă.

Acelaşi regim se aplică şi altor neologisme metonimice *paradis, egretă, fregată, amazoană*, hiponime ale paradigmei supraordonate de termenul *accesoriu*, respectiv *ornament.*

Marchiză (< fr. *marquise*). *Marchiză, -e*, s.f., este un cuvânt care se îmbogățeşte semantic la pătrunderea modei franțuzeşti, echivalând stilul *marquis.* Termenul s-a aplicat unor regenți ca *pălărie, tocă, umbrelă.*

În franceză semnifică un tip de « Petit chapeau à bords roulés, appelé aussi *tricorne* parce qu'il présente trois pointes » (*Lexis*) [pălărie mică, cu boruri răsfrânte, sinonim cu tricornul], termen prezent în textele de modă încă din 1963. Pontbriant atestă termenul cu sensurile de „titlu sau umbreluță", dar nu aminteşte de accepția de pălărie, atât de prezentă în VVF.

Cu sensul de *pălărie*, termenul este utilizat atributiv sau eliptic, grafiat etimologic începând cu 1863:

„Pălăriile rotunde numite bateliere, *marquise*, matelot etc." (AF, 1863, nr. 2, p. 27).

Lexemul este glosat cu grafie oscilantă, etimologică şi fonologică:

„*Marquis* alb bordat cu negru" (MI, 1902, nr, 37, p. 291) sau feminin:

„tocă şi *marchiză*" (MI, 1898, p. 21).

Al doilea sens este cel de *tocă*, de exemplu:

„tocă, formă *marquis*" (MI, 1901, nr. 15, p. 194);

„tocă *marchiză*" (MN, 1903, nr. 8, p. 5).

Maria Stuart. Eponimul provenit de la numele reginei scoţiene desemnează în moda feminină un stil de *pălărie* sau de *guler*. Morfologic, suntem în faţa unui substantiv propriu cu uz atributiv, cu regenţi precum *capelă, pălărie.*

Pălăria, mai precis o *capelă*, în vogă înainte de 1864, prezintă un colţ pe frunte, după cum reiese din exemplul următor:

„Mulţumită Domnului, *capellele Maria Stuart*, cu colţ pe frunte, sunt dethronate, ca regina ce le a dat numele" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Un alt exemplu, de la sfârşit de secol când moda revine, arată că termenul definea şi un stil propriu gulerelor feminine înalte, din dantelă sau tul, care urmăreau ancolura rochiei:

„Guler *Maria Stuart*" (MI, 1898, nr. 18, p. 187).

Mască (< fr. *masque*). *Mască, -i*, s.f., este un internaţionalism de sursă franceză, fiind frecvent în uz în perioada balurilor mascate şi a carnavalurilor atât de îndrăgite de protipendada românească.

Definiţia lexicografică nu necesită marcaj diastratic: „Bucată de carton (înfăţişând o faţă omenească sau figura unui animal, adesea caricaturizate), de stofă etc. cu care o persoană îşi acoperă faţa sau o parte a ei spre a nu fi recunoscută, lăsând ochii descoperiţi. fr." (DLR); „Faţă, figură (obraz) mincinoasă" (Negulici); „Faţă falsă cu care s-a acoperit figura" (DU).

Genul proxim poate fi un cvasisinonim: „Figură sau obraz de carton cu care se acopere figura cuiva spre a nu fi cunoscută" (Protopopescu); „Faţă falsă de carton etc. cu care cineva îşi acoperă obrazul spre a se deghiza" (Costinescu). Laurian şi Massim oferă o perifrază neeconomică: „Faţă falsă, acoperământ ce reprezintă altă persoană omenească sau şi vreun animal sub care unii oameni îşi ascund faţa lor la unele ocaziuni pentru ca să rămână necunoscuţi".

Apare mai frecvent în rubricile de umor şi publicitate:

„Dacă vrei să afli care-i moda şi noul jurnal,/Sau de vrei să-ntâlneşti vara *măsci* ca şi în carnaval" (BC, 1857, Br. 3).

„aparate de escamoterie, *masce*" („Timpul", 1877, nr. 22, p. 4).

Dicţionarele atestă nenumărate derivate: *mascaradă, măscăresc, măscărire, măscărit, măscăricios, măscărici, mascat, mascare,* toate aceste derivate fiind extrase din dicţionarul Barcianu.

În literatură, la C. Faca apare sintagma „bal măscuit", iar în 1861 are deja şi un sens metaforic:

„– Lucian, tocmai de tine vorbeam! strigară odată amândouă *mascele*" (PR, 1861, nr. 7, p. 25).

Matelot (< fr. *matelot*). Neologism din limba franceză, în moda feminină evidenţiind un stil vestimentar inspirat de costumul de marinar.

Din contextul lingvistic şi iconic, observăm că acest termen are două sensuri:

1. o pălărie rotundă, prin asemănare cu cea de marinar, în vogă la începutul deceniului al şaselea.

Exemplificăm din cronica semnată de Constanţia de Dunca:

„pălăriile rotunde numite bateliere, marquise, *matelot* etc." (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

2. bluză din moda feminină de la începutul secolului al XX-lea. Sensul apare explicit în exemplul:

„bluză *matelot*" (MI, 1902, nr. 38, p. 291).

„[pălării] forma grand *matelot*" (MI, 1902, p. 92).

Regentul are rol de dezambiguizare.

Matineu (< fr. *matinée*). *Matineu*, *-ee*, s.n., este un termen împrumutat din franceză, adaptat şi asimilat în limba română, cu sensul: „Matineu, -uri, -ee, matiné (rar), matinea (neobişn.) (înv.) Rochie de casă pe care o purtau femeile dimineaţa. V. capot, camizolă, halat" (DLR).

Atestat în publicistică în 1863:

„Afară de valencienne şi mici *matine*, toate le sunt oprite" (AF, 1863, nr. 10, p. 119).

Substantivul are forma de singular adaptată fonetic (paragogă), „*matineu*" (MI, 1898, 10 ian.). Cu ocurenţe mai rare, întâlnim şi forma „*matinea*" (FR, 1879, p. 167). La plural, formele sunt: *matineuri, matinee şi mateneuri*:

„Robes pour dames; *Mateneuri*" (MI, 1897, nr. 1, p. 8).

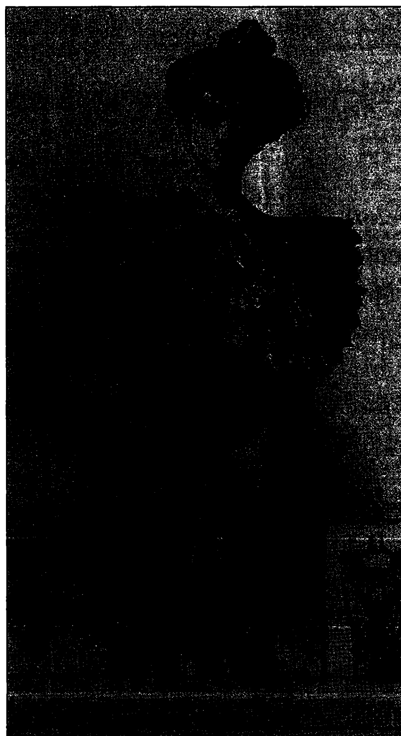
Matineul este definit în română cu valoarea: „Haină femeiască de casă" (DU); „Matineu. Capot, vestmânt uşor ce-l poartă femeile în casă dimineaţa" (Stănceanu).

Reproducerile din reviste arată că matineul poate fi scurt, mai jos de bazin, sau lung, ca o rochie.

„*Matineu* cochet" (MI, 1900, nr. 29, p. 222);

„rochii de interior şi *matineuri*" (MI, 1901, nr. 1, p. 202);

„*Matineu* drept cu mânecă pagod" („Moda", 1905, nr. 7, p. 4).

Matineu.

În limba franceză este definit ca şi în română cu sensul de *dezabié* (TLFi, Larousse XX).

Mănuşă. Termenul *mănuşă, -i*, s.f., de la substantivul *mână* + sufixul *uşă* (DEX), este preexistent perioadei în studiu. În moda secolului al XIX-lea, cuvântul echivalează fr. *gant*.

În lexicografie definiţiile sunt atât generice, precum „Obiect ce acoperă mâna" (DU), cât şi substanţiale: „accesoriu de îmbrăcăminte, confecţii din piele, lână etc. care protejează mâna (de frig, căldură, murdărie)" (DLR); cuvântul face parte din nomneclatorul fiecărui dicţionar.

Extragem din textele reclamelor din cotidiene şi jurnale din 1856:

„Încălţăminte ş*i mănuşi* franţuzeşti pentru dame şi cavaleri" („Timpul", 1856, nr. 79, p. 4).

„*Mănuşi* asemenea de juvin, precum şi mitenuri negre, lungi şi scurte foarte elegante" („Timpul", 1856, nr. 35, p. 4).

„*mănuşi* de lână şi de piele pentru dame" („Adevărul", 1889, nr. 74, p. 3).

Alăturăm şi verbul *a se (în)mănuşa* şi derivatul *mănuşerie* („fabrică ori prăvălie de mănuşi", DU), creaţie, după modelul *bonetărie*, astăzi ieşite din uz:

„În acea zi de duminică, şi la şosea, duminica începe la ora două: caii nechezau, trăsuri respelendente aduceau o lume întreagă care se frizează, care *se mănuşează*, care cetesce toate ziarele modei şi care poartă cu mândrie toate reclamele magazinelor Ville de France, Singer, Mademoiselle Blanche sau Madame Briol" (FR, 1879, p. 541).

„*mănuşerie* franceză" („Adevărul", 1889, nr. 559, p. 9).

„*mănuşerie* fină" („Adevărul", 1890, nr. 678, p. 4).

Mânecă (lat. *manica*). Cuvânt moştenit din latină, „panromanic" (Sala 2009: 125), din fondul lexical principal, prezent în aproape toate textele publicistice de modă şi mondenităţi.

Se aliniază semantic componentelor unei piese de bază conform definiţiei: „Parte a îmbrăcămintei care acoperă braţul (în întregime sau în parte)" (DEX'09), parte a unei *bluze, rochii, palton, jachetă* etc.

Mâneci.

Exemplu:

„Caracterul decis al rokilor este lărgimea cea mare a volantelor bufante, cinturele la talià şi *mânecele* ce sunt foarte ornamentale" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„*mâneca* aşa numită *roumaine* are şi aceasta success şi se prelungeşte în două benţi rotunjite. Aceste *mâneci* n-au bufant, sunt însoţite numai de un poignet, sau mai bine zis de o dublă *mânecă mitaine* strâmtă şi lungă" (MI, 1902, nr. 7, p. 50).

Referentul prezintă nenumărate și variate caracteristici de croială, stil, ornamentație, ceea ce atrage numeroși determinanți.

Am notat câteva atribute ale referentului extrase din „Moda ilustrată" din 1900 care demonstrează importanța acestei piese în vestimentația feminină a timpului. Mâneca putea fi: *cloche, religieuse, roumaine, plată, evazată, sabot, pagode, plisată, bufantată, à gigot, colantă, entonnoir, biezată, buionată, garibaldiană* etc.

Facem precizarea că diminutivul *mânecuță* are și sensul de *manșetă.*

Mitenă (< fr. *mitaine*). *Mitenă, -e*, s.f., cu varianta *mitană, -uri/mitenuri,* are două sensuri:

1. „Mănușă care lasă descoperite ultimele două falange ale degetelor" (DLR);

2. „o mănușă mare cât figura palmei fără degete separate; mănușă care acoperă numai palma fără degete" (Costinescu).

Au fost împrumutate și definite substanțial ambele sensuri din limba sursă.

Termenul este deja prezent în rubricile de publicitate comercială ale ziarului de mare audiență „Timpul", în 1856 (nr. 35, p. 4): „mănuși asemenea de juvin precum și *mitenuri* negre, lungi și scurte foarte elegante";

„mănușile lungi vor fi înlocuite cu *mitene* frumoase, unele albe de dantelă de Veneția, altele de tul negru brodat" (MI, 1900, nr. 1, p. 10);

„*mitene* de dantelă" (MI, 1902, p. 92).

S-a dovedit un termen stabil, încă este în uz, probabil datorită conceptului nou introdus în vocabularul românesc.

Model (< fr. *modèle*). Cuvânt polisemic, *model, -le,* s.n., are sursă franceză în VVF, conform definițiilor oferite de LRV.

În VVF, se întâlnesc valorile de:

1. tipar, tip, exemplar, copie, matriță, izvod, patron, pildă; „Izvod" (Vaillant); „Model, tipar, exemplar, copie" (Alexi); „tipar (matriță)" (Stamati); „Exemplar, izvod, tot ce se copiază sau se imită" (Protopopescu); „reprezentare în mic a unei persoane sau lucru, și prin extensiune, copia exemplu exemplar, typ, typariu, norma, după care face cineva ceva, exemplar demn de imitat, exemplu bun" (Laurian și Massim).

Cu referire explicită la domeniul modei, mai precis la croitorie, se pronunță Stănceanu în dicționarul său: „Izvod după care se scrie, se croiește etc. pildă bună de urmat" (Stănceanu); „Obiect destinat a fi copiat sau reprodus prin imitațiune" (DU); „pruvă" (Stamati); „[exemplu, tip, eșantion, patron, specimen, schiță, formulă, imitație]" (Pontbriant).

Această valoare este bogat reprezentată în periodice, când apar tipare, dar se folosește cuvântul *patron* și *mostră*, iar mai târziu *tipar*:

„*Mostra* se desemnează sau pe materie sau pe hârtie" (GI, 1882, nr. 1, p. 4);

„Planul *tiparului* pentru mânecă" (1900, nr. 5, p. 43);

Însă, în revistele de la începutul secolului al XX-lea apare termenul cu accepția sinonimă cu model (1), în exemple, precum: „măsurile *manechinului*" (MI, 1902, p. 46).

2. model [+- uman] (artă): Protopopescu înregistrează valoarea de „persoană sau lucru după care artiştii desenează, zugrăvesc, sculptează etc."; „în artele frumoase, persoană sau lucru ce se depinge, se desemna, se sculptesce" (Laurian şi Massim).

Însă, în revistele de la începutul secolului al XX-lea apare termenul cu accepția sinonimă cu model (1) [-uman], în exemple, precum: „măsurile *manechinului*" (MI, 1902, p. 46).

În vocabularul modei, aflăm sinonimul *trup* sau un diminutiv al acestuia în suplimentul din „Gazeta ilustrată" din 1882 „După poftă, se poate întrebuința forma *trupurilor* şi pentru mantile" (GI, 1882, nr. 2, p. 1); „Această materie o luăm mai cu seamă pentru *trupulețele* în genre Houssard" (GI, 1882, nr. 2, p. 41); „şi şinorele de la umăr, ca gătire pentru *trupulețe* de Pluche, sunt la modă" (GI, 1882, nr. 2, p. 6).

Modelul uman, *manechinul*, concept cunoscut nouă astăzi ca profesie în prezentarea modei, nu a fost prezent în lexicul din publicistica secolului, deoarece activitatea respectivă, inițiată de creatorul de modă Ch. F. Worth, începuse în Franța la sfârşitul secolului al XIX-lea.

3. Definițiile de mai sus nu includ sensul de *croială*, sinonim cu *fason*, utilizat în lexicul modei vestimentare feminine pe tot parcursul perioadei vizate atât în texte publicitare, cât şi în noutățile de specialitate:

„Cămăşi elegante după noul *model*" („Timpul", 1856, nr. 36, p. 4);

„întinderea stofei pe bust îi dă *modelul*" (BF, 1890, p. 14).

Expresiile *modelul din urmă*, calc frazeologic parțial imperfect, după fr. *dernier modèle*, şi calcul frazeologic parțial imperfect *model nou*, după fr. *nouveau modèle*.

Modistă (< fr. *modiste*). Împrumutul face parte din familia de cuvinte aparținând cuvântului *modă*, prezent în LRV.

Definiția circulară a lui Negulici îl glosează astfel: „care ține de mode". Protopopescu şi Costinescu explică termenul prin diferența specifică „face şi vinde lucruri de modă". DU îl parafrazează sinonimic „vânzătoare de mode". Stănceanu adaugă un alt sinonim neologic definiției lui Şăineanu, „fabricantă". În DLR, definiția este completată cu informații enciclopedice: „Femeie care confecționează sau vinde pălării de damă, accesorii şi flori artificiale folosite ca podoabă".

„Primele *modiste* din Paris mă întreabă, doamnelor, de sunteți tot decise a nu adopta capellele (pălării) de tul, de blonde" (AF, 1863, nr. 18, p. 233).

Termenul s-a determinologizat, primind conotații depreciative, ca în exemplul:

„*Modistele* vând amorul cu cotul ca panglicele...” („Satyrul”, 1866, nr. 6, p. 3).

Mondenă (< fr. *mondaine*). Împrumutul *mondenă*, *-e*, s.f., împrumut din franceză, este un substantiv care oferă un tablou semantic interesant. Se distinge accepția de „doamnă care frecventează înalta societate” (Stănceanu); „Care aparține înaltei societăți, care ține de viața de lux și de petreceri a acestei societăți; care reflectă sau privește o astfel de viață”. Această valoare se metaforizează în satirele din gazete, desemnând o persoană care urmează linia modei, ceea ce s-ar numi astăzi o „victimă a modei” (DLR).

„În primăvară, cu un boa de blană și un manșon la fel, veți fi cât se poate de distins îmbrăcate astfel, mai cu seamă că moda acum s-a pronunțat definitiv pentru aceste costume. Rochiile care măturau strada nu se mai poartă, toate *mondenele* au renunțat la trene pentru rochiile de plimbare” (MI, 1901, p. 10).

Necesar (< fr. *nécessaire*). Termenul *necesar*, *-e*, s.n., şi var. pl. *necesarii*, se îmbogăţeşte cu o nouă valoare şi se păstrează în lexicul specializat de modă feminină cu forma franceză *nécéssaire*, mai rar cu varianta adaptată. Împrumutul adaptat calchiază semantic termenul francez, desemnând un accesoriu de modă feminină, sinonim cu geantă mică în care se ţin câteva lucruri de toaletă. Prima definiţie a substantivului aparţine lui Protopopescu: „Cutie cu diferite lucruri trebuincioase" Apoi, îl găsim la Şăineanu: „cutie sau lădiţă pentru lucruri necesare: *un necesar de piele* (după fr. *nécessaire*)".

Împrumutul circula de ceva vreme, cum demonstrează exemplul: „*necesarii* de voiaj" („Seculul", 1856, nr. 79, p. 4).

La începutul secolului următor, în uz este cuvântul *geantă*:

„gentuţele de mână tind a dispare" („Moda", 1905, nr. 29, p. 1).

Neglijeu (< fr. *négligé*). Preluat atât cu sensul propriu, cât şi cu cel figurat, adaptat prin epiteză, *neglijeu*, *-uri*, s.n., cu varianta feminină, mai rară, *neglijea* (Stamati), sau de xenism, *négligé*, lexemul desemnează o „îmbrăcăminte comodă, cochetă, de casă, purtată „dimineaţa" (Stamati).

Lexicografia defineşte, de regulă, obiectul subordonat hiperonimului *îmbrăcăminte, strai* sau, prin restrângere, *rochie de casă* „pe care o poartă femeile dimineaţa" (DLR).

DLR îl marchează „învechit", alături de sinonimul *matineu*. Îl atestă prin traducere şi Pontbriant, apoi Stamati, cu forma *neglijea*, prin asemănare cu lexeme adaptate din greacă (*malotea*, *fermenea* etc.): „Neglijea (Îmbrăcăminte, straie de dimineaţă)".

Stamati şi Stănceanu nu specifică explicit marca diastratică şi îl definesc astfel: „Négligé. Îmbrăcămintea unei persoane care nu şi-a făcut încă toaleta", indicând un veşmânt de ţinută lejeră purtat în orice moment al zilei, nu numai dimineaţa, accentul fiind pus pe neorânduială. Sensul figurat poartă conotaţia de snobism, dar şi de „impudoare", ca în exemplul: „Pardon că ne-aţi găsit astfel, într-atâta *négligé*" (Faca, p. 33). Sensul nu apare atestat în LRV.

Exemple:

„au adoptat pentru zi, pentru seară, pentru gallă şi pentru *négligé*" (AF, 1863, nr. 2, p. 14);

„părul nefrizat, bonnetul de *négligé* de batistă şi muselină" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 381);

„*Neglijeu* japonez de flanelă, cu guler mare ornat cu o bandă, încheiat cu un şu mare de panglică" („Moda", 1906, nr. 7, p. 11).

Nod (< fr. *noed*). *Nod*, *-uri*, s.n., defineşte un accesoriu din material textil, sinonim cu *fundă,* un obiect ornamental cu anumită formă când este confecționat într-un anumit stil în moda de proveniență franceză, ca în exemplul: „corsaj cu pliuri mari în față şi *noduri* Louis XVI" (MI, 1903, p. 26).

„proprie legătură în formă de glob care se face din lucruri flexibile ce se pot pot înfăşura" (Laurian şi Massim). În DLR, este definit ca „loc unde se leagă două fire, fâşii de pânză, sfori, p. anal. lat. nodus".

„*nodul* unei cordele" (AR, 1839, nr. 68);

„*nod*" (AF, 1863, p. 234);

„*noduri* de catifea" (MI, 1898, p. 171);

„bolero scurt, ornat ca şi marginea jupei cu *noduri* Louis XV" („Moda", 1906, nr. 11, p. 8).

„[panglicile], nimicurile toaletei, cu *noduri*, ca aripi lungi cu capete fâlfâinde" (MNI, 1907, p. 79).

Nod.

O

Obinzeá (< sb. *Obveza*). *Obinzea, -éle*, s. f., este un regionalism utilizat în Transilvania, cf. DEX, DLR, cu sensul de „cusătură decorativă pe gulerul cămăşilor ţărăneşti. – Var. *obi(e)nz(e)ală.* Sb. *obveza* „legătură", cf. sb. *vez* „brodat", *veza* „ligă; aliaj", *obzevati* „a lega". Var. este reconstituită după pl." (DEX '09). Scriban îl defineşte ca „Guler brodat la iĭe", slavism. Utilizarea termenului indică zona din care provine autoarea cronicilor din „Gazeta ilustrată", deoarece acesta nu face parte din limbajul vestimentar modern. Exemple:

„Clinul, gulerul de matroz şi *obinzelele* se pot lucra din materia de *bordură*" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„gulerul sur...asemenea cu *obinzelile* de la mâneci" (GI, 1882, nr. 3, p. 1).

Un exemplu de derivare regresivă morfologică cu formarea singularului din plural, ca şi în cazul substantivelor *bretea, cordea, sanda.*

Regionalism deja arhaizat la vremea împrumuturilor din franceză.

Osentragi (< germ. *Hosenträger*). Substantivul *osentragi*, plurale tantum, calc parţial, după compusul german *Hosenträger*, *tragi*, ind. prez., pers. a II-a sg. de la vb. *a trage*, parte împrumut (Hosen), fiind o formă deformată de etimologie populară.

Cuvânt pătruns prin bilingvism social, substantivul a circulat paralel cu termenul de etimologie franceză *bretea.*

Stamati îl traduce şi defineşte sinonimic prin pluralul arhaic de origine rusă utilizat în Moldova *pachesce* (*pateşcă, -i*, din rus. podteajki, cf. Scriban).

O altă variantă a germanismului este *cozondroc/cozondroacă/cozondroci*, apărută în unele ziare, mai ales în Transilvania (cf. Scriban).

În a doua jumătate a secolului, apare în rubricile de publicitate din periodice ca glosă sinonimică pentru împrumutul ulterior „bretelle", neologism francez care îl va şi înlocui:

„Bretelle igienice (*osentragi*), batiste de bombac, aţă şi mătase" („Timpul", 1877, nr. 1, p. 6).

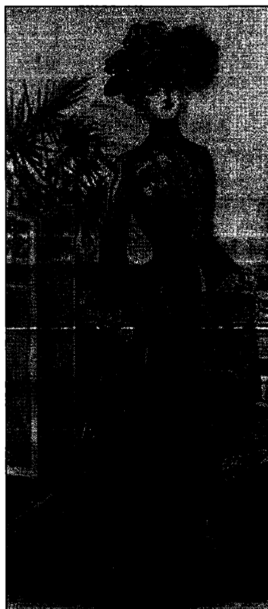
Pagodă (< fr. *pagode*). *Pagodă*, *-e*, s.f., este un împrumut cu sens specializat, provenit din franceză, echivalând fr. *pagode*, utilizat ca determinant al regentului *mânecă* sau eliptic.

Termenul este neatestat de LRV.

În VVF, termenul semnifică un stil, „tip de mânecă ce se lărgeşte în formă de pagodă": „[mânecă evazată la încheietură]" (*Lexis*); „o evazare *à la chinoise*, la modă în anii '50–'60", sau « manche large, tombante, évasée à la chinoise » (Boiste) (cf. TLFi) [mânecă largă, care cade, evazată à la chinoise].

Se foloseşte cu predilecţie la sfârşitul secolului, când acest stil de mânecă era la modă:

„Mânecă *pagod* ornată cu galoane şi terminată cu un parement de velur verde" (MI, 1901, nr. 1, p. 10);

Pagodă (mânecă).

„mânecă *pagodă* cu un mic poignet” (MI, 1902, p. 67);

„mânecile *pagode*” (MI, 1903, p. 98);

„Matineu drept cu mânecă *pagod*” („Moda”, 1905, nr. 7, p. 4).

Varianta *pagod* reprezintă grafia fonetică a lexemului francez, accentuând conotațiile de snobism ale unității lexicale.

Paillason (< fr. *paillason*). Xenism metonimic din limba franceză, efemeridă atestată numai cu formă de singular, *paillason* desemnează un tip de pălărie de pai formată din „[trese de paie lucioase, naturale pe fond mat sau invers]” (*Lexis*).

Are frecvență foarte rară, apărând mai ales la începutul secolului al XX-lea atât cu regent, cât şi eliptic:

„*Paillason* yedda crem cu roze şi draperii de tul alb” (MI, 1901, nr. 14, p. 114);

„Pălărie *paillasson* foarte plată” (MI, 1902, p. 250-1);

„pălărie *paillasson* mousquetaire” (MI, 1902, p. 251).

Această unitate nu s-a fixat în română, fiind concurată şi înlăturată de sintagma generică: *pălărie de pai.*

Paietă (< fr. *paillette*). *Paietă, -e*, s.f., reprezintă un împrumut din limba franceză, grafiat conform normelor fonetice din limba română, având etimon comun cu substantivul *paillason.*

În română, s-a fixat (cfr. DLR) cu sensul de: „(mai ales la plural) mică piesă rotundă, sticlă subțire, celofan etc. (cu o gaură la mijloc) care se coase sau se lipeşte pe haine, pe stofe etc., obținându-se prin aceasta un anumit efect de strălucire, care înfrumusețează obiectul, în special la lumina de seară”.

Relativ frecvent în descrierea ornamentației vestimentare şi în rubrica publicitară:

„Articole de modă precum: flori, pene, mouselinuri, malinuri, agrafe, voilete, leton, *payete*, cravate etc.” („Depeşa”, 1901, an I, nr. 104, p. 3);

„*Paietele*, de asemenea, se potrivesc foarte bine pentru toaletele ampir” „benzi de *paiete*” („Moda”, 1906, nr. 9, p. 2).

Foarte frecvent în uz este adjectivul *paietat*:

„capotă *paietată*” (MI, 1898, 10 ian.);

„Rochie de serată de crep liberty alb *paietată* şi dreaptă” (MI, 1901, nr. 8, p. 59).

Paladă (< fr., sp. *palada*). Termenul *paladă*, împrumutat probabil din spaniolă prin intermediul limbii franceze, se situează printre împrumuturile efemere, cuvânt neînregistrat în lexicografia românească.

Referent la modă înainte de 1863, dată după care unitatea lexicală nu mai apare în discursul publicistic, semn că s-a retras din uz în vocabularul pasiv al modei.

Semnificaţia lexemului se regăseşte în hiperonimul bine conturat conceptual, şi anume, *pelerină*, oferit de C. de Dunca în glosa explicativă. Nu aflăm însă nici în dicţionarele străine diferenţe specifice care să particularizeze acest concept:

„O asemenea garnitură, cu gust aranjată şi când rochia e acompaniată de o şarpă, d'o *palladă* (*un fel de pelerină mai jos de talie*), cu şalul sau algeriana la fel, devine o toaletă de supremă distincţie" (AF, 1863, mai–iunie, p. 68). Necesitatea explicaţiei indică, de asemenea, o slabă cunoaştere a referentului, a împrumutului şi a sensului de către cititori. Efemeridă.

Palatină (< fr., germ. *palatine*). Termenul *palatină*, *-e*, s.f., reprezintă un eponim împrumutat din germană prin intermediar francez. Semnifică o piesă de blană sau un ornament [de blană] la gât sau pe umăr, purtată pentru prima oară în 1680 de prinţesa palatină Anne de Gonzague (1616–1684), fiica lui Carol I, duce de Mantua, soţia lui Édouard de Bavière, conte palatin.

Palatină.

Termenul intră în terminologia VVF cu sens specializat, fiind definit în dicţionarele lui Pontbriant, Costinescu şi în DLR. Pontbriant îl atestă, amintind etimologia germană, iar Costinescu îl defineşte substanţial prin parafraza: „blană sau ornament de blană ce pun femeile la gât sau pe umăr".

„Etolă sau pelerină femeiască scurtă de blană, care se poartă la gât şi pe umeri" (DLR).

Palatina este definită de Costinescu prin materialul din care se confecţionează, *blana*, sau prin hiperonimul *ornament*. Diferenţele specifice aduc suficientă informaţie suplimentară genului proxim pentru a delimita domeniul şi utilitatea: „de damă" sau „femeiască", „de purtat pe umeri sau la gât".

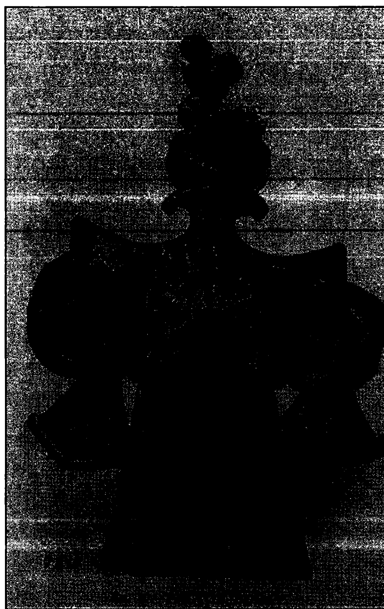
Neologismul are ocurențe rare, poate şi din motivul că referința este pretențioasă, destinată unor evenimente speciale.

Termenul apare în revistele de la finele secolului:

„*palatină*” (MI, 1897, p. 27).

Palton (< fr. *paletot*). Împrumutul *palton*, *-oane*, s.n., grafiat uneori etimologic în textele de modă, după fr. *paletot*, pe care limba franceză îl datorează termenului englez medieval *paltok* (TLFi).

Costinescu oferă două sinonime ale acestui substantiv: *redingotă, surtuc*: „Un fel de redingotă sau de surtuc prea în uz acum” (Costinescu). Definiția sa încadrează termenul într-o categorie vestimentară fără a particulariza referentul, în schimb oferă informația că în anii '70 este la modă. Pentru Şăineanu, cuvântul semnifică un „tip de vestimentație bărbătească”, iar Damé atestă termenul fără altă specificare.

Palton.

Cuvântul apare în poezii umoristice: „*Paltoane*, mantile, şaluri şi voale” (BC, 1857, Br. 7) şi în periodice, în foiletoane înainte de cronicile de modă:

„Îmbrăcăminte englezească; „partea superioară era coperită de un fel de *palton* de mătase albastră” („Seculul”, 1860, an II, nr. 14).

Termenul a denumit, ca şi sensul prim din franceză:

„o haină scurtă, cu nasturi în față şi buzunare placate, pusă peste celelalte”, *Lexis*, după cum aflăm din:

„*Paletouri* scurte... de breitschwantz” (MI, 1901, nr. 48, p. 378).

Aceeaşi valoare înregistrează şi diminutivul *paltonaş* din glosa sinonimică următoare:

„Rochiile de fulard cu mari rotonde, la fel sunt de preferat eternelor rochii de alpaga cu saute-en-barque (*paltonaşe*)” (AF, 1863, nr. 8, p. 96).

Haină lungă, conform exemplelor:

„Acest *paletot* nu e decât o a doua rochie acoperind pe cea dintâi, largă, lungă, de lino sau taftă glisată cu flori pictate şi panglici” (MI, 1901, nr. 28, p. 218);

„Palton larg de postav satin *dublat* cu mătase deschisă, guler de skungs” (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

„Haină de iarnă făcută din stofă groasă, căptuşită, care se poartă peste celelalte obiecte de îmbrăcăminte” (DLR). De exemplu:

„*Paleto* de blană, formă „cloche” cu guler mare putând să se lase jos după voie”, („Moda”, 1905, nr. 5, p. 6).

Ambele sensuri se referă la vocabularul modei feminine româneşti şi sunt fixate definitiv. Metalimbajul e foarte general, dar face trimitere către noţiuni deja cunoscute: *redingotă, surtuc,* fără specificarea mărcii diastratice.

Apare în compuse şi sintagme ca: *paletot-bluză* („Moda”, nr. 5, p. 4), *palton-sac, palton girondin, palton saute-en-barque, palton drept* etc.

Pan (< fr. *pan*). *Pan, -uri,* s.n., reprezintă un termen neatestat de LRV, care desemnează: « Partie tombante et flottante d’un vêtement » (*Lexis*) [parte care cade, care atârnă liber de un veşmânt], de obicei în faţă şi/sau spate, pe lungime.

Pan.

În exemplul nostru, *pan*-ul se află în prelungirea nodurilor care decorează o tocă:

„Tocă drapată de velur miroir, bleu-pal, mărginită cu dantelă şi ornată cu noduri de velur cu *panuri* lungi" (MI, 1903, p. 10).

Pană (lat. *pinna*). Cuvântul moştenit din latină *pană, -e*, s.f., preexistent perioadei în studiu, echivalează substantivul francez *plume*, având sensul particular de obiect decorativ amplasat, de regulă, pe pălării. În câmpul semantic al modei feminine, termenul este supraordonat de hiperonimul *accesoriu* şi subordonează elementul paratactic restrictiv utilizat eliptic, precum: *amazo[a]nă, egretă, marabu, paradis* etc., în aceste contexte regentul *pană* fiind subînţeles.

Iată câteva exemple:

„peste toate, fâlfâie *pana* în voia vânturilor" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 4, p. 38);

„*pene* de struţ" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„*Pană* mare, *amazoană,* încolăcită imprejur" (MI, 1897, nr. 4, p. 1);

„două *pene* egretă albă" (MI, 1898, nr. 4, p. 147);

„*pene* negre Prince de Galles" (MI, 1898, nr. 8, p. 180) şi eliptic:

„*pene* drepte (couteaux), albe, noduri de catifea" (MI, 1898, p. 185).

Subînţeles în:

„[pălărie] cu două superbe *amazoane* negre" (MI, 1902, nr. 38, p. 298);

„pe calotă, o [pană] *egretă* albă" (MI, 1898, nr. 2, p. 2);

„subt umbra deselor [pene] *marabouts* ale unei tinere" (AR, 1839, p. 337);

„Chou de satin şi [pană] *paradis* negru" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);

Şi substantivul colectiv: „egrete lucitoare, *panaşe*" („Moda", 1906, nr. 28, p. 1).

Moda penelor la pălărie s-a bucurat de vogă pe tot parcursul secolului, cu intermitenţele impuse de modă.

Panglică (< magh. *pántlika*). Considerat de etimologie maghiară, *panglică, -i*, s.f., cu varianta *pandlică,* are sensul generic de bandă din material textil. Referentul are atât rol funcţional, cât şi decorativ. Termenul coexistă cu sinonime, ca: *galon, şiret, bandă* etc.

Şăineanu îi acordă o etimologie sârbă, definindu-l astfel: „1. ţesătură îngustă şi subţire de mătase, fir, lână; 2. bantă de încins fruntea; decoraţiune".

Cuvântul apare în poezii umoristice: „În *panglice* multi colori" (CIP, 1858);

„[capelele] garnite cu *panglice* negre şI numai cu o ruşă sau două" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„Capellele de mare doliu sunt de crep, cu ruşe în lăuntru, bridele (*pandlice* de legat) din stoffă" (AF, 1863, nr. 10, p. 119).

„acele rochii netărâibile, de greutatea atlasului, bysonului, *panglicelor*, frangelor, ruşelor ce, amestecate la un loc, le adornă" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 381);

„Pălăria cea mai nouă pentru saisonul de toamnă, forma se numeşte Girondin, păreţii sunt orizontali, spre înfrumuseţare servesc două *pantlici* de catifea împrejurul fundului şi un tuff de pene de struţ" (GI, 1882, nr. 1, p 1);

„epoleta compusă dintr-o singură *panglică*" (MI, 1903, an VII, nr. 3, p. 18).

Panier (< fr. *panier*). Termenul *panier*, *-uri*, s.n., cu varianta *panieu*, este definit astfel: „Panier. 1. Jupon cu balene care serveşte pentru a ţine fusta înfoiată pe şolduri; p. ext. Rochie cu un astfel de jupon" (DLR). De remarcat că această piesă de costum lărgeşte părţile taliei, de fiecare parte a jupei sau rochiei mai târziu prin bufante, iar termenul este atestat în moda feminină franceză încă din 1720 (TLFi). În Franţa, a primit diverse denumiri: „*gourgandine*, le *boute-en-train*, le *tâtez-y*, la *culbute*, les *bêtises*, le *laisse-tout-faire* et les *mensonges de Paris*, la *gondole*, les *cadets*, les *bourrelets*, les *fourrés*" (http://www.france-pittoresque.com/spip.php?article3334).

În vogă între 1872–1879, lexemul este în uz până la sfârşitul veacului, rămânând o piesă-reper în istoria costumului feminin:

„*panieurile* au cam căzut" (PR, 1879, p. 110).

Alte exemple din publicistică:

„la trupul în formă de *panier* sunt făcute din materie netedă numai partea dinainte, gulerul şi altiţele" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„*paniers* en côteline" (JM, 1882, nr. 4, p. 16);

„*Panier* îşi păstrează renumele sub formă de cute ridicate pe şold" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 2).

Panieu.

„*panieuri* bufante" (MI, 1898, 31 ian.).

Panou (< fr. *panneau*). Termenul *panou*, *-uri*, s.n., neatestat în VVF, adaptat prin epiteză, desemnează o [bucată de stofă intercalată pentru a lărgi un veşmânt sau în scop decorativ], « morceau de tissu intercalé dans un vêtement pour s'élargir ou en constituer l'ornement » (*Lexis*).

Frecvent la începutul secolului al XX-lea în discursul publicistic:

„Alte rochii erau formate din *panouri* de muselină şi dantele" (MI, 1902, 5 ian., p. 10);

„bolero tăiat în *panouri*" (MI, 1902, p. 227);

„fustele sunt făcute din *panouri* strâmte" (MI, 1902, nr. 12, p. 89);

„jupe cu *panouri* în cerculețe" (MI, 1902, nr. 10, p. 74).

Panou.

„jupă formând *panouri*" („Moda", 1905, nr. 9, p. 1).

Pantalon (< fr., it., ngr. *pantalon*). Cuvântul *pantalon*, *-i*, s.m., este un împrumut anterior perioadei cercetate, pătruns în vestimentația masculină unde este atestat la 1825 în lucrarea lui D. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele* (DLR). Lexicografii români consideră substantivul un plurale tantum (Stamati, Barcianu, Tiktin, Costinescu, Laurian şi Massim). *Dicționarul* Laurian şi Massim propune o definire enciclopedică a termenului, prezentându-l ca pe un eponim, de la numele Sfântului Pantaleone (Pantelimon) sau de la bufonul din teatrul italian, *commedia dell'arte*. „Numele sântului Pantelemone, apoi numele ordinar al bufonului în teatrul italian care se prezintă îmbrăcat în liciari largi; de aici numele liciarilor largi, pantaloni" (Laurian şi Massim). Costinescu îl defineşte sinonimic cu termenul *nădragi* din maghiară. DU conține o definiție substanțială referitoare la moda masculină.

În publicistică, cu sensul din moda feminină, este atestat pentru prima dată într-un articol din ziarul „Ilustrațiunea", (1860, nr. 4, p. 38), în care se comentează ironic, în articolul intitulat *Riflewomen (sau Batalioanele feminine din Anglia)*, adoptarea de către „o societate de dame angle" a „pantalonul[ui] până la genuche [care] este zuab, de aici însă până jos strânge pulpa şi o desină ca un tricot", descriere însoțită de o fotografie. Se adaugă „Suntem curioşi să vedem dacă costumul acesta va trece la modă". În moda feminină, nu a trecut aşa uşor, dar termenul a fost deja introdus în română încă de la apariția referentului în Anglia.

LRV nu atestă extensiunea în VVF.

Pantalonul a constituit, până în 1860, un articol feminin de modă purtat sub veşminte, ca piesă de lenjerie: „în climele calde, [femeia] poartă *pantaloni* foarte largi în care circulă aerul în voie; pe când în climele friguroase, femeile poartă o fustă strâmtă şi închisă jos (caravani)" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 4, p. 38).

Sub titlul *Rufe pentru dame*, din „Timpul", (1876, 20 nov., p. 4) găsim: „*pantalon* pentru dame en garniture".

„*Pantaloni* strâmpți numai până la genunchi" (GI, 1882, nr. 1, p. 2);

„Pe dedesubt, un fel de *pantaloni* de mătase neagră" (MI, 1897, p. 12);

„*pantalon* elegant pt o femeie" (MI, 1899, nr. 5, p. 43);

„costum de baie pentru doamnne. Mâneci scurte, guler marinar cu plastron mobil şi *pantalon* separat" (MN, 1904, nr. 13, p. 4);

„*pantalonii* sunt scurți şi largi. Se prind de agrafele corsetului" (MI, 1902, p. 42).

Mentalitățile au împiedicat femeile din România să adopte pantalonul odată cu cele din Occidentul european. La sfârşitul secolului al XIX-lea, începe să fie tolerat în sport (la schi, patinaj etc.).

Pantaloni.

Termenul apare în compuse şi cu determinanţi, de pildă: *pantalon-jupon, pantalon fantezie, pantalon zuab*, „*Jupă pantalon* pentru cicliste" (MI, 1900, nr. 16, p. 127).

etc.

Pantof (< germ. *Pantoffel*). Împrumutul considerat de origine germană *pantof, -i*, s.m., este îmbogăţit cu sensul din moda feminină, ca echivalent al fr. *soulier*.

Termenul este prezent în dicţionarul lui Vaillant, fiind deja bine stabilit împreună cu derivate ca *pantofar, pantofărie*. Atestat în literatură în *Comodia*

vremei a lui C. Faca, la personajul Cucoana Catinca: „Îţi spui că cocoana Zinca, să mă ierte Dumnezeu!/ Ştie din limba nemţească cât ştie *pantoful* meu!"

Laurian şi Massim îl definesc cu sensul pe care-l atribuim astăzi termenului *papuc/i*: „Pantof,-i, it. pantofola, fr. pantouffle, calciamente cari nu acoperă tot piciorul şi se uză mai mult în casă" (Laurian şi Massim).

Forma este întâlnită în publicistică:

„De la mine o rochiţă/Şi *pantofi* de bocănit" (CIP, 1862);

„Mă duc să' iau o rochie de mătase....; să expui şi *pantofii* cusuţi ai soacrei mele" (AF, 1863, nr. 2, p. 12);

„*pantofa* rusească din piele roşie, garnisită cu pene de lebădă sau cu o blană deschisă de vulpe" („Anuarul Artelor", Iaşi, 1886, nr. 1, 1 ianuar);

„*pantofa* Teodora este cu totul brodată cu fir de aur" („Anuarul Artelor", Iaşi, 1886, nr. 1, 1 ianuar);

„pantofi de piele de căprioară (MI, 1900, p. 184).

Termenul desemnează, ca şi în prezent, încălţăminte care acoperă laba piciorului până la gleznă.

Îl întâlnim în sintagme, precum *pantofi de ietac*, calc frazeologic imperfect după fr. *chaussures d'interieur*. De altfel, lexemul francez *pantoufles*, cu sens identic, *pantofi de casă/papuci*, poate fi la baza transferului semantic prin apropiere etimologică de cuvântul *pantof*, în exemplul:

„*Pantofi* de ietac, pentru domni şi doamne prea eleganţi" („Perdaful", 1881, nr. 29, p. 8).

Termenul s-a impus, după ce a fost utilizat paralel cu efemerul de origine italiană *scarpe*, pantofi uşori de damă:

„*scarpe*, în loc de potcoave de cai" (AR, 1841, nr. 73, p. 293).

Paradis (< fr. *paradis*, lat. *paradisus*). Catahreză împrumutată din franceză, lexemul *paradis* este un atribut ale regentului *pană*.

Accepţia din moda feminină nu este definită în dicţionarele româneşti, la origine fiind o sinecdocă de la denumirea păsării cu acest nume, ale cărei pene spectaculoase, frumos colorate, erau utilizate în epocă pentru decorarea pălăriilor.

Consemnarea acestui termen se găseşte în revistele de specialitate de la începutul secolului al XX-lea, cel mai adesea folosit eliptic de regent:

„o aripă *paradis*" (MI, 1900, p. 193).

„*Paradis* neagră" (MI, 1900, nr. 50, p. 398).

„Chou de satin şi *paradis* negru" (MI, 1903, nr. 1, p. 3).

„torsade din panglică, *paradise*" („Moda", 1905, nr. 6, p. 2).

Paradis (pană).

Pardesiu (< fr. *pardessus*). Neologismul *pardesiu*, *-uri*, s.n., împrumut din franceză, a păstrat grafia etimologică până în perioada interbelică, deşi utilizată sporadic.

Costinescu îl defineşte prin locuţiunea care stă la baza formării acestui compus sudat francez, apoi descrie obiectul prin analogie: „un fel de redingotă ce pun bărbaţii sau femeile pe deasupra altor haine". Definiţia din DU este şi ea ambiguă, putând coincide cu cea pentru palton etc.: „Haină lungă pusă peste celelalte". Stănceanu face câteva precizări importante, printre care semul distinctiv de urbanitate: „haină ce o poartă un orăşean pe deasupra celorlalte haine în sezonul de primăvară şi toamnă", indicând astfel un material mai subţire decât al paltonului, cum se specifică în DLR: „Obiect de îmbrăcăminte, mai subţire decât paltonul, care se poartă peste îmbrăcămintea obişnuită, de obicei primăvara şi toamna".

Îl întâlnim încă din 1863, cu sensul generic de piesă de purtat pe deasupra celorlalte:

„Ca *pardessus*, şalurile, rotondele şi algerienele de yac (dantelă de lână albă sau neagră) conservă încă tot prestigiul lor" (AF, 1863, nr. 8, p. 96);

„ca *pardessus*, casaquine pe talie însă puţin mai largi, scurte până la genunchi, de lână sau de byson negru" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„am ieşit numai cu *pardesiul*" („Bobârnacul", 1878, nr. 19, p. 3);
„*pardesiuri*" („Timpul", 1877, nr. 59, p. 3).
Şi cu determinanţi, precum:
„*pardesiu* dublu" („Timpul", 1878, nr. 249);
„*pardesiu* de catchman" (MI, 1898, 1 sept.).
Sinonim cu *cazachină, manta, mantel, manteletă.*

Parement (< fr. *parement*). Lexemul *parement*, *-e*, s.n., se înscrie printre franţuzismele efemere, însemnând podoabă în general, în moda românească însă face referire în special la mâneci (prin stofa cu aspect decorativ), în franceză provenind din lat. *paramentum* („costum sacerdotal în latina medievală", TLFi).

În exemplul nostru, termenul este folosit cu sensul extins de: „Étoffe riche ou voyante qui ornait autrefois le bas des manches" (TLFi) [stofă bogată sau expusă ostentativ care decora odinioară manşetele mânecilor], sens care se menţine în română în exemplele următoare:

Parement (la mânecă).

„Înaltă manşetă acoperită cu un *parement* Louis XV ornat cu butoane" (MI, 1903, nr. 5, p. 2);

„Mânecă foarte largă, ornată cu un *parement* de catifea surmontat de tigheluri” (MI, 1903, nr. 1, p. 3);

„*parementul* mânecilor” (MN, 1904, p. 7, nr. 4);

„sub un *parement* muschetar sau într-un poignet” (MN, 1904, nr. 4, p. 2);

„Mânecă largă pe un *parement* de mătase” (MI, 1906, nr. 1, p. 4).

Parură (< fr. *parure*). *Parură, -i,* s.f., este un împrumut specializat, de etimologie franceză, asimilat în română ca: 1. „podoabă, găteală” (Stănceanu; Negulici); „Podoabă, găteală. Spec. (astăzi mai ales) podoabă din lămâiță și beteală pe care o pun miresele pe cap” (DLR). De ex.:

„în astă *parură* de dentellă domină albul” (AF, 1863, nr. 2, p. 15);

„E una din cele mai frumoase *paruri*” (MI, 1902, nr. 1, 5 ian.).

2. „Conciură, coifură, ceea ce servă a orna capul” (Negulici); „coafură” (Costinescu). Faptul că Negulici îl asociază cu *conciura* arată specializarea termenului ca podoabă pentru cap încă dinainte de mijlocul secolului.

„Mare asortiment de piepteni și perii, *paruri* pentru dame” („Perdaful”, 1881, nr. 18, p. 7);

3. „Ornament, ceea ce servă a împodobi” (Protopopescu), sinonim cu bijuterie, după cum reiese din exemplele:

„Principesa iubește sculele și se crede că va pune o frumoasă *parură* de corail roză ce a cumpărat la Paris” (AF, 1864, p. 363).

Pasă (< fr. *passe*). Împrumutul *pasă, -e,* s.f., nu este atestat în LRV, deși se află în discursul publicistic din 1864 în varianta *pass,* de exemplu:

„*Passul* (dinaintea) e unit, flori sau pene se pun numai pe vârful calottei” (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Termen specializat în VVF, neologismul *pasă* desemnează, ca și în franceză: « [P. oppos. à la calotte à laquelle il est ajusté] Bord d'un chapeau de femme » „[prin opoziție cu calota, la care se ajustează] Borul unei pălării de damă” (TLFi).

Se menține în uz pe parcursul întregii perioade cercetate:

„*Passa* plisată e drapată de satin ciel, formând colți” (MI, 1901, nr. 1, p. 2);

„între *pasă* și calotă, o eșarpă de tul chantilly brodat și formând un chou în stânga și în spate” (MI, 1902, p. 10);

„*pasă* largă grațios ondulată” (MI, 1902, p. 194);

„tocă albă compusă dintr-un platou de *pase* suprapuse” (MI, 1902, p. 43);

„Pălărie de catifea neagră cu panglice sub *pasă*” (MI, 1903, p. 10).

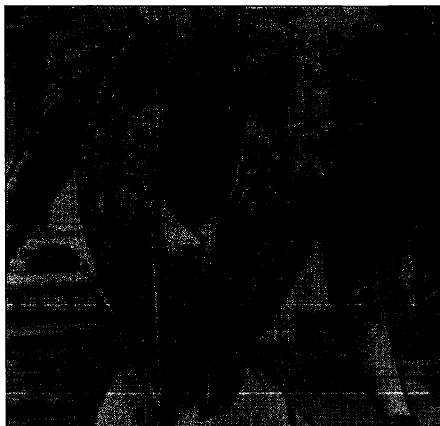
În „Amicul Familiei”, autoarea adaugă o explicație în paranteză prin substantivul *dinaintea,* cuvânt românesc binecunoscut semantic (vezi **Dinainte**).

Pasmant (< fr. *passement*). Împrumutul *pasmant, -e,* s.n., a avut varianta grafiată etimologic: *passement,* dar a fost asimilat după normele fonetice ale limbii

române. S-a aflat în concurență cu turcismul *ceapraz*, după cum este definit sinonimic în DU, care însă nu se folosește în lexicul modei feminine.

Costinescu înregistrează etimonul *pasmant* cu definiția: „arta de a fabrica *pasmente*, galoane, bandglice".

Prezent în publicistică mai târziu decât termenul generic colectiv din aceeași familie de cuvinte:

Pasmanterie.

„Desemnuri în *passement,* cordoane şi ciucuri de jenilie compun garnitura” („Necesarul”, 1884, nr. 5, 29 ian.).

Substantivul colectiv *pasmanterie* este atestat încă din 1863:

„*Passemanteria* are voga zilei” (AF, 1863, p. 162).

Echivalat cu sinonimul *ceaprazărie* de Şăineanu.

DLR defineşte *pasmanterie* ca termen polisemic, marcându-l „cu sens colectiv”.

S-a fixat în limba română, fiind frecvent în uz toată perioada de care ne ocupăm:

„Fiindcă plastronul se încheie, e uşor de confecţionat: se coase pe căptuşală, pe revere se poate pune mătase până la *pasmanterie*” (MI, 1901, p. 7).

„Corsaj bluzat deschis pe un plastron alb, reţinut prin motive de *pasmanterie* neagră” (MI, 1903, p. 10).

Paspoal (< fr. *passepoil*). Singurul dicţionar din epocă ce defineşte termenul cu etimologie franceză *paspoal, -uri,* s.n., este DU: „Şiret sau fâşie îngustă de stofe, de mătase sau de bumbac aplicată ca garnitură la rochii sau la haine, de obicei de-a lungul unei cusături, la marginea buzunarelor, la gulere etc” (DU).

Deoarece temenul ajunge să fie asimilat, DLR reia şi actualizează definiţia, prin adăugarea unor materiale specifice secolului al XX-lea: „Bandă, de obicei din piele sau din material plastic, fixată la unele feţe de pantofi sau la diferite obiecte de marochinărie pentru a le întări marginile sau pentru a ascunde unele cusături şi a crea efect decorativ” (DLR). TLFi consemnează: „[Bandă dreaptă de ţesătură sau din alt material pentru a mărgini veşmintele, ca să formeze o garnitură în relief]”.

Publicistica îl consemnează în textele de specialitate, de exemplu:

„acea garnitură e o cordea, o ruşă, o passemanterie sau mai adessă un *passepoil* (*vipişcă)*” (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 383). Aici este oferit ca sinonim termenul *vipuşcă,* cu varianta *vipişcă.*

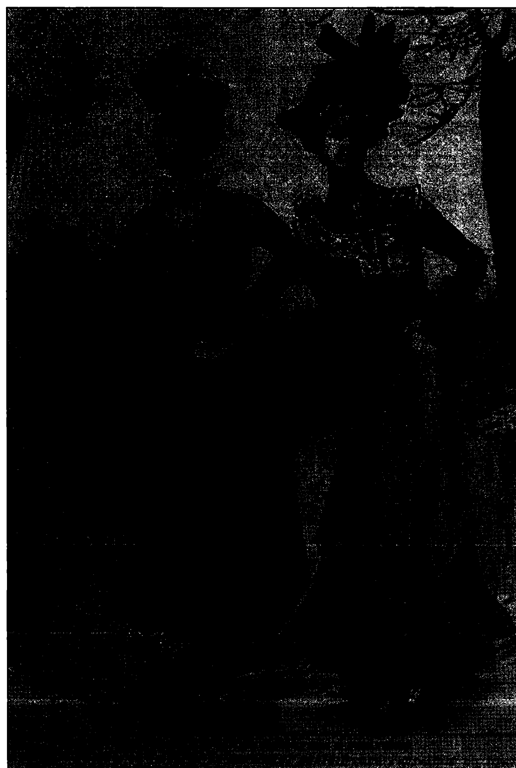
„Ele [ruchele] constă din panglici de 2–3 cm de late, din brocat persic sau turcesc preste care se iveşte un *passepoil* de catifea roşie” („Gazeta ilustrată”, 1883, p. 14).

„Pe fondul astfel preparat coasem laseta sau *paşpoilul* cu puncte înaintea acului, întrebuinţând aţă foarte subţire” (MI, 1898, 10 oct.).

Grafia este etimologică la început, fonetică apoi, cu o formă hiperurbană (*paşpoilul*).

Patină (< fr. *patin*). Împrumutul *patină, -e,* s.f. provine din franceză şi devine utilizat în moda feminină către sfârşitul secolului, indiciu al emancipării femeii române care începe să aibă şi preocupări sportive. Definit cu sensul de încălţăminte sau, prin restrângere, lamă:

1. „Încălţăminte cu talpă foarte groasă şi, în special, dotată cu fier sub talpă care serveşte la dat pe gheaţă” (Laurian şi Massim);

Costume de patinaj.

2. „Un fel de talpă de pantofi cu o limbă de fier destinată pentru a aluneca pe gheaţă repede şi după voie” (Protopopescu); p. ext. „Încălţăminte garnită dedesubt cu o lamă de oţel spre a se da pe gheaţă, patinoar” (DU); „Pantofi de dedesubt cu perpetru a se da pe gheaţă” (Bauman). Lama metalică este denumită de Bauman „perpetru”, de la lat. *perpretare* = a realiza, a executa. Fie că se defineşte gheata, fie lama, remarcăm claritatea definiţiei prin existenţa unui gen proxim şi a unor diferenţe specifice. Semnalăm şi împrumutul *patinoar* în definiţia din DU. În DLR: „Obiect de metal format dintr-o şină cu elemente de legătură care o fixează de talpa ghetelor (de patinaj) şi cu care cineva se deplasează prin alunecare pe gheaţă”

În publicistică, termenul este întâlnit rar, mai ales în texte satirice: „Dar la picior nu căutaţi/De ghete mă iertaţi/Eu port *patine* de oţel” („Dracu”, 1896, an I, nr. 7, p. 1).

Limba română va asimila şi împrumutul *patinaj*, din aceeaşi familie.

„rochie de catifea neagră, scurtă şi foarte practică pentru *patinaj*” („Moda”, 1906, nr. 8, p. 7).

Exemplul „toaletă pentru *patinaj*” (MI, 1898, nr. 5, p. 147) este relevant pentru deschiderea universului recreativ-sportiv femeilor române.

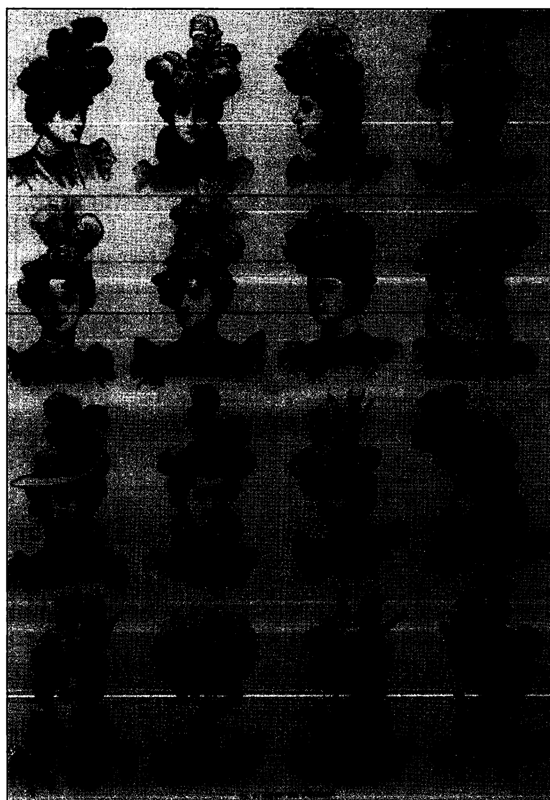
Pălărie (< it. *capelleria*). Împrumut cu etimologie controversată, cu sursă în latina medievală (TLFi), *pălărie*, *-ii*, s.f., se pare că provine din limba italiană (*capelleria*, cf. DLR), cu semnificația de: „Obiect folosit pentru acoperirea capului, format dintr-o calotă (cu boruri de forme variate) şi confecționat din fetru, catifea, pai, piele etc." (DER).

Accepția din moda feminină echivalează conceptul exprimat de substantivul francez *chapeau*.

Termenul este atestat în lexicografie cu variantele *peleriă*, *pălerie*.

În LRV, lexemul este inventariat pentru prima oară de Vaillant în 1839.

Pisone numeşte derivatul *pălărier* şi diminutivul *pălăriuță*.

Pălării.

În DU, lexemul este definit generic: „acoperământ de cap [pentru bărbat sau femeie]"; definiția nu conține diferențe specifice.

Şăineanu, ca şi Tiktin, explică etimologia printr-o disimilare din forma *părărie*, derivată din *păr*.

Prezent în publicistică în 1839:

„*pălării* de pae şi strae negre" (AR, 1839, p. 337);

„Au venit *pălăriile*, de ce să nu vie şi pantalonii?" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 4, p. 38);

„O simplă rochie de vară lila deschis încongiura grațioasa ei talie, *pălăria* ei de paie à la Pamela (scuzați epoca) nu putea ascunde opulența părului ei care se revărsa ca un cer în cascade de aur" („Seculul", 1860, an II, nr. 10, p. 38).

Acelaşi gen de pălărie era ridiculizat într-un alt periodic:

„Pălăria sea *pamelă*/Ține locul de umbrelă" (Mefistofele, 1876, nr. 2).

Referentul a fost subiect demn de satirizat, datorită ornamentației exagerate sau lipsei de gust a posesoarei: „Are'n cap o farfurie/ cu trei paseri şi-o câmpie/ Cu flori, frunze, crăci şi iarbă,/ Ce în ciorbă-o să le fiarbă;/ În sus pene de cocoşi/ Ca paiațele la moşi/ Şi-un voal alb şi lung în spate,/ De trei coți şi jumătate/ Fin ca prapurul de miel,/ Fâlfâind ca un drapel" („Mefistofele", 1876, nr. 2).

Termenul intră în substantive compuse şi în sintagme, ca: *pălărie-clac*, *pălărie de paie*, *de matroz etc.* de exemplu:

„*Pălăria* mare din pae de orez, neagră, cu bordurile îndoite, garnisite cu pene negre" (BF, 1890, p. 92);

„*Pălării de paie*" („Perdaful", 1881, nr. 14, p. 3);

„*pălărie de matroz* cu panglică albastră" (GI, 1882, nr. 1, p. 2);

„pălărie de *crin*" („Moda", 1906, nr. 22, p. 4);

„pălărie de *crenă* roşie" („Moda", 1906, nr. 14, p. 1);

„*pălărie-bolero* de fetru negru" (MI, 1902, p. 402).

„*pălărie-beretă*" („Moda", 1906, nr. 15, p. 1).

Peignoir (< fr. *peignoir*). Termenul a fost analizat într-un articol anterior în *Limba română* (L. Popescu 2010: 85), nefiind înregistrat în dicționarele româneşti ale epocii. A circulat încă din 1863 şi s-a perpetuat în regim de xenism cu două sensuri: 1. rochie de casă: „E rochea pentru casă, aşa numita robe de chambre sau *peignoir*" (MI, 1902, nr. 7, p. 50); 2. „halat de baie" (DN, MDN), accepție pentru care nu deținem exemple.

De remarcat comentariul explicativ din revistă, care oferă şi sinonimele mai cunoscute: *rochie pentru casă*, calc frazeologic imperfect al xenismului în circulație, uneori folosit şi astăzi de cunoscătorii de limbă franceză, *robe de chambre*, înlăturat de substantivul *capot*: „capot (robe de chambre)" („Moda", 1905, nr. 19, p. 10) şi *peignoir*. Ultimul e sinonim, de asemenea, cu *deshabillé*, cu varianta grafiată *penioar,* şi are conotații de pretenții, referentul fiind considerat o piesă obligatorie pentru stăpâna casei când primeşte musafiri:

„Pentru dimineață, *penioarele* de batistă albe sau de cachemir au fasonul Maintenon şi Pompadour" (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

noirul prea plat în josul taliei" (MI, 1902, p. 50);
Moda", 1905, nr. 1, p. 2).

ine). Termenul *pelerină,* cu varianta *pelerin* (Stamati), la
este definită în VVF cu accepțiile:
nă a damelor ce acoperă gâtul şi pieptul" (Costinescu);
;

Pelerină.

ngimi variabile, fără mâneci, adesea cu glugă, care se
ırdesiu, peste altă îmbrăcăminte" (DLR), uneori redusă la
ı mai ales muierile" (Laurian şi Massim – G).
ıdă până la talia" (AF, 1863, nr. 13, p. 163).
ıi „Moda Ilustrată" (fig. 6, MI, 1897, p. 51), reiese însă că
ea şi mâneci, ca şi din exemplele următoare:
mânecă creață" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);
ghelată, formează înapoi o mânecă, ca la macferlan"

2. Se utilizează metonimic, cu sensul de glugă: „Glugă, manta cu glugă" (Stănceanu), de exemplu:

„*pelerinuri* şi capele şi turbanuri stacojii" (AR, 1839, nr. 68, p. 337).

3. Accepţia de guler apare în unele dicţionare: DU specifică: „Haină femeiască în formă de guler mare lăsat pe umeri", sens confirmat şi în DN „Guler mare care acoperă umerii, purtându-se peste palton sau peste rochie".

În epocă, accepţia se regăseşte în împrumutul *colet,* guler extins, ca o pelerină scurtă, de obicei cu guler înalt (Medicis).

Substantivul este atestat în publicistică în prima jumătate de secol, la 1839.

Vehiculat ca termen de referinţă pentru împrumuturi mai puţin cunoscute:

„palladă (un fel de *pelerină)*" (AF, 1863, p. 68);

„guler-étole (*pelerină*)" (MI, 1897, p. 95).

În vocabularul modei feminine, subordonează clasa hiponimelor: *colet, paladă, talma, algeriană*, toate fiind purtătoare de conotaţii de eleganţă.

Pelisă (< fr. *pelisse*). Împrumutul din franceză *pelisă, -e*, s.f., este anterior noii mode pariziene, fiind deja rar în uz la 1864, când încă mai apare în cronici de modă:

„*Pelissa* Marie Antoinette" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 383).

Lexicografia românească nu înregistrează termenul, dar TLFi îl prezintă astfel: « À la fin du XVIIIe s., manteau de femme, tenant de la cape et du mantelet, ample et ouaté, bordé de fourrure et avec deux fentes pour passer les bras, parfois muni d'un coqueluchon, qui sera porté au début du XIXe s. et à l'époque romantique pour les sorties du soir (d'apr. F. Boucher, *loc. cit.*) » [La sfârşitul secolului al XVIII-lea, mantou de damă, asemănător capei şi manteletei, amplu şi vătuit, bordat cu blană şi cu două fante pentru braţe, uneori cu un mic capişon, care se va purta la începutul secolului al XIX-lea şi în epoca romantică pentru ieşirile de seară].

Termenul dispare din uz din deceniul următor.

Pensă (< fr. *pince*). Termenul *pensă, -e*, s.f., figurează printre împrumuturile din limba franceză care s-au fixat în vocabularul specializat al modei în limba română.

Sensul este cel din limba sursă, acela de [pliu care se diminuează, făcut pe dosul hainei, cu scopul de a micşora amploarea stofei într-un anumit loc] „Pli qui va en diminuant, fait dans l'étoffe à l'envers d'un vêtement pour en diminuer l'ampleur à un endroit déterminé" (TLFi). În exemplele următoare, autorii utilizează diverse variante, oferind în paranteză termenul francez):

„*pensă* (la pince)" (MI, 1897, p. 55);

„*pensele* dinainte sunt sutaşate" (MI, 1898, p. 171);

„părţile din faţă care formează *pensul* din umăr" („Moda", 1906, nr. 16, p. 11).

Peplu (< lat. *peplum*). Unitatea lexicală împrumutată din latină, *peplu*, *-uri*, s.n., este definită în dicționare astfel: „manta feminină de ceremonie purtată în antichitate" (Stănceanu); sau „vestiment mare, larg, de materia cea mai fină și mai frumos lucrată, mai întîi pentru matrone, mai în urmă, ca vestiment de pompă, și pentru bărbați: peplul Minervei, peplu imperial" (Laurian și Massim). DLR îl înregistrează la cuvântul-titlu *peplu*: „un fel de mantie scurtă, fără mâneci, prinsă pe umeri (cu o agrafă), purtată peste tunică de către femei în antichitatea greco-romană".

În cronica de modă feminină în care am întâlnit termenul, deducem accepția din context, lipsesc imaginile, de aceea considerăm că se actualizează sensul de tunică în stil antic, dar numai ca termen de comparație cu moda momentului:

„Dacă s-ar adopta și *peplum* antic însă, câte schimbări n-ar urma în toaleta feminină!" (MI, 1898, nr. 4, p. 3).

Plastron (< fr. *plastron*). Împrumutul *plastron*, *-oane*, s.n., a pătruns în limba română, iar în moda feminină s-a extins semantic din lexicul vestimentației masculine. Lexemul beneficiază de definiții în dicționarele Costinescu, DU și DLR; ultimul îi atribuie două accepții: „1. Un fel de *cravată* lată care acoperea pieptul, purtată în trecut; 2. *Piept* scrobit, fix sau detașabil, al unei cămăși bărbătești. P. ext. Partea din față (detașabilă) a unei bluze, rochii etc. care constituie o garnitură". Numai ultima valoare se referă la sensul lui din vestimentația feminină. Cuvântul, preluat din VVM, semnifică, cf. DEX '98: „o garnitură" Câteva exemple:

„cămăși, flanele, pantaloni, ciorapi, *plastroane* pentru bărbați, dame și copii" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 1, p. 6);

„rochie de taffet închis cu *plastroane* de culoare diferită ca la uniforma lăncierilor și mâneca până la cot cu revers în colț" (AF, 1863, nr. 13, p. 162);

„blouse de matroz cu *plastrom*, guler și manchette de piele dințată" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„Jachete-bluză din blană, ca niște *plastroane* în două părți unite printr-o cusătură pe umeri" (T-M-M, 1897, nr. 1, p. 2);

„*Plastronul* uni, foarte scrobit e preferabil numai pentru ceremoniile oficiale" (MI, 1903, an VII, nr. 1, p. 2);

„*plastron* alb" (MI, 1907, p. 34).

Platcă (< rus. *platka*). Termen specializat provenit din limba rusă, *platcă-plătci*, s.f., fixat bine în limbajul modei feminine. La pătrunderea modei feminine franceze, termenul preia semantismul substantivului francez *empiècement*, altfel utilizat și acesta în unele jurnale de modă românești cu sens mai larg, de

combinaţie de elemente: „ampiesament" (MN, 1903, nr. 2, p. 3); „franşuri ca ampiesamente, franşuri pe jupe" (MN, 1903, nr. 6, p. 1).

În LRV, termenul este definit ca: „plátcă (plắtci), s.f. – Partea de sus a unei cămăşi. Sl. *platŭ* „bucată de pânză", dim., cf. rus. *platka,* pol. *platek*, sb., cr. *Platha*" (Cihac, II, 261); „platcă f. Bandă îndoită între gulerul, umerii şi spatele cămăşii (origine necunoscută)" (DU); „Partea de sus a unei cămăşi bărbăteşti, a unei bluze, a unei rochii etc. croită separat şi de care se prinde gulerul" (DLR).

„sortie de bal ou de théâtre, jeuri pe *platcă*" (MI, 1898, an I, nr. 5, p. 133);

„*platcă* bordurată cu jeuri" (MI, 1898, nr. 17, p. 261);

„bentiţele mici care formează gulere întregi, corselete, *plătci* etc." (MI, 1902, nr. 1, p. 2).

Platou (< fr. *plateau*). Termenul *platou*, *-ri*, s.n., adaptat prin epiteză, dar apărând şi cu grafia fonetică franceză, *plato*, nu este atestat de LRV în domeniul modei. Termenul este un calc semantic, după fr. *plateau*, cu semnificaţia de porţiune de stofă, dantelă, pai etc., inserată în ansamblul unei piese vestimentare, fiind un termen sartorial cu un anumit grad de specializare.

Publicistica îl atestă în textele de la începutul secolului al XX-lea:

„*platou* de pai Yedda negru" (MI, 1900, nr. 25, p. 192);

„*platou* de pai roşu traversat de un couteau roşu cu alb" (MI, 1901, nr. 23, p. 178);

„pălăria Amic formată din două *platouri* de catifea" (MI, 1901, p. 274);

„*platou* de ghipiură de Veneţia" (MI, 1902, nr. 4, p. 26);

„tocă albă compusă dintr-un *platou* de pase suprapuse" (MI, 1902, p. 43);

„un mare *plato* de pai de Manila" (MI, 1902, p. 194).

Pled (< fr. *plaid*). Termenul *pled*, *-uri*, s.n., este un împrumut din franceză.

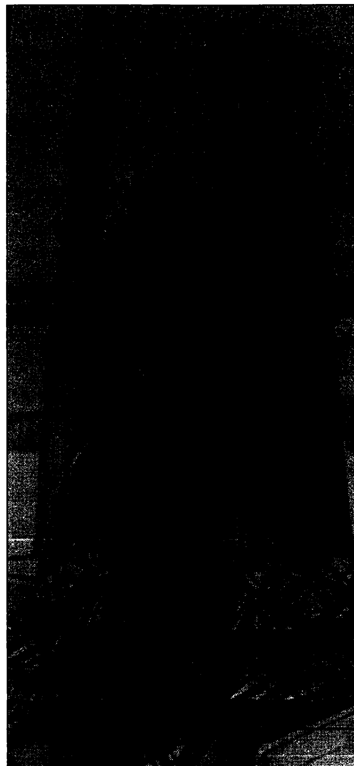
În LRV, acesta este definit cu două sensuri: 1. Manta scoţiană; 2. „cuvertură de lână pentru învelit şi călătorie" (DU). Nu regăsim sensul de *eşarfă* prezent în publicistică şi în TLFi [1. eşarfă mare drapată; 2. mantou fără mâneci sau cu pelerină din lenaj ecosez, care se poartă peste alte haine].

Ambele sensuri din limba sursă se pot recunoaşte însă în articolele de modă ale timpului în exemple ca:

1. Eşarfă: „*Plaidele* (şarpe înguste puse în bandouilleră) se poartă mult" (AF, 1864, nr. 21, p. 273).

2. mantou, pelerină ecosez: „*Pled* de călătorie, de molton bleu marine garnisit în faţă cu două benzi de tartan ecosez cu ciucuri" (MI, 1898, nr. 3, p. 138).

Pled.

Acesta este un alt exemplu care argumentează emanciparea femeii, gata să iasă în lume, să călătorească, capabilă să preia şi să-şi adapteze curajos vestimentaţia masculină de călătorie.

Pliseu (< fr. *plissé*). Neologismul specializat în modă *pliseu*, *-ri*, s.f., cu varianta *plisătură* (MI, 1897, nr. 5, p. 59), s-a stabilit în limba română, fiind atestat şi definit.

DLR îl defineşte: „(De obicei la sg. cu valoare de pl.) Cută sau grup de cute înguste, paralele sau în formă de raze, regulate şi dese obţinute prin plisare. (rar) plisaj. fr. plissé".

Definit indirect prin sinonime ca *îndoitură*, *cută*, de pildă: „A plisa. A aşeza o stofă în cute" (DU); „Plisare. A îndoi, a face îndoituri la haine etc." (Costinescu).

Destul de frecvent apare şi substantivul colectiv, având sensul de „grup de cute", *pliseu*:

„Şurţ. Aceste şurţuri italieneşti sunt făcute din ţesături în fire drepte. Găteala constă în bordure şi *plissés*" (GI, 1882, nr. 2, p. 3).

„Jacheta de catifea cu foile prelungite cu faţa şi ridicate cu *pliseuri* postillon la spate" („Necesarul", 1884, nr. 41);

„*pliseu* de muselină" (MI, 1901, p. 32);

„Fusta era cu nişte *pliseuri*" („Necesarul", 1884, nr. 14).

Derivatul *plisat*, ca şi verbul *a plisa* („a aşeza o stofă în cute", cf. DU), au ocurenţe în publicistică începând cu 1864:

„Vesta signorina, garnuită cu cordele de catifea ondulate,...., purtată p'o guimpe de muselină *plissată* sau în buffuri, broderii şi valenciennă" (AF, 1864, nr. 1, p. 331);

„Jupă cu tablier *plisat* cu pliuri largi şi platcă tăiată, mărginită cu catifea neagră şi galoane brodate negre, terminate cu atârnătoare" (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

Limba română a preluat ambele sensuri din franceză: „[1. ansamblu de pliuri; 2. lucrare asupra unei stofe constând din pliuri regulate de mână sau de maşină]" (TLFi).

Pliu (< fr. *pli*). Termen de croitorie, *pliu*, *-uri*, s.n., cu varianta grafiată etimologic *pli*, semnifică „o cută adâncă făcută la un obiect de îmbrăcăminte, deosebită de pliseu prin faptul că îndoiturile ţesăturii se presează mai puţin" (DEX '75).

Exemplele sunt extrase din revistele în care apare termenul:

„*pli* mare" (MI, 1898, p. 187);

„mânecile formează sus trei *pliuri*" (MI, 1898, p. 187);

„un *pli* mare în faţă" (MI, 1903, p. 26);

„pliuri tighelite" (MN, 1903, nr. 8, p. 2);

„acest robe de chambre este de caşmir de lână, croit în faţă uşor şi îndărăt entail cu un *pliu* vato" (MN, 1904, nr. 4, p. 5). Acest exemplu se referă la aşa numita cută Wateau.

Cuvântul este fixat definitiv în limbă. Face parte din aceeaşi serie cu *fald, cută, undă* etc.

Poală (< sl. *pola*). Cuvânt vechi slav (Sala 2009: 146), cu semantism bine cunoscut deja în perioada cercetată, dovadă fiind circulaţia termenului în vocabularul popular. Definit ca: „parte inferioară a unei haine" (DU), sau ca: „Poală, s.f., 1. partea de jos a unui veşmânt femeiesc, a unei cămăşi ţărăneşti sau a unor obiecte încheiate în faţă; tivitură în partea de jos a unui obiect de îmbrăcăminte; (popular) partea de la talie în jos, de obicei mai largă şi detaşabilă, a unei cămăşi purtate de femeile de la ţară; p. ext. Fustă ţărănească) – Coresi, 1648, extins în religie (de icoană), astron. (cerului); arhit. (bisericii); compuse, sintagme" (DLR).

Exemple din rubrici de modă:

„[roke], la *poale* cu două rânduri de volane strâmte" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„tunică lungă care la *poale* este dințată” (GI, 1882, nr. 1, p. 4);

„*Poalele* fustei sunt garnisite de un trou-trou cu panglici de satin roz, ajururi şi cerculețe” (MI, 1900, nr. 18 , p. 127);

„Pe *poale*, o rije de muselină de mătase” (MI, 1901, nr. 1).

Podgalț (< rus. *podgalstuşnik*, < germ.). Această unitate lexicală, rareori reluată către sfârşitul secolului, este un împrumut din limba rusă, limbă care adaptase termenul german *Halstuch*, având sensul de „un fel de cravată [etimologie necunoscută]” (DLR) sau de „guler înalt dintr-o fâşie de pânză scrobită” (DEX ’98), prin extensie din VVM.

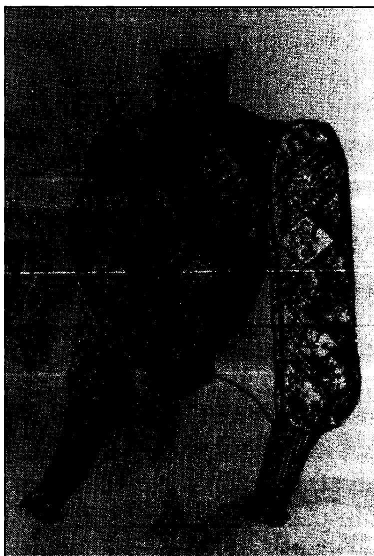
În publicistica secolulului al XIX-lea, împrumutul echivalează semantic substantivul compus *tour de cou* din franceză. A circulat paralel şi a fost în serie sinonimică cu *eşarfă*, *tour de cou*, *guler*, *cravată* etc., după cum rezultă şi din definiția alternativă oferită de autoare:

„*podgalț* (tour de cou) cu pene din funde de atlas” (MI, 1897, p. 11).

A fost înlăturat din uz de neologismele din franceză.

Poignet (< fr. *poignet*). Franțuzismul grafiat *poaniet*, cu variantele *poinet*, *poaniet*, *poigneu*, de care ne-am ocupat în articolul din „Limba română” (L. Popescu 2010: 85), nu este înregistrat în LRV.

A fost perceput în română cu semnificația de *manşetă*, ca şi în franceză: « Bas resserré de la manche d'un vêtement » (TLFi) [partea de jos, strânsă, a mânecii unei haine]. Glosa „betelie” oferită de autoare redă forma piesei: „*poignet* (betelie)” (AF, 1864, p. 403).

Poignet.

Împrumutul se prezintă în variante cu grafie etimologică, sau în care se observă încercări de adaptare: *poignet, poinet, poigneu, poagneu, poaniet, poaneu.*

„manşetele de tul se terminau printr-un *poinet* jumătate larg acoperit cu o dublă ruşă de dentelă" (AF, 1863, nr. 18, p. 233);

„Ghimpa şi la mâneci *poigneu* e plisat din taftă albă" (MI, 1901, nr. 22, p. 171);

„Mânecă de postav cu *poaniet* de ghipură tăiată de bieuri de postav" („Moda", 1905, nr. 7, p. 8);

„mîneca aşa numită roumaine are şi aceasta success şi se prelungeşte în două benți rotunjite. Aceste mâneci n-au bufant, sunt însoțite numai de un *poignet*, sau mai bine zis de o dublă mânecă mitaine strâmtă şi lungă" (MI, 1902, nr. 7, p. 50);

„mâneca uşor bufantă, *poagneul* butonat" (MI, 1902, p. 306);

„*poaneu* de ghipuri" („Moda", 1905, nr. 11, p. 6).

Pointă (< fr. *pointe*). Împrumutul efemer *pointă*, *-e*, s.f., reprezintă un neologism de lux din seria *pelerină, talma, rotondă* etc. Lexemul semnifică un „[triunghi de stofă pus peste îmbrăcăminte]" (TLFi), etimonul franşuzismului fiind latin, *puncta.* (cf. TLFi).

Ca variante grafice semnalăm pluralul *puante.*

Termenul nu este atestat în LRV şi are ocurențe extrem de rare.

Împrumutul s-a dovedit efemer, nu a adus un concept nou în română:

„Puind'o c'o şarpă sau *pointă* de chantilly sau guipure" (AF, 1864, nr. 8, p. 422);

„*puante* de Veneția pe moar" (MN, 1903, nr. 1, p. 5).

Poloneză (< fr. *polonaise*). Atestată în VVF cu semnificantul *poloneză*, *-e*, s.f., unitatea lexicală desemnează:

1. „o piesă care atârnă liber de altă piesă, peste fustă, în lungime" Acest sens este atestat de Pontbriant, s.v. *polonă*, cu sensul descris anterior.

În DU, *poloneza* este „talie prelungită deasupra rochiei".

TLFi asociază acest sens cu „[redingota cu brandenburguri]", prezent în reproducerile din revista „Moda ilustrată".

„*Poloneză* de voil beige, pentru o femeie tânără, garnisită cu galoane negre" (MI, 1898, p. 379);

„*Poloneză*"(MI, 1898, nr. 11, p. 195);

„*poloneză*" (MI, 1899, nr. 30).

2. DLR confirmă sensul din VVF: „Haină (sau rochie) femeiască strânsă pe talie, purtată în trecut", sens confirmat în TLFi: „[Rochie, p. elipsă, poloneză, al cărei spate e ajustat şi cambrat, ale cărei piese de la spate, foarte drepte pe talie, se dezvoltă pe o turnură în demi-panier]":

„*poloneză* de catifea cizelată" („Necesarul", 1884, nr. 41);

„*poloneză* fără volan" (CS, 1883).

Poloneză.

3. Un al treilea sens, atestat de Şăineanu, frecvent în publicistică, este cel de „ghete înalte de damă" (DU), de fapt, conform semnului iconic, botine cu nasturi.

Acelaşi sens este consemnat în DLR ca: „s.f. pl. Un fel de ghete femeieşti cu carâmbul înalt, purtate în trecut" (DLR), uzul fiind atributiv, cu regentul *botină*. De exemplu:

„Îmbrăcămintea sa bine tăiată şi de o stofă cu gust aleasă, picioruşele sale cele mici şi strânse în nişte botine *poloneze* ce ieşeau din când în când de subt rochie o trădau că nu este femeie de rând şi că este un mister negreşit" („Perseverenţa", 1868, an II, nr. 33, p. 2);

„*Polonese* cu nasturi de toate formele, sandale, pantofi" („Timpul", 1877, nr. 74, p. 4);

„*Poloneză*" (MI, 1898, nr. 11, p. 195).

Sensurile împrumutului s-au pasivizat după demodarea referenţilor.

Pompon (< fr. *pompon*). Neologismul *pompon*, *-oane*, s.n., a fost înregistrat iniţial în lexicografia română cu semnificantul *pampon* (Vaillant), care pare o variantă mai expresivă, fonetic augmentativă prin introducerea vocalei deschise *a*.

Accesoriu al uniformei militare, extins în moda feminină, ajunge să fie definit ca: „muliebris apparatus; apparat mulieresc, lussose ornamente" (Laurian şi Massim).

Sensul său este explicat de Pontbriant sub semnificantul „pomponă" ca „[pompon, nod de panglici, rozetă]", sens prezent şi în publicistica românească, de exemplu:

„Pălăria care se poartă dimineaţa e *la capote,* de postav sau de lână groasă, închisă, brodată cu mătasă sau garnisită cu *pompon* şi ace de cap cu căpătâiul de aur" („Necesarul", 1884, nr. 1, p. 2);

„mici *pompoane* de mătase" (MI, 1902, p. 211);

„*pompon* mare de muselină" („Moda", 1905, nr. 6, p. 2);

Şăineanu îl echivalează cu: „Ciucure de lână, de mătase sau moţ de panglici înnodate, de pene etc. folosite ca ornament (vestimentar)."

Datorită conotaţiei de emfază, Caragiale îl foloseşte ca nume propriu pentru unul din personajele sale.

Se întâlneşte şi în sintagma *roz pompon* („roze *pompons* în dreptul umerilor", MI, 1901, nr. 17, p. 130), ce va deveni ulterior *roz bonbon*.

Postillon (< fr. *postillon*). Xenismul *postillon,* neatestat în domeniul modei în lexicografia românească, determină regenţi ca: *rochie, jachetă, corsaj, pălărie, centură* etc., dar apare şi eliptic. Împrumutul desemnează un stil vestimentar feminin creat prin analogie cu ţinuta conducătorului de poştalion care semnifică [o garnitură de la corsaj în jos la spatele rochiilor] (TLFi). Exemple:

„Corsagiele de la rochiile de zi formă mai toate *postillon*" (AF, 1863, p. 234);

„Centura *Postillon* are trei cozi rotunjite, garnuite de grelote de jais negre sau frange cu aiguillette" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„corsagiul cu *postillon* lung sau scurt" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„Jacheta de catifea cu foile prelungite cu faţa şi ridicate cu pliseuri *postillon* la spate" („Necesarul", 1884, nr. 41).

Efemeridă, datorită stilului caracteristic unei anumite perioade.

Princesse (< fr. *princesse*). În istoria costumului, împrumutul *à la princesse* defineşte un stil, după ce a însemnat un model de rochie creat în 1873 pentru prinţesa Pauline von Metternich de către renumitul croitor francez Ch. F. Worth (1825–1895), născut la Borne, Lincolnshire, cunoscut ca primul creator de modă care şi-a prezentat creaţiile pe manechine vii.

Rochia prezintă talie marcată, fiind croită din panouri tăiate dintr-o singură bucată. Termenul este folosit în română în special în regim de xenism ca determinant al unor regenți, ca: *rochie, corsete, spate, toaletă* etc., sau eliptic de regent în varianta *princesă.*

Rochie princesse.

Stilul este în vogă în societatea românească mai ales la sfârşitul secolului:

„rochia *princesse* (cu corsagiul dintr-o piesă) se poartă mai mult ca oricând" (AF, 1864, nr. 26, 27, p. 617);

„Această rochie e efectuată în forma numită „*princesse*" (se încheie în partea stângă)" („Lumea ilustrată", 1891, nr. 1, p. 29);

„Corsete scurte à la *princesse*" (MI, 1901, nr. 21, p. 180);

„Ici şi colo un elegant *princesse*, un drăguț empire nu mai sunt de recunoscut, prin tendința lor de a se confunda cu ultima creațiune Directoire, după cum noua stofă nu mai e nici postav, nici satin, ci un postav satinat, cachemierul de mătase care, împreună cu mătasea ripsată, vor alcătui furorile zilei de mîine" („Şicul bucureştean", 1908, nr. 1, p. 3);

„Dinaintea în cute. Spatele *princesă*" (MI, 1901, nr. 8, p. 58);

„Toaleta de postav mov, forma „*princesse*", în spate foarte ajustată" (MI, 1903, nr. 1, p. 3).

Puf (< fr. *pouff*). Împrumutul *puf*, *-uri/i*, s.n., a fost utilizat efemer până când referentul a fost discreditat. Un simbol al modei feminine din epocă, termenul poate fi definit ca o „[turnură amplă la spate]" (*Lexis*) caracteristică rochiilor din anii '80, sens specializat în VVF:

„sunt *pufi* de mai multe feluri şi de mai multe întinderi" („Curier de ambe sexe", 1836, ed. I, nr. 5, p. 92).

„Tunica este şi se coboară în jos la spate formând un *puff*" („Necesarul", 1884, nr. 14).

„Tunica se lipeşte pe coapse şi face un *puf* la spate" („Necesarul", 1884, nr. 41).

Efemeridă.

Q

Quille (< fr. *Quille*). Xenism de proveniență franceză, împrumutat via limba franceză, este neatestat în lexicografie. Apare şi în varianta românizată *chil*.

Lexemul semnifică « pointe d'étoffe biaisée, ou en forme, ou plissée, incrustée dans une partie de vêtement soit pour l'élargir, soit comme garniture » (*Lexis*) [bucată de stofă triunghiulară în bie, „în formă", sau plisată, încastrată într-o parte a veşmântului fie pentru a-l lărgi, fie ca garnitură], sau cf. TLFi, « bande de parement qu'on met à une robe, le long de la couture du côté » [bandă ornamentală care se pune la rochie, de-a lungul cusăturii laterale].

În exemple se specifică aplicarea benzii (în lungime) în față, sau lateral:

„*quille*" pe dinaintea rochiei" (MI, 1898, 28 febr.);

Quille.

„Foi drepte garnisite la o parte cu un *chil* brodat mordoré şi galben (paille)" (MI, 1898, nr. 10, p. 195);

„*quille* [pe rochie de mireasă]" (MI, 1899, p. 545);

„*quille* de mătase cerise" (MI, 1901, p. 267).

Actualizări foarte rare.

Récamier. Xenismul este un împrumut după fr. *Récamier*, în uz ca determinant al substantivului rochie. Eponimul desemnează stilul specific doamnei de Récamier – Jeanne Françoise Julie Adélaïde Bernard (1777–1849) – care, în timpul Restaurației, aduna cea mai strălucită societate franceză în saloanele sale din l'Abbaye-aux-Bois.

În moda românească, termenul este folosit ca determinant în formații de tip paratactic, desemnând acest stil:

„Rochia *récamier* e albă de muselină, terminată prin o falbala ce se suie la genunchi, nu superposată, ci ajutată" (AF, 1864, nr. 7, p. 422);

Redingotă (< fr. *redingote*). *Redingotă*, *-e*, s.f., împrumut francez din lexicul modei masculine, la origine fiind substantivul engl. *riding-coat*.

În LRV, sensul înregistrat este numai cel din vestimentația masculină: „haină bărbătească cu pulpane lungi" (DU).

Redingotă.

Ca referent de modă feminină, piese caracteristice stilului Régence, conform reproducerilor, reprezintă:

1. o rochie lungă, cu nasturi în față de sus până jos, cu sau fără talie, cu sau fără pasmanterie, evazată jos: „*redingotă* lungă cu galoane negre” (MI, 1897, 20 sept.);

„*redingota* se face închisă sau deschisă pe un șorț bogat” (MI, 1898, p. 387).

2. mantou în același stil: „*redingotă* lungă de șeviot bleu-marine” („Moda”, 1905, nr. 4, p. 10).

3. costum: „Costume de *redingote*, façon royale” („Dreptatea”, 1888, nr. 14, p. 4).

4. tunică: „talliea lungă și subțire și de aceea domineazā tot jaquettele strîmte și *redingote*” (GI, 1882, nr. 1, p. 1).

Termenul se folosește frecvent până la începutul secolului următor, când stilul iese din modă. Varianta grafiată *redengotă* redă fonetica franceză a termenului:

„*redengote* de pult (un fel de stofă) de mătase în verțe” („Curier de ambe sexe”, 1836, nr. 1, p. 24);

„ultimul chic de *redingotă* e să fie foarte scobită în față și cu reverele așa de lungi că nici nu se mai încheie” (MI, 1902, p. 282);

„*redingotă* de șeviot” („Moda”, 1905, nr. 4, p. 10).

Régence. Împrumut după fr. *Régence* care se referă la perioada britanică Regency (aprox. 1811–1820) cu influențe asupra modei franceze. Denumirea provine de la numele prințului regent George, care ocupă tronul Angliei după regele George III. „En Angleterre, régence exercée par le Prince Régent de 1811 à 1820 (on dit également *régence anglaise*)” (TLFi). [În Anglia, regența exercitată de prințul Regent din 1811 în 1820 (se mai numește și *régence anglaise*)].

LRV nu face referire la stil.

În vestimentație, stilul Régence se referă la câteva perioade caracterizate de influența greacă (materiale ușoare, decolteu pătrat, larg, mâneci mici, scurte, bufante, linia umerilor joasă, culori pastelate), apoi de cea egipteană (se adaugă broderii la cusături, mâneci lungi), de stilul Directoire (neoclasic, rochii cu talie înaltă, redingota, siluetă conturată), de stilul Empire (rochie cu talie înaltă, șemizeta ce umple linia gâtului, centuri), de stilul gotic (elemente preluate din vestimentația Evului Mediu, rochii cu umeri marcați, volane) și romantic (talie normală, mâneci largi – balon, gigot – fustă largă cu decorațiuni). Ca piese vestimentare specifice, amintim: rochia Empire, șemizeta, jacheta Spencer, redingota, șalul, boneta.

(http://doloresmonet.hubpages.com/hub/Fashion-History-Early-19th-Century-Regency-and-Romantic-Styles)

Xenismul este actualizat rar, stilul fiind deja depăşit la apariţia rubricilor dedicate modei din presa românească. În exemplul următor, lexemul este un determinant al regentului centura:

„Luaţi apoi *centura Régence*, corsetul mare, ţeapăn, ce dă turnură de granadir, fiind de cel mai rău ton" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

Deşi moda s-a perimat, termenul poate fi reactualizat prin referire la epoca de glorie a modei, sau la anumite elemente utilizate.

Reieu (< fr. *rayé*). *Reieu, -uri*, s. n., neologism neatestat în lexicografia vremii, dar care s-a păstrat în limba română. Semnifică „dunga (în relief) formată în ţesătură" (DEX'98), de exemplu:

„Pălărie gen Directoire, de pai galben şi alb, formând *reieuri*" (MI, 1902, p. 184).

La începutul secolului 20, termenul apare în publicistică, ca şi derivatul *reiat* (MI, 1902, p. 242).

Resort (< fr. *ressort*). *Resort, -uri*, s.n., împrumut care, în moda feminină, se utilizează pentru a desemna o piesă care face parte dintr-un mecanism amplasat sub jupă şi care serveşte la menţinerea amplitudinii crinolinei. Această piesă de armătură a constituit una dintre piesele care au participat la instituirea stilului numit *tapissier* în istoria crinolinei şi a costumului feminin francez din perioada 1864–1867, caracterizat prin excesul de materiale grele, pasmanterie, pompoane, franjuri.

(http://oliaklodvenitiens.wordpress.com/2011/03/03/le-xixeme-et-la-mode-victorienne/)

În publicistică, cu grafie fonetică:

„Adoptaţi mai întâi juponul Empire, crenolina cu diverse *resoare* ce se pot lungi, scurta, mări, micşora, netezi pe partea unde dai braţul unui bărbat, ce devine comodă şi negenantă, cum o voeşti, apăsând puţin unul din acele *resoare*" (AF, 1864, nr. 7, p. 422).

Rever (< fr. *revers*). *Rever, -e*, s.n., este un substantiv împrumutat din franceză, având variante ca *reveu, revers, -uri.*

Termenul este definit de dicţionarele vremii astfel:

„Revers. Partea mânecilor care se sumet sau a pieptilor întorşi la o haină" (Costinescu). În Laurian şi Massim: „a) Revers, s.m., pl. reverse, partea sau latura întoarsă, dosul; b) reversul vestei; reversul mânicelor". În DLR, cu definiţia: „Partea răsfrântă a unei haine, în prelungirea gulerului, de o parte şi de alta a pieptului".

Definiţiile apar s.v. *revers*, deşi termenul se foloseşte în publicistica epocii şi cu semnificantul care se fixează în limba română, *rever*. De la sensul prim, termenul se va specializa cu sensul cunoscut şi acum: „Parte răsfrântă a unei haine, în prelungirea gulerului, de o parte şi de alta a pieptului" (DEX '98).

Rever.

Frecvenţa şi variante ale termenului transpar din numărul mare de exemple din întreaga epocă:

„Corsagie cu *reverse* sunt la modă" (AF, 1863, nr. 2, p. 89);

„Spre completarea vestimentului, un paletot *girondin,* prea *scurt,* din stofa rochiei, închis sus cu un singur nasture şi căzând în jos, deschizându-se în *revere*" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„jacheta cu *reveruri*" („Necesarul", 1884, nr. 14);

„*reveuri* mari de voile" (BF, 1890, nr. 16, p. 255);

„*reverele s*e prelungesc cu căpătâie" (MI, 1900, nr. 9, p. 75);

„vesta cu dublu *revers* de mătase" („Depeşa", 1901, an I, nr. 7, p. 1);

„Jupa plisată în cute ronde pe poale, *reveuri* de catifea brodată cu fir" (MI, 1901, nr. 9, p. 66);

„*revere* mousquetaire" (MI, 1902, p. 67).

Robe de chambre. Sintagma împrumutată *robe de chambre,* după fr. *robe de chambre*, calchiată imperfect în sintagma *rochie de casă*; calc parţial imperfect în „*rochie pentru interiorul casei*" (MI, 1900, p. 106) şi în „*rochie pentru interior*, formă foarte nouă empire, cu platcă lată" (MI, 1901, p. 274), aceasta dublează un timp substantivul *penioar* şi este sinonim al termenului *deshabillé.*

Cuvântul semnifică un referent elegant, de primire a musafirilor. Se mai foloseşte încă, pretenţios, formaţia frazeologică *robe de chambre*.

Exemplele indică o grafie oscilantă, între cea fonetică şi cea etimologică:

„manşete şi guleraşe, *robes de chambre*, colţunării de dame" („Figaro", 1877, nr. 30, p. 4).

„*robes de chambre*" (MI, 1897, 20 sept.).

„E rochea pentru casă, aşa numita *robe de chambre* sau peignoir" (MI, 1902, nr. 7, p. 50).

„*rob de chambre*" („Moda", 1907, nr. 17, p. 10).

„*roba de chambre*" (MNI, 1907, p. 23), paronim al substantivului *robă* din VVM.

Rochie (< germ. *Rock*). Împrumut cu etimologie controversată, din bulg. *roklia* (DLR), din sârbă (DU, Cihac), din germană *Rock*, (Pontbriant, Barcianu, Pisone), lexemul *rochie*, *-ii*, s.f. Are ocurenţe grafiate etimologic *roche*, *roke* şi desemnează: „vestiment muieresc lung de regulă până la călcâie, însă şi rochie scurtă" (Laurian şi Massim); „Îmbrăcăminte femeiască la care bluza şi fusta (din acelaşi material) formează o singură piesă" (DLR). Pisone o consideră „Fustă. Vestiment". Costinescu o defineşte ca pe o „Haină lungă femeiască"; „Veşmânt femeiesc, de regulă lung până la călcâie" [Serb. Roklia, jachetă] (DU); „Vestiment muieresc lung, de regulă până la călcâie însă şi: rochia scurtă, rochia de copil mic" (Laurian şi Massim); Tiktin specifică şi marca diastratică „de dame".

Denotaţia sa generică este de veşmânt de damă, lung. DLR aduce detalii importante pentru înţelegerea obiectului: „bluza şi fusta (din acelaşi material) formează o singură piesă".

Termenul este foarte răspândit în publicistică, folosit cu determinanţi numeroşi şi în grafii variate:

„Fata era îmbrăcată cu o *roche* din muselină, foarte gros lucrată, garnită cu o dantelă foarte bogată." („Curier de ambe sexe", 1836, nr. 1, p. 14);

„îmbrăcată în *roche* de atlas albă cu cordele pembe" (AR, 1839, p. 337);

„Cea dintâi [parte a îmbrăcămintii unei femei] se compune din *rokia*, corset şi fuste; cea de-a doua cuprinde *rokia* şi şalul, mantilia sau manteleta" („Ilustraţiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„La şapte ore de dimineaţă, ea chemă pe femeia sa din casă, zise să-i aducă o *rochie* de pânză şi şorţ, o batistă de bumbac şi un bonet mare subt care îşi ascunse, pe cât putu mai bine, obrazul" („Seculul", 1860, nr. 30, p. 118).

Substantivul se regăseşte ca regent alături de determinanţi restrictivi care se referă la stiluri caracteristice epocii: Princesse, Régence, Directoire, Empire, Récamier etc., de exemplu:

„*rochii* tea gowns" (MI, 1898, 31 ian., p. 166).

Referentul, pentru lungimea şi supraîncărcarea cu ornamente, a fost deseori subiect de zeflemea: „Rochia sa în patru feţe/ Cu volane mici şi creţe,/ Încărcată de

pliseuri/ De dantele şi de jeure/ Are-o coadă lungă'n poale ca la smeu din patru coale,/ Încât şterge cum se cade/ Murdăria de pe strade/ Şi o latră înapoi/ Şerlâcae şi copoi" („Mefistofele", 1876, nr. 2).

Rond (< fr. *rond*). În VVF, lexemul apare foarte rar, *rond*, *-e*, s.f., definit în DLR ca: „Manta femeiască lungă şi fără mâneci, care se purta în trecut: „haină lungă femeiască, fără mâneci: o blondă într-o rondă" (Săghinescu); „(înv.) rotondă" (CADE, Scriban). Ultimul o defineşte ca „Un fel de manta femeiască lungă fără mâneci, (ca o pelerină) care a fost la modă pe la 1880, numită şi rotondă" (Scriban). Ca împrumut, circula însă mult mai devreme, în versuri satirice, precum: „Bună zioa blane, *ronduri* şi mantele,/ Paltoane, mantile, şaluri şi voale" (BC, 1857, Br. 7).

Diferenţa între *rond* şi *rotondă* constă în semul care indică lungimea referentului exprimat clar de text şi de definiţii.

Termen utilizat în cronici mai frecvent la sfârşit de secol, cand moda revine:

„Deasupra va fi un *rond* sau un mantel ori o jaquetă" (BF, 1891, p. 58).

De semnalat compusul *rond-mantel*: „Îmbrăcată-n *rond-mantel*" („Mefistofele", 1876, nr. 2).

Rotondă (< fr. *rotonde*). Împrumutul efemer din franceză, *rotondă*, *-e*, s.f, cu varianta *rotundă* (prin atracţie sinonimică cu adj. *rotund*) sau rond(ă), a intrat în nomenclatorul DLR ca: „(înv, rar) pelerină de damă". Scriban consemnează: „Un fel de manta femeiască fără mâneci, care a fost la modă pe la 1880, numită acum capă".

În *Lexis*, este consemnat numai sensul de *guler*: « Col empesé de forme évasée, soutenu par du carton (il avait remplacé la fraise tuyautée) » (*Lexis*) [Guler încărcat, de formă evazată, susţinut de un carton (a înlocuit freza cutată)].

În TLFi, se adaugă şi accepţia *mantou*: „[1. Coleretă montantă. 2. Mantou fără mâneci, moltonat sau vătuit.]" (TLFi).

Cuvântul este subordonat cuvântului *pelerină* şi sinonim cu *colet*, *capă*.

Tabloul definiţiilor arată numai sensul de pelerină scurtă în VVFR.

Exemplele arată că au fost în vogă în deceniul al şaptelea:

„ca pardessus şalurile, *rotondele* şi algerienile de Yac (dentellă de lână albă sau neagră) conservă încă tot prestigiul lor" (AF, 1863, nr. 18, p. 233);

„Rochiile de fulard, cu mari *rotonde* la fel, sunt de prefirat la eternele rochii de alpaga cu saute-en-barque (paltonaşe) que au devenit prea comune pentru ca să mai fie de domeniul eleganţei" (AF, 1863, nr. 18, p. 96);

„*Rotondă*, şal, talma mică numită mexicană" (AF, 1864, nr. 5, p. 362);

„s-au părăsit însă *rotundele* cari erau destul de comode, deoarece moda preferă hainele lungi „paletot", cu mâneci largi" (MI, 1900, nr. 11, p. 82).

Rufă (sl. *rufo*). „Cuvânt vechi slav” (Sala 2009 : 146), împreună cu derivatul său *rufărie, rufă, -e*, s.f., este aproape nelipsit din reclamele comerciale ale serialelor. În domeniul vestimentar feminin, se prezintă ca un calc semantic după fr. *linge (de corps)*, cu sensul de piesă de lenjerie, sens înregistrat de Barcianu şi Alexi, DU. DLR îl defineşte ca: „1. lenjerie, albituri; 2. la pl. haine, straie sl. rufe, rufărie, lenjerie, haine bărbăteşti şi femeieşti. Pl. rar rufării” (DLR).

Exemplificăm din publicistică:

„Lingeria fină şi lingeria de corp (*rufele* de dame şi bărbaţi) este toată astfel executată” (AF, 1864, nr. 13, 14, p. 496).

„dantele...independente de rufa însăşi de care se fixează printr-o panglică cometă” (MI, 1902, p. 42).

„*Rufe* pentru dame” („Timpul”, 1876, 20 noi., p. 4).

Derivatul *rufărie* are sens colectiv, semnificând cantitate, număr mare de piese sau generic, *albituri*:

„Un guler de *rufărie* termină, în genere, acest gen de toaletă, care se poartă cu o pălărie neagră amazoană, garnisită cu pene” (MI, 1898, p. 194).

Rujă (< fr. *ruche*, germ. *Rüsche*). Cuvântul *rujă, -e*, s.f., împrumut slav anterior lexicului modei pariziene de care ne ocupăm, a impus tiparul fonetic (DEX, MDN, DEX ‘98). Prin atracţie paronimică, apar şi variantele: *ruşă, riuşă, rijă, rije,* după fr. *ruche* sau după germ. *Rüsche* („Jacheta cu colţuri este garnisită la gât cu *rüsche*” („Necesarul”, 1884, nr. 1, p. 2) sau după magh. *ruzsa*.

Împrumutul francez are sensul de „bandă încreţită plisată de tul, de dantelă etc., la obiecte de îmbrăcăminte. (< fr. *rouche*)” (MDN).

Sensul din VVF nu este atestat în LRV.

Termenul se înscrie în paradigma subordonată de lexemul *garnitură* la piesele de vestimentaţie feminină. Grafia fluctuantă, etimologică sau fonetică, din exemplele de mai jos, ne ajută să sesizăm că avem un împrumut pe căi multiple:

„[capelele] garnite *cu panglice* negri şi numai cu o *ruşă* sau două” („Ilustraţiunea”, 1860, nr. 3, p. 23);

„Adesea toată *rucha* dinăuntru e de pene frizate” (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„*Rujile* au încă un mare succes” (MI, 1898, p. 370);

„Pe poale, o *rije* de muselină de mătase” (MI, 1901, nr. 1);

„*ruşuri* mici de taftă” (MI, 1903, nr. 1, p. 5);

„ghirlande de *ruşe* (în verif)” (MI, 1906, nr. 4, p. 51).

În textele din periodice, apare şi derivatul efemer *rujat*:

„volanele de sus sunt *rujate*, jos două pompoane jenilate, iar broderia e o cracă de miosotis vieux rose şi bleu” (MI, 1901, nr. 19, p. 146).

Rulou (< fr. *rouleau*). *Rulou, -uri*, s.n., cu varianta *rulo*, este un împrumut care semnifică generic „sul, pachet rotund” (Costinescu).

Prin analogie, în croitorie, denumeşte o garnitură, un ornament de această formă:

„*rulou* de tul" (MI, 1901, nr. 26, p. 202);

„Mâneca de postav cu *rulouri* de catifea" (MI, 1901, p. 42);

„pălărie elegantă de fetru culoarea şampaniei, calota înconjurată cu un *rulo* de catifea mov" („Moda", 1905, nr. 8, p. 8).

S

Sac (lat. *saccus*). Termenul *sac* face parte dintre cuvintele moştenite din latină, dar în moda feminină echivalează cuvântul francez *sac*. În epocă, se utilizează atributiv cu regentul *palton*, evocând un tip de croială, devenită stil vestimentar.

Este definit în dicționarul lui Laurian şi Massim ca: „vestimente de asemie pannura (materie de lână țesută); vestimente rău tăiate, rău accomodate".

Apare în formații de tip paratactic, precum: *palton-sac*, *rochie-sac* etc., formate prin analogie de formă, „obiect de vestimentație cu formă dreaptă", „neajustat în talie" (TLFi).

DLR specifică: „prin anal. Numele mai multor obiecte asemănătoare ca formă cu un sac";

„paletourile drepte, sub formă *sac*" (MI, 1901, nr. 14, p. 106);

„*paletot-sac*" (MI, 1902, nr. 1, p. 2);

„Paltonul drept-*sac*" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

„*paletot-sac* de postav" („Moda", 1905, nr. 4, p. 10).

Sacou (< germ. *Sakko*). Cuvânt stabilit în limba română, *sacou*, *-uri*, s.n., împrumutat din germană, cu sens specializat în VVM. Sensul din moda masculină se extinde prin noua accepție din moda feminină. Lexicografia românească îl defineşte numai în moda masculină: „gheroc fără despărțituri în spate" (DU); „haină bărbătească cu tăietură specifică, poate fi garnitură la diferiți pantaloni" (cf. Alexi, Şăineanu) (DLR); „Haină bărbătească (mai lejeră)" (DEX '98).

În publicistica de modă feminină, apare la începutul secolului al XX-lea:

„*sacouri* pentru fete" (MI, 1902, nr. 14, p. 111);

„haină *sacco*" (MI, 1901, p. 362);

„Se vedeau unele cu jachetele lungi, altele *saco*, iar unele se purtau ca nişte veste scurte ajustate" (AMNI, 1907, p. 22).

Piesă vestimentară care marchează încă un pas spre libertatea cucerită de femei prin modă.

Sandală (< fr. *sandale*, lat. *sandalium*). Cuvântul *sandală*, *-le*, s.f., termen latinesc preexistent, care intrase deja în limbaj popular, este reîmprumutat odată cu lexicul modei feminine. Dicţionarele vremii înregistrează cuvântul. Forma *sanda*, cuvânt-titlu în DOOM (2007), este un exemplu de etimologie internă, prin derivare regresivă morfologică, cu formarea singularului din plural, după formula rom. sg. *sandală* > rom. pl. *sandale* > rom. sg. *sanda*, suprimându-se desinenţa de plural.

Lexemul este atestat şi definit de Negulici ca „încălţăminte". Şăineanu îl defineşte sinonimic printr-un termen vechi, popular, rural: „opincă". Laurian şi Massim reuşesc să aducă diferenţe specifice care ţin de moda nouă în definiţia lor: „încălţăminte ce nu acopere tot piciorul, *pantof*: sandalie de piele, sandalie de mătase". Negulici, Laurian şi Massim şi Costinescu îl subordonează hiperonimului *încălţăminte*.

Această unitate lexicală este prezentă în 1856 în ziarul „Timpul":

„nişte *sandali* de lemn" („Timpul", 1856, nr. 73, p. 1);

„Se zice că în curând se vor purta în saloane *sandale*, în loc de pantofi" (MI, 1898, nr. 4, p. 3).

Saute-en-barque. Acest compus este un xenism efemer, după fr. *saute-en-barque*. Termenul semnifică un stil vestimentar, fiind utilizat ca determinant al unor regenţi ca *mantou* sau *palton*.

Nu este consemnat în LRV.

A fost împrumutat cu sensul din limba sursă: « Un petit manteau à manches assez courtes, que portent les femmes » (Littré). [matou mic, cu mâneci destul de scurte, purtat de femei].

Cu ocurenţe rare în textele de specialitate:

„Rochiile de fulard, cu mari rotonde la fel, sunt de preferat la eternele rochii de alpaga cu *saute-en-barque* (paltonaşe) que au devenit prea comune pentru ca să mai fie de domeniul eleganţei" (AF, 1863, nr. 18, p. 96).

Scarpă (< it. *scarpa*). Italienismul *scarpă*, *-e*, s.f., a fost folosit până la instalarea termenului *pantof*, un timp au circulat paralel. Lexicografia vremii a definit şi inventariat lexemul:

„Socc, pantof, mai ales pentru femine" (Laurian şi Massim). Definiţii asemănătoare au oferit şi Polizu, Cihac, Barcianu, Şăineanu, Resmeriţă.

„(Mold. şi Bucovina, mai ales la plural). Pantof femeiesc uşor, de obicei împodobit cu broderii care se purta în trecut, condur, papuc" (DLR).

„*Scarpe,* în loc de potcoave de cai" (AR, 1841, nr. 73, p. 293).

Lexemul are ocurenţe foarte rare în perioada studiată, iese timpuriu din uz.

Sculă. Termenul *sculă*, *-e*, s.f., cu etimologie controversată, din neogreacă (DER), sau cu etimologie necunoscută (DEX '98, NODEX), este prezent în

discursul cronicarilor de modă de la jumătatea secolului până prin deceniul al şaptelea.

Definit de mai toţi lexicografii secolului, Stamati, Polizu, Şăineanu, Pamfile, Barcianu, Resmeriţă, cu sensul de „bijuterie", lexemul apare în moda feminină cu acest sens generic, echivalând termenul francez *bijou*.

Iată câteva exemple:

„Toată specia de stofă de preţ, de adornări, de *sculie* precum şi alte obiecte inutile vor fi oprite" (AF, 1863, nr. 5, p. 81);

„Principesa iubeşte *sculele* şi se crede că va pune o frumoasă parură de corail rosa ce a cumpărat la Paris" (AF, 1864, p. 363);

„Flori, pene, *scule*" (AF, 1864, p. 341).

Se specializează şi iese din uz în vocabularul modei.

Siluetă (< fr. *silhouette*). Întrucât domeniul modei este corelat cu cel al corporalităţii, există o terminologie specifică în care este inclus şi termenul *siluetă*, *-e*, s.f. Acesta se referă generic la linia corpului, utilizându-se şi în modă. Hainele creează silueta în sensul ajustării, modificării ei. Substantivul semnifică: „Formă sveltă şi bine proporţionată a unei persoane; corp svelt, suplu, bine proporţionat al unei persoane; p. gener. Corp. V. Linie, talie" (DLR), definiţie reluată în DEX.

„La origine era un nume de persoană, un om politic, Etienne de Silhouette, care a ajuns în 1754 ministrul Finanţelor, graţie unei celebre curtezane a lui Ludovic XV, Madame de Pompadour. Datorită faptului că a devenit nepopular, s-a creat în bătaie de joc şi expresia *à la silhouette* (1759). Ulterior, expresia a fost folosită pentru lucrurile făcute prost, incomplet, printre care „portraits à la sihouette, de unde cuvântul apare pentru prima oară izolat la 1799" (Sala 2009: 68)

La începutul secolului al XX-lea, îl găsim în textele de publicistică:

„Moda continuă a impune *silueta* subţire, cu şoldurile late în jos şi brusc cambrată în spate. Nu însă prin acumularea de balene groase şi greoaie" (MI, 1902, nr. 6, p. 42).

Sortie de bal. În limba română, s-a utilizat ca xenism, cu variantă adaptată *sortiu/sortiuri de bal*, împrumutat din franceză, care desemnează un „Mantou cu capă purtat peste o rochie de seară" (DN) sau „manta", cum îl glosează cunoscuta autoare de cronici de modă Constanţia de Dunca în „Amicul familiei":

„*Sortiurile (mantale) de bal* sunt mai mult rotunde cu capuşon" (AF, 1864, nr. 21, p. 275).

Termenul are conotaţii de opulenţă.

Exemplele demonstrează perioada îndelungată a utilizării termenului:

„*Sorties de bal* (mantale de ieşit la bal ce pot servi şi la théâtru)" (AF, 1863, p. 235).

Sortie de bal.

Acest compus este parțial calchiat în:
„Sortie de bal și de teatru” (MI, 1901, p. 3).

Sortie de teatru. Vezi **Sortie de bal**. Compusul francez este împrumutat cu formă parțial calchiată. Termenul este grafiat etimologic sau cu formă mixtă, xenism și calc:

Sortie de théatre.

„sortie de théâtre" (MI, 1898, p. 130);

„Sortie de bal şi de teatru" (MI, 1901, p. 3).

Uneori, are croiala unui mantou elegant, lung, bogat ornamentat, cu guler montant şi cu revere.

Spate (lat. *spatha*). Termen vechi, substantivul *spate*, *spinare* are etimologie latină, iar în lexicul modei feminine româneşti din secolul al XIX-lea este utilizat paralel cu termenul *dos*, mai ales sub influenţa limbii franceze, stabil în română prin sensul generic, prin conceptul indispensabil oricărei referinţe: „dos al unui lucru" (DU). Această unitate lexicală apare mai ales în descrierea tiparelor, dar şi în descrieri ale unor piese vestimentare din cronicile de modă.

„*Spinarea* trebuie croită mai lată" (GI, 1882, nr. 2, p. 1);
„jockeul ține de deasupra *spatele* și dinaintea" (MI, 1902, 5 ian. p. 3);
„Dinaintea în cute. *Spatele princesă*" (MI, 1901, nr. 8, p. 58).

Spențer (< fr. *spencer*, < germ. *Spenzer*). Termenul *spențer*, *-e*, s.n., este invarianta stabilă, înregistrată de dicționarele românești, împrumutată din germană. *Spenzer* (Tiktin, DU, Scriban, DEX, DER) are ca variante populare *șpențăl, spențiu, sprențiu*, *sprențur*, după cum consemnează lexicografii, unitate lexicală pătrunsă prin bilingvism social în Transilvania, mult folosită în rândul populației săsești.

Iată câteva definiții: „Spencer/spențiu. O haină până la șolduri. [Spencer]" (Costinescu); Spențer. „Haină fără pulpane [germ. Spenzer (v. sprențur)]" (DU); „Spențer. [Haină scurtă bărbătească fără pulpane purtată de țărani]" (Tiktin).

Limba română re-împrumută cuvântul, grafiat *spencer*, de la numele lordului George John Spencer (1758–1854), care a creat acest stil de haină (cf. TLFi), de data asta prin intermediul limbii franceze.

Referentul este o piesă specifică stilului Régence, semnificând, în moda feminină, o jachetă scurtă, cu bascuri, definită ca „haină scurtă, ca o vestă" (DEX), « corset de drap, avec des manches, qui se met par-dessus la robe » (TLFi) [corset de pânză, cu mâneci, care se pune peste rochie].

Exemple:

„*spencerul* strânge talia, desină sânul prin bascele sale" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 4, p. 38);

„*Spencerul* bunicelor noastre să fie înlocuit oare cu baschina Louis XV?" (MI, 1902, nr. 4, p. 26).

Ca sinonim, menționăm termenul *jachetă.*

Stolă (< it., lat. *stola*). Împrumutul *stolă, -e*, s.f., din it. *stola*, semnifică o bucată lată, lungă, de blană scumpă, purtată de femei la gât în scop decorativ și demonstrativ.

Nu am întâlnit sensul de rochie în stil antic în moda feminină a secolului al XIX-lea consemnat în dicționarele noastre actuale („Rochie largă și lungă până în pământ, care se strângea pe corp cu două cordoane, unul pe sub sâni, altul deasupra șoldurilor, purtată de matroanele romane. – Din it., fr., lat. Stola") (DEX '98).

În exemplele noastre, termenul are sensul de guler scump, etolă care etalează bogăția cu ostentație:

„o enormă *stolă* de skungs cu guler" (MI, 1898, p. 131).

Formează și compuse, precum:

„*guler-stolă* în dantele bizantine” (MN, 1903, nr. 2, p. 1);

„se poartă *gulere-stolă* din blană de şobolan” (MI, 1903, nr 7, p. 1).

Stolă.

Strai (< it. *straglio*) Cuvântul *strai*, *-e*, s.n., apare ca gen proxim în epocă pentru mulţi termeni de vestimentaţie, fiind un hiperonim arhaic. În câmpul lexico-semantic prezent, cuvântul este un echivalent al cuvântului francez generic *habit* sau *vêtement*.

Lexicografia oferă definiţii precum:

„Straie. Mold. Haine, ţoale [origine necunoscută]” (DU); „Strai. Vestiment” (Laurian şi Massim); „Pelerin (strai)” (Stamati). Utilizarea sa ca sinonim în definiţii se datorează semantismului binecunoscut în limbajul comun:

„pălării de pae şi *strae* negre” (AR, 1839, p. 337).

Sinonim cu hiperonimele *veşmânt*, *vestimentație*, *haină*.

Textele arată şi încercări ale autorilor acestora de a-l introduce în compuse calchiate forțat, după modelul unor formații paratactice franceze:

„*cas-strae*", „*saloane strae* numite *bonjure*" (AR, 1847, nr. 96, p. 348).

Strap (< engl. *strap*). Xenism după engl. *strap*, care desemnează "a narrow, usually flat strip or thong of a flexible material and especially leather used for securing, holding together, or wrapping" (*Merriam Webster Dictionary*) [o bandă îngustă sau o legătură din material flexibil, mai ales piele folosită pentru a întări, susține, sau înveli].

În exemplul următor, *în strap* are sensul de legături în benzi subțiri împletite:

„benzi de catifea verde smărăgdiu susțin corsajul şi jupa dublă şi sunt aranjate *în strap* pe părți" (MI, 1902, p. 288);

„garnitura *strapsurilor*" (MI, 1902, p. 158);

„cusăturile urmate de *strapsuri* tighelite" (MI, 1902, p. 43);

„bolerou grațios garnisit cu *strapsuri*" (MI, 1903, p. 91).

Xenism accidental, termen sartorial care nu intră în uz.

Subrau (< fr. *sous-bras*). Termenul s-a fixat cu forma adaptată *subrau*, *-uri* (DOOM), neatestat de lexicografia din secolul al XIX-lea.

Este un compus sudat împrumutat pentru economie în vorbire, având variante ca: *subrau*, *subraur*, *soubra*, prezent în DLR, cu specificația „mai ales la plural" ca: „Subrau, -uri, s.n., bucată de pânză (cauciucată) aplicată la subsuoara hainelor pentru a le proteja de efectele transpirației."

Grafia din exemplul ales arată sursa franceză a împrumutului:

„Bogat asortiment de: satenuri, taftaline, croisele, sergiuri, tafta-glacé, polonaise, şireturi, nasturi, *soubrauri* etc." („Depeşa", 1901, an I, nr. 104, p. 3).

Sufleu (< fr. *soufflet*). Împrumutul *sufleu*, *-ri*, s.n., intră în categoria elementor de tehnică sartorială ornamentală din limba franceză, care desemnează o « partie pliante ou souple comprise entre deux parties rigides et destinnée à donner de l'ampleur, de la souplesse » (*Lexis*) [bucată de țesătură suplă intercalată între două piese rigide cu scopul de a conferi amploare].

„Rochia, după cum arată desenul ce-l dau aici, se face cu *sufleuri* de taftă plisată" („Depeşa", 1901, an I, nr. 7, p. 1).

Suitaş (< fr. *sutache*; < ung. *sujtás*). În limba română, această unitate lexicală a pătruns pe două căi, din maghiară şi din franceză. Forma *suitaş*, bine fixată, este un maghiarism datorat bilingvismului social, iar lexemul *sutaş* din VVF este un împrumut francez care nu a schimbat tiparul fonetic al termenului românesc din vestimentația militară, dar care l-a îmbogățit cu conceptul din moda feminină.

Au circulat concomitent o perioadă, până când uzul a impus unul dintre lexeme.

Lexicografia îl defineşte drept:

„Cordon, şnur, şiret. – Var. *sutaş*. Mag. *sujtás,* cf. fr. *soutache*, var. din fr" (DER).

În publicistică, lexemul prezintă grafii diferite: *sutaş, sutache, soutache* şi desemnează „un galon, un şiret subţire folosit ca element de pasmanterie iniţial la uniformele husarilor".

Se utilizează de-a lungul întregii perioade cercetate:

„ace, foarfeci, *sutaşe*, stofe de lână solide" (AF, 1863, p. 236);

„*soutachuri* drepte" (BF, 1890, p. 303);

„jupă garnisită cu galoane de astrakan cu *suitaşuri*" (MI, 1902, p. 10);

Bluză simplă de caşmir garnisită cu *sutaş* şi ghipură" („Moda", 1906, nr. 11, p. 11).

Notăm şi derivatul *sutaşat*:

„Vesta Rigoletto, lungă până la tallie, unde e mai strâmtă puţin, deschisă p'o gilettă albă sau colorată, greu *sutaşată*, servă pentru talette semi-gala de zi sau seară" (AF, 1864, nr. 1, p. 331).

Şal (< fr. *châle,* < tc. *şal*). Termenul este preexistent perioadei cercetate, având ca sursă limba turcă. Noul concept din moda feminină franceză aduce conotația de „modern, la modă".

Se aliniază unei serii sinonimice din paradigma accesoriilor: *mantilă, fular, eşarfă, alegeriană, baiaderă, fişiu* etc.

Cuvântul *şal, -uri*, s.n., este definit ca: „1. stofă de lână fină; 2. şal de încins, de îmbrobodit (DU); „*Țesătură* sau împletitură, de obicei pătrată sau dreptunghiulară, special confecționată, adesea împodobită cu desene, broderii sau franjuri, întrebuințată mai ales ca broboadă. (rar, învechit, în sintagma şal de gât) *Fular.* Tc., germ. Schal" (DLR).

În „Curier de ambe sexe":

„o rokie de catifea neagră, un văl de blondă alb şi un *şal* negru" (1836, nr. 7, p. 121);

În „Albina românească", apare în 1848 ca titlu de foileton, *Şalul* (1836, nr. 3, p. 9);

Apoi, îl găsim în articole din domeniu:

„Cea dintâi [parte a îmbrăcăminții unei femei] se compune din rokia, corset şi fuste; cea de-a doua cuprinde rokia şi *şalu*, mantilia sau manteleta" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„*Şal* sau manteilă" (AF, 1863, p. 40).

Grafia demonstrează influențele lingvistice multiple, mai ales în cazul reclamelor comerciale, cum se observă în al doilea exemplu:

„*Châles* tartanes" („Gazeta națională", 1871, nr. 3, p. 12);

„*Schwaluri* lungi de India şi Japonia" („Timpul", 1877, nr. 7, p. 4);

Cuvântul are origini disputate în lexicografie.

Compusul „*guler-şal*" a apare în BF (1890, p. 173) şi *passim.*

Cuvântul a devenit internaționalism. În română subordonează, în calitate de hiperonim (uneori regent), o serie de termeni ca: *algeriană*, *baiaderă, boa, etolă, ghimpă, mantilă* etc.

Şapcă (< rus. *šapka*). Neologismul *şapcă*, pl. *şepci*, variantă *şepce*, provine din limba rusă şi pătrunde în vocabularul vestimentaţiei masculine. În lexicul modei feminine, termenul calchiază semantic fr. *chapeau* şi este folosit ca sinonim explicativ pentru neologisme, având deja un statut bine definit în limba română în perioada cercetată.

„un fel de acoperământ al capului" (DU).

Lexemul nu e folosit frecvent în VVF:

„Reţinutu-v-am oare de mână când o tindeaţi spre micile *şepce* femeiesci de paie de Florenţa, adornate cu flori şi pene?" (AF, 1864, nr. 5, p. 363).

Şemizetă (< fr. *chemisette*). Atestat de Vaillant (II, p. 37), neologismul *şemizetă, -e*, s.f., variante: *şmizetă, şămizetă, şimizet*, a intrat în vocabularul românesc al VF cu sensurile:

1. „Bluză femeiască simplă, cu croiala asemănătoare cu a cămăşilor bărbăteşti";

2. „(înv.) Garnitură care se aplica pe partea de la piept a unei cămăşi" (DLR).

TLFi redă următoarele sensuri: 1. [guler răsfrânt, ornat cu broderii şi dantele] şi 2. [mică bluză brodată sau plisată purtată sub rochie deschisă sau decoltată].

Ambele sensuri apar în publicistica românească, dar predomină cel de garnitură, ca în exemplele următoare:

„*şemizete* de toate cvalităţurile" (AR, 1844, nr. 85, p. 344);

„*şimizeturi* elegante, brode lucrate cu valansiene după modelul din urmă" („Timpul", 1856, nr. 35, p. 4);

„Damicelelor, în loc d'acele nenumărate veste roşii ce purtaţi la teatru, puneţi guimpe *(şmisete)* albe cu centure" (AF, 1863, p. 234);

„Corsaj-bolerou cu o *şemizetă* de taftă cu un coquillé de muselină..." (MI, 1901, p. 18);

„corsajul cu bască mică, deschis în faţă pe o *şemizetă* de mătase pai şi garnisit cu benzi din postav la fel, formând o platcă" (MI, 1903, p. 10).

Şifoneu (< fr. *chiffonné*). Împrumut francez, vehiculat la sfârşitul secolului în publicistică, neatestat de lexicografia română, care semnifică o [stofă încreţită, cu numeroase pliuri false] (TLFi), se întâlneşte atât cu forma adaptată, *şifoneu, -uri*, cât şi cu grafie franceză, *chiffonné*.

Referentul se utilizează pe orice tip de piesă vestimentară feminină:

„în *şifoneul* din faţă se leagănă trandafiri albi" (MI, 1900, nr. 19, p. 145);

„Pălărie drapată de catifea cu o rândunică reţinută într-un *şifoneu* de catifea şi o buclă de cilic" (MI, 1901, nr. 51, p. 411);

„*şifoneu*" (MI, 1902, nr. 1, p. 2);

„În stânga *chiffoné* de catifea" (MI, 1902, nr. 4, p. 26).

Limba română a împrumutat şi verbul din aceeaşi familie de cuvinte, care s-a determinologizat, şi adjectivul *şifonat*, foarte frecvent utilizat şi astăzi:

„[catifeaua] se *şifonează*" (MI, 1901, nr. 44, p. 346).

Şlep (< germ. *Schleppe*). Vocabula este provenită din limba germană, *şlep*, *-uri*, s.n., şi dublează sinonimic cuvântul *coadă* şi franţuzismul *trenă*, ultimul se va specializa şi-l va înlătura din uz prin frecvenţă. Desemnează, ca şi celelalte, „partea dinapoi (prelungită sau care se târăşte pe jos) a unor obiecte de îmbrăcăminte (mai ales la cele purtate de femei" (DEX '75).

În DLR, termenul este definit prin „trenă", fiind considerat învechit, rar în uz. Stamati îl defineşte sinonimic: „coadă de strai (de rochie)", apoi Barcianu „[haină cu coadă]", „Schleppkleid".

Deşi efemer, lexemul va circula până la sfârşitul secolului în publicistică la concurenţă cu sinonimele sale:

„Fuste cu *şlep*" („Timpul", 1877, nr. 5, p. 6);

„fustă cu *şlep* lung" (MI, 1898, 31 oct.).

Şnur (< germ. *Schnur*). Împrumutul german, *şnur*, *-uri*, s.n., este concurent al cuvintelor *găitan*, *fir*, *brandenburg*, chiar *panglică* (Costinescu, Tiktin), *gansă*, *lizereu*, *paspoal* (Damé), menţinându-se în vocabularul de specialitate prin sensul generic.

Intră în lista de cuvinte a diverselor dicţionare:

„Şnur–uri. Liseré, passepoil" (Vaillant); „Şnur. [liseré, passepoal, cordon]" (Pontbriant). La Stamati este descris procedeul de fabricare „Aţă răsucită". Costinescu are o definiţie substanţială: „Găitan sau panglică de mătase or de metal cusută în jurul unei broderii." Damé, Barcianu îl înregistrează sub voce *şinor*, o anaptixă formată probabil prin atracţie sinonimică cu *şiret*. „Şinor, şinur, şnur, funicella, aţă împletită de cânepă, de in, de lână, de mătasse etc." (Laurian şi Massim). Tiktin îl echivalează cu „găitan, şiret". DLR dă o definiţie enciclopedică însoţită de sinonime: „Sfoară (îmbrăcată în mătase colorată, în fir etc.) de obicei răsucită în două sau în trei, întrebuinţată mai ales ca ornament la îmbrăcăminte; şiret. V. găitan, ceapraz, brandeburg, firet."

Publicistica abundă în exemple de utilizare a acestui lexem, în variantele *şnur*, *şinor,* la plural, sau cu grafie germană (vezi exemplul al doilea):

„*şinorele* sucite" (GI, 1882, nr, 3, p. 1);

„un *şnur* de catifea...e împrejurul extremităţei de jos a corsagiului" (BF, 1890, p. 14);

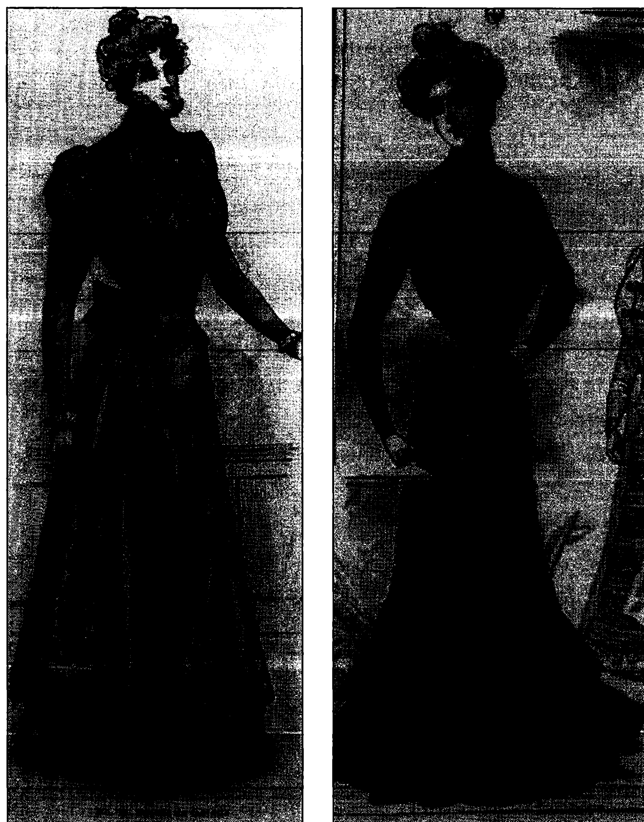
„pelerine de soutaş, *Schnur*" (MI, 1900, nr. 21, p. 167);

„*şnur*" („Moda", 1905, nr. 6, p. 3).

Derivatul *şnuruit* este în uz jurnalistic încă din 1863 (AF, p. 69).

„Rochie de etamină gri, pliuri *şnuruite* la corsaj, pătraturi de filet aşezate în formă de garnitură"(MI, 1903, nr. 1, p. 10).

Şorţ (< germ. *Schurtz*). Termenul *şorţ*, *-uri*, s.n., variantă *şorce*, a intrat în română din limba germană. Moda feminină îl îmbogăţeşte calchiind semantic fr. *tablier*, care îi devine şi concurent. Cuvântul beneficiază de o definiţie lexicografică în DLR de „Obiect purtat peste haine". Este atestat de Vaillant în 1839 şi mai târziu de Pontbriant. Aceşti lexicografi au definit termenul cu sensul funcţional, cunoscut şi astăzi, deşi în descrierea componentelor referentului nu se specifică faptul că în epocă se folosea termenul de *bavetă* pentru partea de sus a şorţului, de regulă de formă pătrată, cum aflăm din următorul exemplu: „Bavetă garnisită cu entre-deuri de dantelă, ca şi poalele *şorţului*" (MI, 1901, p. 10) şi de *poale* pentru partea de jos.

Şorţ.

Descrierea referentului folosit în gospodărie transpare şi în exemplele:
„*Şurţ*. Aceste *şurţuri* italieneşti sunt făcute din ţesături în fire drepte. Găteala constă în bordure şi plisses" (GI, 1882, nr. 2, p. 3);
„*şorţuri* care prezervă toaletele" (MI, 1901, nr. 27, p. 215).

În moda de provenienţă franceză, termenul se referă la o parte elegantă, ornamentală a unei fuste sau rochii, cu referire la un clin mare, aşezat dinainte, parte a unei fuste lungi sau rochii.

Tablierul a fost însă o bucată de ţesătură decorativă, aşezată peste foi, nu încorporată în fustă sau rochie, cum s-a întâmplat cu ceea ce se numea şorţ.

În publicistica de specialitate, termenul apare în 1864 cu diverse forme grafiate care amintesc etimologiile diferite:

„*şorţurile* fetiţelor se disting" (AF, 1864, nr. 6, p. 403);

„mici *şorce* de maroquin" (AF, 1864, nr. 6, 403);

Frecvent în uz în lexicul modei elegante: „foi drepte cu *şorţ*" (MI, 1898, nr. 8, p. 180).

„Foi englezeşti cu *şorţ*" (MI, 1900, p. 106);

„strapsuri formând *şorţ* şi garnitură pe poale" (MI, 1902, p. 66);

„acest *tablier* poate să treacă uşor linia taliei" „tablierul îngust" („Moda", 1906, nr. 8, p. 1).

Şosură (< fr. *chaussure*). Împrumutul *şosură*, *-e*, s.f., a intrat în limba română cu sensul generic de „încălţăminte" (DLR).

În competiţie cu vocabula *încălţăminte* moştenită din latină, împrumutul din franceză va fi îndepărtat din uz până la sfârşitul secolului.

Pentru perioada de care ne ocupăm, acesta joacă rolul unui hiperonim, ca şi *încălţăminte*. Limba română a preluat sensul generic din franceză: « Tout ce qui couvre et protège le pied » (*Lexis*) [Tot ceea ce acoperă şi protejează piciorul].

Apare, nu foarte frecvent, mai ales în textele de publicitate:

„*Şosură* foarte elegantă de la casa cea mai dintâi din Paris" („Timpul", 1856, an I, nr. 35, p. 4);

„*şosura* fină şi pălăria" („Bobârnacul", 1878, nr. 3, p. 2).

Şoşon (< fr. *chausson*). Cuvântul *şoşon* este varianta fonetică românească a termenului francez *chausson*, formată prin asimilare consonantică totală progresivă la distanţă după formula ş – s > ş – ş, de la fr. *chausson*, sunetul [s], supus schimbării, aflându-se după sunetul [ş] modificator.

În LRV, termenul a fost definit ca: „tip de încălţăminte de iarnă, de protecţie ce se pune peste cizme" (Costinescu); „[o combinaţie de pantofi de cauciuc şi fetru purtaţi de orăşeni iarna]" (Tiktin). Definiţia lui Tiktin confirmă sensul cuvântului de încălţăminte suplă, de piele şi material textil (dantelă, fetru etc.).

Împrumutul pătrunsese în vocabularul modei masculine („Canne-chassepot târăsce-n mână/Are lungi mânuşi de lână,/Cu şoşonii polonezi/De vânat gata să-l crezi" („Mefistofele", 1876, nr. 2), a fost preluat şi s-a îmbogăţit însă cu conotaţiile aduse de moda feminină.

Din discursul publicistic reiese însă sensul de obiect de încălţăminte de damă, pretenţios, pentru baluri, petreceri etc., ceea ce ne îndreptăţeşte să credem că sensul

este preluat din franceză prin calchiere semantică şi adăugat la tiparul fonetic existent. S-a dovedit o accepţie efemeră în română.

„*Şoşoni* de piele albă şi dantelă" (MI, 1901, p. 26).

Costinescu defineşte obiectul democratizat, pentru ambele sexe, sinonim cu împrumutul mai vechi *galoş*, sens prezent în dicţionarele contemporane: „(mai ales la pl.) Încălţăminte de iarnă (din pâslă, din cauciuc etc.) care se poartă peste pantofi sau peste ghete" (DLR);

„Încălţăminte de iarnă (din pâslă, cauciuc etc.) care se poartă peste pantofi" (DN).

„*Şoşoni* şi galoşi ruseşti cu talpă dublă" (MI, 1902, nr. 1, p. 16).

Sensul prim, acela de „Pantof de casă făcut din pâslă" (DN), este prezent şi în dicţionarele româneşti actuale, noi nu dispunem de un exemplu din textele publicitare sau din comentariile de modă din epocă.

Şpalet (< germ. *Spalet*). *Şpalet*, *-e*, s.n., este concurentul termenului francez *epolet*. Din deceniul al şaptelea, se întâlneşte rar:

„corsagiul elvet cu *şpalette*" (AF, 1863, nr. 2, p. 39);

„*Şpalete* bine puse pe o ghimpă (camisetă)" (AF, 1863, nr. 2, p. 39);

„rochiele de fulard unit, mille fleurs sau cu dunguliţe şi cadrilaşe cu totul unite şi cu corsagiul Elvet cu *şpalette*" (AF, 1863, nr. 2, p. 89).

Va fi înlăturat din uz de neologismul francez.

Tablier (< fr. *tablier*). Termen nemenționat în LRV, cu variante ca *tabliet*, *tablier*, *tablieu*, *-uri*, care semnifică o [piesă de stofă așezată dinainte, peste rochie, ca element decorativ] (TLFi). Cuvântul a fost inclus în lista efemeridelor lexicale prezentate în articolul apărut în „Limba română" (2010: 85).

În publicistică, termenul este notat în primele texte de modă importante:

„Rochii de bombazină cu *tabliete* brodate sau aplicate și confecția, șal sau manteilă, la fel rotonde de cachimir regal brodate cu mătase – 15 sau 18 galbeni una – algeriene și rotonde de lamă que să pot purta acuma dublate cu taffet" (AF, 1863, p. 40);

„*tablieu* de satin" (FR, 1879, p. 202);

„Partea de dinainte a rochiei este lucrată în formă de *tablier* cu borduri brodate" (GI, 1882, nr. 2, p. 6);

„Jupa este garnisită de fiecare parte a *tablierului* de un bie de stofă uni" (MI, 1902, nr. 23, p. 178);

Tablier.

„vestă scurtă şi *tablier* de dantelă" (MNI, 1906, nr. 8, p. 11).
Actualizat în compusul francez *tablier-bavette.*

Taior (< fr. *tailleur*). Împrumutul din limba franceză *taior*, *-oare*, s.n., apare grafiat şi cu variantele etimologice *tailor*, *tailleur.* Substantivul este folosit atributiv cu regentul *costum* sau prin elipsă. Piesa reprezintă un simbol al emancipării femeii în secolul al XIX-lea: „the tailored suit as we know it was first introduced in the 1880s by the Houses of Redfern and Creed" [costumul taior, aşa cum îl cunoaştem, a fost introdus în anii '80 de *Casele de modă Redfern and Creed*].

(http://www.fashion-era.com/la_belle_epoque_1890-1914_fashion.htm)

Inspirată de moda masculină, această piesă de îmbrăcăminte a revoluţionat atitudinea faţă de femeie şi rolul ei în societatea modernă. Taiorul reuşeşte să uniformizeze vestimentaţia genurilor şi să elibereze femeia de anumite servituţi impuse de mentalităţi. Acest fapt nu înseamnă că femininul nu va fi încă asaltat de stiluri incomode (ne referim, de exemplu, la „rochia împiedicată" din anii 1910. (A.S. Ionescu 2006: 163).

Definit ca „rând de haine" (Stănceanu) sau hiperonimic prin „haine" şi „costum" (Bauman).

Atestat în 1895 în Marea Britanie, termenul a fost asimilat în franceză de unde a intrat în limba română, semnificând: „Costum femeiesc compus din fustă şi jachetă (din acelaşi material)" (DN).

Taior.

Termenul continuă să fie în uz.

Jurnalele de modă îi dedică articole şi-l descriu astfel: „Comoditatea *costumului tailleur* îi asigură durata, pentru a zice astfel, indefinită a succesului său. Anul 1901, ca şi cel precedent, îl va vedea încă domnind incontestat" (MI, 1901, p. 10).

Îl întâlnim frecvent *passim*:

„Costum «*tailor*» style de postav bleu" (MI, 1901, nr. 1, p. 2);

„*Costum tailleur* de serj diagonal" (MI, 1903, nr. 1, p. 3).

„Cel mai elegant şi mai practic din eleganța garderobei noastre a rămas fără îndoială costumul *tailleur* pentru a cărei confecționare ultima creațiune e diagonala în culorile bleu paon, bleu saxe, prunelle, aubergine, ametiste, chaudron, Bismark fatigue şi diverse nuanțe în maron şi vert olive" („Şicul bucureştean", 1908, nr. 1, p. 3);

„*taierurile* simple" („Moda", 1905, nr. 18, p. 2).

Remarcăm şi formația binominală *rochie tailleur*:

„*Rochie tailleur* de postav satin gri" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);

„*rochie taieur*" („Moda", 1906, nr. 10, p. 2).

Talie (< fr. *taille*). *Talie*, *-i*, s.f., reprezintă în moda feminină un împrumut după fr. *taille*.

În dicționarele româneşti, este înregistrat în moda feminină cu trei semnificații:

1. „articol vestimentar ce acoperă corpul de la umeri până la talie, sinonim cu corsaj";

2. „parte a unei piese vestimentare ce acoperă mijlocul, brâul, sinonim cu centură, cingătoare";

3. „standard de măsură în confecționarea veşmintelor VV, sinonim cu *mărime*, *dimensiune*, prin restrângere semantică şi elipsă, *tipar*, *model*, *şablon*" (DLR); „formă de tăietură a unui vestiment" (Laurian şi Massim).

În secolul al XIX-lea, se regăsesc toate aceste accepții în definițiile lexicografilor, dar nu la un singur autor.

Laurian şi Massim definesc accepția de tipar: „Parte a îmbrăcămintii strâmtată de obicei în dreptul mijlocului şi care marchează talia. P. ext. Corsaj. Loc. adv. În/la talie/îmbrăcat numai în haină sau în rochie, fără pardesiu sau palton. Rar. Haină strâmtă pe talie; Forma de tăietură a unui vestiment" (Laurian şi Massim). DU oferă sensul anatomic: „Conformațiunea corpului de la umăr până la mijloc". Damé îl traduce cu primul sens, acela de corsaj: „Talie. Corsage de robe". Pontbriant îl defineşte ca „turnură". Vaillant: „mijlocul trupului". Pisone, sub voce „statură".

Cuvântul confirmă valorile sale din VVF în exemplele extrase din publicistica din perioade diferite:

„O haină de o stofă albă, strânsă la mijloc cu o îngustă încingătoare roşie, îi acoperea corpul, într-un mod antic şi îi desemna o frumoasă *talie*" („Seculul", 1860, an II, nr. 2, p. 8);

„Rochia principesă cu *tallia* nedeosebită de foi" (AF, 1864, p. 331);

„aranjamentele varii ale *tailelor*" (GI, 1883, p. 14), de observat grafia etimologică;

„[vestă] ce se poartă pe sub *talia* deschisă înainte" (GI, 1883, p. 14);

„Costume *talia,* ultimul journal" („Dreptatea", 1888, nr. 14, p. 4);

„*Talie* puţin bluzată cu cerc în lăţime" (MI, 1898, p. 387);

„*taliile*" („Moda", 1906, nr. 12, p. 1);

„*Talie-bluză*", compus întâlnit în jurnalele de modă: „Moda ilustrată" (1898, p. 403) şi „Moda", (1905, nr. 7, p. 2).

Talma (< fr. *talma*). Acest împrumut din limba franceză este o antonomază de la numele actorului francez François-Joseph Talma (1763–1826), personalitate de prim rang a teatrului francez, care a impus tragedia clasică publicului din epocă şi care, fiind adept al realismului pe scenă, purta costume create de prietenul său, pictorul Jacques-Louis David.

Scriban descrie referentul ca pe o „pelerină", acelaşi sens ca în franceză: „[Pelerină ce acoperă numai umerii şi pieptul]" (TLFi).

Dicţionarul Webster oferă definiţia următoare: „A kind of large cape, or short, full cloak, forming part of the dress of ladies" [un fel de capă mare sau o pelerină scurtă, totală, formând parte a rochiei unei femei].

[www.thefreedictionary.com, Webster's Revised Dictionary by C. & G. Merriam. Co.]

Termenul e folosit în versurile umoristice din caledarele vremii: „Ghete, *talme* şi coifure,/Pe cap toate ne-au venit" (CIP, 1858).

Am extras câteva exemple din cronicile de modă:

„Rotondă, şal, *talma* mică numită mexicană" (AF, 1864, nr. 5, p. 362);

„Astă rochie serveşte de dineu, recepţie la sine şi pentru vizite c'o *talma* scurtă, o rotundă Louis XV sau un burnus de camaieux (dantelă neagră) sau yak" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

„Pentru pardesiuri (jachetele, paltoanele şi *talmele* sau pelerine cu mâneci îşi dispută prioritatea). *Talmele* cărora li se dă o mie de forme nu au nimic nou" (FR, 1879, p. 190).

Tartan (< fr. *tartan*). Lexemul *tartan, -uri,* s.m., a fost împrumutat din franceză, folosit atât atributiv, cât şi eliptic de regent.

LRV defineşte clar sensul acestui cuvânt:

„1. Stofă de lână în pătrate de diferite culori, din care scoţienii îşi fac haine; 2. pled din această stofă. (DU); „un văl gross cu care ne acoperăm de frig" (Laurian

şi Massim – G); „ţesătură de lână sau de bumbac cu carouri mari, divers colorate. P. ext. şal sau pled confecţionat din această ţesătură" (DLR).

În publicistică, apar ambele sensuri, de stofăîn carouri şi, prin extensiune, obiect din această stofă:

„n'am palton şi c'un *tartan*" („Bobârnacul", 1878, nr. 3, p. 2).

Determinant, în exemplele următoare:

„Pled de călătorie, de molton bleu marine garnisit în faţă cu două benzi de *tartan* ecosez cu ciucuri" (MI, 1898, nr. 3, p. 138);

„Châles *tartanes*" („Gazeta naţională", 1871, nr. 3, p. 12).

Tăblie (< ngr. *tavli*). Termenul neogrec *tăblie*, *-ii*, s.f., este îmbogăţit semantic cu sensul din moda feminină franceză, după fr. *table*, (petit) *tablier* (1834: 121). Termenul defineşte o bucată dreptunghiulară de material textil care formează corsajul unei piese vestimentare, având şi rol ornamental. Referentul este prezent în moda feminină urbană de la sfârşit de veac, după cum reiese din exemplele de mai jos:

„*tăblii* de dantelă" (MI, 1897, nr. 1, p. 3).

Tăblie.

„[Pelerine cu] *tăblie* de catifea, încadrând spatele, umerii, brodate cu pasmanterie” (MI, 1898, p. 35).

Tăietură. Derivatul *tăietură, -i*, s.f., format de la verbul rom. a *tăia* + suf. *-ură*, este preexistent perioadei cercetate şi cu rare ocurenţe în jurnalele de modă, în epocă echivalent al fr. *coupe* şi *façon*. Utilizat de lexicografi pentru definirea unor termeni (Laurian şi Massim, Costinescu); „mod de a tăia o stofă” (DU); „Tăietură, croiala unei haine, figură, contur, < a tăia” (DLR).

De exemplu:

„Acelle *tăieturi*, acelle stoffe brillante” (AF, 1864, nr. 16,17, p. 530);

„Sunt cele mai noi *tăieturi* din atelierele Parisului” (BF, 1890, p. 173);

„rochie princesă cu *tăietură* rotundă” („Moda”, 1905, nr. 2, p.1).

Este în uz alături de slavismul sinonim *croi/croială*.

Tea gown (< fr., < engl. *tea gown*). Neatestat în lexicografia românească, xenismul a pătruns prin intermediul limbii franceze în care este înregistrat în 1878, semnificând „[Rochie de interior confortabilă şi elegantă.]” (TLFi).

Utilizat atributiv, sau prin elipsa regentului *rochie*, termenul indică un stil vestimentar feminin arborat la primirea musafirilor după-amiaza, la ora ceaiului:

„rochii *tea gowns*” (MI, 1898, 31 ian., p. 166);

„*Tea-gown* de crep roz thé plisat până la talie” (MI, 1900, nr. 32, p. 248);

„*Tea gown* de ghipiură acoperită de o lungă tunică de crep de China brodat cu flori şi bordată cu un galon de fir” (MI, 1901, nr. 20, p. 154).

Tighel (< tc. *tegel*). Turcismul *tighel, -uri*, s.n., împrumut anterior perioadei studiate cu sensul de „cusătură cu mâna”, iar în textele de modă cercetate, ca echivalent al fr. *arrière-point*, rezultat al operaţiunii unei maşini.

1 „Cusătură vizibilă foarte măruntă, făcută cu maşina sau cu mâna” (DLR). Acelaşi sens este definit şi în dicţionarele Polizu, Costinescu, Cihac, Barcianu;

2. „tivitură” (DLR) şi Pamfile;

3. „Paspoal, dungă, margine, contur” (DLR).

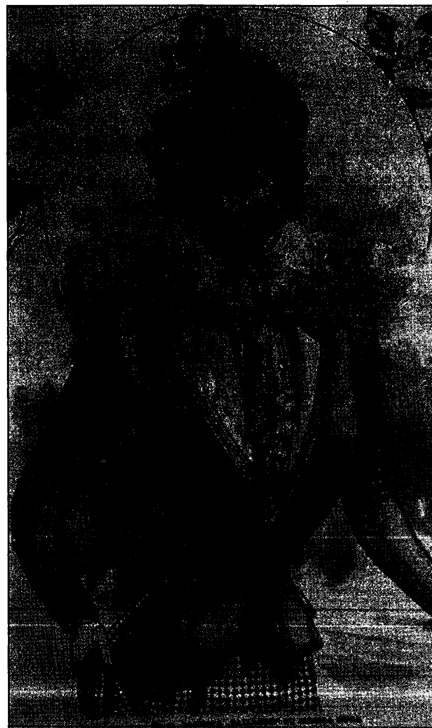
Circulă mai ales cu primele două valori:

„Lingeria, manşete şi gulere, continuă a fi de pânză fină unite cu *tighel*” (AF, 1864, nr. 13, 14, p. 496);

„*Tigheluri* pe un mic dépassant de pichet alb” (MI, 1902, p. 242).

De la verbul *a tigheli*, apare şi derivatul *tighelit*:

„În jurul jachetei, mânicile şi reverile sunt ornate de bieuri *tighelite*” (MI, 1900, nr. 1, p. 11).

Tighel.

Tiv. Lexicografia românească încadrează termenul la cele cu etimologie necunoscută. *Tiv*, *-uri*, s.n., era însă un substantiv cu valoare semantică foarte cunoscută, frecvent folosit în descrierea vestimentaţiei feminine de către cronicarii de modă, în secolul al XIX-lea, traducând cuvântul fr. *ourlet.*

În definiţiile din dicţionarele româneşti ale timpului are două accepţii:

1. „Margine a unui obiect de stofă, pânză, îndoită şi fixată printr-o cusătură pentru a se împiedica destrămarea ţesăturii; tivitură" (DLR, Alexi, Barcianu);

2. „Paspoal, bordură, chenar" (DLR şi Şăineanu).

„*tiv* falş" (MI, 1902, nr. 8, p. 72).

Amintim şi derivatul *tivitură*, sinonim cu bordură, având sensul de „tivire; (concr.) locul unde a fost tivit ceva; tiv. ♦ Fâşie îngustă de pânză, cusută pe marginea unei ţesături (de altă culoare); chenar" (DEX '98):

„Recomandaţi, vă rog, doamnelor, cusetoresei D-voastre să vă puie crenolină la *tivitura* rochiilor, căci altfel se împleticeşte prin picioare şi târâie foarte disgraţios pe pământ" (AF, 1863, nr. 2, p. 27);

„batista Empire cu *tivitură* lată şi un fluture sau o roză de valenciennă applicată în fiecare colţ" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„*tivurile*, socotite ca greoaie şi inutile, s-au suprimat şi ele" (MI, 1902, p. 42).

Toaletă (< fr. *toilette*). Neologismul *toaletă*, *-e*, s.f, este un hiperonim specific vestimentației feminine, de împrumut francez. Prezintă variante grafiate etimologic sau care amintesc de limba sursă: *toilette*, *toalette*.

Toalete.

Cuvântul este definit ca: „Totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte şi de podoabă (femeiască); p. restr. rochie" (DLR), sensul exemplelor celor mai numeroase din revistele de modă.

Alte definiții:

„Tot ce servă unei dame când se găteşte, găteală" (Protopopescu); „Toate cele privitoare la îmbrăcăminte, găteală" (Şăineanu); „masa unei doamne cu toate celle necesare pentru adornamentul ei; adornatul însuşi" (Laurian şi Massim).

Se detaşează ca hiperonim pentru un ansamblu vestimentar feminin folosit pe tot parcursul perioadei:

„în toate amănunturile *toaletei*" (AR, 1839, nr. 68, p. 334);

„*Toalette* de négligé, pentru dimineață" (AF, 1864, p. 381);

„grande *toilette*" (FR, 1879, p. 287).

În sintagme, precum:

„*toaletele de voiagiu*" (FR, 1879, p. 355);

„*toaletă de primăvară*" (BF, 1890, p. 92);

„*Toalete de preumblare* şi mantale de serate pentru femei tinere" (MI, 1903, nr. 1, p. 2).

„toaletă ampir de tul, de muselină de mătase, de dantelă ranjată în crețuri" („Moda", 1906, nr. 8, p. 1).

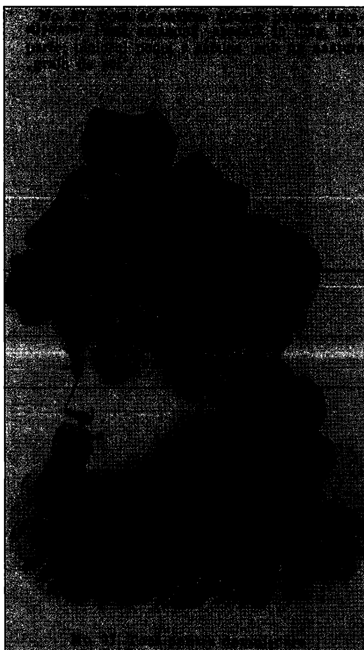
Comodia vremei de C. Faca (1833), o satiră la adresa franțuzismelor, îl grafiază *tualetă*:

„Nu mai faceți *tualeta*, mă rog, par l'amur de dié" (p. 33).

Tocă (< fr. *toque*). Neologismul *tocă*, *-i*, s.f., este definit de dicționarele de azi astfel: „Căciuliță sau pălărioară fără boruri, purtată de femei" (DN).

Acesta era și sensul lexemului din secolul al XIX-lea:

„*Tocă* de postav alb, mărginită cu buioneuri de mătase neagră" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

Tocă.

„Cu toată *toca* de mătase neagră, bordată cu cacom (un fel de blană) și cu niște lănțișoare de mărgăritare fine cu întreite rânduri, se putea ghici că ăst' cap blond avea un tezaur de păr blond" („Timpul", 1860, nr. 6, p. 24);

„*tocă* de taftă albastră" (MI, 1898, p. 379);

„*toce* foarte mici" („Moda", 1906, nr. 10, p. 2).

De remarcat uzul diminutival, cu iz hipocoristic, în:

„*Toculeț* de fetru învelit în catifea și cuțite d'Argus" (MJ, 1878, nr. 1, p. 3);

„*tochetă* de postav" (MI, 1903, nr. 2, p. 1).

Termenul este fixat în limba română, referentul fiind parte din vocabularul permanent al modei.

Torsadă (< fr. *torsade*). Termenul *torsadă*, *-e*, s.f., reprezintă un element ornamental format dintr-un „mănunchi de panglici, fire răsucite, franj, ciucure" (DLR), fiind întâlnit cu relativă frecvență în jurnalele de la începutul secolului al XX-lea:

„*Torsadă* de paie" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 423);

„pe margine choux-uri de satin ivoar tighelat şi o *torsadă* asortată înconjoară calota" (MI, 1903, p. 2);

Torsadă (sub bor).

„[etola] e făcută din benzi de chinchilla separate prin *torsade* de panglică de catifea gri..." (MI, 1903, nr. 2, p. 10).

Lexemul este înregistrat în dicționarul lui Pontbriant fără a fi definit, iar în DU primeşte definiția de „Ciucure sucit ca ornament".

Exemplele susțin sensul lexicografic incluzând şi derivatul *torsadat*:

„catifea *torsadată* în jurul calotei" (MI, 1902, nr. 38, p. 298).

Tour de calotte. Xenism compus, împrumut, după fr. *tour de calotte*, neatestat lexicografic, specializat în domeniul confecționării pălăriilor, care

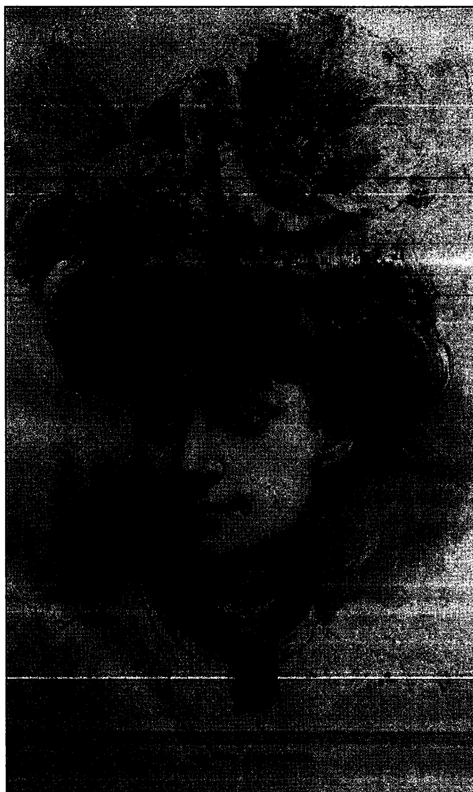
semnifică „garniture, décoration, accessoire qui entourent quelque chose” (TLFi) [garnitură, decorațiune, accesoriu care înconjoară ceva].

Termenul este folosit relativ rar în lexicul modei feminine:

„*tour de calotte*” (MI, 1901, nr. 19, p. 146).

Tour de cou (< fr. *tour de cou*). Xenism efemer, împrumut după fr. *tour de cou*, fără atestare în lexicografia românească. Frecvent în uz în revistele de la sfârşit de secol când obiectul este la modă. Sinonim cu lexemul *podgalț*, *tour de cou* desemnează un accesoriu vestimentar, preluat din moda vestimentară masculină, adaptat ca „[eşarfă lată, strânsă în jurul gâtului, ca un guler înalt, purtată la rochii]” (TLFi).

Tour de cou.

Această piesă elegantă era ornată cu dantele, pietre, nasturi, broderii etc.

„Faceți-vă un *tour de cou* de panglică de satin alb, înnodați numai un ochi şi pe căpătâiele duble lăsați dantela să cadă în voie” (MI, 1901, nr. 14, p. 114).

Tour de taille (< fr. *tour de taille*). Xenism efemer, împrumut după compusul fr. *tour de taille*, termenul este neatestat în lexicografia epocii.

Sinonim al cuvintelor *centură, cordon,* lexemul apare în cronicile de la sfârşitul secolului:

„Această centură, formând *tour de taille*, se închee printr-un chou care se continuă cu o torsadă şi un chou de catifea drapat pe piept" (MI, 1900, nr. 23, p. 176).

Transparent (< fr. *transparent*). *Transparent*, *-e*, s.n., neologism provenit din franceză, absent din nomenclatorul lexicografiei româneşti din secolul al XIX-lea.

Termenul desemnează o vestimentaţie de damă „[destinată a fi văzută prin transparenţă sub un material de gaz sau de dantelă]" (TLFi), accepţie neînregistrată în dicţionarele româneşti.

De exemplu:

„*transparent* de catifea" (MI, 1897, 27 dec.).

Traversă (< fr. *traverse*). Neologismul *traversă*, *-e*, s.f., împrumut din franceză, este un termen de croitorie nedefinit de lexicografia românească.

Sensul este cel general de element transversal din stofă care susţine piese principale în îmbrăcămintea feminină, după cum reiese din contextul lingvistic din exemplul ales:

„Spatele întins şi dinaintea drapată susţinută printr'o *traversă* de mătase" (MI, 1901, p. 19).

Travesti (< fr. *travesti*). Termenul împrumutat din limba franceză *travesti*, *-uri*, s.n., face referire la costumul de deghizare pentru bal mascat, petrecere.

Cuvântul s-a fixat în limba română, frecvent în uz în perioada balurilor din întregul interval cercetat.

Stamati, Barcianu, Alexi îl definesc sub voce *travestie.*

„Travestire; a îmbrăca în vestimente străine" (Laurian şi Massim).

În DLR, cuvântul-titlu *travestiu* sau *travesti* oferă o definiţie generică: „costumaţie specială prin care se ascunde identitatea, vârsta, sexul, profesiunea etc." Termenul se referă aşadar la o costumaţie de bal în general, sau la costumul purtat de o persoană într-o astfel de ocazie.

De exemplu:

„*Travestiuri*" (MI, 1901, nr. 1, p. 2);

„costume *travestite*" (MI, 1902, p. 43).

Derivatul *travestit* apare încă din 1860, conform unei actualizări din „Seculul" (p. 118).

Trenă (< fr. *traîne*). Franţuzism specializat, *trenă*, *-e*, s.f., s-a instalat în limba română, cu semnificaţia „partea din spate, prelungită, a unei rochii care se târăşte" (DLR). Cuvântul este sinonim cu *coadă* şi *şlep* cu care este definit: „Coadă lungă de rochie" (DU); „Partea de dinapoi a unor rochii, care se târăşte pe jos; coadă lungă la o rochie" (DEX '98).

A fost utilizat mai ales la finele secolului:

„*trena* devenită la modă" (MI, 1897, p 114);

„Sortie de satin corail formând *trenă* rotundă garnisită de dantelă şi jder" (MI, 1901, p. 3).

Trenă.

„jupă cu volan „en forme", lungă şi cu *trenă*" (MI, 1902, p. 371);

„jupă cu *trenă*" („Moda", 1905, nr. 2, p. 1);

„Şu-uri de dantelă pe piept şi partea de jos a jupei care e cu *trenă*" („Moda", 1905, nr. 7, p. 1).

Tresă (< fr. *tresse*). Împrumutul francez, *tresă*, *-e*, s.f., prezent în LRV, semnifică: „şiret de fir, cordea de fir" (Stamati); „şiret din fire de lână, de mătase sau de metal purtate pe uniforme pentru a indica gradul" (DU); „1. Şiret fabricat din fire de lână şi de mătase sau de metal ori bandă de metal care se fixează la unele uniforme pentru a indica anumite distincţii, grade militare etc." (Costinescu).

Toate aceste definiții enciclopedice descriu obiectul şi demonstrează faptul că termenul este o preluare din vocabularul modei masculine militare.

Se inserează în paradigma supraordonată de cuvântul *garnitură*, având rol preponderent ornamental, de exemplu:

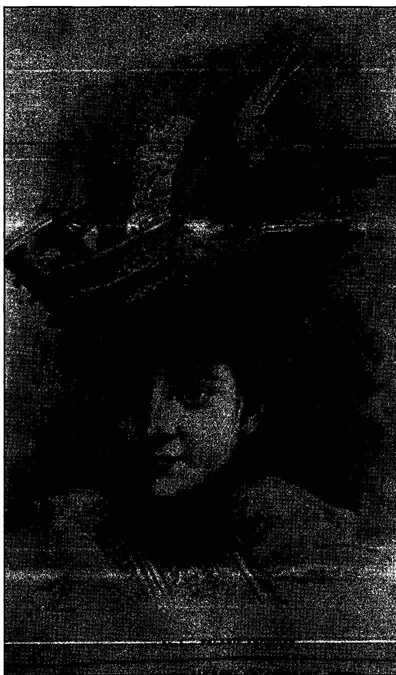
„*trese* de moar" (MI, 1897, 20 dec.);

„rochie de lână cu *trese*" („Moda", 1905, nr. 2, p. 1).

Tricorn (< fr. *tricorne*). Împrumut de origine franceză, *tricorn, -uri*, s.n., cu varianta grafiată etimologic *tricorne*. Deşi nu specifică uzul în vocabularul modei feminine, sensul rămâne acelaşi, fiind o extensiune de sens din moda masculină.

„Pălărie cu trei colțuri" (DU).

Apare în textele de modă feminină la sfârşitul secolului, când referentul e în vogă şi termenul devine foarte frecvent:

Tricorn.

„*tricorne* d'Estrée" (MI, 1900, nr. 35, p. 272);

„*tricornurile* foarte ridicate de fiecare parte" (MI, 1900, nr. 41, p. 318).

Tricou (< fr. *tricot*). Împrumutul din limba franceză, *tricou*, *-ri*, s.n., adaptat prin epiteză, este înregistrat în epocă cu sensul prim de „țesătură în formă de ochiuri" (DU). „Tricou, rar tricot" (Şăineanu, Scriban). Prin extensiune, lexemul

are şi sensul de obiect din acest tip de ţesătură: „1. Tricot, împletitura de ochiuri, produs textil, germ. Trikot; 2. obiect de îmbrăcăminte fr. Tricot" (DLR).

În publicistică este folosit sensul metonimic:

„Flanele, *tricouri*, ciorapi, jambiere, corsete, căciuliţe, boauri, manşoane de blană" („Adevărul", 1890, nr. 635, p. 4).

Trotteur (< fr. *trotteur*). Xenism împrumutat din franceză după fr. *trotteur*, utilizat adjectival cu regenţii *fustă*, costum, sau eliptic. Lexemul desemnează un «Vêtement de ville (costume, jupe) étudié pour laisser aux mouvements toute leur liberté » (TLFi) [costum citadin (costum, fustă) creat pentru a permite întreaga libertate de mişcare], format din fustă şi bluză, purtat la începutul secolului al XX-lea:

„*trotteur* chic de pai alb" (MI, 1902, p. 130);

„Costum *trotteur* de postav negru" (MI, 1903, nr. 1, p. 2);

„jupă *trotteuse*" (MN, 1903, nr. 11, p. 4);

„costum *troteur*" („Moda", 1905, nr. 15, p. 1).

Este reactualizat rar în limbajul comun.

Trou-trou. Xenismul efemer, după fr. *trou-trou*, reprezintă un termen specializat din domeniul broderiei. Acesta semnifică o « suite de petits jours sur une pièce de lingerie ou un tricot par lesquels on fait passer un ruban, un cordon » (cf. TLFi) [serie de spărturi pe o piesă de lenjerie sau tricot prin care se poate trece o panglică sau un cordon].

„Poalele fustei sunt garnisite de un *trou-trou* cu panglici de satin roz" (MI, 1900, nr. 16, p. 127);

„cămaşă garnisită cu un *trou-trou* de paletot" (MI, 1900, p. 180);

„*trou-trouri* brodate au plumetis" (MI, 1902, p. 115);

„marginile rufăriei se garnisesc de rulouri, fixând *trou-trou*-uri înguste pe care se unesc dantela, pliseul, volanul" (MI, 1902, p. 42).

Trusou (< fr. *trousseau*). Împrumutul *trusou, -ri*, s.n., cu etimologie franceză, a fost asimilat, este binecunoscut, desemnând: „Rufărie de corp, pat, masă etc. confecţionată mai ales pentru o fată (în vederea măritişului)" (DLR); „Hainele şi rufele ce se dau unei fete de măritiş" (DU).

Exemplele acoperă întreaga perioadă cercetată:

„lucsoase şi aristocratice *trussouri*" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„Lingerie. *Trousseaux*" („Timpul", 1878, nr. 285, p. 4);

„Se primesc comande de *trusouri*" („Dreptatea", an I, nr. 1, p. 4);

„*trusouri* complete pentru mariaje" („Adevărul, nr. 659, p. 4).

Tunică (< fr. *tunique*). Termenul *tunică, -i*, s.f., este o extensiune din lexicul vestimentaţiei masculine, fiind deja în uz în prezentările Constanţiei de Dunca (1863):

„Corsagiul de-o culoare, apoi corseletul şi *tunica* de alta" (AF, 1863, nr. 24, p. 274).

Totuşi, în LRV, este înregistrat târziu, de Costinescu, cu sensul prim de „vestiment de femeie la cei vechi". Acelaşi unic sens este reiterat de Laurian şi Massim, de dicţionarele bilingve Damé şi Barcianu care oferă corespondentul românesc. Lexicografia din secolul al XIX-lea defineşte exclusiv termenul din moda antică.

Tunică (peste rochie).

În DLR, al treilea sens desemnează o „haină (de lux) asemănătoare cu tunica, de obicei împodobită (încheiată până la gât şi care se poartă peste cămaşă)", sens stabilit.

„*Tunica* e mult mai deschisă şi rotunjită dinainte" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422).

În moda feminină a secolului, desemnează o piesă asemănătoare tunicii, care se prezintă ca o prelungire a corsajului peste jupă, de regulă ornamentală, dar mai scurtă decât jupa:

„dar acestea (sefodasnul şi catula) erau un fel de *tunice* sau cinturi late fără balene, fără lamine de fer, pe care le strângeau, nu mult, împrejurul taliei" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 8, p. 75);

„*tunica* are un clin în formă de cioc" (GI, 1882, nr. 1, p. 4);

„*tunica* de voile brodat" („Necesarul", 1884, nr. 5);

„Jupă acoperită în parte cu o *tunică* de dantelă, bande de zibelină jos" (MI, 1903, p. 11);

„jupa cu 2 *tunici*" („Moda", 1905, nr. 6, p. 4), aici sinonim cu *peplum* sau *adaos*.

Turban (< fr. *turban*). Termenul exista ca turcism înainte de perioada cercetată. Dar limba română a epocii calchiază semantic fr. *turban*. *Turban*, *-e*, s.n., apare cu o definiție sinonimică echivalat cu *cealma* (Vaillant, Stamati, Damé) din VM, s.v. *tulpan*, material (DU); *tulpan*: „petic de pânză supțire cu care se leagă muierile la cap" (Laurian şi Massim – G), dar şi *tulban*, cu explicația „ac de cap oriental" (Pontbriant).

Tiktin afirmă explicit că face parte din VF: „[Turbanul se poartă de către soțiile boierilor]". DLR îl înregistrează ca al doilea sens: „acoperământ pentru cap, format dintr-o fâşie din diverse materiale textile pe care femeile şi-o înfăşoară în jurul capului, în loc de broboadă sau de pălărie".

Cuvântul este bine definit în dicționarele româneşti, fixat definitiv în limba română:

„pelerinuri şi capele şi *turbanuri* stacojii" (AR, 1839, nr. 68, p. 337);

„ea avea pe cap un *turban* uşor de caşmir" („Seculul", 1860, nr. 4, p. 14).

Turnură (< fr. *tournure*). Împrumutat din franceză, *turnură*, *-e*, s.f., cu variante ca *turnel*, *tournil*, este atestat în DLR cu o definiție lexicografică în terminologia modei: „perniță sau bucată de stofă pe care femeile o purtau odinioară sub rochie, la spate, mai jos de talie; ieşit din uz, turnel".

Cu pluralul *turniuri* e prezent în textele de umor: „Cum să n-am eu garnituri?/Ba am şi nişte *turniuri*" (CIP, 1862).

Turnura e la modă în anii '70, revine în '80, menținându-se până prin 1889, când dispare definitiv:

„pentru nobila *turnură* a damelor romane par încă a fi destinate algerienele şi rotondele de Yak (dentelle de lână) albe sau negre. (AF, 1863, nr. 5, 6, p. 68);

„lipsă de a purta *tournure* la taille subțire" (GI, 1882, nr. 1, p. 1);

„E legată pe dedesubt cu noduri de catifea şi e unită cu *tournilul*" („Necesarul", 1884, nr. 14);

„Asemenea se vor desfiinţa şi *turnurele* acelea care seamănă cu nişte adevăraţi munţi" („Necesarul", 1884, nr. 36);

„După malakof, apăru *turnelul*" (MI, 1898, nr. 4, p. 31).

Ţ

Ţinută (< it. *tenuta*, fr. *tenue*). Calc lingvistic total după cuvântul francez *tenue*. Termenul pătrunsese în vocabularul modei masculine militare, preluat de vocabularul modei masculine civile. DLR îi conferă o definiţie generică: „felul cum este cineva îmbrăcat; p. ext. îmbrăcăminte, costum, uniformă, cf. Barcianu, Alexi.” Şăineanu, în *Dicţionarul universal al limbii române*, îl defineşte ca: „Mod de a fi îmbrăcat, de a se prezenta în societate.”

Pentru Tiktin sensul atribuit este de: „Manieră, purtare”, ceea ce ilustrează importanţa ansamblului vestimentar asociată celui comportamental:

„*ţinuta* convenabilă” („Timpul”, 1877, 6 ian., p. 4).

Odată cu creşterea rolului social al femeii, va deveni mult mai importantă semnificaţia acestui cuvânt pentru modul în care aceasta se prezintă în lume atât din punct de vedere vestimentar, cât şi al manierelor şi manifestărilor de conduită.

Umăr (< fr. *épaule*, lat. *humerus*). Lexemul este binecunoscut în epocă, *umăr*, *umere*, s.n., fiind un cuvânt moştenit din latină. În vestimentaţie, se referă la partea hainei care acoperă umărul, deşi apare rar în discursul comentatorilor de modă.

În vestimentaţia feminină, cuvântul reprezintă un termen de croitorie, un calc semantic, după fr. *épaule*.

„Umăr s.n. 1. p. ext. din anat. parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă umărul" (DLR 2010).

Consemnăm exemplul:

„Jokey la *umere*" (AF, 1864, nr. 21, p. 274);

„*Umerele* ridicate până la urechi, ce ciudate *umere*?" („Necesarul", 1884, nr. 5).

Undă (< fr. *onde*, lat. *unda*). Calcul semantic *undă*, *-e*, s.f., are etimologie franceză în cazul sensului din moda vestimentară, după fr. *onde*. Ocurenţele lexemului sunt foarte rare datorită sinonimiei bogate şi foarte bine cunoscute din română.

Definiţia din DLR atribuită cuvântului *creţ* conţine o serie sinonimică care cuprinde şi cuvântul *undă*, pe lângă *cută*, *fald*, *umflătură*.

„În mijlocul spatelui, *undă* Ludovic al XV-lea din catifele din care lasă până pe poalele, foilor patru căpătâie de catifea" (MI, 1900, nr. 9, p. 67).

Uniformă (< fr. *uniforme*). Împrumutul referitor la moda feminină este o extensiune, termenul existând deja în vestimentaţia masculină.

A fost definit de lexicografii vremii cu sensul din vestimentaţia militară:

„Uniformă. Costum, îmbrăcăminte militară" (Negulici); „Uniformă. Haină militară uniformă/en bourgeois, en pekin" (Pontbriant); „Îmbrăcăminte militară aceeaşi la toţi sau la mai mulţi" (Protopopescu); „Vestiment prescris prin regulament pentru militari, oficiali şi alţi funcţionari publici" (Laurian şi Massim).

Este preluat din VVM:

„*Uniforma* nu va fi neapărat necesară [pentru viitoarele învăţătoare]" (AF, 1863, nr. 5, 6, p. 81);

„Ca în toţi anii de altfel, tonul l-a dat Parisul şi *uniforma* zilei şi-a primit sancţiunea prin adoptarea ei de către celebra artistă Réjane, cea mai pariziană dintre pariziene" („Şicul bucureştean", 1908, nr. 1, p. 3).

V

Văl (lat. *velum*). Cuvântul moştenit din latină, *văl, -uri*, s.n., se prezintă ca un calc semantic, după fr. *voile*, în cazul modei feminine din perioada de cercetare (vezi **Voal**). Întrucât este asimilat şi franţuzismul, termenul *văl* se arhaizează sau este exploatat pentru valenţele sale poetice:

„o rokie de catifea neagră, un *văl* de blondă alb şi un şal negru" („Curier de ambe sexe", 1836, nr. 7, p. 121).

„aceste haine mantale fără adornări şi capelle unite cu *vellu*" (AF, 1863, nr. 5, 6, p. 81).

„*vălul* de tul" („Moda", 1906, nr. 15, p. 2).

Verif, în (< bg. *verev*; < engl. *verify*). Locuţiunea *în verif* reprezintă un împrumut cu etimologie controversată, bulgară (< bg. *verev*, DEX '98) sau englezească (< engl. *verify*, DN), din domeniul croitoriei. Are sensul de tăietură *în diagonală.*

În română a fost o efemeridă, folosită ca locuţiune adjectivală sau adverbială, după caz.

Nu face aparte din nomenclatorul lexicografic românesc al veacului.

Publicistica îl consemnează în revistele de la sfârşit de veac:

„Fustă *în verif*" (MI, 1898, p. 378);

„şorţul e din taftă plisată *în verif*" (MI, 1900, p. 107)

Vestă (< fr. *veste*). Împrumutul *vestă, -e*, s.f., a fost preluat din lexicul vestimentaţiei masculine în care exista deja, de aceea în lexicografie este definit sinonimic prin „jiletcă bărbătească" (DU).

Denotaţia actuală este de: „Obiect de îmbrăcăminte scurt, fără mâneci şi fără guler, purtat de bărbaţi sub haină şi de femei peste bluză" (DEX'98).

Exemple din publicistică:

„corsagiul e o *vestă* pe tallie, justă, deschisă pe o gilettă tot de dentellă" (AF, 1863, nr. 2, p. 15).

„jacheta cu reveruri şi *vesta* într'adevăr a bărbaţilor" („Necesarul", 1884, nr. 14).

„*Vestă* şi manşon de zibelină, ornate cu galoane şi pasmanterie" (MI, 1903, nr. 1, p. 3).

„*vesta* şi plastronul" („Moda", 1905, nr. 3, p. 1).

Veston (< fr. *veston*). Termenul *veston*, *vestoane*, s.n., reprezintă o extensiune din moda masculină. Dicţionarele îl descriu asemănător cu definiţia din DU: „haină bărbătescă mai scurtă decât jacheta" (DU); „Haină feminină asemenea unui *veston*" (DLR).

Sensul termenului din VVF din franceză este: « plus court que la veste, à basques très courtes » (TLFi) [mai scurt decât vesta, cu bascuri foarte scurte]; „Haină feminină asemenea unui *veston*" (DLR).

Extinderea cuvântului în moda feminină exista când s-au scris versurile:

„Dar al ei perlat veston/Ar tenta pe Sfântu-Anton" („Mefistofele", 1876, nr. 2) ;

„fuste şi *vestoane* de dame şi copii" („Adevărul", 1888, nr. 74, p. 3);

„*veston*, tot de postav, cu o mică bască mărginită tot de crep" (MI, 1900, nr. 44, p. 343);

„costum complect, jachetă sau *veston*" (MI, 1903, p. 2).

Vierge, à la. Expresie împrumutată, după fr. *à la vierge*, utilizată adjectival cu regentul *corsaj*. Desemnează un stil de corsaj închis în nasturi, adunat în faţă: „The bodice is cut and shirred with a gathered front called « à la vierge » set into a waistband" [corsajul este tăiat şi adunat în faţă, numit „à la vierge" şi fixat în talie] (http://williamsburgrose.com/faz/7_Library.html)

„rochie decoltată *à la vierge*" (AF, 1864, nr. 4, 5, p. 382);

„corsajele *à la vierge*" („Necesarul", 1884, nr 5);

„guler mare *à la vierge*" (MI, 1900, p. 199).

Voal (< fr. *voile*). Acest împrumut din limba franceză, *voal*, *-uri*, s.n., este definit prin dubletul său etimologic *văl* (DU).

„Obiect de îmbrăcăminte pentru femei, confecţionat din voal" (DLR).

Definiţia este înregistrată de dicţionarele contemporane astfel: „Bucată din această ţesătură folosită de femei pentru a-şi acoperi faţa sau capul; văl" (NODEX '04).

Forma lexicală moştenită *văl*, din latinescul *velum*, al cărei dublet etimologic este, continuă să circule paralel cu neologismul *voal*:

„o rokie de catifea neagră, un *văl* de blondă alb şi un şal negru" („Curier de ambe sexe", 1836, nr. 7, p. 121);

„Dame cu *voal,* ridicând puţin colţul *voalului*.." („Perseverenţa", 1868, nr. 33, p. 2);

„Cu *voal* subțire espaspol" („Bobârnacul", 1878, nr. 3, p. 2);

„*voal* de chantilly, negru, din care se formează briduri" (BF, 1890, p. 92);

„*voal* de mireasă" („Moda", 1906, nr. 10, p. 5)

Voaletă (< fr. *voilette*). Termen provenit din limba franceză, *voaletă, -e*, s.f., este definit în DLR ca: „Țesătură foarte fină cu aspect de rețea, care se fixează la pălăriile de damă ca garnitură sau pentru a acoperi fața" Această definiție a fost reluată de dicționarele ulterioare: „Voal fin care se pune ca garnitură la pălăriile femeiești sau se folosește pentru a acoperi fața" (DN).

Este sinonim parțial al termenului *voal*:

„*Vualete* negre, rotunde, model nou" („Timpul", 1856, nr. 35, p. 4);

„*vualetă* la pălărie" (AF, 1863, p. 186);

„Boaul și *voaleta* fac un fel de nor vaporos care prinde de minune" (MI, 1900, nr. 24, p. 184).

Vogă, în. Augmentativ al expresiei „la modă", *în vogă*, după fr. *en vogue*, parțial calc, parțial împrumut, este definită în DLR astfel: „a) care corespunde gustului unui anumit mediu social, artistic etc., la un moment dat; care se folosește frecvent într-o anumită perioadă de timp; modern". S-a folosit mult însă xenismul *en vogue* de către cunoscători, devenit apoi *în vogă*.

„Centurele sunt prea *en vogue* și d'o mare bogăție" (AF, 1864, nr. 7, p. 422);

„mai *en vogue* sunt lenagiurile cu carouri largi Madras umbrite de culori particulare" („Moda", 1905, nr. 1, p. 2);

„*în mare vogă*" („Moda", 1905, nr. 2, p. 1).

Volan (< fr. *volant*). Împrumut din franceză, *volan*, *-e,* s.n., este definit ca: „garnitură în parte de jos a rochiei" (DU). DLR oferă o definiție enciclopedică: „Fâșie de țesătură (fină) sau de dantelă, de obicei încrețită sau plisată, care se aplică drept garnitură la unele obiecte de îmbrăcăminte femeiască, la perdele etc." (DLR).

Acest neologism a reușit să exileze, în regim de arhaism, alte lexeme din aceeași serie sinonimică, mai frecvent folosite până în deceniul al șaptelea: *manget, vapel, falbala*.

„Caracterul decis al rokilor este lărgimea cea mare a *volantelor* bufante, cinturele la taliă și mânecele ce sunt foarte ornamentale" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 3, p. 23);

„Ăst *volan* e totul vărgat cu giupura de sus până jos și de jur împrejur" (AF, 1864, nr. 7, 8, p. 422);

„Sub *volant* mai apare și un plissé cu Redresseur" (GI, 1882, nr. 1, p. 3) ;

„Mantila aceasta se face din satin negru cu un *volant* înalt de muselină de mătase pe mătase albă" („Depeșa", 1901, nr. 31);

Volan.

„Toaletă de vizită, catifea subţire. Fustă cu două *volane* en forme" („Moda", 1905, nr. 4, p. 11).

Zuav/zuab/à la zouave. Expresie împrumutată după fr. *à la zouave*, adaptată prin subst. *zuav*, *zuab*, utilizată atributiv cu regenți ca *mânecă* sau *pantalon*, expresie specifică primei jumătăți a secolului, reluată apoi în diverse perioade. Stilul este impus de vestimentația masculină militară a infanteriei ușoare algeriene, kabyle, din armata franceză din Africa în 1842. « L'uniforme comporte une veste arabe bleu foncé bordée d'un galon garance (...). La culotte mauresque de drap garance est froncée sous le genou et serrée à la jambe du jarret à la cheville par des jambières » (Leloir 1961, apud TLFi). [Uniforma acestora era formată din vestă arabă, albastru închis, galonată cu roșu. Pantalon maur de postav roșu strâns sub genunchi cu jambiere.]

Dicționarele românești ale timpului notează s.v. *zuav* numai sensul de „soldat francez din infanteria ușoară" (DU). Moda feminină impune, în anii '60, vesta *zuav/à la zouave* „scurtă până la talie, fără guler, cu colțurile rotunjite în față și decorată cu broderii pe piept și la manșete" (A.-S. Ionescu 2006: 227). Anumite elemente ale acestui stil se reiau la sfârșit de secol în haina feminină.

Exemplu:

„pantalonul până la genuche este *zuab*, de aici până jos strânge pulpa și o desină ca un tricot" („Ilustrațiunea", 1860, nr. 4, p. 38).

PARTEA a III-a

CAPITOLUL III

LEXICUL MODEI VESTIMENTARE FEMININE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA CA FENOMEN LINGVISTIC DE CERCETARE. LEXIC COMUN SAU LEXIC SPECIALIZAT

Deşi a fost destinat unui public larg prin difuzarea în presa scrisă, lexicul modei vestimentare feminine din secolul al XIX-lea nu s-a încadrat în regimul unui vocabular comun, fenomenul „democratizării cunoaşterii" implicând o bună cunoaştere a limbii franceze ca sursă principală de împrumut a conceptelor şi termenilor din domeniu. Cum specializarea unui termen se apreciază prin raportul dintre uz şi reflectarea lui în dicționarele epocii (Bidu-Vrănceanu, 2007: 9), în cazul acestui vocabular, cum era de aşteptat, multe dintre noile lexeme nu sunt înregistrate de lexicografii vremii, analiza noastră recurgând, pe lângă texte, la contextele extralingvistice, iconice, pentru identificarea echivalențelor şi a eventualelor diferențe semantice dintre sensul din limba sursă şi cele din limba română.

După invazia neologică a lexicului de modă străin, limba comună a asimilat, prin aproximări fonetice, conceptuale şi semantice, unele dintre lexemele specifice, cu ajutorul unor restricții contextuale, capabile să confere siguranță nespecialiştilor.

Cercetarea noastră are ca obiectiv o reprezentare a cunoştințelor vremii şi o transmitere cât mai precisă din punct de vedere conceptual şi semantic a termenilor din acest câmp lexical, în ciuda statutului nenormat al unora dintre ei.

Perspectiva noastră onomasiologică, „proprie terminologiei interne", se completează cu cea semasiologică „proprie terminologiei externe" (H. Béjoint şi Ph. Thoiron 2000: 15, L. Depecker 2002: 9 după Bidu-Vrânceanu 2007: 20), căci acest vocabular s-a bucurat de un interes larg din partea vorbitorilor comuni.

Demersul nostru descriptiv a urmat calea clasică text-definiție-analiză, analiza fiind limitat diacronică de aproximativ şaptezeci de ani, de când au apărut cronici de modă în presa românească, pentru stabilirea sensului specializat şi chiar punctarea gradului de democratizare sau arhaizare în timp a lexemelor. În cadrul paradigmelor, termenii au fost delimitați prin distincții semantice, iar axa sintagmatică a selectat compatibilitatea combinatorie prin restricții contextuale,

marcând pe cât posibil „momentul” banalizării termenului prin frecvența ocurențelor, un indiciu de viabilitate în circulația lingvistică.

De asemenea, analiza aduce indicii de orientare socioterminologică, precum: emițător, destinatar, canal, uz. Astfel, întâlnirea dintre semantică, lexicologie, pragmatică şi mentalități confirmă afirmația Mariei Teresa Cabré (1998: 194), conform căreia „terminologia are nevoie de o abordare nouă în funcție de dimensiunea socială şi pragmatică”.

Variațiile terminologice în moda vestimentară feminină din această epocă au fost determinate atât de timpul comprimat de asimilare, cât şi de numărul mare de cuvinte străine, ca şi de specificul limbii române, ca acceptant.

Descifrarea aproximativă a semnului iconic, reproducerile din revistele de specialitate, mijloc eficient de democratizare conceptuală, antrenează o clarificare semantică importantă în dinamica lexicalizare-terminologizare. Limitarea trecerii termenilor la statutul de lexic comun se datorează, printre altele, lipsei de acces al receptorilor la sensul specializat.

Pe lângă majoritatea împrumuturilor simple, au pătruns formații şi expresii mai restrânse ca număr, cu grade diferite de terminologizare şi de coeziune în semnificație şi stabilitate. (vezi *Corpus* şi *Capitolul VI*).

Frecvența în uz a conferit cel mai adesea calificare în asimilarea împrumutului. Iar prin utilizare excesivă în perioade scurte de timp, termenii au suferit determinologizări care au condus la alunecări în expresivitate, la metaforizări, păstrând însă relația cu funcția denotativă primară condiționată cultural-istoric, vezi exemple ca: *malacof* (piesă de vestimentație feminină, dar şi persoană care poartă o asemenea piesă); *mască* (obiect, dar şi persoană care poartă obiectul) etc.

Semnul lingvistic, deşi exclusiv scris în cazul nostru, are comportamentul unui „semn viu” (Depecker 2002: 21) atât în analiza sincronică, prin utilizarea pralelă a uneia sau a mai multor variante nestandardizate, cât şi în cea diacronică, prin oscilații în circulația lingvistică, prin extinderea contextuală etc. Uzul unităților lexicale în discursul cronicilor de modă presupune analizarea eventualelor schimbări de statut semantic raportate la sensul denotativ standard, descifrat inclusiv prin apel la dicționare din limba sursă sau prin sesizarea apariției unor creații interne. Trebuie să avem în vedere faptul că relația termen-cuvânt, care departajează sensurile şi nivelurile de specializare, contribuie sensibil la realizarea unei definiții eficiente.

Lexicul modei vestimentare este afectat atât de polisemie, omonimie, sinonimie etc., cât şi de limite de normare, prin absența din nomenclatoare sau prin definirea generalizantă, aspect important al studiului. De asemenea, monosemantismul tipic unui termen, care necesită acuratețe conceptuală şi contextuală în sfera strictă de specializare, se păstrează în anumite cazuri, deşi modul de comunicare din publicistică este mult mai liber, iar autorii de articole de modă ai vremii, inevitabil şi traducători, au avut intervenții însemnate în lexicul

românesc prin lansarea unor xenisme cu un anumit grad de ermetism pentru receptorul român. De aceea, s-au evitat cu greu accidentele grafice, ca şi fenomenele de polisemie, paronimie, omonimie sau sinonimie, valoarea invariabilă a unui termen pierzându-şi uneori stabilitatea.

A rămas astfel ca unitatea lexicală să capete precizie în diacronie sau prin normare. Definiţia reprezintă, aşadar, un important sprijin în orice limbă pentru fixarea semantismului unui termen în mentalul individual şi colectiv.

În lexicul cercetat de noi, se observă că distanţa dintre limba scrisă şi cea vorbită, dintre limbajul specializat şi cel comun, dintre sensul sau sensurile deja existente şi cel nou a produs unele devieri sub forma unor varietăţi diafazice.

Interesul vremelnic şi gradul de asimilare şi de răspândire au decis clasarea în cuvinte stabile, în arhaisme sau efemeride, după caz, marcând atracţia către circuitul general sau specializat (vezi *Corpus*).

Asocierea unui neologism cu un concept binecunoscut a condus la stabilizarea unor împrumuturi, de exemplu, conceptul de *pălărie* a înlesnit asimilarea împrumutului *bor*, ca parte a referentului, procesul s-a petrecut şi în cazul cunoscututlui cuvânt *mânecă* la care s-a asociat meronimul specializat *manşetă*, care îl va înlocui pe genericul *betelie* etc.

Cuvintele moştenite sau împrumuturile mai vechi permit, de regulă, înnoirea conceptuală fără schimbarea tiparului fonetic. În plus, cuvântul îşi continuă existenţa, deci viabilitatea în uz (vezi cuvinte ca: *mănuşă, cămaşă, pălărie, fustă* etc.). E cazul unor calcuri semantice, când o accepţie nouă este asimilată de o unitate lexicală existentă, cazuri suficient de numeroase în vocabularul vestimentaţiei feminine româneşti (vezi *Corpus*).

De asemenea, amintim şi situaţia împrumuturilor „de lux", a celor supraspecializate sau a celor neclare conceptual-semantic, care şi-au slăbit rapid poziţia când referentul a căzut în desuetudine. De exemplu, în seria sinonimică: *ghimpă – garibaldiană – bluză*, primele două lexeme denotează referenţi restrictivi din punct de vedere semantic care ajung în vocabularul pasiv al domeniului la un moment dat, iar în seria *paladă – talma – cazacă – rond – pelerină,* primele patru unităţi lexicale se pasivizează din acelaşi motiv etc.

Precizarea mărcilor diatopice, diafazice, diastratice în metalimbajul lexicografic, raportul dintre denotaţie şi conotaţie, ca şi gradul de lexicalizare (de remarcat confruntarea cu o multitudine de variante lexicale grafiate) sunt factori distinctivi care încep să opereze în dinamica termen – cuvânt în vocabularul modei feminine. În măsura în care aparţine atât variantei funcţionale proprie domeniului, cât şi limbii literare, în urma stabilizării lexico-semantice a unora dintre unităţile lexicale componente, considerăm că vocabularul specializat al modei vestimentare intersectează lexicul comun preponderent, imprimându-i caracteristica de lexic de graniţă sau de „joncţiune" (M.T. Cabré 1991: 57-58 apud A. Bidu-Vrănceanu 2007: 20).

INTERDISCIPLINARITATE ÎN PARADIGMA LEXICALĂ A MODEI FEMININE

Ca fenomen amplu al lumii moderne, moda vestimentară se caracterizează printr-o interdisciplinaritate accentuată, care s-a reflectat în terminologia domeniului. Conceptele noi au îmbogățit lexicul, imprimându-i specificul de multiramificat. Relația dintre știință, artă, filosofie, limbă și înțelegerea comună se evidențiază în înregistrarea și descrierea corectă a mesajului lexico-semantic surprins de definiție sau chiar prin apel la codul extralingvistic. Interdisciplinaritatea este considerată ea însăși o premisă a extinderii terminologiei către limba comună.

Rolul multiplelor domenii în realizarea referentului se proiectează în dimensiunile și numărul paradigmelor ansamblului, fiind explicabil prin implicarea unor segmente de activitate umană fundamentală la realizarea acestuia: economic, industrial, artistic-creativ, simbolic.

Vom enumera câteva clase lexicale formate pe bază de criterii referențiale intrinseci:

1. referenți vestimentari propriu-ziși (ex.: *burnuz, costum, mănușă, palton, pardesiu, pălărie, rochie* etc.), inclusiv a pieselor componente (ex.: *bască, bavetă, bavolet, bertă, betelie, bor, calotă, coleretă, cordon, foaie, guler, mânecă, manșetă* etc.);

2. podoabe și accesorii decorative, clasă asociată domeniului galanteriei, al modistelor și al altor profesii, pentru care limba română nu avea termeni adecvați. De notat industria manufacturieră de pene ornamentale pentru pălăriile de damă și pentru alte manufacturi (ex.: *balenă, pană, leton, cache-peigne* etc.);

3. încălțăminte (ex.: *botină, cizmă, pantof, papuc* etc.);

4. pasmanterie, aplicații (ex.: *baghetă, baretă, brandenburg, bridă, galon, panglică, șiret, șnur* etc.);

5. croitorie (ex.: *bufetă, buion, creț, entre-deux, fundă, nod, pensă, pliu* etc.);

6. stiluri (ex.: *Directoire, Empire, Louis XVI, Henri II* etc.);

7. producție și comerț vestimentar (ex.: *bonetărie, botinărie, galanterie, lenjerie, marșandă, mănușerie, modistă* etc.).

Din paradigma generală se desprind ramuri care se disting prin diverse seme care reprezintă domeniul, tipul de operație desfășurat sau tipul de material folosit: [+ material], [+ piesă], [+ încălțăminte], [+ accesoriu], [+ croială] etc. (vezi capitolul dedicat câmpului lexical).

Intervenția domeniilor socio-convenționale amintite modelează uzul, interpretarea, rolul referentului și al conceptului exprimat, terminologia având sarcina să asigure unitatea în această diversitate prin buna funcționare lingvistică.

Echivalențele cu limba sursă și internaționalismele, atât de frecvente în vocabularul din epocă, primesc validarea morfo-semantică prin comparare.

INFLUENŢE STRĂINE ASUPRA VOCABULARULUI MODEI ROMÂNEŞTI. ETIMOLOGIE DIRECTĂ, INDIRECTĂ, MULTIPLĂ

Pe lângă terminologia moştenită din limba latină şi împrumuturile anterioare secolului al XIX-lea din latină, turcă, neogreacă şi din limbi slave, care formează un nucleu de mare stabilitate în vocabularul românesc al vestimentaţiei, în această perioadă pătrund noi lexeme de origini diverse, preponderent romanice, pe cale directă sau indirectă.

Vom enumera unităţi lexicale întâlnite în periodicele din epocă aflate în diferite stadii de circulaţie. Astfel, din limbile slave se disting împrumuturi directe (9 termeni), precum: *caravani, clin, colţ, manta, poală, podgalţ, rufă, şapcă, în verif*, şi indirecte: *malacov*, *cazacă*. Influenţa limbii ruse asupra lexicului modei feminine româneşti, ca intermediar între franceză şi română, are explicaţii istorice cunoscute.

Din neogreacă, amintim 8 termeni de modă feminină: *buzunar, cordea, fiong, fundă, fustă, peplu, sculă, tăblie*.

În limba turcă, îşi au originea 4 cuvinte: *ciorap, fes, găitan, papuc*.

Din maghiară, provin cuvintele: *cizmă, guler, panglică, rujă*.

Limba franceză, sursă lexicală principală, reprezentând cea mai mare parte din totalul împrumuturilor (peste 280 din total), a furnizat în epocă atât împrumuturi directe, care au conservat sau adaptat pronunţia din limba de origine, cât şi indirecte, preluate din alte limbi. Menţionăm şi faptul că franceza a constituit şi sursa calcurilor de diverse tipuri, factor subtil de îmbogăţire lexicală. Corpusul nostru lexical conţine numeroase neologisme în diverse faze de adaptare provenite din franceză.

Din limba germană, au fost acceptate împrumuturi directe (9 termeni) şi anume: *fald, pantof, rochie, sacou, spenţer, şlep, şnur, şorţ, şpalet,* şi s-au calchiat compuse, ca: *manta de ploaie* (*Regenmantel*), *osentragi* (*Hosenträger*).

Deşi împrumuturile directe din limba italiană sunt puţine (8 termeni): *capelă, gheată, calţă, pălărie, scarpă, stolă, strai, ţinută,* influenţa acesteia în terminologia din aria modei a fost însemnată, fiind o sursă de împrumut direct pentru limba franceză şi de împrumut direct şi indirect pentru limba română: *plastron* (< it. *plastrone), postilion* (< it. *postiglione), etolă* (< it. *etola), ghetră* (< it. *ghetta), manteletă* (< it. *manteletta), garibaldi(ană)* etc.

Termeni, ca: *knickerbockers, redingotă, raglan, spenţer, jerseu, jocheu, palton, taior, tea-gown* au pătruns din engleză în română pe cale indirectă, franceză, rusă, germană.

Acelaşi lucru se poate afirma şi despre termenii de origine spaniolă, pătrunşi via limba franceză: *bolerou, paladă, poncio, baiaderă, mantilă, panama* etc.

Un exemplu de unitate lexicală cu etimologie multiplă, intrată, aşadar, pe mai multe căi în limba română, este substantivul, naturalizat sub influenţa limbii

germane, *brandenburg*. În textele din publicistica secolului al XIX-lea, apare cu forma *brandeburg* sau *brandebur*, preluat din limba franceză cu ortografie etimologică sau fonetică. Forma victorioasă a fost finalmente cea de etimologie germană, locul de origine al semnului lingvistic.

Indiferent de sursa şi tipul de împrumut, precizăm că lexemele incluse în corpus-ul lexical se întâlnesc în presa scrisă românească din perioada cercetată, chiar dacă nu au întotdeauna un statut lexical cert; unele se pot încadra la capitolul „efemeride lexicale", termeni cu variante neadaptate sau xenisme, în uz o perioadă relativ scurtă de timp şi care sunt absenţi din dicţionarele româneşti. Prezenţa acestora aduce însă lămuriri atât cititorilor presei scrise din secolul al XIX-lea, necunoscători ai limbii franceze sau ai domeniului vizat, cât şi celor interesaţi de istoria modei româneşti din epocă. Consemnarea lor „nu alterează fizionomia vocabularului românesc", afirmaţie ce aparţine lexicografului român Florin Marcu (2006: 5) şi pe care o susţinem, ci facilitează accesul la desemnarea exactă în epocă şi domeniu, cu atât mai mult cu cât mulţi dintre aceşti termeni au suferit procese de resemantizare şi terminologizare.

CAPITOLUL IV

CÂMPUL LEXICO-SEMANTIC AL MODEI VESTIMENTARE – TIPOLOGIE PARADIGMATICĂ

Corpusul lexical al modei feminine se prezintă sub forma unei paradigme de substantive concrete în cea mai mare parte, caz tipic terminologiei „interne” (cf. Bidu-Vrănceanu 2007: 19), dar conține și un număr redus de locuțiuni.

Cercetarea noastră a condus la constatarea că tipul de câmp în care se încadrează vocabularul modei vestimentare feminine românești este cel de ansamblu, fiind format din suma mai multor câmpuri sau subansambluri, majoritatea poliparadigmatice.

Am identificat un număr de 7 paradigme majore ale segmentului delimitat: 1. piese de bază și componente; 2. podoabe; 3. încălțăminte; 4. pasmanterie, broderie; 5. croitorie; 6. stil; 7. producție și comerț.

Aceste paradigme se divid, în funcție de criteriul ales, în clase paradigmatice suplimentare. De exemplu, pe baza criteriului anatomic, al părții corpului pentru care se folosesc piesele de bază în vestimentație, am identificat 5 astfel de clase: 1. acoperământ de cap (*pălărie, tocă*); 2. ansamblu (*costum, lenjerie, palton, rochie*); 3. piesă pentru partea superioară a corpului (*bluză, jachetă*); 4. piesă pentru partea inferioară a corpului (*fustă, pantalon*); 5. încălțăminte (*pantof*). Acestea, la rândul lor, supraordonează un număr de peste 10 hiperonime care desfășoară apoi, în cascadă, un număr apreciabil de subclase paradigmatice ș.a.m.d.

Schimbarea semului criterial [scop/anotimp/stil/formă/material/croială etc.] antrenează ordonarea și gruparea diferită a lexemelor din paradigma generală.

Zonele interferente dintre câmpuri au un statut asociat altor domenii de viață socială; de exemplu, zona stilurilor vestimentare face referire la artă, deci la încadrări istorice și estetice (*Directoire*, *Empire*, *Régence* etc.).

Mobilitatea lexicală a ansamblului a condus la modificarea sa majoră în decursul unui secol atât ca inventar, cât și ca opoziții semantice.

Caracterul (poli)ramificat al paradigmei îl califică drept mai puțin omogen, prin diferențele cantitative dintre subcâmpuri (unele formate din câteva lexeme,

altele din numeroşi termeni) în funcţie de criteriul ales, prin polisemia denotativă a unor cuvinte (fapt obliterant semantic, vezi *Corpus*), prin tipologia semelor care condiţionează gradul de dezambiguizare cu consecinţe asupra lexemelor şi organizării relaţiilor dintre clase.

Structura lexicală se dovedeşte a fi eterogenă, caleidoscopică, asimetrică, instabilă. Câmpurile lexicale, socotite „tipuri de macrostructuri subordonate" (Bidu-Vrănceanu 1986: 221) au caracteristici care se fondează pe particularităţi lexicale. Complexitatea paradigmatică a câmpului modei vestimentare feminine se datorează, după cum se constată, numărului apreciabil de clase posibile, ierarhia claselor bazându-se pe taxinomiile acestui lexic, pe relaţia hiperonim-hiponim, în calitatea lor de concepte ordonatoare, respectiv ordonate.

Analiza semantică a acestui vocabular reliefează invariantele lexicale din clasa pieselor vestimentare de bază şi a componentelor, a ornamentelor şi stilurilor, dar se opreşte şi la terminologia efemeră, care distinge civilizaţia românească şi situaţia limbii române din secolul al XIX-lea de cea a altor idiomuri şi perioade de înnoire lexicală.

Hiponimul, ca unitate lexicală ordonată, are o relaţie unilaterală (de tip gen-specie) cu hiperonimul (J. Lyons 1970: 348), care apare ca un concept. Relaţia se dezvoltă în mod sistematic în cadrul taxinomiei ştiinţifice. Din acest punct de vedere, câmpul lexical al vestimentaţiei feminine se desfăşoară la graniţa dintre specializarea ştiinţifică şi limbajul comun. Faptul că lexicul modei acestei perioade istorice este importat într-un timp scurt, din motive obiective, printre care acela de completare a unor lacune din lexicul limbii române, prin traduceri sau alte forme de contact lingvistic, cu intenţia de a-l implanta în limbajul comun, general, a însemnat antrenarea unor procese de lexicalizare în care incompatibilitatea contextuală sau presupunerea reciprocă au jucat roluri de ajutor, dar şi de frână în sfera semantică.

Am considerat utilă o incursiune în definirea etapelor şi a mijloacelor utilizate în abordarea acestui ansamblu lexical mai neobişnuit, definit şi prin atribute extralingvistice.

CARACTERISTICI ALE PARADIGMEI LEXICULUI MODEI VESTIMENTARE FEMININE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Ca metodă de investigare, am recurs la câmpul onomasiologic în întocmirea unui corpus lexical, pe criteriu cantitativ, cu ordonare alfabetică. Formarea unor paradigme, structurate pe opoziţii semantice, şi investigarea sintagmatică au constituit căi de definire.

Ansamblul modei este coordonat de mai multe arhilexeme, precum: *îmbrăcăminte, încălţăminte, ornamente, stiluri* etc. Aşa-numitul „cap axiomatic"

(cf. Bidu-Vrănceanu 1986: 228) al domeniului, înglobantul termen *modă*, este un concept ales pentru semnificația sa de fenomen complex cu multiple conotații sociale. Noi am limitat analiza noastră la o parte din domeniu, după cum am afirmat în introducere.

Intercondiționarea și intersectarea nivelurilor sunt mecanisme de ierarhizare în cadrul câmpului semantic, dar câmpul lexical al modei este amplificat de unele fenomene semantico-gramaticale, de care amintea Walter Porzig (Porzig după Lyons 1977: 262, vol. 1), care se referea la asocieri semantice apropiate între substantiv – verb, respectiv substantiv – adjectiv. Sesizăm existența acestor „relații semantice esențiale", cum au fost denumite (Munteanu 2008: 243) în diverse cazuri. De pildă, xenismul cu uz atributiv *empire* (stil), care într-o anumită perioadă este asociat cu substantivul *rochie* pe axa sintagmatică, ajunge să se așeze pe axa verticală, datorită acestei relații de contiguitate referențială, prin elipsa regentului, și devine substantivul românizat *ampir*, situându-se astfel din punct de vedere semantic în paradigma coordonată de hiperonimul *rochie*, la rândul lui, sub cupola semantică a unor hiperonime cu grad mai mare de generalitate precum *haină*, *modă*. Termenii polisemantici, cu uz determinativ sau substantival, capabili să formeze structuri de tip paratactic, de tipul *amazoană* (*pălărie, pană, rochie, costum*), lărgesc posibilitățile de formare de clase paradigmatice în interiorul câmpului. Pe baza opozițiilor semantice, câmpul lexical cercetat se particularizează ca pluridimensional, căci fiecare paradigmă edifică alte subdiviziuni.

Deoarece inegalitatea ierarhică permite existența mai multor arhilexeme, distincțiile apar din opoziții ontice (firești în cazul câmpurilor formate majoritar din substantive concrete), dar și relaționale (Coșeriu 1975: 36), deoarece acest câmp lexico-semantic este reprezentat de clase aflate în relații motivate. De exemplu, termenul *guler* semnifică o piesă în sine, dar semnificația sa este și relațională, ca referent dependent de obicei de o piesă de bază căreia i se poate anexa, atașa sau în prelungirea căreia se află, precum: *palton, pardesiu, pelerină, rochie, bluză* etc. Același termen se definește, așadar, atât prin conceptul de piesă individualizată ca atare, cât și prin reuniune cu o altă piesă. Statutul acesta îi conferă calitatea de sem distinctiv în definirea unor referenți.

Câmpul modei se caracterizează prin pluridimensionalitate datorită numeroaselor seme variabile care includ:

I. **material**: cu o anumită denumire/caracteristici: ieftin/scump, subțire/gros, comun/rar etc.

II. **croială**:

a. formă: amplu/ajustat, lung/scurt, înalt/plat, rotund/ascuțit etc.;

b. element tehnic: cu/fără pensă/cută/baleieuză/fald/tiv etc.;

c. element artistic: stil, sem cu multiple și puternice conotații particularizante, concretizat în piese de vestimentație construite conform caracteristicilor respective, unele tipuri de piese impunându-se cu denumirea stilului sau croielii, în lexeme, ca: *Marie Antoinette, Directoire, duchesse, Empire, Garibaldi, gigot, girondin, Maria*

Stuart, matelot, pagodă, postillon, princesse, Récamier, Régence, saute-en-barque, zuav etc.;

III. **ornament**: tip: pasmanterie, broderie, aplicaţie etc.;

IV. **destinaţie**: interior/exterior, anotimp: de vară, iarnă etc., comun/ ceremonios etc.;

V. **parte** sau **segment**: *bor, cozoroc, guler, glugă, mânecă, volan* etc.

Ansamblul poate fi socotit ierarhizat în măsura în care există distincţii care pot acţiona în ramuri diferite.

Pe de altă parte, paradigma termenilor de tehnică de croitorie poate constitui ea însăşi un set de seme distinctive: /+-clin/, /+-pensă/, /+-cută/, /+-bufant/ etc. Desigur, orice sem poate deveni pertinent; de aceea câmpul poate fi catalogat ca selectiv. Considerăm că acest câmp lexical conţine seme decelate pe criteriul expresiei, propus de E. Coşeriu în 1975 (p. 51), care verifică teza „derivării cu sufixe" pentru exprimarea [aproximării în minus] (ex.: *mantelă, manteluţă* de la *manta*), ca şi a opoziţiei de colectivitate, ca în exemplele: *balenă – balenaj, gheată – ghetărie, bonetă – bonetărie, botină – botinărie, călţun – călţunărie* etc.

Ansamblul lexical prezent se reprezintă prin seme, precum: [fenomen social], [vestimentaţie], [feminină], [românească], [secolul 19], seme generice, cupolă, comune claselor subordonate. Pentru o parte din clase, valoarea [creaţie umană] supraordonează clase unite de seme solidare de tip [materialitate], [funcţionalitate], [reprezentare], în timp ce altele stau sub semul [tehnică] sau [podoabă].

„Numărul semelor este finit numai în clasele determinate, alese pentru analiză" (DŞL 2001: 458), de aceea ne vom mărgini la a panorama câmpul lexico-semantic al modei pentru a demonstra complexitatea acestuia şi omogenitatea sa relativă.

SEME GENERICE, SEME SPECIFICE

Urmărind relaţiile de subordonare în raport cu semul generic [modă] al paradigmei principale, observăm ramificări în interiorul acesteia care au atât seme generice ale fiecărei clase, elemente de taxem, cât şi seme specifice, elemente care opun sememele din cadrul clasei. Asemenea caracteristici pot acţiona şi ca elemente de taxem şi de semem, în funcţie de semul generic. Astfel, seme ca [vestimentaţie], [încălţăminte] etc. pot departaja paradigme şi, deci, sememe. Semul generic [modă] ordonează prin clasemul [vestimentaţie] sememe ca: *bluză, fustă, palton, pantaloni, rochie* etc. Acesta devine sem specific în opoziţia: *haină – pantof.* În continuare, în cadrul fiecărei clase funcţionează seme specifice: pentru clasa ordonată de semul [+ vestimentaţie], putem aprecia ca seme specifice următoarele: [+ piesă de bază], sem care ar putea include: *corset, fustă, palton, pantalon, pelerină, rochie* etc., [+ componentă]: *buzunar, coadă, cordon, mânecă, guler, manşetă* etc.; [+ accesoriu]: *centură, cravată* etc. În interiorul fiecărei clase,

sememele trebuie să se diferenţieze prin trăsături distinctive, cu ajutorul unor seme nucleare ca [+ piesă pentru trunchi]: *bluză*, *corset*, *ghimpă*, *şal* etc. sau prin seme aferente, care implică diverse criterii contextuale, de exemplu: [± mânecă], [± guler], [± culoare], [± pasmanterie], [croială], [dimensiuni], [material], [destinaţie] etc. Unele dintre semele aferente menţionate pot fi inerente unor sememe; de exemplu, semul [+ mânecă] devine inerent în definirea unităţii lexicale *palton*, căci sememul şi definiţia lexicografică sunt interdependente.

Acelaşi tip de analiză semantică se aplică şi pentru formarea celorlalte paradigme din cadrul câmpului modei: 1. [încălţăminte]: *botină, cizmă, ghetră, papuci* etc.; 2. [pasmanterie]: *baghetă, brandenburg, galon* etc.; 3. [croitorie]: *bufant, buion, crevé, cusătură, cută, fald, pensă, pliu* etc; 4. [ornamente]: *bufetă, cometă, franj, fundă, gansă, nod, pană* etc.; 5. [stil]: *amazoană, Empire, duchesse, Régence, Directoire, postillon, matelot* etc. Se pot formula astfel opoziţii semantice necesare conturării fiecărei paradigme lexicale din lexicul modei feminine.

Unele dintre semele variabile distinctive sunt repetabile în paradigmele câmpului, de exemplu: semul [stil] operează în paradigma pieselor vestimentare mari (*rochie stil Empire*), dar şi a lenjeriei (*brasieră Régence*) sau accesoriilor (centură *Régence)*. Numeroase lexeme din câmpul lexical sunt determinate de semul [stil] în paradigma accesoriilor (*fişiu stil duchesse*), a ornamentelor (*fundă Louis XIV*), a croielii (*cută postillon*) etc.

Dubla natură a unor lexeme din câmpul modei vestimentare, de autonime relaţionate conceptual şi referenţial la alt termen, cum ar fi *manşetă,* relaţionat la *mânecă,* sau *guler* prezent alături de termeni ca *pardesiu, palton* etc., sau *epolet*, la *haină, bluză, rochie* etc., conferă o anumită omogenitate paradigmatică, mai ridicată sau mai redusă în funcţie de capacitatea de a fixa trăsături distinctive, termenii din paradigmele „inferioare" (ale atributelor) putând deveni seme distinctive pentru piese de bază, componente, accesorii. De pildă, semul [+ bor] operează restrictiv numai în clasa *acoperământ de cap*, pentru a distinge, de exemplu, *pălărie*, pentru care este sem inerent, de *fes* sau *tocă* la care este absent; semul [+ mânecă] poate fi distinctiv, ca inerent, de pildă, pentru *sacou*, în opoziţie cu *vestă* etc.

Toţi termenii câmpului au statut de hiponim faţă de pantonimul *modă,* dar filiaţia se stabileşte şi pe teren contextual şi chiar extralingvistic. În acelaşi timp, pantonimul poate, la rândul lui, deveni sem distinctiv când indică perioada istorică [moda 1830] sau conotaţia [de modă veche].

Deoarece ansamblul în speţă are caracteristici fundamentale de [+ funcţionalitate], dar şi de [+ reprezentare], semele în opoziţie ale termenilor care denumesc părţi componente ale pieselor de vestimentaţie: [± mânecă/guler/rever etc.] sau caracteristici intrinseci ale materialului: [gros/subţire; aspru/neted], ale destinaţiei [/ceremonie/, /plimbare/, /casă/ etc.], ale formei [/larg/, /lung/, /conic/ etc.],

formează, ca şi vocabularul, un inventar deschis cu implicaţii uneori decisive în claritatea analizei semantice şi a funcţiei hainei în societatea umană.

Diferenţa semantică dintre doi termeni nu se reduce la o singură trăsătură. De exemplu, clasa paradigmatică alcătuită din elemente ornamentale este definită de proprietăţile conceptelor [material], [formă], [dimensiune] etc. Mai exact, fiecare sem poate avea mai multe valori. Astfel, valorile semului [linie vestimentară/ croială] se diferenţiază prin formă: /rotund/, /pătrat/, /semi-rotund/, /ascuţit/ etc., de diverse dimensiuni: /lung/, /scurt/, /larg/, /strâmt/ ş.a., de stil: /Directoire/, /Louis XVI/ etc., fiecare valoare putând departaja lexeme din paradigme diferite. Paradigma supraordonată de termenul *pelerină,* de exemplu, include lexeme cu seme comune pentru unele dintre ele: [+ formă în V]: *pointă, talma* în opoziţie cu [+ rotund], specific pentru lexeme ca *rotondă*, *rond.*

Relaţia de excludere care funcţionează între caracteristicile care se grupează sub o valoare se manifestă numai printr-una dintre valorile unui sem care se poate actualiza sau printr-o valoare concretă a unui referent, nu întotdeauna printr-o valoare generalizatoare căci, de exemplu, o anumită pelerină poate avea mâneci sau poate fi croită ascuţit, dar acestea sunt valori particulare unui tip de referent, nespecifice clasei. În semantica vestimentaţiei, ca şi în alte domenii, mai ales în scopuri lexicografice, se practică o condiţionare faţă de un model socio-cultural cunoscut (*specie de vestă, un fel de pelerină* etc.), de multe ori fără diferenţe specifice pertinente. Individualizarea termenului prin modalităţi de ordonare, utilizând explicit elemente de opoziţie faţă de alţi termeni din sistem, nu este întotdeauna necesară în particularizarea referentului, deoarece un termen definit generic, cu diferenţe specifice minime, poate oferi suficientă informaţie pentru a fi încadrat în categoria potrivită, tocmai datorită capacităţii de a face apel la un concept cunoscut.

CAPITOLUL V

ORTOGRAFIE ŞI FONETICĂ. FENOMENE DE ADAPTARE. VARIANTE LEXICALE GRAFICE ŞI FONETICE

Cercetarea publicisticii din secolul al XIX-lea revelează parcursul lexicului de modă feminină cu multe aspecte neprevăzute pe care le implică pătrunderea unor lexeme străine pe teritoriul lingvistic românesc.

Cuvântul, unitate lingvistică complexă care înglobează componente, precum: fonetică, semantică, gramatică, este sintetic definit ca un dat al limbilor naturale, un element de bază în combinaţii sintactice, purtător de mărci gramaticale, în lingvistica tradiţională fiind o unitate fundamentală prin opoziţie cu sunetul, litera, silaba, propoziţia şi fraza, în lingvistica modernă, opus morfemului, sintagmei, enunţului, grupului de litere (în diverse tipuri de alfabete), clasei de forme gramaticale, iar în lingvistica structurală, opus lexemului, în lexicul specializat, cuvântul se opune termenului, condiţionat monosemantic, iar lexicografia îl numeşte cuvânt-titlu sau cuvânt-intrare, ca unitate relativ autonomă în relaţia cu alte unităţi mai mari sau mai mici, semn lingvistic, concept, complex sonor, în timp ce semantica îl foloseşte ca vehicul de concepte, iar pragmatica, instrument de comunicare (cfr. DŞL).

La nivel fonetic, cuvântul este supus în timp unor fenomene specifice de adaptare. Intervenţia ortografiei, ca instrument de consolidare a limbii literare, constă în reliefarea normelor ortoepice atunci când recursul la reguli fonetice eşuează. Redarea unor sunete specifice neologismelor franceze pentru care nu există corespondent în limba română a fost soluţionată în lexicul modei fie prin respectarea formei scrise din limba sursă, fie, în majoritatea instanţelor, prin adaptare la fonetismul autohton.

Naturalizarea terminologiei vestimentaţei feminine a parcurs etape cu strategii de implantare surprinzătoare, intervenţiile asupra acestor corpuri străine soldându-se şi cu împrumuturi de mijloace de creaţie internă (de ex.: afixe neologice).

Din punct de vedere fonetic, evidenţiem câteva mecanisme regulatoare ale neologiei de expresie a unităţilor din acest câmp, prin apel la observaţii asupra sistemului vocalic, consonantic şi asupra fluctuaţiilor de accent.

În limba română, spre deosebire de limba franceză, după cum se ştie, *cantitatea* şi *nazalitatea* nu constituie trăsături fonetice distinctive. De aceea, în vederea integrării, semnificantul a suferit aclimatizări spectaculoase, de la cele slab adaptate, care aminteau originea acestuia, la cele total integrate.

Vom reda câteva aspecte tipice observate în dinamica fonetică a câmpului operaţional.

Diftongarea unor foneme singulare:

– pronunţarea lui [*o*] final în franceză s-a materializat în epiteza (paragoga) [*ou*] în română, deşi au existat şi variante grafice/fonetice în [*o*] plenison final accentuat până la stabilizarea formei, unele fiind variante existente şi azi în exprimarea orală.

Ex.: *figarou, jabou, panou, platou, rulou, tricou, trusou* care au prezentat, unele mai prezintă încă în limba vorbită, variante ca: *figaro, jabo, rulo, plato, trico*, etc.

– vocala [*u*] finală este tranformată în diftongul [*iu*].

Ex.: *fichu/fişiu, pardessus/pardesiu.*

– sunetele cu durată se redau, de regulă, prin corespondentele lor tip. Fonemul [*è*] deschis din limba franceză devine [*e*] mediu.

Ex.: *bergère – berjeră, butonnnière – butonieră, jarretière – jartieră* etc.

Pronunţia se îndepărtează uneori destul de mult de cuvântul de origine. De pildă, *barège*, de la numele oraşului francez Barège, a circulat cu forma *bariş*, prin atracţie etimologică, turcismul împrumutat anterior în limba română având aceeaşi origine franceză ca şi calcul semantic. Acesta etalează diverse forme grafice intermediare efemere care confirmă calchierea până la păstrarea nealterată a tiparului devenit deja popular.

Vocala [*e*] final, accentuată în limba franceză, pătrunde în română urmată de semivocala [*u*].

Ex.: *decolteu, fileu, godeu, matineu, neglijeu, panieu, sufleu, pliseu, şifoneu*, de la formele: *décolleté, filet, godet, matinée, négligé, panier, soufflet, plissé, chiffonné.*

– diftongul [*oa*] grafiat «*–oi*» s-a fixat direct cu pronunţia din limba de origine.

Exemple: *paspoal, penioar, moar, toaletă, voal, voaletă* etc.

Vocalele labiale rotunjite [*ö*] şi [*ü*] din limba franceză au fost adaptate prin corespondentele deschise [*o*], respectiv [*u*] din română: *capucin, centură, costum, dublură, turnură, tunică, uniformă*, unele dintre ele prezentând variante de tipul *sentură, costium. Capucin* a fost grafiat şi pronunţat şi *caputin* sub influenţa pronunţiei germane.

Grupul grafiat «*–ill*» sau «*–il*» este preluat fonetic cu semivocala [*y*] sau este redat prin grupurile [*li*] sau [lă], de pildă: *costume tailleur* devine (*costum) taior*, *deshabillé* se scrie şi se pronunţă *dezabie, taille* devine *talie, mantille* devine *mantilă,* pentru uşurinţă în pronunţie.

Sunetul românesc [*u*] redă atât grafemul «*ou*», cât şi grafemul «*u*» cu pronunţie anterioară în limba franceză.

Ex: *bluzon* de la *blouson, centură* de la *ceinture, turnură* de la *tournure, tul [tül]* de la *tulle* etc.

În cazul cuvântului *capişon*, sunetul [*i*] apare ca urmare a unei deplasări inverse spre anterioritate a unui sunet închis în ambele limbi, de la vocala labială posterioară rotunjită [*ü*].

Consoanele au trecut granița limbii române prin tratament articulatoriu specific.

Nazalele [*n*] şi [*m*] din franceză se pronunţă prin sonantele [*m*], respectiv [*n*] în limba română.

Ex: *ancolură, bandă, bluzon, buton, capişon, centură, cordon, fason, franj, galanterie, galon, jupon, lenjerie, manşetă, manşon, manteletă, mantou, pensă, pompon, sandală, şoşon, veston* etc.

Grupul «*-gn*» este transliterat prin grupul „*– ni*" în română.

Ex: *peignoir – penioar, poignet – poaniet.*

Sonoritatea, în schimb, constituie o trăsătură distinctivă pentru fonetica limbii române. De aceea, semnalăm sonorizarea lui [*s*] intervocalic în cuvinte ca: *bluză, baleieuză, biezare, camizol, cazacă, poloneză, şemizetă,* sub presiunea fonetismului francez şi pentru facilitarea emisiei.

Se sonorizează grafemul „-t" final în cazul unor termeni ca: *asortiment, bufant, pasmant, transparent.*

Grupul «ch», corespunzător unui sunet fricativ în franceză, este redat prin acelaşi sunet [ş]; se păstrează deci pronunţia franceză, nu şi grafia.

Ex: *manşetă, şemizetă, manşon, şoşon* etc.

Perechea de grafeme din limba franceză «*ce*» oscilează un timp între redarea lor în limba română prin consoana surdă [*s*] sau prin africatul [*tşe*], respectiv «g*e*» şi învinge forma scrisă prin folosirea fricativului [J] în majoritatea ocurenţelor.

Ex.: *centură*, nu *sentură, mercerie*, nu *merserie.* Grupul grafiat «*ce*» din finalul cuvântului poate păstra pronunţia, de exemplu, *pensă* ([*s*]) de la *pince.*

Grupul «ge» devine „j" în grafia şi pronunţia românească:

Ex.: *bergère – berjeră, corsage – corsaj, décolletage – decoltaj, lainage – lenaj, neglijeu* de la *négligé.*

ACCIDENTE FONETICE ŞI GRAFICE

Iată şi câteva tipuri de accidente fonetice şi grafice suferite de lexicul modei în procesul de adaptare la sistemele grafic şi fonetic al limbii române.

Accidentul fonetic este definit ca „schimbare fonetică întâmplătoare, fără caracter regulat, a unui sunet, în cuvânt sau prin fonetică sintactică" (DŞL 2001: 16).

În cadrul schimbărilor fonetice, ne vom referi la câteva cazuri de asimilare, disimilare, afereză şi acomodare, prezente la cuvinte din paradigma lexicală a modei vestimentare feminine româneşti din secolul al XIX-lea.

Cuvântul *şoşon* este varianta fonetică românească formată prin asimilare consonantică totală progresivă la distanţă după formula ş – s < ş – ş. de la fr. *chausson*, sunetul [*s*], supus schimbării, aflându-se după sunetul [ş] modificator.

Termenul *eşarfă*, *-e*, s.f., a fluctuat în variante ca: *eşarpă*, *şarp*, *şarf*, sub influenţa limbii franceze şi ruse. Existenţa paralelă a acestor forme indică o contaminare/încrucişare între variante astfel: rom. *eşarfă* < rom. *eşarpă* (< fr. *écharpe*) + rom. *şarf* (< rus. *şarf*). Nu ocolim nici afereza din varianta *şarpă*, accident fonetic de pierdere a unei vocale la începutul unui cuvânt, care însă apare prin atracţie sinonimică, sub influenţa împrumutului din limba rusă *şarf*, cu care a circulat paralel în epocă.

Alte tipuri de accidente fonetice în cadrul acestui câmp lexical sunt cele reprezentate de fenomenele fonetice care au generat variante inculte de fluctuaţii fonetice datorate alunecărilor cosmopolite sau fonetismelor regionale, cazuri destul de frecvente în mulţimea de variante lexicale.

Un exemplu interesant este oferit de varianta incultă *lavarieră,* formată ca urmare a două accidente fonetice opuse – disimilare şi asimilare – care au acţionat simultan. Este vorba, pe de-o parte, despre disimilare consonantică parţială progresivă la distanţă, l – l > l – r, şi, pe de altă parte, despre asimilare consonantică totală regresivă la distanţă, după formula l – r > r – r.

Să nu uităm formele de hipercorectitudine care s-au adăugat unor variante incorecte datorită diverselor influenţe, de exemplu: *mateneu, poplen, veliur, barez, crenă, paşpoal, crenolină, camizon, capod* etc.

ACCENTUL

Invazia lexemelor cu sonoritate diferită de limba română conduce la înmulţirea cuvintelor cu accentuare oxitonă, accentuare nespecifică limbii române, dar cu care româna se mai întâlnise în cazul împrumuturilor de origine turcă; în vocabularul modei vestimentare, fenomenul se regăseşte la substantive şi adjective neologice terminate în vocală:

– a plenison accentuat: *talma, panama*;
– e plenison: *négligé, dezabie, glace*;
– o plenison: *bolero, domino, figaro, jabo*;
– u plenison: *marabu*.

Mulţi termeni sau formaţii lexicale împrumutate păstrează pronunţia franceză cu accentuarea şi forma grafică de origine.

Ex.: *entre-deux*/*negligé*/*neglijeu, déshabillé*/*dezabie, gigot* sau *à gigot, en coeur, en forme, en vogue* etc.

Exemplele din acest capitol sunt mostre de tratament fonetic aplicat neologismelor de origine franceză care ilustrează mobilitatea maximă a elementelor lexicale neologice şi a rezolvărilor, în normele bazei articulatorii şi ortografice româneşti, oferite unor situaţii de substituire masivă a sunetelor unei limbi străine cu sunete asemănătoare din propria vorbire. Acest fapt, reliefat de vocabularul în discuţie, contribuie mult la modernizarea, prin rafinare, a bazei de articulaţie aflată istoric în plină evoluţie a limbii române în contact cu fonetisme străine.

CAPITOLUL VI

PROCEDEE DE ÎMBOGĂȚIRE A LIMBII ROMÂNE: EXTERNE ŞI INTERNE

PROCEDEE EXTERNE: ÎMPRUMUTURI LEXICALE ÎN LEXICUL MODEI

Împrumutul lexical, mijloc extern de îmbogățire a vocabularului limbii române, reprezintă un „proces de încorporare a unui element lingvistic dintr-un idiom în altul" (DŞL 2001: 279). Atât clasa împrumutului direct (lexeme simple, compuse şi frazeologice) şi indirect (prin intermediul altei limbi), cât şi aceea a împrumutului savant şi a dubletului etimologic se regăsesc printre termenii vocabularului modei.

Câmpul semantic al modei cuprinde neologisme care denumesc obiecte unice, substantive, clasă fundamentală, numeroasă, deschisă, sau substantive cu rol atributiv, utilizate de multe ori eliptic de regent, ca şi câteva expresii şi construcții frazeologice. Împrumuturile lexicale „directe" sau „indirecte" (DŞL 2001: 279) s-au materializat în:

– substantive simple: *algeriană, ampir, baschină, berjeră, bertă, bluză, bolero, bonetă, balandran, brasieră, buion, burnus, crinolină, domino, eghiletă, figarou, fişiu, flanelă, fular, gansă, garibaldiană, ghetră, gheroc, ghipură, ghimpă, redingotă, godeu, jaretă, knickerbockers, lizereu, malacov, mantilă, modistă, palatină, pan, panier, penioar, plastron, poanieu, poloneză, postilion, rotondă, spențer, subrau, transparent, tricorn* etc.

– substantive compuse: *cache-corset, cache-maillot, cache-corset, saute-en-barque, tea gown, sortie-de-bal* etc.

– construcții lexicale: *en coeur, en forme, le dernier cri, à gigot, en vogue* ş.a.

O mare parte dintre aceste cuvinte face parte astăzi din vocabularul cuvintelor internaționale în domeniu.

Curentul neologic de care ne ocupăm a produs îmbogățiri notabile în structura fondului lexical al limbii române. Stabilitatea şi întrebuințarea frecventă a unor neologisme au condus la dezvoltarea masei vocabularului şi chiar a fondului

principal, unele lexeme exprimând şi acum, după mai bine de un secol, noțiuni fundamentale.

Raportul dintre unitatea lexicală şi variantele sale merită o atenție specială în cazul vocabularului modei din secolul al XIX-lea, deoarece ilustrează etape ale procesului de integrare în limba română şi de influențare a normelor limbii literare prin nenumărate realizări concrete ale lexemelor *in statu nascendi*. Semnificantul prezintă două sau mai multe complexe fonetice apropiate, iar unitatea lexicală desemnează, în cele mai multe cazuri, acelaşi referent. Termenul străin circulă paralel cu corespondentul său preexistent în română, ştiindu-se că limba română are tendința să păstreze cuvântul vechi alături de împrumutul recent:

Ex.: *brandenburg – găitan – ceapraz*; *călțun – bas – ciorap*; *capişon – glugă*; *coadă – trenă – şlep*; *jupă – fustă*; *peignoir – rochie de casă – robe de chambre*; *pieptar – plastron – corset*; *suitaş– şnur* etc.

Folosirea în aceeaşi perioadă a mai multor împrumuturi pentru acelaşi semnificat conduce inevitabil la eliminarea din uz a unora dintre ele sau la specializarea fiecăruia.

Ex.: *bor – bord*; *brasardă – banderolă*; *bretele – osentragi*; *camizolă – matineu*; *capişon – glugă*; *fald – cută*; *şlep – trenă*; *suitaş – şnur* etc.

Aceeaşi constatare se poate face şi referitor la utilizarea alternativă a construcției străine şi a calcului în decursul aceluiaşi interval istoric.

Ex.: *robe de chambre/rochie de casă*; *couteau d'Argus/cuțit d'Argus*; *Regenmantel/manta de ploaie* etc.

Sintagme conceptuale subdivizionare de tipul: *rochie de bal*, față de termenul generic *rochie*, a unor compuse, precum *jachetă-bolero*, față de *jachetă* etc. sunt amintite în cazul împrumuturilor care extind uzul termenului de bază, denumiri de concepte noi în istoria costumului, prețioase pentru furnizarea de informații din epocă.

Xenisme

Împrumuturile directe sunt reprezentate de lexeme simple sau compuse şi de formații frazeologice în forma din limba sursă sau prelucrate parțial după normele limbii primitoare. Xenismul reprezintă un „cuvânt neologic recent, preluat cu forma intactă a etimonului şi neadaptat încă la sistemul limbii române, simțit de vorbitor ca aparținând unui sistem lexico-gramatical străin de limba română, sentiment care se manifestă atunci când cuvântul este folosit în scris, prin individualizarea lui grafică, fie prin caractere cursive, fie prin subliniere, fie prin încadrarea între ghilimele sau prin scriere cu majusculă" (DŞL 2001: 574).

În masa de cuvinte de modă feminină din secolul al XIX-lea, s-au aflat şi termeni specializați, efemeri sau durabili, substantive simple, compuse şi locuțiuni străine (cu valoare adjectivală sau adverbială).

Dintre xenismele simple, enumerăm: *chiffoné, chaussure, chute, col, coquillé, couteau, dépassant, déshabillé, dessous, devant, Directoire, Duchesse, Empire, fashion, girondin, houppelande, jeu, knickerbockers, marabout, négligé, nécessaire, paillason, parement, peignoir, poignet, pointe, postillon, quille, Récamier, Régence, trotteur* etc.

O mică parte dintre acestea au trecut filtrele fono-morfologice ale limbii române, fiind înregistrate de anumite dicționare actuale cu grafie și pronunție adaptată: *dezabie* (DEX, NODEX, MDN), *neglijeu* (DEX, DN, MDN, DOOM), *neseser* (DEX, DN, MDN), *paspoal* (DEX), *regență* (DEX'98), *zuav* (DEX, DN, DOOM).

Altele au fost conservate, ne referim la cele care exprimă stiluri de artă, inclusiv vestimentară, care figurează în lexicografia prezentă: *Empire* (DEX, MDN), *Directoire* (DN, MDN), *trotteur* (DEX, MDN) etc.

În sfârșit, o altă parte dintre ele este în uz și în prezent în limba vorbită, fără a fi înregistrate de vreun dicționar, cu circulație în limbajul specialiștilor sau al cunoscătorilor în domeniu, de exemplu: *entre-deux* (împrumut care a îndepărtat varianta adaptată temporar *antredeu*), *en coeur, à gigot, robe de chambre* etc.

„În ciuda calității accidentale, efemere a mai multor xenisme, tratamentul lor poate oferi informații prețioase asupra tendințelor flexionare celor mai puternice ale momentului, căci, în absența unui tipar flexionar inerent, xenismele reflectă în mai mare măsură tendințele actuale" (DȘL 2001: 574).

Dintre xenismele compuse efemere sau stabilite în lexicul modei, amintim: *cache-corset, cache-maillot, cache-nez, cache-peigne, couvre-maillot, entre-deux, robe de chambre, saute-en-barque, sortie de bal, sortie de théâtre, tea gown, tour de calotte, tour de cou, tour de taille, trou-trou* etc.

Pe lângă xenismele simple și compuse, au fost împrumutate și locuțiuni și expresii, adică xenisme frazeologice, utilizate de obicei adjectival: *en coeur, en forme, à gigot, à la princesse, en vogue, à la zouave* etc.

Termenul *modă* include elemente specifice de stil, formă, exprimate printr-un atribut anume care o singularizează și-i conferă dreptul de fenomen cu localizare temporală și cu caracteristici bine definite. De aceea, am luat în discuție un număr relativ restrâns de expresii din limba franceză care au pătruns în română în intervalul studiat, utilizate atributiv pe lângă regent, cu topică în postpunere: (mânecă) *en coeur,* (mânecă, rochie) *à gigot, à la princesse,* (confecție) *en forme,* (colecție vestimentară) *hautes nouveautés,* (vestimentație) *en vogue* etc.

Eponime

Vocabularul modei înglobează un număr semnificativ de mare de denumiri de semnificați proveniți din nume proprii sau comune datorită specificului domeniului. Secolul al XIX-lea a permis accesul împrumuturilor, astfel că vocabularul românesc s-a îmbogățit cu denumiri de creatori de stiluri, tipuri de croială sau de piese vestimentare.

Studiul apelativelor, al derivatelor de la nume de persoană, numit „deonomastică", a primit denumirea de la lingvistul italian Enzo La Stella T. în 1982, într-un articol al său, termen care reapare în 1984 în titlul lucrării sale *Dizionario storico di deonomastica: Vocaboli derivati da nomi propri, con le corrispondenti forme francesi, inglesi, spagnole e tedesche*, Florenţa: Olschki (cf. Sala 1999: 83). În România, subiectul a fost cercetat de A. Graur, Mioara Avram, M. Sala, O. Laiu-Despău ş.a. Formaţiunile deonomastice se referă, deci, la eponime, denumire care s-a impus pentru terminologia cu etimologie onomastică (termeni comuni proveniţi din nume proprii).

În inventarul lexical al modei feminine româneşti din secolul al XIX-lea, apar numeroase împrumuturi de astfel de termeni. În modă, numele creatorului sau al celui care lansează o formă vestimentară are importanţă socială şi rămâne în mentalul colectiv prin denumirea dată referentului.

Menţionăm aici câteva eponime din corpusul lexical al modei:

bertă, guler de dantelă pe umerii dezgoliţi, nume care provine de la un nume feminin;

brandenburg, stil decorativ de vestimentaţie caracterizat prin aplicarea unor galoane transversale la butoniere, specific zonei oraşului german Brandenburg;

Directoire, stil vestimentar (artistic, în general) din anii Directoratului francez, 1795–1799;

Empire, stil de artă, inclusiv vestimentar, rochie cu talie înaltă pornind de sub bust care s-a purtat în timpul Primului Imperiu;

figarou, o pelerină al cărei nume a fost inspirat de personajul lui Beaumarchais;

girondin, stil de palton de la numele grupării moderate a girondinilor din timpul Revoluţiei franceze;

lavalieră, cravată cu nod mare, flotant, provenind de la numele domnişoarei Louise de La Baume Le Blanc, ducesă De La Vallière (1644–1710), favorita regelui Ludovic XIV;

malacov sau *malacoff*, fustă amplă denumită astfel de la numele fortăreţei construite să apere oraşul Sevastopol, cucerită de francezi în 1855;

spenţer, jachetă scurtă fără basc, poartă numele lordului Spencer (1758–1834) etc.

Catahreze împrumutate

Lexicul modei feminine conţine, de asemenea, catahreze. Denumită şi „metaforă lingvistică" sau „trop prin extensie", catahreza este „o figură semantică (trop) lexicalizată, provenită dintr-o metonimie/sinecdocă/metaforă al cărei sens – la origine figurativ – s-a pierdut prin uz" (DŞL 2001: 92).

Întâlnim o tipologie catahretică, cele mai multe unităţi lexicale având originea în domeniul biologiei, pătrunse în română prin calc semantic, de exemplu:

balenă, *egretă, fregată, marabu, paradis* etc. Aceste sinecdoce, majoritatea denumiri de păsări ale căror pene sunt utilizate ca podoabă pentru pălării, sunt denumiri reprezentative pentru o clasă de obiecte.

Termeni şi locuţiuni, metafore împrumutate, formate în limba de origine prin analogie de formă, precum: *boa* (analogie cu forma şarpelui), *coquillé* (stofă drapată în formă de cochilie), *en coeur* (decupaj în formă de inimă), *à gigot* (mânecă de forma unui picior de miel) etc.

Vocabularul modei îşi extrage modele din formele oferite de universul proxim, cu semioză compatibilă.

PROCEDEE LA GRANIŢĂ. CALC LINGVISTIC

Calc lexical de structură. Calc total

Un alt procedeu de îmbogăţire a vocabularului unei limbi, prezent în lexicul modei, este calcul lingvistic. Echivalare terminologică în limba ţintă, calcul lingvistic este considerat un procedeu de îmbogăţire a limbii aflat la intersecţia dintre procedeele externe şi cele interne. Se consideră calc lingvistic „procedeul de transpunere literală, exactă, a unui cuvânt semantic analizabil, a unei construcţii sau numai a unui sens dintr-o limbă A într-o limbă B, cu materialul limbii B" (DŞL 2001: 90).

Câmpul lexical al modei conţine câteva manifestări ale acestui tip de neologism, de traducere totală sau parţială a unui cuvînt sau expresii frazeologice, fiind cunoscut faptul că acest procedeu, ca şi împrumutul, este caracteristic perioadelor de înnoire lexicală.

Protagonistul calculului lexical total este un termen cu o frecvenţă relativ mare, intrat iniţial în vocabularul vestimentaţiei masculine militare din care se extinde semantic, în cadrul aceluiaşi limbaj specializat, în vocabularul vestimentar feminin. Ne referim la neologismul *ţinută,* provenit din cuvântul italian, *tenuta*, al cărui etimon latin, *teneo-tenere*, este comun cu cel al verbului analog din limba română *a ţine.* Deşi termenii au etimon comun, sursa şi momentul împrumutului verbului şi al substantivului diferă în limba română. Lexemul a fost concurat de neologismul *toaletă*, folosit exclusiv pentru moda feminină, cu sensul de ansamblu vestimentar.

Un alt exemplu de calc de structură total imperfect este redat prin sintagma *manta de ploaie* după compusul german *Regenmantel.*

Calc lexical parţial

Un alt tip de calc prezent în câmpul lexical al modei vestimentare feminine este calcul parţial, prezent într-un exemplu de calc parţial de structură reprezentat de substantivul *osentragi* (bretele), după compusul german *Hosenträger*, parte

împrumut, parte calc deformat, cu etimologie populară, redat prin *tragi*, ind. prez., pers. a II-a sg.de la vb. *a trage*, având aceeaşi semnificaţie cu vb. german *tragen* de la care provine.

Calc frazeologic

În frazeologia din câmpul lexical al modei vestimentare feminine, există locuţiuni demne de interes din punctul de vedere al studiului vocabularului prin formele calchiate. Calcul lingvistic reproduce, cu material indigen, forma internă a unui cuvânt străin sau structura unei expresii sau locuţiuni. Calcurile frazeologice există în număr apreciabil în vocabularul modei vestimentare. Adeseori, au caracter internaţional, regăsindu-se şi în alte limbi. Modelul imitat poate fi structura expresiei, în cazul calcului de structură, sau construcţia gramaticală, în cazul calcului morfologic şi sintactic.

Expresiile *à la mode (la modă)*, *le dernier cri de la mode (ultimul răcnet al modei)*, *en vogue (în vogă)* ş.a sunt calcuri frazeologice parţiale, dar care respectă dubla identitate structurală: numărul de elemente şi ordinea.

Un exemplu de calc de structură format dintr-un calc lexical şi un calc semantic, după un substantiv compus, este *guler şal* (< fr. *col châle*), în care primul element este o traducere, celălalt fiind un calc semantic.

Un calc frazeologic imperfect este reprezentat de sintagma *pantofi de ietac*, după fr. *chaussures d'intérieur*, în care substantivul *pantof* care, prin determinantul arhaic *de ietac*, arată un început al specializării cu sensul curent astăzi, aducând o precizare necesară. Interesantă este şi apropierea etimologică şi semantică de cuvântul francez *pantoufles*, care semnifică *papuci* (*pantofi de casă/de interior/de iatac*), având etimon comun cu lexemul românesc pantof (considerat împrumut din germană).

Un alt calc frazeologic imperfect întâlnit în textele publicistice este *fusta de cal*, după fr. *joupon de crin*, în care substantivul *fusta* semnifică *fusta de dedesubt*, sintagmă atât de utilizată la vremea respectivă, neologismul *jupon* nu se specializase încă, iar lexemul *cal* redă prin sinecdocă provenienţa materialului folosit la confecţionarea jupoanelor rigide.

Calc semantic

Vocabularul modei este înnoit şi îmbogăţit prin sensuri adăugate cuvintelor din limba comună, calcul semantic constând „în atribuirea unui sens nou unui cuvânt existent deja într-o limbă, după modelul corespondentului său străin, care este întotdeauna cel puţin bisemantic” (Hristea 1984: 111), tip de calc pe care autorul îl grupează în două categorii în funcţie de vechimea în limbă a cuvântului care îşi îmbogăţeşte conţinutul semantic, calc semantic la cuvintele vechi şi calc semantic la neologisme. Reiau citatul oferit de Theodor Hristea (1984: 114)

referitor la calcul semantic, citându-l pe Charles Bally (1951: 51): « On ne comprend pas encore l'extension et l'importance de cette forme de l'imitation, qu'on surprend dans les replis les plus cachés de la langue... Le calque est appelé à donner une nouvelle impulsion aux études lexicologiques, dans 50 ans on ne concevra plus de dictionnaire étimologique qui ne tiendra pas comptes: 1) de la filiation sémantique des sens; 2) de l'étude systématique des mots introduits par traduction ».

Iată câteva asemenea calcuri: *accesoriu, algeriană, baghetă, balandran, balenă, baretă, betelie, boa, burnus, calotă, capot, caschetă, cazacă, călțun, cămașă, coadă, cometă, costum, cuirasă, cușcă, dedesubt, dinainte, egretă, foaie, fregată, galoș, găitan, marabu, marchiză, matelot, model, necesar, pagodă, palatină, paradis, platou, poloneză, rufă, sac, sandală, sculă, stolă, tăblie, umăr, undă.*

CREATIVITATE INTERNĂ

Derivare, derivare regresivă

Neologizarea limbii române în secolul al XIX-lea a reînsuflețit procedeele interne de îmbogățire a vocabularului. Vom exemplifica aici câteva mijloace interne de formare a cuvintelor.

Un procedeu intern de îmbogățire a vocabularului este derivarea.

Împrumuturile din vocabularul modei au contribuit, alături de cele din alte domenii, la pătrunderea și fixarea unor sufixe substantivale și adjectivale în limba română, mai ales din franceză. Acestea s-au răspândit, dând dovadă de viabilitate și productivitate, unul dintre rolurile sufixelor fiind acela de indicator al filierei de pătrundere. Iată câteva exemple:

-ment (de la asortiment, parement etc.);
-ură (ancolură, centură, dublură, furnitură, garnitură, parură, turnură etc.);
-aj (balenaj, decoltaj, lenaj etc.);
-on (manșon, capișon, cordon, jupon, plastron, șoșon, veston etc.);
-ieră (lavalieră, butonieră etc.);
-ție (aplicație, confecție etc.);
-erie (broderie, galanterie etc.).
-et(ă) (coleretă, garsonetă, jachetă, manșetă, manteletă, șemizetă, toaletă etc.)

Prefixarea se manifestă la substantivele din perioada descrisă mai ales prin formarea de verbe sau deverbale dintr-o temă nominală. Aceasta presupune o adaptare a semnului de bază. Întregi familii lexicale sunt împrumutate sau formate prin derivare parasintetică din substantive denumind obiecte de vestimentație. O parte dintre exemplele care urmează sunt extrase din publicistică, o altă parte, din lexicografia epocii, antrenarea unui cuvânt-tip neologic duce la formarea unei serii

lexicale: *asortiment, a asorta, asortare, asortat;* sau *bluză, bluzare, a bluza, bluzat; bie, a bieza, biezare; cloş, a cloşa, cloşat; corset, a încorseta, încorsetare; mercerie, a merceriza, mercerizare; garnitură, a garni(si); imprimeu, a imprima, imprimare, imprimat; malacoff, a înmalacofa, înmalacofată; mască, a măscui, a masca, mascaradă, mascat; mănuşă, a îmănuşa, înmănuşare; modă, modernizare, modern; pasmanterie, pasmant; paspoal, a paspoala; pensă, a pensa; pliseu, plisat, a plisa, plisaj; uniformă, uniformizare, uniformitate, a uniformiza etc.*

Se împrumută un lexem sau întregi serii lexicale sinonimice, se creează derivate, unele cu un anume grad de expresivitate, exploatate frecvent de literatura satirică a timpului: *decolteu, a decolta, decoltat*; *dublu, dublură, a dubla*; *fason, a fasona, fasonat*, etc.

Iată alți câțiva termeni din lexicul vestimentar formați prin sufixări. Este cazul cuvintelor moştenite sau al unor împrumuturi vechi sufixate: *încrețitură* (rom. *încrețit* + suf. *ură*), *căptuşeală* (rom. *căptuşi* > *căptuh* + *i*, germ. *Kapptuch*), *croială* (rom. *croi* + suf. *ală*), *găteală* (rom. *găti* + suf. *eală*), *îmbrăcăminte* (vb. *îmbrăca* + suf. *minte*), *(în)cingătoare* (rom. *(în)cinge* + suf. *oare*), *rufărie* (rom. *rufă* + suf. *rie), tăietură* (*tăia* + suf. *ură*), *tivitură* (*tivi* + suf. *ură*).

În cadrul derivării, un fenomen mai „greu definibil, insuficient studiat şi cu unele aspecte destul de controversate", cum îl prezenta Th. Hristea (1984: 73), este derivarea regresivă, pe care o defineşte astfel: „procedeul analogic de creare a noi cuvinte, unități frazeologice şi forme gramaticale prin suprimarea unor afixe reale sau aparente de la cuvinte ori forme flexionare existente deja în limbă".

Printre împrumuturile din vocabularul modei feminine alcătuit de noi, există câteva substantive formate prin derivare regresivă, şi anume: *bretea* (fr. *bretelle*), *cordea* (ngr. *kordela*); varianta *flanea* (fr. *flanelle*), varianta *sanda* (fr. *sandale*), exemple de refacere a unui singular după plural, fenomen denumit derivare regresivă morfologică (Hristea 1984: 73), după formula: sg. rom. *bretelă* > pl. rom. *bretele* > sg. rom. *bretea*; sg. rom. *cordelă* > pl. rom. *cordele* > sg. rom. *cordea*; rom. sg. *flanelă* > pl. rom. *flanele* > sg. rom. *flanea*, respectiv: sg. rom. *sandală* > pl. rom. *sandale* > sg. rom. *sanda*, prin suprimarea sufixului aparent.

Pseudofranțuzisme

Un exemplu de creație internă prin derivarea unui împrumut este substantivul colectiv *botinărie*, care înseamnă atelier sau magazin de *botine*. Nefiind înregistrat în dicționarele franceze, derivatul ar putea fi o creație românească formată prin analogie cu *bonetărie* (echivalent existent în franceză), de la rom. *botină* + suf. *rie*. Derivarea de la un împrumut francez cu sufix de aceeaşi origine a creat, fie şi efemer, o familie lexicală cu aparența unui împrumut francez, de fapt, un pseudofranțuzism, procedeu descris de Th. Hristea în 1984 (p. 61).

Aducem în discuție încă două cuvinte, *pseudofranțuzisme* ale epocii: *cache-culotte* şi *feşonete*, a căror existență, considerăm noi, se datorează, până la proba contrarie,

limbii române, prin combinarea unor teme şi elemente formative împrumutate din franceză.

Compunere şi formaţii paratactice

Pe lângă derivare, un alt procedeu intern de îmbogăţire a vocabularului este compunerea, prin care „două sau mai multe cuvinte (de obicei în calitate de unităţi lexicale distincte) se unesc şi dau naştere unui cuvânt nou. Acesta denumeşte o altă noţiune decât cele pe care le denumesc elementele lui constituente luate izolat" (Hristea 1984: 95); „sunt formaţii cu structură analizabilă" (GLR 2008: 91).

Deşi nu se bucură de productivitate în limba română, nefiind specifică „nici latinei, nici celorlalte limbi romanice şi are limitări sub aspectul repartiţiei stilistice" (DŞL 2001: 125), compunerea, acest procedeu intern de îmbogăţire a limbii, a primit un imbold de la multitudinea de împrumuturi franceze, care deţinea modele.

Prefixoidele au constituit elemente de compunere prezente în câteva exemple din lexicul studiat, împrumutate din franceză, *demi/mi,* combinate cu substantive, adjective etc.:

„*demi-decoltaj*" (MI, 1901, p. 370);
„*mi-cloş"* (MI, 1897, p. 35);
„*demi-confecţionate*" („Adevărul", 1888, p. 3);
„*demi-saison*" (FR, 1879, p. 110).

Există apoi nenumărate „formaţii paratactice" (GLR 2008: 93) în vocabularul modei, constituite din două substantive nesudate, din xenisme şi împrumuturi compuse. De obicei, al doilea substantiv are uz atributiv, dar sunt şi excepţii, unele calcuri efemere: „*cas-strae*", „*saloane strae* numite *bonjure*" (AR, 1847, nr. 96, p. 348).

Iată exemple extrase din publicistica modei:

„*bluză chemisier*" (MI, 1901, nr. 19, p. 146);
„*boleroul-bluză*" (MI, 1903, p. 3);
„*calota beret*, garnitură de pene negre de amazone" (MI, 1898, nr. 2, p. 2);
„*centură-soutien* de satin alb" (MI, 1900, nr. 43, p. 336);
„*colet-pelerină* dublu" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);
„*corsaj-bolero* rotund, tighelat întreg, mărginit cu benzi" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);
„*corsajul-bluză*, platca şi gulerul de ghipură" (MI, 1903, p. 10);
„*corsaj-habit*" (MI, 1901, nr. 9, p. 71);
„*corsaj-bluzon*" (MI, 1903, nr. 1, p. 1);
„*centură corseletă* formată din baghete" (MI, 1901, nr. 51, p. 411);
„*corsetul-cuirasse*" („Bobârnacul", 1878, nr. 18, p. 3);
„*corsaj-habit* în formă de figaro" (MI, 1902, p. 75);
„*jachetă-frac* imitând *fracul* bărbaţilor" (MI, 1898, p. 426);

„*fustă-costum* plissé" („Timpul", 1877, nr. 15, p. 4);
„*guler-étole* (pelerină)" (MI, 1897, p. 95);
„*jachetă tailleur*" (MI, 1898, nr. 1, p. 121);
„*jachetă-redingotă* de stofă la fel, închisă la o parte cu nasturi de corozo" (MI, 1897, p. 131);
„*jupă-pantalon* pentru cicliste" (MI, 1900, nr. 16, p. 121);
„*jupă-tailleur* de catifea" (MI, 1900, nr. 41, p. 318);
„*manta-pelerină* de muselină de mătase roz pe satin asortat, plisată" (MI, 1903: 2);
„*rochie tailleur* de postav satin gri" (MI, 1903, nr. 1, p. 3);
„*talie-bluză*" este un compus întâlnit în jurnalele de modă: (MI, 1898, p. 403) şi „Moda", (1905, nr. 7, p. 2);
„*pălărie-bolero* de fetru negru" (MI, 1902, p. 402);
„*pălăria-clacă*" (AR, 1839, nr. 68, p. 334).

Formaţiile de tip paratactic, numite şi „construcţii binominale neprepoziţionale" (cf. Dincă 2006: 28), sunt considerate un „tipar nou, cu efecte sintactice (se introduce un nou model sintactic al grupului nominal, inexistent în limba română), dar şi lexicale (creşte, ca inventar, clasa adjectivului invariabil)." Aceste „grupuri nominale care au la bază coordonarea se caracterizează prin serialitate (posibilitatea de a inversa ordinea termenilor în sintagmă fără efecte asupra sensului)" (Dincă 2006: 28). Între acestea se creează relaţii logico-semantice de calificare, identificare, complementare, coordonare. Autoarea observă că se pune în discuţie noţiunea de clasă gramaticală datorită uşurinţei cu care se fac transferurile de la substantiv la adjectiv, şi se îmbogăţeşte clasa substantivului invariabil. (Dincă 2006: 29).

Deşi tiparul datează deja de aproape două secole, este insuficient studiat şi fenomenul a reapărut odată cu împrumuturile recente din limba engleză.

Nu toate construcţiile din lexicul modei s-au adaptat limbii române, dar ele demonstrează deschiderea la încercări de a copia structuri, de a crea formaţii lexicale, indiferent de viabilitate.

Conversiune

În vocabularul modei, anumite cuvinte cu existenţă îndelungată în română, de provenienţă latină au fost substantivate, schimbându-şi aşadar valoarea gramaticală de prepoziţii sau locuţiuni adjectivale în substantive, utilizate foarte frecvent în decursul secolului al XIX-lea sub presiunea textelor din publicistică în descrierile pieselor de modă şi a tiparelor franţuzeşti. Deşi preexistenţi, au avut o existenţă concomitentă cu termenii francezi echivalenţi pe parcursul secolului.

Substantivul *dinainte/dinainţi* provine din locuţiunea adjectivală [partea] *de dinainte* articulată cu articolul hotărât inclus în structura prepoziţiei.

Acelaşi fenomen de conversiune se observă şi în cazul substantivului *dedesubt*, al substantivului *faţă* şi *jos*.

Lexicul prezent etalează, de asemenea, numeroase cazuri de substantive folosite ca determinanţi ai unor regenţi, deci cu rol de adjective categoriale, în exemple ca: *algeriană* (stofă, eşarfă), *amazoană* (rochie, costum, pană), *baiaderă* (eşarfă), *canotieră* (pălărie), *clac* (pălărie), *couteau* (pană), *egretă* (pană), *figarou* (vestă), *garsonetă* (pălărie), *marchiză* (pălărie), *matelot* (pălărie), *paradis* (pană), *rotondă* (pelerină), *saute-en-barque* (palton), *taior* (costum), *talma* (pelerină), *transparent* (stofă) (vezi *Corpus*).

Polisemie inter- şi intradomenială

Ne referim la „polisemia intradomenială" (*polysémie intra-domaines*), denumire care aparţine lingviştilor I. Meyer şi K. Mackintosh) (www.unibuc.ro/studies/Doctorate2010Martie/Rizea Monica – De.) care semnifică „polisemia ca urmare a reintegrării unităţilor determinologizate în discursul specializat al domeniului de origine". Mecanismele cunoscute ale dezvoltării polisemiei, metafora sau metonimia, indică determinologizarea unui termen, acelaşi cu un cuvânt mai vechi în limbă, ceea ce înseamnă o terminologizare a acestei unităţi preexistente în limba comună sau traducerea termenului specializat din altă limbă şi împrumut de sens din alt domeniu sau din limbajul comun. Procedeul este calcul semantic (6.2.), ca procedeu de introducere de metafore (prin analogie) sau de metonimii (prin contiguitate).

Unităţi lexicale moştenite sau împrumutate în perioada anterioară studiului nostru au avut capacitatea de a se reintegra în discursul modei feminine, cu sensuri noi, calchiate, prin analogie: *sac*, *umăr*, *undă*, *costum* etc.

Alte sensuri apar prin metonimie şi sinecdocă: *boa, egretă, marabu*, *paradis* etc. (vezi *Corpus*).

O parte dintre neologisme poate suporta un tratament de terminologizare prin trecere în limbajul specializat specific istoriei costumului sau de „couture".

Ex.: *baschină, bavetă, bavolet, cometă, coquillé, crevé, dépassant, directoire, empire, entre-deux, gansă, gigot, palatină, panier, peplu, poignet, poloneză, postillon, spenţer, strap, şifoneu, torsadă, undă, verif, zuav* ş.a.

„Polisemia are în vedere unele lexeme care se specializează semantic prin pătrunderea în discursul specializat al altor domenii ca urmare a reintegrării unităţilor determinologizate (în urma contactului cu limba comună)" (www.unibuc.ro/studies/Doctorate2010Martie/Rizea Monica – De.).

Un exemplu de unitate lexicală neologică din limbajul comun care se utilizează în domeniul vestimentației moderne este şi cuvântul *accesoriu*. Sintagma *accesoriu vestimentar* semnifică piese cu un grad mai mic sau mai mare de obligativitate în ansamblul vestimentar ca: *geantă, curea, neseser*, obiecte decorative ataşate vestimentației, după ce fusese folosit inițial, conform dicționarelor, în arta teatrală. Domeniul plasează lexicul modei vestimentare atât în limba standard, cât şi în limbajul specializat, unii termeni având uz mai restrâns, în măsura în care noțiunea face parte din limbajul specialiştilor.

CAPITOLUL VII

SEMANTICĂ ŞI TERMINILOGIE LEXICALĂ. IERARHIZĂRI LEXICO-SEMANTICE

Corpusul lexical supus analizei semantice se defineşte prin complexe relaţii ierarhice, pronunţat ramificate în urma folosirii unor strategii clasificatoare logice. Lexemele componente prezintă manifestări de supraordonare prin lexeme al căror sens este inclus în sensurile unuia sau mai multor termeni. Complexitatea ierarhizării se situează la nivel conceptual, nivelurile ierarhizante se separă în funcţie de varietatea semantică a conceptelor.

Termenul de hiponimie a fost creat de A.J. Greimas (1966: 29), prin analogie cu antonimia, sinonimia, pentru a ordona descrierea lexicală. Hiponimia este o relaţie semantică „subtip – tip", în timp ce hiperonimia este o relaţie „tip – subtip", ambele fiind definitorii în teoriile organizării lexicale prin utilizarea noţiunii de „incluziune de clasă", concept central al reprezentării semantice lexicale (cf. M.L. Murphy, University of Sussex, Brighton, UK) (http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080448542010464).

Hiponimele sunt caracterizate de relaţia de incompatibilitate, fiind mai precise, mai restricţionate de numărul mare de seme inerente. Hiperonimele se află mai sus în ierarhie, sunt mai generale, mai cunoscute, mai cuprinzătoare semantic. Atunci când incluziunea vizează referentul, ne aflăm în faţa unei „incluziuni extensionale" (cf. A. Bidu-Vrănceanu 2007: 133). Incluziunea se poate manifesta şi la nivel intensional (G. Kleiber, I. Tamba 1990: 7–8, 12, A. Lehmann; F. Martin-Berthet 1998: 50–51 apud A. Bidu-Vrănceanu 2007: 134), cu referire la numărul de seme, hiponimul având mai multe seme decât hiperonimul său. Hiponimia permite, în acest caz, formarea de paradigme create pe bază de seme comune caracteristice hiperonimului, ceea ce clarifică relaţiile dintre hiperonim şi hiponime. Desigur, la schimbarea hiperonimului, rolul este preluat de oricare hiponim cu potenţial, reordonând hiponimele atât în lexicul comun, cât şi în cel specializat. De pildă, termenul *manşetă* se subordonează hiperonimului *mânecă*, supraordonat de hiperonime ca *bluză/rochie/palton etc.*, care se află sub patronajul hiperonimului *vestimentaţie* şi, mai departe, sub pantonimul *modă*. Deci, aceeaşi unitate lexicală se poate încadra în mai multe paradigme ordonate de mai multe hiperonime, toate sub cupola hiperonimului *vestimentaţie*, în cazul nostru, şi a pantonimului *modă*.

Această mobilitate justifică şi marchează granița dintre lexicul comun şi cel specializat în domeniul vizat. De la nivelul general, atotcuprinzător al pantonimului, ierarhia coboară la hiperonime la care se raportează diferitele clase paradigmatice, deci la hiponimele cu plasare în registrul specializat, conform observațiilor unor lingvişti (A. Lehmann, F. Martin-Berthet, 1998). Poziția inferioară în ierarhie certifică o specificitate semantică avansată prin conținutul mai bogat în seme distinctive ale hiponimului. Co-hiponimele (M. F. Mortureaux 1997: 79 apud A. Bidu-Vrănceanu 2007: 134) sau izonimele (L. Depecker 2002: 133, 135 apud A. Bidu-Vrănceanu 2007: 134) particularizează membrii clasei paradigmatice prin restricționare semantică, de exemplu: *corset,* definit prin *pieptar* sau *spătcel.*

Importanța hiperonimelor existente în jurul pantonimului structurează cunoştințele într-o terminologie determinată, oferind trepte de gradare şi stabilind legături între lexicul specializat şi cel comun, ambele aspecte vizând accesul la sens. Specializarea hiperonimului sporeşte gradul de terminologizare a lexicului reprezentat, ridicând o barieră în fața nespecialistului prin distanța semantică. Vocabularul modei dispune de hiperonime de rang înalt, cuvinte de origine latină, de mare generalitate, foarte binecunoscute în lexicul comun românesc: *acoperământ de cap*, *vestimentație/haină, încălțăminte,* apoi de cuvinte cu nivel mai scăzut de generalitate, precum*: pălărie, pantof, rochie, fustă* etc. Aproximările sunt nenumărate în definițiile hiperonimice din dicționarele secolului al XIX-lea, dar hiperonimul are un rol primordial deoarece asigură decodificarea semantică, chiar şi parțială. Un hiperonim poate avea un grad mare de generalitate atunci când supraordonează numeroase hiponime, de pildă: substantivul *pelerină* poate fi considerat un hiperonim pentru lexeme ca: *algeriană*, *rotondă, rond, capucin, etolă, houppelande, mantilă, palatină, sortie-de-bal, mantelă, manteletă, mantilă, mantiletă, colet, dominou, fişiu, ghimpă* ş.a., deşi unitățile, unele cu regenți elidați, sunt foarte diferite conceptual. Gruparea lor se bazează pe semele comune caracteristice hiperonimului, cunoaşterea conceptului permițând încadrarea în clasă.

Desigur, precizarea relației bilaterale hiperonim – hiponim reclamă elemente suplimentare. Ierarhia se ramifică, calitatea de hiperonim putând fi atribuită unor hiponime dintr-o clasă pentru o subclasă; încă un exemplu, *haină* ar putea fi hiperonim pentru *jachetă*, dar hiponim în relație cu termenul *vestimentație* care supraordonează hiperonime intermediare (*haină, fustă, pantalon, căciulă* ş.a.) din sistemul paradigmatic ale unor clase de hiponime din ce în ce mai particularizate.

În trepte, se poate vorbi de hiponim când acesta se află în relație de incluziune semantică față de o unitate lexicală cu sens generalizant. Lexicul modei abundă în exemple de astfel de clase supraordonate de hiperonime ca: *accesoriu,* care ar putea cuprinde hiponime, precum: *amazoană (pană), centură, bijuterie, cometă, evantai, eşarfă, fişiu, lavalieră, manşon, mănuşă, mitenă, pălărie, şal, voaletă* ş. a., în cascadă, lexemul *pălărie* față de *berjeră, canotieră, capelă, capotă,*

clac, capelină, garsonetă, panama, tricorn, ş.a., dar *pălărie* nu subordonează termeni ca *beretă, bonetă, capişon, glugă, mantilă, tocă, turban* ş.a., pentru că nu împărtăşesc semul [+ bor], nici clasa *caschetă, şapcă,* particularizată prin semul [+ cozoroc].

Un alt hiperonim posibil, extras din corpusul în discuţie, este lexemul *bluză* în opoziţie cu *garibaldiană, bluzon, camizolă, şemizetă, şemizier, tricou* ş.a.; hiperonimul *toaletă* include *dezabie, costum, matineu, rochie, taior* ş.a.; *crinolină, jupă, jupon, panier, trenă* sunt hiponime faţă de cuvântul mai vechi *fustă*; iar *jachetă* devine hiperonim pentru termeni ca *baschină, cazacă, veston, jiletă, redingotă, spenţer, talie, tunică* ş.a.; *knickerbocker*s se subordonează hiperonimului *pantalon*; *pardesiu* înglobează cuvinte, precum: *cazacă, mantelă, mantilă* etc.; *palton* include *burnuz, manta, mantie, mantă, mantou* ş.a., pantonimul *încălţăminte* cuprinde neologismele *botină, galoş, gheată, ghetră, şoşon*, ş.a.

În sfârşit, amintim şi relaţia de reprezentare semantică referenţială de tip holonim – meronim bine ilustrată de câmpul lexico-semantic al modei vestimentare, în care lexeme ca: *betelie, bor, corseletă, guler, mânecă, platcă, volan* ş.a., deşi reprezintă referenţi în sine, nu pot forma un întreg vestimentar, ci părţi, facultative sau obligatorii, ale unui asemenea ansamblu, precum: *pantalon, pălărie, fustă, bluză, mantou, rochie* etc.

Am considerat util să atragem atenţia asupra acestei relaţii atât de bogat reprezentate în câmpul modei vestimentare feminine.

SINONIMIE, ANTONIMIE, POLISEMIE, PARONIMIE

Sinonimia, antonimia, polisemia, hiponimia reprezintă clase paradigmatice din câmpul lexico-semantic care susţin rigoarea definiţiilor termenilor din ansamblul modei feminine din secolul al XIX-lea.

A. Bidu-Vrănceanu (2007: 111) a remarcat abordarea timidă a acestor probleme, deşi în istoria lingvisticii ponderea acordată fiecăreia dintre ele a fost diferită, deoarece analiza presupune: „(a) caracterizarea fiecărui tip de relaţie la nivelul lexicului specializat pe domenii; (b) analiza unei anumite relaţii în texte cu grade de specializare diferite şi (c) precizarea consecinţelor contactului cu limba comună pentru fiecare tip de relaţie în fiecare terminologie.”

Vom atinge câteva probleme caracteristice acestei perioade de rapidă modernizare a limbii române.

SINONIMIE LEXICALĂ ŞI NEOLOGIE DE LUX

Sinonimia presupune posibilitatea de substituire a unui lexem prin altul, în sincronie, fără alterarea sensului sau a contextului. Forma sub care se prezintă sinonimia în limba română în secolul al XIX-lea, deci într-o diacronie limitată, a

permis coexistența în vocabularul de tranziție a unor denumiri revolute alături de un împrumut care reprezintă un concept nou, insuficient cunoscut până la stabilizarea în uz a unei unități lexicale larg cunoscute și acceptate. Sinonimia s-a manifestat între variante formale și efemere, ca și între xenisme neologice (franțuzisme, cu precădere) și variante existente aparținând unor registre stilistice diferite. Situațiile întâlnite în cercetarea acestui lexic au dezvăluit faptul că echivalența semantică a constituit o modalitate frecventă de explicare concisă a termenilor noi în textele de cronică mondenă, care au pătruns astfel mai ușor ca sinonime ale echivalentelor lor românești. Multe împrumuturi au dublat sau triplat semne sau noțiuni existente, unele arhaizate, plasându-se astfel în zona neologismelor *de lux*. Iată câteva exemple de astfel de serii sinonimice ale perioadei: *centură – cordon – cingătoare – brâu – taclit*; *colet – pelerină; cravată – legătură de gât – lavalieră*; *eșarfă – șal*; *guler – col – ghimpă; coleretă – freză; tour de cou – podgalț*; *fular – șal*; *jartieră – jaretă – calțavetă*; *ceapraz – pasmant; cusătură – broderie – cutură*; *coadă – trenă – șlep*; *fustă – jupă; garnitură – parement*; *rufărie – lenjerie*; *volan – bască – corseletă*; *ciorap – călțun – bas*; *șorț – tablier* etc.

Dacă nu se adoptă cuvântul care desemnează un nou concept, termenul vechi, moștenit, sau un alt termen nou, de mai mare generalitate sau mai cunoscut, își poate consolida poziția în limbă în fața neologismului (vezi termenul *fustă* care rămâne alături de termenul mai nou *jupă*; dar *parement*, mai specializat, nu-i poate lua locul mai genericului *garnitură* etc.). Sinonimia parțială este dirijată contextual și stilistic.

Prezența a două variante simultane, una neologică, cealaltă calchiată: *devant – dinaintea*; *col – guler*, *trenă – coadă, bufant – sufleu*, *crevé – fantă* etc. este des întâlnită de-a lungul deceniilor.

În terminologia modei feminine, sinonimia există, deși câmpul e referențial, deoarece acest vocabular trebuie să funcționeze la nivelul întregii mase a populației, limbajul nou, specializat fiind ajutat de sinonime binecunoscute ca să devină accesibil. De aici și paradoxul valorilor sinonimice în definirea unui termen nou în care acesta este explicat printr-un regionalism, o sinonimie deci, între termenul neologic și cel popular, de exemplu: *botină – ciuboțică*; *bretea – osentragi*; *asortiment – cișit*; *ghimpă – iacă*; *eghilet – fetișchet*; *manșon – mânecariu.*

Distanța stilistică mare, cu precădere în cazul formelor corupte, poate produce efecte contradictorii la nivelul limbii standard, ambii termeni putând fi, în anumite cazuri, vag sau deloc cunoscuți cititorului obișnuit, unul prin apartenența la o limbă străină, altul marcat diatopic.

Sinonimia referențială dispune de numeroase exemple de vulgarizare științifică în lexicul modei feminine din secolul al XIX-lea, între limba comună și codul ei terminologic existând uneori diferențe remarcabile. În texte de largă circulație, substituția e posibilă în unele cazuri de sinonimie (de exemplu, *șnur –*

pasmant), dar aproape imposibilă în altele (de ex.: *eghilet – fetişchet*). Desigur, afirmaţia nu include utilizarea oricărui sinonim în textul literar, text cu anumite conotaţii, riscante pentru tipul de text publicistic, considerat, în genere, avangardist din punct de vedere lexical.

Determinările extralingvistice trebuie corelate cu concepte de actualitate, care arată adaptarea respectivului concept la realităţile vremii, de înnoire economico-socio-culturală.

Analiza presei comerciale şi mondene demonstrează mai puţin preferinţele pentru utilizarea unor cvasisinonime, însă lexicografia reuneşte termeni echivalenţi în care diferenţierile componentelor semice nu apar întotdeauna clar marcate, justificat la o ştiinţă încă în formare, ca şi limba română la momentul respectiv.

Iată câteva exemple de sinonimie manifestată între neologisme: *broderie – cutură*; *volan – basc*; *centură – cordon*; *fular – şal – eşarfă; tresă – galon* etc.

Înregistrăm, de asemenea, o sinonimie totală, în anumite cazuri: *călţun – bas – ciorap*; *ceapraz – pasmant*; *capişon – glugă*; *coadă – trenă – şlep*; *crinolină – malacov* etc., dar şi o cvasisinonimie referenţială care antrenează serii sinonimice bogate, termenii deosebindu-se stilistic şi contextual: *centură – cordon – cingătoare – brâu – taclit*; *colet – rotondă – rond – capă – pelerină* etc.

Se obesrvă serii sinonimice radiale, cu mulţi termeni arhaici şi neologici deopotrivă, specializaţi şi comuni, în care există un nucleu sinonimic, regionalisme, variante parţial adaptate limbii române, xenisme, termeni purtători de diverse mărci diatopice, diastratice, diafazice. Sinonimele furnizate de noi fac parte din toate categoriile, totale, parţiale, aproximative, inclusiv sinonimia oferită de lexicografia vremii prezentă în definiţiile din corpusul alfabetic:

agrement – sculă – ornament – accesoriu

algeriană – eşarfă – şal

ampir – rochie

ancolură – decoltaj – decolteu

antredeu – bandă – broderie

asortiment – colecţiune – adunare – pruvariu – cişit – desfacere – fond

baleieuză – bandă – panglică – şiret – galon – suitaş – volan – ruşă – crinolină – întăritură

balenă – os – fanon – lamelă

bandă – cordon – fâşie – panglică – legătură – lentă – cerc – şină – manşetă – margine

baretă – bentiţă – bandă – pasmant -galon

bariş – basma – testemel – tulpan

bască – poală – ilic – adaos – volan – extensie

bavolet – voal – volan

beretă – baretă – bonetă – căciulă

bertă – volan – ornament – corsagiu – garnitură

bluză – cămaşă – tunică

bluză – vestă
boa – şal – eşarfă – blană – sul
bolerou – vestă
bonetă – pălărie – scufie – căiţă – căciulă
bord – margine – pasă – streaşină
botină – cizmă – gheată – ciuboţică
brandeburg – şnur – găitan – galon – ceapraz – ornament – pasmant – podoabă
bretea – fâşie – osentragi
buf – proeminenţă – buion – bufant – cută – fald – şifoneu – pliu – sufleu – umflătură
burnuz – manta – scurteică – haină – caţaveică – pieptar – mantilă – sortie-de-bal
butonieră – gaură (de nasture) – încheietoare
buzunar – tască – pungă – săculeţ
cache–culotte – jupon
caşneu – şal – eşarfă – fular – mască
calotă – pălărie – fes – tichiuţă – căciuliţă – căpac
calţă – scarpă
călţun – ciorap – bas
camizolă – vestă – pieptar – cămăşuţă – scurteică – ciupag – matineu
capelină – pălărie
capot – mantou de interior – rochie de casă
caschetă – şapcă
cazacă – scurteică – manta – bluză – mantou
centiron – (în)cingătoare – centură – curea
clac – pălărie – cilindru – joben
cocardă – nod
col – guler
coleretă – guleraş – volănaş – freză
colet – guler – capă – pelerină
cometă – fundă
chute – fundă
coquillé – plisă
cordon – cordea – lentă – sfoară – şnur – şiret – panglică
cornetă – corn
corsaj – talie – ciupag – bust
corseletă – rabat – bandă – centură
corset – pieptar – spătcel – cuirasă – redresseur
costum – haină – taior
costum – travestiu
cravată – lavalieră – legătură de gât

creț – îndoitură – cută – fald – curmătură – undă
crevé – fantă – deschizătură
crinolină – malacov
culisă – pliu – tiv – deschizătură
dezabie – penioar
domino – costum (de bal) – manta
draperie – fald – drapaj
dublură – căptușeală
eghilet – șiret – găitan – șnur – fetișchet
epolet – șpalet – jocheu
eșarfă – fâșie – șal – bandă – lentă
falbala – mangetă – bandă – volan – fald – cută – încrețitură
fason – model – croială – formă
feston – ghirlandă – cunună – cusătură
figarou – vestă – corsaj
fiong – fundă – bufetă – nod – moț
fișiu – băsmăluță
flanelă – pulover
franj – ciucur – canaf – ceapraz – țarțam
fular – basma – șal – bariș
fustă – jupă – jupon – sucnă – foaie
galanterie – pânzărie – broderie – manufactură
galon – ceapraz – găitan – tresă – firet – șiret – fir – bandă – brandenburg
galoș – papuc – imineu – șoșon – soclu
gansă – șiret – fir – găitan
garibaldiană – bluză – camizolă
garnitură – ornament – podoabă – parement – ornătură – accesoriu
gheată – botină
ghimpă – șemizetă – bluză
godeu – fald – cută
houppelande – mantou- manta
iacă – ghimpă – șemizet – pelerină
jachetă – haină – redingotă
jartelă – jartieră – panglică – calțavetă – legătură de ciorap
jiletcă – vestă – giletă
leton – fir – ață – sârmă
lisereu – panglică – gansă – fir – șiret – paspoal – șnur
losangiu – patrulater
manșetă – mânecuță
manșon – sac – mânecă – mânecariu – colceag
mantelă – mantilă – mantăl – mantie – manta
mantilă – pelerină – pointă – șal

mască – figură
matineu – capot – halat – dezabie – camizolă – toaletă – costum – ținută
mănuşă – mitenă
model – tipar – copie – exemplar – eşantion – prototip – patron
paladă – pelerină
palatină – blană – pelerină – etolă
pan – bandă – basc
panglică – suitaş – aplicație
panou – bucată – platou
pantaloni – liciari – nădragi – caravani
pantof – botină
parură – conciură – coafură
pasă – bandă
pasmanterie – ceaprazărie
paspoal – ruşă – bentiță
patină – perpetru – talpă – lamă – gheată – pantof
pelerină – colet
pensă – cută – îndoitură – pliu
peplu – rabat
plastron – pieptar – cravată – garnitură
poaniet – manşetă – betelie
podgalț – eşarfă – tour de cou
pointă – şal
poloneză – redingotă
poloneză – rochie
pompon – nod – rozetă
postillon – bufant – cută – plisă
puf – turnură
quille – garnitură
reieu – dungă (în relief)
robe de chambre – penioar
rond – manta
rotondă – pardesiu
rotondă – pelerină – manta – capă – pardessus
rufărie – îmbrăcăminte
rufărie – lenjerie
ruşă – bandă
rulou – sul
saute-en-barque – mantou – cazacă
sortie de bal – mantou (cu capă)
şpalet – epolet
spențer – jachetă – haină (scurtă)

sufleu – bufant – plisă
suitaş – şnur – cordon – şiret
şal – mantilă – fular – eşarfă – algeriană – baiaderă – fişiu
şemizetă – bluză – ghimpă
şifoneu – creţ
şlep – trenă – coadă
şorţ – bavetă – tablier
şosură – încălţăminte
şoşon – galoş
şu(chou) – nod
tablier – poală
talie – corsaj
talma – pelerină – capă
tea gown – rochie de interior – robe de chambre – penioar
toaletă – îmbrăcăminte – ţinută – vestimentaţie
tocă – pălărioară – căciuliţă
tour de calotte – eşarfă
tour de cou – podgalţ – eşarfă
travesti – costum
trenă – coadă – şlep
tresă – şiret – cordea – garnitură
trotteur – costum
trusou – rufărie
tunică – haină
turban – cealma – tulpan
turnură – perniţă – puf
ţinută – costum – îmbrăcăminte
uniformă – costum – îmbrăcăminte
voal – feregea – basma
voaletă – voal – feregea
volan – manget – falbala

Aceste sinonime se folosesc concomitent în anumite perioade pe parcursul secolului. In general, unul dintre termeni câştigă teren, uneori rămân doi, unul specializându-se, sau, în alte cazuri, se menţin mai mulţi termeni cu sens generic: *paspoal – bentiţă*; *sortie-de-bal – mantou*; *şosură – încălţăminte*; *şnur – cordon*; *patină – lamă*; *fason – model – croiala*; *bariş – basma* etc.

Echivalenţa semantică şi contextuală justificată rezultă din contextul lingvistic şi extralingvistic, dacă termenii nu benficiază de definiţii lexicografice. Sinonimia referenţială în presa de modă ridică probleme de precizie semantică, cu trimitere la diferenţieri conceptuale mai mult sau mai puţin pertinente în discurs.

Distincţiile contextuale se raportează la tipul de discurs care admite restrictiv un termen (de exemplu, în comunicările despre modă se foloseşte frecvent *eşarfă*, nu *podgalţ*; *tocă*, nu *căciuliţă*), ambele împrumuturi încadrându-se bine în registrul pertinent, cel care controlează lexicul.

Sinonimia totală intră sub incidenţa aceleiaşi reguli, deoarece între un termen arhaic şi unul neologic, cel neologic este potrivit contextului şi stilului unei cronici mondene din actualitatea vremii. Iată câteva exemple: *corset – pieptar*; *jartieră – panglică*; *godeu – cută*; *corsaj – ciupag*; *ghimpă – iacă*; *tocă – căciuliţă*; *butonieră – încheetoare*; *botină – ciuboţică*; *bavolet – voal*; *basc – adaos*; *baleieuză – întăritură*; *crevé – fantă*; *eghilet – şiret*; *gansă – şiret*; *manşon – mânecariu*; *peplu – rabat*; *poignet – manşetă* etc.

Faptul că acelaşi cuvânt (vezi *şiret* versus *eghilet* sau *gansă*), bine stabilit în limbă, devine sinonim pentru două sau mai multe neologisme creează confuzii semantice, împrumutul definind un concept al cărui „nod dur" (M. T. Cabré 1991: 21, 31 apud A. Bidu-Vrănceanu 2007: 25) este identic sau asemănător din punct de vedere semantic, dar ale cărui diferenţe specifice indică un referent diferit.

Există şi varianta unor traduceri din limbi diferite a unor termeni ca, de exemplu: *epolet – şpalet*; *şlep – trenă*; *corsagiu – corsaj*; *şnur – galon* etc.

Se poate întâmpla ca utilizarea unor sinonime să se datoreze omiterii unor diferenţe semantice care să permită substituirea în majoritatea contextelor: *ţinută – toaletă*; *haină – veşmânt*; *voal – bavolet* etc.

Preferinţa pentru unul dintre sinonime clarifică, desigur, perspectiva asupra specializării lexicale.

În procesul cunoaşterii, semnificaţia conceptelor poate fi „un factor psihofiziologic cauzativ" (1994: p. 12, cap. 1), o formă de manipulare a sentimentelor umane, aşa cum afirmă americanul A. Korzybski în teoria sa asupra semanticii generale încă din 1933, care vizează caracterele universale dincolo de o limbă dată.

Studiul acestui fenomen socio-cultural face trimitere, de asemenea, la semantica psihologică a lui Georges Kleiber (1990), care justifică întrebuinţarea unui termen prin operarea unei imagini mentale prototip, deci privilegiată, capabilă să acţioneze în limbaj.

OMONIMIE

Omonimia este definită ca „relaţia dintre două sau mai multe cuvinte, morfeme şi construcţii care au aceeaşi formă şi sensuri diferite" (DŞL 2001: 367).

În lexicul modei, multe neologisme au creat relaţii de omonimie, respectiv au semnificanţi identici cu sensuri diferite, făcând parte din paradigme lexico-semantice diferite.

De exemplu: *domino* (joc) – *domino/u* (piesă vestimentară); *dublură* (actor) – *dublură* (căptuşeală); *jocheu* (călăreţ) – *jocheu* (epolet); *palatină* (soţia guvernatorului unui palat) – *palatină* (specie de pelerină); *bască* (etnie, limbă) – *bască* (adaos la corset) – *bască* (beretă; bluză, vestă); *bluză* (obiect vestimentar) – *bluză* (gaură la biliard); *figarou* (piesă vestimentară) – *Figaro* (personaj din piesele lui Beaumarchais); *Malakov* (fortăreaţă în Sevastopol) – *malacov* (crinolină) etc.

Termenii constituie exemple de coliziune care nu se pot rezolva decât contextual sau prin determinări lexico-sintactice.

PARONIMIE

Paronimia reprezintă o relaţie între „cuvinte asemănătoare ca formă, dar deosebite ca sens" (DŞL 2001: 374).

Există paronime în lexicul modei, în care diferenţele sunt fie în mijlocul cuvântului, fie la sfârşitul acestuia; acestea se deosebesc atât morfologic, cât şi contextual, chiar dacă au etimon comun.

Exemple de paronime din vocabularul modei:

basc (adaos la corset) *şi bască* (şapcă);

capot (halat de casă) *şi capotă* (pălărie);

mantelă (manta scurtă) *şi mantilă* (şal şi pelerină);

rever (guler răsfrânt) – *revers* (dos);

coleretă (guler) – *corseletă* (corsaj mulat);

epolet (bandă rigidă) – *eghilet* (cordon);

bolerou (vestă scurtă) – *bolero* (dans şi cântec) ş.a.

Lexeme cu etimon comun sunt adaptate în română cu două forme şi două sensuri specializate: *bor* (de pălărie), unitate specializată cu fonetism francez, în opoziţie cu *bord*, singurul folosit iniţial în presa modei, cu pluralul *borduri* (de exemplu: bordurile pălăriei). Pe parcurs, pierde sensul iniţial al semnificantului şi devine paronimul lexemului „bor", de etimologie germană (< germ. *Bord*).

POLISEMIE

In general, polisemia este o „capacitate a majorităţii cuvintelor de a avea mai multe sensuri" (DŞL 2001: 391), în opoziţie cu monosemia, însă şi cu omonimia; polisemia este generată de dorinţa de economie lingvistică prin opoziţie cu sinonimia, de natură semantică în cazul metaforizării, care delimitează denotaţia de conotaţie.

Statistica lexicală susţine că frecvenţa în uz a unui cuvânt produce polisemie. Câmpul modei manifestă atât polisemie în lanţ, cât şi radială în exemplele următoare: *bavetă*: (1) „partea superioară a unui şorţ", (2) bărbiţă pentru copii; *boa*:

(1) şarpe uriaş, (2) şal; *balandran* (1) „vechi mantou cu nasturi în faţă", (2) „mantou de ceremonie cu două fante pentru braţe cu nasturi în faţă", (3) „redingotă cu brandenburguri la modă în timpul Restauraţiei"; *mantilă*: (1) şal care acoperă capul, (2) pelerină scurtă; *camizolă*: (1) rochie de casă, (2) cămaşă de noapte; *matineu*: (1) ansamblu vestimentar (2) cămaşă etc. Dezambiguizarea are loc la nivel contextual.

Alte cuvinte polisemantice din corpusul modei: *balandran, bandă, baretă, basc, baschină, bluză, bolerou, brandenburg, burnuz, canotieră, camizolă, capelă, capot, cazacă, colet, culotă, draperie, garderobă, garnitură, mantilă, mantie, parură, peignoir, peplu, pled, şemizetă, şoşon, talie, transparent* etc.

Deşi specializarea termenului implică monosemantism, iar polisemia ar induce echivocul, F. Gaudin (2003: 166 apud A. Bidu-Vrănceanu 2007: 112) consideră că polisemia reprezintă „o condiţie restrictivă din perspectivă terminologică". Posibilitatea dezvoltării unei „polisemii interne" (A. Bidu-Vrănceanu 2007: 112), în cadrul aceluiaşi domeniu, dar şi a unei „polisemii externe", când termenii trec de la un domeniu la altul, „în relaţie cu limba comună sau cu alte terminologii" (A. Bidu-Vrănceanu 2007: 112; A. Stoichiţoiu-Ichim 2001-a: 119–120), a condus la tratarea ei ca omonimie, deci cu intrări diferite în nomenclatură. Totuşi, justificarea şi acceptarea polisemiei interne ca denotativă sau conceptual-semantică, în cazul anumitor terminologii, constituie o dovadă a „democratizării cunoaşterii, nu numai ca extindere a termenilor în limba comună, ci şi ca o asimilare a lor."

Lexicul modei vestimentare feminine conţine o polisemie denotativă internă care dezambiguizează sensurile exclusiv contextual sau cognitiv anaforic, dar şi prin metaforizare sau transfer semantic.

De exemplu, substantivul *amazoană* (eliptic de regent) are patru accepţii în modă pe filiaţia sensului principal de luptătoare antică: costum specific, pălărie, fustă, pană. Lipsa definiţiei unuia dintre sensuri, al patrulea, din lexicografia românească a extins cercetarea noastră către contextul iconic şi apoi către lexicografia franceză, conform căreia sensul este tratat în cadrul polisemiei în lanţ din etimon comun (vezi *Corpus*). Poziţia aceasta ar putea fi discutabilă, dacă am considera acest sens ca omonim, prin etimonul diferit, al numelui râului Amazon, de pildă, prin asemănare de formă între delta acestui râu şi pana trilobată de struţ folosită ca accesoriu de lux, pentru care s-a dezvoltat o întreagă industrie. Ipoteza aceasta din urmă rămâne o simplă speculaţie (vezi CNAM, plume), pentru care nu există suficiente argumente.

Frecvenţa folosirii terminologiei denotative neologice în contact cu limba comună a favorizat tendinţa spre polisemie datorită conceptului introdus de noua realitate. Numărul cuvintelor polisemice din lexicul modei feminine din secolul al XIX-lea este considerabil, ceea ce a constituit un factor suplimentar de discreditare a unor lexeme, deoarece polisemia în cadrul unui singur domeniu conduce la confuzie.

CAPITOLUL VIII

LEXICOGRAFIE ŞI TIPURI DE DEFINIŢIE

Rolul lexicografiei din secolul al XIX-lea în analiza vocabularului modei vestimentare feminine româneşti constituie o provocare în sine. În plin proces de formare şi stabilire a propriei metodologii, lexicografia românească s-a aflat la confluenţa mai multor discipline care au avut ca obiect de studiu lexicul. Spaţiul cultural românesc s-a dovedit o încercare cu multiple implicaţii datorită legatului purist al Şcolii Ardelene, tranziţiei de la un tip de alfabet la altul şi procesului galopant de modernizare a limbii române aflate sub influenţa cvasitutelară a limbii franceze, manifestată prin „inundarea" unor zone lexicale cu o terminologie nouă.

Interesul pentru cunoaşterea ştiinţifică şi pentru schimbare a permis intrări lexicale care aveau ca ţintă cunoaşterea comună. Însă dinamica şi restricţiile normative ale cuvântului condiţionau accesul împrumuturilor la definiţie.

Până la apariţia unui dicţionar-tezaur elaborat într-un program instituţionalizat de coordonare la nivel naţional, iniţiat şi concretizat sub auspiciile Academiei Române, performanţele lexicografice în înregistrarea neologismelor au avut un caracter limitat, individual. Dezvoltarea unei întregi tipologii a dicţionarelor, după ce, în decursul veacului, fuseseră tipărite în număr impresionant, a impus colectarea informaţiei care va culmina cu un necesar proiect de întocmire a unui dicţionar general al limbii române.

Pornind timid de la glosare şi mici dicţionare bilingve, ajungând la dicţionarele-tezaur, la cele poliglote şi la enciclopedii, limba română va fi normată unitar de-abia datorită marilor proiecte lexicografice. Cum abordarea noastră are caracter diacronic, am făcut apel la toată tipologia menţionată anterior pentru compararea definiţiei.

Dicţionarele bilingve anticipează prerogativele unui dicţionar explicativ încercând definiţii ale cuvintelor, pe lângă traducerea lor.

Lexicografia specială introduce internaţionalisme şi fixează invariante, deşi o mare parte dintre ele vor suferi schimbări de registru lexical sau ieşire din uz. De altfel, lexicografia din epocă dovedeşte o inerentă limitare epistemologică. Totodată, va avea tentative de descriere normativă pentru o serie de termeni decontextualizaţi, ceea ce transformă dicţionarele respective în repere pentru studii contrastive cu lexicografia generală.

Vocabularul modei are preţioase atestări ale neologismelor în dicţionarele secolului al XIX-lea, dar acestea transmit informaţie şi prin valorosul metalimbaj referitor la uzul lingvistic, la stadiul de codificare lexicografică şi, desigur, la semantică.

Odată cu stabilirea unor principii de funcţionare a lexicografiei ca disciplină, s-a fixat metalimbajul specific şi s-a constituit aparatul lexicografic necesar.

APARATUL LEXICOGRAFIC

Mărci diastratice

Întrucât această cercetare vizează prioritar aspectul aplicativ, dincolo de concluziile teoretice, nivelul practic al lucrării este reprezentat de analiza unor definiţii oferite de dicţionarele explicative româneşti (monolingve şi bilingve) unor unităţi lexicale excerptate din publicistica secolului. În limbajul natural, factorul semantic se află într-un raport complex cu realitatea extralingvistică, de aceea analiza noastră reconstituie sensuri esenţiale în reconstituirea faptelor lexicale, precum: sensul descriptiv (denotativ), expresiv, social (pragmatic), sensul specializat.

Dicţionarele de limbă, ca texte structurate semiotic cu finalitate practică, dar şi ca arhive ale diferitelor stadii de dezvoltare a limbii, reflectă o concepţie despre limbă şi despre lume, o simptomatologie culturală, putând fi considerate obiecte culturale care transmit atât viziunea lexicografilor, cât şi mentalităţile societăţii româneşti din secolul al XIX-lea. Destinate cititorului interesat de sensurile cuvintelor, aceste instrumente sunt elaborate prin metode diverse, mai mult sau mai puţin coerente, de analiză a sensului. Numeroasele dicţionare consultate, începând cu *Vocabularul purtăreţ românesc-franţuzesc şi franţuzesc-românesc urmat de un mic vocabular de omonime,* semnat de J. A. Vaillant în 1839, şi sfârşind cu *Dicţionarul limbii române literare* (1913–2007), dicţionarele tipărite în spaţiul cultural românesc, bilingve sau explicative, conturează nivelul lexicografiei româneşti şi capacitatea acesteia de rezolvare a problemei valului lexical neologic din domeniul modei vestimentare feminine. Acest periplu a dezvăluit organizarea acestor instrumente ştiinţifice, ca şi abordarea lexemelor din câmpul semantic vizat.

Neologismele sunt cuvinte cvasi-absente din axa paradigmatică a dicţionarelor, deoarece un împrumut nou nu poate fi catalogat imediat drept neologism. De aceea, există termeni neînregistraţi care au reuşit să fie asimilaţi şi se folosesc încă în limbajul modei, vocabularul domeniului fiind printre cele mai mobile. Lexicograful atestă cu întârziere, uneori de cincizeci de ani, cuvintele nou apărute în vocabular, fapt nu tocmai rar în secolul al XIX-lea, după cum s-a putut constata, fenomen explicabil prin atitudinea de neîncredere în statutul

neologismului. În cazul limbii române, întârzirea are explicaţii care se datorează şi influenţei curentului latinist, filtru epurator autoritar al lexicului. În ciuda acestor frâne, anumiţi lexicografi au făcut tentative de introducere a noutăţilor lexicale, mai ales din domeniile juridic, comercial, ştiinţific, financiar-bancar şi chiar artistic. Deoarece finalitatea practică a dicţionarelor a impus raportarea la realitate, necesitatea relaţionării cu uzul şi utilizatorul a condus la intense preocupări de informare care nu puteau ignora mult timp internaţionalizarea, cu precădere a limbajelor funcţionale, manifestată pregnant după Revoluţia industrială occidentală. Instituirea unor centre de iradiere de noi *realia* şi, deci, de noi concepte materializate în semne lingvistice, a deschis calea, prin circulaţia umană susţinută şi ea de tehnicizare, către răspândirea acestor lexeme şi în limba română. Astfel, în faţa „avalanşei" lexicale, ordonatorii de nomenclatoare, respectiv numeroşii lexicografi ai secolului, au fost nevoiţi a selecta, intuitiv sau raţional, unităţi lexicale din sfere mai cunoscute sau de interes crescut. Intervenţia mentalităţilor, care funcţiona şi la nivelul normatorilor de limbă, nu permitea o „coborâre" la nivelul unui domeniu considerat „superfluu" sau „frivol", cum e cazul modei vestimentare feminine. Acest fapt se recunoaşte în reticenţa introducerii unor termeni neologici din alte domenii în afara celor considerate strict ştiinţifice.

În ciuda rolului important în modernizarea civilizaţiei şi a limbii române, moda vestimentară este, prin definiţie, un fenomen trecător pe care mulţi dintre românii cu preocupări în domenii riguroase, în majoritate bărbaţi, nu o priveau cu îngăduinţă, considerând-o un atribut al femeii, gen vulnerabil în viziunea secolului, cu conotaţii, printre altele, de inconstanţă, deci de netemeinicie. Aceste seme au fost transferate şi au dăinuit de atunci în lexicul modei, care, deşi de mare amploare socială, nu întotdeauna îşi regăseşte proporţiile în lexicografie. Astfel, am pornit de la constatarea că lexicografia românească din această epocă, ea însăşi ca ştiinţă la începuturi, fiind preocupată de oferirea unui inventar cât mai substanţial de cuvinte şi definiţii în general, a fost, cum era de aşteptat, nevoită să stea în expectativă în privinţa difuzării împrumuturilor, a noilor concepte operaţionale din vocabularul vestimentaţiei feminine.

LIMBAJUL MODEI ÎN NOMENCLATORUL LEXICOGRAFIC

În etapa parcursă de noi, societatea românească a adoptat metoda receptivităţii depline, de sus în jos, faţă de terminologia modei franceze, astfel încât impactul limbii franceze, cu deosebire asupra vocabularului vestimentaţiei feminine româneşti, a fost covârşitor. Limba franceză nu reprezenta numai sursa recunoscută a limbajului modei europene şi internaţionale, ci şi o societate de prestigiu, de extracţie romanică, cea mai accesibilă pentru români prin relaţii culturale. Aceste motive au fost suficiente în fundamentarea unei permisivităţi

neobişnuite a limbii române pentru crearea în interiorul ei a unui jargon paralel cu limbajul comun, democratizat constant şi persuasiv prin frecvența utilizării. Acceptarea, adaptarea şi asimilarea acestui limbaj nu s-au efectuat linear, ci prin manifestări de multe ori haotice ale componentelor lexicale. Numărul mare de variante în care au fost vehiculate împrumuturile demonstrează efervescența cu care au fost integrate unele dintre acestea. Fluctuațiile de gen, alternanțele vocalice, formele duble în sufixație, semantismul deseori ambiguu, nerespectarea normelor limbii în variante funcționale, circulația unor cultisme în lexicul comun conferă acestui limbaj un caracter artificial şi nesistematizat. Însă rapiditatea cu care aceste unități lexicale au penetrat straturile limbii, ca şi răspândirea utilizării lor, ca parte a unui domeniu de interes cotidian, la nivel de societate şi de individ, difuzarea în uzul comun, prin intermediul jurnalelor, gazetelor, revistelor, publicității, mijloacelor noi de „laicizare", au desăvârşit procesul de modernizare aşteptat de întreaga națiune. Indiferent prin ce mijloace au pătruns aceşti termeni, prin cunoaşterea limbii-sursă, prin traduceri, prin comerț, călătorii sau prin mimesis cultural, rezultatul a fost o îmbogățire a limbii, cu înlăturarea, prin intrarea lor în vocabularul pasiv, unor unități arhaizate care nu mai corespundeau realităților.

Preocuparea noastră pentru vocabularul modei se datorează intenției de a aduce clarificări sau completări din punct de vedere lexico-semantic acestui domeniu, în care până şi abuzurile şi disonanțele lexicologice au avut rațiuni progresiste, prin aportul istoric, social, psihologic şi lingvistic de necontestat.

Lucrarea de față, aşa cum am afirmat şi în introducere, conține termeni de vestimentație feminină care se limitează la îmbrăcăminte, încălțăminte, elemente ornamentale şi la unii termeni de tehnică sartorială prezenți în discursul publicistic românesc din secolul al XIX-lea. Majoritatea acestora funcționează în regim de uz general, dar, cel puțin la începutul pătrunderii în sistemul lingvistic românesc, au fost percepuți ca termeni specializați, unii au păstrat acest regim, iar interferența cu lexicul comun a generat o extindere ulterioară în alte registre sau terminologii.

Precum multe cultisme angliciste contemporane nouă, franțuzismele din secolul al XIX-lea au avut motivații obiective, căci au reprezentat concepte şi specializări semantice noi. Acest fapt explică perpetuarea unor xenisme datorită preciziei sensului, economiei lexicale, umplerii unor lacune din lexic.

Dicționarele înregistrează şi normează uzul cuvintelor acceptate în lexic, cu întârzieri explicabile, iar inventarul lexical încearcă să reflecte sistemul lexical şi actualizarea lui în vorbire sau în texte scrise. Pătrunderea în codurile lexicografice presupune o politică deschisă a informației în favoarea utilizatorului confruntat cu terminologii necunoscute.

Reconstituirea limbajului modei vestimentare feminine a impus o inventariere, completabilă, a împrumuturilor întâlnite în jurnale pentru a reda semnificația lor. Prin analiza definițiilor şi a contextelor scrise sau iconice, s-a

realizat identificarea referentului în anumite cazuri; mesajele construite de publiciști au întărit discursul lexicografic și au adus completări semantice.

DEFINIȚIA ÎN TERMINOLOGIA MODEI

Definiția, o activitate de raportare la informații anterioare, de echivalare semantică, înglobează cunoașterea lucrului și a cuvântului, a situației și a redării ei lingvistice. În comunicarea lingvistică, definiția se plasează central în perspectiva sistemului de cunoaștere care aparține comunității socio-culturale la un moment dat. Vocabularul modei vestimentare feminine la care ne-am oprit, format predominant din substantive, se bucură de definiții lexicografice atât în dicționarele generale, cât și în cele enciclopedice și speciale.

Definițiile sunt mai riguros sau mai slab structurate, uneori sunt pseudodefiniții care nu aduc o informație suficient de bine structurată pentru cunoașterea semnului lingvistic. Informația etimologică prezintă o indiscutabilă utilitate, deoarece se referă atât la istoria unității lexicale, cât și la istoria referentului. În vocabularul modei feminine, multe semne lingvistice reprezintă eponime sau catahreze, fapt care necesită o argumentare suplimentară a informației. Perifraza definițională cultivă deseori redundanța prin enumerarea unor trăsături semantice care depășesc necesitățile definiției, dar definiția lexicografică tipică pentru secolul al XIX-lea este cea morfo-semantică, simplă, economică, care nu folosește extensiunea, apelând la exemple ale referentului în partea ostensivă, demonstrativă (vezi exemple în *Corpus*).

Definiția prin incluziune se realizează atât prin sinonimie, cât și prin explicitare.

Însă în tipologia definițiilor lexicografice, cea substanțială, bazată pe formula aristotelică a genului proxim (reprezentat de hiperonim, arhilexem, arhisemem) și a diferențelor specifice (care vizează finalitatea, funcționalitatea referentului), are întâietate.

Vocabularul modei primește deseori o definire prin „parafrazare hiperonimică” (A. Bidu-Vrănceanu 2007: 139), în care hiperonimul trebuie să fie foarte bine cunoscut, foarte frecvent utilizat pentru ca lectorul să-l înțeleagă. Multe definiții lexicografice nu folosesc o relație de supraordonare, ci una „meronimică” (A. Bidu-Vrănceanu 2007: 139 apud Lerat 1990: 81), de întreg – parte. Când sensul unui cuvânt nu s-a putut decodifica bine, accesul la sensul specializat a fost asigurat la început intuitiv, de către cronicarii-traducători de modă printr-un hiperonim cunoscut care a stabilit clasa sau printr-un sinonim la fel de familiar, sensul specializat reieșind din context sau din calificările ulterioare.

Definițiile lexicografice depind de contextele în care se actualizează termenii. Implicarea contextului, inclusiv a celui iconic, îi conferă acestuia o funcție importantă, fapt observat de numeroși semanticieni și lexicografi.

Iar definirea unui cuvânt implică diferențierea sensului în funcție de domeniul de referință sau prin raportare la un termen superior.

De exemplu, termenul *patină* denumeşte o piesă de încălțăminte, numele fiind atribuit întregii piese de la denumirea părții metalice, *lama,* care se ataşează ghetei. Acesta este şi sensul prim al cuvântului.

Nenumărate alte definiții includ cuvântul într-un hiperonim cu specificarea relativității semantice: *un fel de*, *specie de* etc., sub influența lexicografiei franceze (*sorte de, espèce de* etc.). Majoritatea definițiilor reliefează însă referentul prin raportul întreg – parte. Aici facem referire la cuvinte care reprezintă părți ale unei piese de bază, de exemplu, mâneca: „Parte a îmbrăcămintei care acoperă brațul (în întregime sau în parte)" (DEX'09), gulerul, manşeta etc.

Informația este alteori inclusă în echivalent, de pildă, prin sinonimul *pieptar,* putem decodifica o piesă utilizată pentru partea superioară a corpului de tip *corset, plastron, vestă, bolerou.*

Câteva cazuri arată că numai traducerea sau sinonimul constituie indiciul folosirii referentului într-o relativă sincronie; vezi cazul dicționarelor bilingve.

În momentul pătrunderii multor xenisme în publicistică, autorul sau autoarea rubricii de modă intervine, cum spuneam, prin glosarea lor în paranteză, pentru a uşura înțelegerea (vezi *ancolură, baleieuză*, *baretă, butonieră, paladă* etc.).

Acestea reprezintă încercări de definiții colaterale, foarte scurte, ostensive (de exemplu, prin indicarea zonei anatomice la care se face referire: *ancolură* (jurul gâtului).

Alte definiții glosate de cronicarii mondeni sunt mult mai apropiate de cele lexicografice ca, de exemplu: „*baleieuză* (margine cusută pe fustă jos ca să nu se murdărească)"; „*brandenburguri* (galoane puse în curmeziş)"; „mantou subțire ce acoperă rochia lungă mai jos de talie, numite *cazace* sau *cazachine,* după lungime"; „*sorties-de-bal* (mantale de ieşit la bal ce pot servi şi la teatru)"; „*capă*, pelerină (de blană sau stofă) largă, scurtă, cu glugă"; „fustă strâmtă şi închisă jos (*caravani*)" (vezi *Corpus*).

Stilul este punctat prin adăugarea laconică a diferenței specifice „*botină poloneză* (cu nasturi)". Majoritatea gloselor sugerează deci referentul prin apel la hiperonim sau la un sinonim cunoscut, de exemplu: „*paladă* (pelerină mai jos de talie)", „*butoniere* (găuri)", „*calota* (fundul)", „*ghimpă* (camisetă)", „*poignet* (betelie)", „*sortiuri* (mantale)", „*bretele* (osentragi)". Alteori, sinonimul este neologic la rândul lui, de exemplu: „*podgalț* (tour de cou)", „freze (ruches)", „*guimpe* (şmisete)".

Un hiperonim diminutivat, cu traducere în paranteză, de exemplu: „*saute-en-barques* (paltonaşe)", furnizează elemente de încadrare în clasa paradigmatică, dar sugerează şi o diferență specifică.

În cazul xenisemlor, fie simple, fie frazeologice, se oferă traducerea în limba română, de exemplu: „*bas de soie* (ciorapi de mătase)", cu explicații suplimentare ca în exemplul: „*calțe* sau ciorapi de fir de Corsica sau de bumbac".

Pe baza ocurențelor contextuale ale termenilor proveniți din textele de publicistică, abordarea noastră va încerca să definească lexemele conform sensului lor descris în lexicografia din perioada cercetată. Diversele tipuri de definiții vor urmări dinamica sensului prin serii sinonimice, ca şi prin înregistrarea unor derivate împrumutate care fac parte din aceeaşi familie lexicală.

Pentru dezambiguizare semantică, am recurs la definiții oferite de dicționarele din secolul al XIX-lea şi de câteva dicționare ulterioare care şi-au derulat totuşi apariția pe un interval de timp îndelungat, cum este cazul DLR început în 1913, ultimul volum fiind publicat în 2000, în care sensurile şi chiar semnificanții au suferit modificări față de cele din epoca studiată de noi.

Dacă termenii din VVF identificați în periodice nu figurau în dicționarele româneşti, am încercat să reconstituim sensul acestora cu ajutorul dicționarelor-tezaur străine care furnizează sensul din secolul al XIX-lea al termenului căutat, dar ne-am folosit şi de imaginile din publicistica română de specialitate a vremii, cu care am comparat semnificația respectivă.

Unele definiții din dicționarele româneşti introduc sinonimii insuficient diferențiate. Sinonimele eterogene (de tipul regionalismelor, termenilor populari etc.) au o prezență masivă în terminologia modei vestimentare feminine în general. De aceea, utilizatorul dicționarului are impresia că înțelege un neologism de tipul *paladă*, de exemplu; el însă nu-l poate corela cu referentul, ci cu semnificația generală a termenului: „(un fel de) pelerină”.

Informația este suficientă pentru a oferi o imagine, fie ea şi generală, a referentului, dar împiedică preluarea termenului nou în limbă, acesta nefiind perceput ca aducător de noutate.

Polisemia unor termeni specializați din moda feminină aduce un argument împotriva univocității şi monoreferențialității lexicului modei. Decodarea termenilor de către un vorbitor comun este parțială şi nu permite fixarea noii unități. Reprezentările au urmărit restaurarea unei terminologii vehiculate pe teritoriul românesc, cu modificări în procesul adaptării; acestea au impus sistematizarea de date diverse, favorizând crearea unui vocabular specializat care face parte din vocabularul internațional în domeniu, catalizând astfel concepte şi mentalități într-un univers socio-cultural modern.

Analiza în sincronie şi în diacronie a acestui vocabular timp de aproape un secol a condus la constituirea prezentei paradigme lexicale, cu accent pe definiția lexicografică în domeniu. Pe axa sintagmatică, ne-am oprit la anumite posibilități de combinare întâlnite în presă.

METALIMBAJ ŞI SEMANTICĂ

Raportul dintre metalimbajul lexicografic şi cel semantic se dovedeşte complex, deoarece multe cuvinte din ansamblu nu sunt monosemice. Ambele limbaje sunt coduri naturale care susțin analiza componentelor. Pe de altă parte,

orice dicționar conține un sistem convențional de precizări referitoare la uz, nivele, indicații fonetice, gramaticale, diastratice, la numerotarea sensurilor filiate, la separarea tipografică etc. Dificultatea constă în stabilirea codului lingvistic adecvat lexicului abordat și nivelului receptorului. Definițiile sunt perifrastice și, prin bogăția de informații, devin, de multe ori, lipsite de precizie. Precizia, pe de altă parte, conduce spre un alt nivel, care depășește competența unui cititor mediu. Competența utilizatorului unui dicționar este unul dintre criteriile primordiale în redactarea definiției, iar în cazul câmpului semantic al modei, se întâmplă să apară o generalitate în informație care diferențiază uneori superficial termenii. Folosirea unui hiperonim prea general nu permite o identificare precisă, fapt posibil numai prin diferențele specifice, atunci când acestea există. Exemplificăm prin perechi de definiții identice pentru lexeme diferite: „Cazacă. *Vestiment* ce se poartă pe deasupra" (Laurian și Massim); „Jachetă. Un fel de *haină*" (Protopopescu); „Manta. *Haină* lungă și largă ce se pune pe deasupra celorlalte" (DU); „Pardesiu. *Haină* lungă pusă peste celelalte" (DU). În aceeași tendință, notăm: „Bonetă. Un fel de *găteală* a capului" (Protopopescu); „Cornetă. Un *ornament* de cap pentru muieri" (Laurian și Massim); „Capișon. *Acoperământul* capului", (Protopopescu); „Caschetă. Un fel de *acoperământ* al capului" (Protopopescu).

Cuvintele fundamentale ale câmpului semantic nu trebuie descompuse în seme, astfel lexeme ca *veșmânt* sau *haină* sunt reprezentabile anaforic, pentru orice vorbitor conceptul fiind cunoscut. O restricție pentru acest tip de cuvinte este condiționarea prin folosirea unei unice soluții semice sau sinonimice în metalimbaj. În limbajul modei însă, se poate opera o substituire a celor două cuvinte din punct de vedere denotativ. Statutul termenilor nu verifică ipoteza decât în măsura în care *veșmânt* poate fi considerat termen arhaic sau poetic.

Analiza practică arată că anumite informații concrete, de tipul mărimii obiectelor, sunt decodabile pentru un lector mediu, chiar dacă nu sunt distinctive semantic prin caracterul monosemic al unității minime de sens. În analiză, rolul raporturilor între cuvintele aceleiași paradigme dovedește posibilități de diferențiere, ca și stabilirea valorilor semelor. Tipologia semelor câmpului modei vestimentare este constituită pe baza rolului acestora în paradigmă și a relațiilor dintre sensuri, de exemplu, sensul denotativ distinctiv între *jachetă* și *mantilă* (sensul 2) este marcat prin semul [+ ajustat pe corp] în cazul termenului *jachetă*. Din punct de vedere structural, există elemente comune din definițiile lor. Funcțional, descrierea se bazează pe categorii abstracte, cum ar fi inserarea semului [servește la] pentru criteriul paradigmatic. Ca realizare tehnică, se menționează: [cusut], [brodat], [dintr-o singură bucată] etc. Semul comun [haină] indică, în cazul nostru, partea de vorbire căreia îi aparține tipul morfologic al paradigmei. Semele pot fi comune câmpului vestimentar: [obiect de îmbrăcat], [de damă]. Alte seme ca [piesă de bază], în care se încadrează unități ca: *bluză, fustă, palton, pantalon, rochie* etc., sunt seme comune unei clase, ca și [acoperământ de cap], cu unitățile lexicale: *bonetă, capișon, glugă, tocă,* etc., sau [haină de purtat peste celelalte]:

palton, pardesiu, vestă, manta etc.; [încălțăminte]: *botină, gheată, ghetră, pantof, papuc*. Posibilitatea de regrupare continuă a cuvintelor în paradigme se dovedește însă mare, cuprinzând mult mai multe domenii ale vieții materiale și culturale.

Semele variabile ale termenilor paradigmei: [formă, dimensiuni, culoare, material], se degajă pe parcursul analizei. Sub semul [+guler] se află lexeme ca: *mantelă, manteletă*, în timp ce semul [+/– guler] indică *mantila,* care poate avea ambele semnificații.

Semele cu manifestare negativă exclud sensuri ale cuvintelor din aceeași paradigmă, căci aceasta trebuie să conțină numai lexeme, deci unități monosemantice. Semele [destinație], [urban], [modern], [ceremonios] diferențiază arhaismele de neologisme și influențează repartiția paradigmatică. Alteori, influența asupra formării paradigmei se referă la normare: *spencer/spențer*, *barej/bariș*, în uz urban (neologism)/rural (arhaizat).

Trăsăturile distinctive nu sunt libere, ci relaționate, de aceea un sem central ca [piesă de bază pentru partea superioară a corpului] e însoțit de variabile modificatoare: [lungime], [culoare], [formă], [+/– mâneci], [+/– deschis în față], [+/– rever], [+/– buzunar], [+/– platcă] etc. Între termenul *haină* și semele [material, destinație, accesorii, elemente de tehnică, elemente decorative] există o relație de determinare. Trăsăturile pot fi intrinseci obiectului, devenind pertinente. De la ultimul nivel al paradigmei, de exemplu, lexemul *ampir* (cu sens exclusiv de rochie) poate deveni sem, trăsătură pertinentă, în cadrul paradigmei: *haină, rochie, ampir.*

Câmpul modei feminine se caracterizează prin accesibilitate în primul rând datorită necesității ființei sociale aparținătoare unui anumit spațiu și timp de a avea minime cunoștințe de vestimentație. Totuși, neclarități pot interveni din ignorarea unui concept, a unui termen explicat precar, greșit înțeles sau a unor interferențe terminologice. De exemplu, neologismul *baiaderă* (obiect dintr-o țesătură de mătase, lână, bumbac, în dungi multicolore) poate interfera semantic cu împrumutul mai vechi *baider* (basma tricotată din lână colorată care se purta iarna în mediul rural), sensul fiind apropiat de cel al neologismului, probabil un împrumut pe căi diferite, în perioade diferite, cu evoluție diatopică diferită (vezi *Corpus*).

Metalimbajul lexicografic se prevalează de libertățile codului la care trebuie să aibă acces orice lector pentru a extrage informații generale, deci de o precizie relativă, notate prin sintagme ca: *asemănător cu, privitor la*, *un fel de, ceva, specie de* etc., informații insuficiente pentru o departajare strictă între termeni. Din punct de vedere practic însă, funcționează fenomenul cunoscut în semantica structurală ca „circularitate semică" în care anumite categorii de termeni se definesc prin alți termeni denumiți „cuvinte-axiomă" (S. Marcus 1970), „cuvinte-bază sau definisori" (Dubois 1971: 94), adică pantonime, hiperonime, arhilexeme, arhisememe. Dintre aceștia, enumerăm câteva astfel de cuvinte reiterate în numeroase definiții: *accesoriu, bonetă, costum, haină, garnitură, lenjerie,*

încălțăminte, pălărie, podoabă (adornament, parement, parură, ornament), etc., pe treapta următoare: *pelerină, pantof, rochie, vestă* etc. care au, la rândul lor, termeni subordonați care denotă varietăți: *canotieră, capelă, marchiză,* lexeme supraordonate de hiperonimul *pălărie*, apoi *jachetă, palton, pardesiu,* supraordonate de arhilexemul *haină* etc.

O particularitate a terminologiei câmpului modei vestimentare feminine rezidă în abundența unor denumiri de tip eponim sau catahreză: *amazoană (pălărie), berjeră (pălărie), bertă (decolteu), boa (şal), Empire (stil), figarou (tip de vestă), gigot (mânecă), knickerbockers (pantaloni), lavalieră (cravată), malacov (fustă), marchiză (tocă), marabu (pană), paladă (pelerină), palatină (pelerină), postillon (turnură), spențer (jachetă)* etc., termeni care se inserează atributiv sau prin elidarea substantivului-suport.

Hiperonimele încadrează generic, în acelaşi timp, unele informații cu caracter concret, de tipul culorii sau mărimii, nu fac întotdeauna o distincție semantică satisfăcătoare, cu atât mai mult cu cât vestimentația se raportează la corpul uman pe care îl reprezintă (de exemplu, pelerină *scurtă* poate însemna până la mijloc sau până la genunchi).

Terminologia modei, fiind la intersecția dintre limbajul comun şi cel specializat, beneficiază de cunoaşterea anterioară a sensului cuvintelor generice utilizate în definirea împrumuturilor, ceea ce facilitează înțelegerea sensului, chiar dacă noua realitate nu a fost asimilat încă.

CIRCULARITATE LEXICO-SEMANTICĂ

Metalimbajul lexicografic, concis şi precis, se poate dovedi deficitar în anumite cazuri. Definiția unui cuvânt, cum am arătat, poate fi valabilă pentru mai multe, dacă gradul ei de generalitate este mare, de exemplu: *capelă* este definit ca „pălărie de dame" (DU şi Costinescu), descriere valabilă şi pentru lexemele din paradigma: *bonetă, capotă, cornetă, marchiză, berjeră, calotă, capelină, canotier, clac* etc.

Sinonimia este, de asemenea, o potențială sursă de echivocuri, mai ales în cazul cuvintelor polisemantice, care îşi asigură coeziunea prin sensul denotativ. În aceste condiții, valorile semnului lingvistic, care tind să se suprapună cu ale altui cuvânt din aceeaşi clasă, trebuie dezambiguizate contextual, nu numai semic, dar şi extralingvistic, dacă există posibilitatea. Revenind la aceeaşi serie sinonimică: *mantel/paladă/burnuz/talma/pelerină/rotond/houppelande* etc., care se subordonează hiperonimului *mantou,* notăm semul comun fix [+ haină de purtat peste celelalte]. Pentru rigoare, s-a apelat în definiție la seme comune variabile de tipul [+/– mâneci], [+/– lungime], [+/– grosimea materialului], la conotația [+ eleganță], adică, pe de-o parte la seme referențiale caracterizând trăsături perceptibile [formă, dimensiune, material etc.], iar pe de alta la seme conotative [destinație] care se

deduc din context. Întrucât diferențierea s-a dovedit destul de nesemnificativă, vorbitorii nereținând informații pentru stabilirea unor opoziții lingvistice, în câteva cazuri se poate trage concluzia că acesta a fost motivul pentru care unele dintre aceste semne lingvistice s-a dovedit a avea un caracter efemer în limba română, în favoarea altora de frecvență şi precizie accentuate. Reprezentarea referențială lipseşte în cazul unor termeni, deci evidențierea deosebirilor între doi termeni interferenți rămâne o problemă deschisă, dacă limbajul lexicografic sau contextual nu oferă semele distinctive necesare.

Angela Bidu-Vrănceanu (1986: 60), ale cărei analize au reprezentat un model pentru lucrarea de față, remarca faptul că lexicul se caracterizează prin „fluiditate şi ambiguitate", în ciuda actualizării în texte alese pe baza unui criteriu limitativ. Izolarea unor subansambluri în câmpul modei prin ierarhizări a prezentat interferențe din cauza apartenenței unei unități lexicale la mai multe subcâmpuri şi clase. De pildă, unitatea *coleretă* se poate încadra atât în clasa „parte/componentă a unei piese de bază", cât şi în cea a ornamentelor. Termenii care compun subansamblul au proprietăți semantice comune, dar granițele sunt relative în măsura în care hiperonimul care guvernează un anumit lexem reprezintă o caracteristică inerentă a pantonimului sau a hiperonimelor altor subcâmpuri, de exemplu, subcâmpul supraordonat de unitatea *ornament* intră în componența unității *modă*, pantonimul macrocâmpului, ca şi componenta stil, aşezată pe ultimul loc ierarhic, care imprimă individualitate unor referenți ca *brandenburg*, *lampas*, *cometă* etc.

Aspectele care se degajă din analiza acestui câmp au impus apelul la o semantică contrastivă care tratează vocabularul din perspectiva relațiilor lexico-semantice ale limbii române cu alte limbi, în particular cu limba franceză, furnizoarea predilectă a lexicului de modă. De aceea, citarea unor definiții din dicționare franceze sau englezeşti referitoare la termenii nedefiniți de lexicografia românească a fost necesară ca reper semantic, lexicalizarea diferită antrenând în discursul publicistic actualizări care nu se regăsesc în dicționarele româneşti.

CAPITOLUL IX

CONTEXT EXTRALINGVISTIC. DEZAMBIGUIZARE EXTRALINGVISTICĂ ŞI CONTEXTUALĂ

Caracterul mai mult sau mai puţin sistematic al câmpului modei vestimentare din secolul al XIX-lea implică în mod particular o relaţie mai strânsă cu extralingvisticul decât alte sisteme realizate pe baza opoziţiilor semantice.

Invocarea oricărui tip de context ţinteşte dezambiguizarea. Conform tezei susţinute de lingvişti ca Oswald Ducrot şi Tzvetan Todorov încă din 1972, putem analiza relaţiile dintre termeni prin raportare la extralingvistic şi prin relaţionarea lor în cadrul elementelor paradigmei, deoarece extralingvisticul organizează taxinomiile, iar relaţiile semantice delimitează poziţia din inventar a lexemului.

Selecţia termenilor din câmpul modei a condus la crearea unui vocabular structurat pe opoziţii dihotomice care derivă din analiza micromonografiilor. Întrucât lexicul vestimentaţiei se desfăşoară atât la nivelul limbii comune, cât şi la nivelul limbajului ştiinţific, prin întrepătrunderi, s-au folosit aceste opoziţii numai acolo unde s-a impus dezambiguizarea. Admiterea factorului extralingvistic, care trebuie abordat cu precauţie şi numai în măsura în care se manifestă la nivelul opoziţiilor semantice caracteristice pentru o limbă dată şi într-o anumită perioadă, după cum consideră A. Bidu-Vrănceanu în *Structura vocabularului limbii române contemporane* (1986: 84), s-a dovedit a fi o soluţie în operaţia de definire a cuvintelor din ansamblul modei. Întrucât noi am înregistrat şi variantele lexicale întâlnite în procesul diacronic de adaptare a împrumuturilor, multe dintre ele fiind probe în stabilirea etimologiei formelor, dar şi pentru urmărirea stadiilor modernizării limbii române, numărul lor mare a îngreunat stabilirea opoziţiilor din macrocâmp. Facem referire la unele lexeme ca, de exemplu, *brandenburg*, cu nenumărate variante, unele omografe cu ale unor paronime sau chiar cu o formă lexicală necunoscută (*e.g.*, *brandabursă*). Contextul extralingvistic a stabilit referinţa, cunoaşterea faptului lingvistic implicând acest context.

Exemple în care lipsa contextului devine generatoare de confuzii sunt atributele exprimate prin substantive fără regent, polisemantice, de exemplu: *amazoană*, utilizat fără regenţi ca: *rochie*, *costum*, *pălărie*, *pană.* Decontextualizat, lexemul trimite atât către sensul prim, denotativ, femeie-luptătoare din mitologie,

cât şi către oricare dintre celelalte patru sensuri filiate. Importanţa contextelor lingvistic şi iconic, dacă există, este incontestabil hotărâtoare în dezambiguizare. Din fericire, revistele de modă ale vremii pot certifica sensul prin text şi imagine.

Formula semică, deşi distinctivă pentru unele dintre sinonime, poate conduce alteori la redarea, prin mai multe cuvinte, a unui singur sens, rezultând astfel o imprecizie în metalimbaj şi, desigur, în percepţia semantică justă. Amintim aici seria sinonimică (la care am mai făcut referire) nesistematizată de dicţionarele timpului: *cazacă, colet, mantilă, mantelă, paladă, pelerină, rotondă, rond, talma* etc. Se constituie o paradigmă cu structură interferentă al cărei statut ambiguu comportă investigaţii. Dificultăţile diferenţierii apar ca urmare a caracterului concret, de detaliu al caracteristicilor prin care se face descrierea. Unii termeni nu beneficiază de definiţie decât în secolul următor (vezi Scriban pentru *paladă, talma*), iar pentru majoritatea termenilor, opoziţiile stabilite sunt valabile la un nivel funcţional general. Seria se subordonează hiperonimului *pelerină*. Clasa de termeni nu poate fi interpretată fără fixarea semelor comune, a unor seme inerente, dar şi a celor variabile, din care analiza câştigă în precizie, de exemplu: [cu/fără mâneci], [deschis/închis în faţă], [lung/scurt], [amplu/ajustat], [cu/fără glugă/guler], [cu/fără bordaj de blană] etc.; unitatea lingvistică poate avea o reprezentare conceptuală bazată pe o descriere pozitivă sau negativă relevantă în identificare.

Aşadar, rolul esenţial al lucrului, al referentului în stabilirea denotaţiei arată dubla natură, lingvistică şi cognitivă a cuvintelor, necorelarea lor putând conduce la defazări între codul metalingvistic şi sens, restricţiile contextuale având mare importanţă în distingerea sensurilor în cazul câmpurilor denotaţionale cu încărcături polisemice, fenomen lingvistic specific epocilor de înnoire lexicală.

CAPITOLUL X

CONCLUZII GENERALE ASUPRA CARACTERISTICILOR VOCABULARULUI ROMÂNESC AL MODEI VESTIMENTARE FEMININE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Etapă istorică fundamentală caracterizată de o remarcabilă permeabilitate în fața transferului masiv de structuri lexicale străine, secolul al XIX-lea a resemantizat realitatea românească şi a reconfigurat normele lingvistice, marcând modernizarea, evoluția şi nuanțarea limbii române. Ca urmare a adoptării unor terminologii internaționale din diverse domenii, printre care şi cel al modei vestimentare, impusă de profunda schimbare industrială occidentală, limba română, prin contacte lingvistice directe sau indirecte, s-a îmbogățit cu un vocabular alogen.

Baza documentară, sursa textuală, istoric concretizată, supusă cercetării şi analizei în lucrarea prezentă a fost limbajul jurnalistic al epocii. Acest tip de discurs s-a dovedit fertil cercetării, fiind cel mai sensibil la informația străină recentă, iar creativitatea şi competența lingvistică ale autorilor articolelor au condus la lexicalizări inedite, prin traducere sau preluare, ceea ce conferă un caracter neobişnuit textului.

Afluxul lexical a avut loc îndeosebi din limbi înrudite, romanice, pe această arie tematică. Influența limbilor occidentale, franceza, italiana, germana, spaniola, engleza, a facilitat dezvoltarea exotismelor, dar fondul neologic indică mai ales zona lingvistică franceză din care s-au achiziționat noțiuni, unități şi formațiuni lexicale.

Cercetarea noastră referitoare la lexicul modei vestimentare feminine în textele de specialitate ale periodicelor din secolul al XIX-lea a condus la obținerea următoarelor rezultate:

1. A fost întocmit un inventar format din 350 de termeni, substantive simple (exclusiv cele aproximativ 150 de variante lexicale), compuse, locuțiuni, care, la nivelul grafiei, reflectă gradul de asimilare. Acest vocabular a fost extras din texte cuprinse în 30 de titluri de periodice şi a necesitat consultarea a peste 50 de lucrări lexicografice.

2. S-au definit şi analizat, prin apel la lexicografie, sensurile celor peste 350 de cuvinte.

3. S-a constatat o proporție a împrumuturilor repartizată astfel: circa 296 de termeni sunt de origine franceză, 12 sunt moșteniți din latină (*cămașă, capăt, ciucure, doliu, îmbrăcăminte, încălțăminte, jos, mânecă, pană, sac, spate, umăr*), 10 împrumuturi provin din limbi slave (*caravani, clin, colț, manta, obinzea, poală, podgalț, rufă, șapcă, în verif*), 8 termeni provin din italiană (*capelă, gheată, calță, pălărie, scarpă, stolă, strai, ținută*), 9 provin din germană (*fald, pantof, rochie, sacou, spențer, șlep, șnur, șorț, șpalet*), 8 au origini în neogreacă (*buzunar, cordea, fiong, fundă, fustă, peplu, sculă, tăblie*), 4 provin din turcă (*ciorap, fes, găitan, papuc*), 4 sunt de sorginte maghiară (*cizmă, guler, panglică, rujă*). Din numărul total, 178 de termeni s-au fixat definitiv, 138 de cuvinte sunt neologisme efemere, 120 dintre neologisme nu sunt înregistrate de lexicografia epocii, iar circa 50 de termeni din totalul împrumuturilor sunt reprezentați de xenisme.

4. S-a atestat apariția neologismelor în publicistica din perioada 1836–1909.

5. S-au adus argumente de grafiere pentru etimologia unor accepții din lexicul modei feminine cu exemple concludente.

6. S-au semnalat sensuri mai puțin cunoscute ale unor cuvinte, cu caracter efemer sau stabil, nefiind înregistrate în lexicografia românească, ex.: *amazoană* (pană), atr. și prin elipsă, subst. *ampir*, subst., *ancolură,* subst. *entre-deux*, adj. și subst. *baiaderă*, substantivele: *baghetă, baleieuză, bergeră, brandabursă, bufetă, buion*, *busc*, *cometă*, *col*, *crevé*, *cuirasă*, *în formă*, *ghimpă*, *gigot*, *girondin*, *jaretă*, *houppelande* etc.

7. S-au identificat cazuri de creații lexicale românești, până la proba contrarie, precum: *botinărie* (derivare și atracție paronimică), *fesonete* (pseudo-franțuzisme), *căptușeală*, derivare și alternanță slavă h-ș (căptuh-i, cf. Kapptuch), *bretea, capăt*, *cordea, sanda* (prin derivare regresivă morfologică).

8. S-au sistematizat convențional-semantic corpusul în 7 paradigme majore ale segmentului delimitat (1. piese de bază și componente; 2. podoabe; 3. încălțăminte; 4. pasmanterie, broderie; 5. croitorie; 6. stil; 7. producție și comerț), lexic coagulat într-un câmp lexico-semantic cu caracter multiramificat, un ansamblu lexical interdiciplinar și complex.

9. Câmpul lexical al modei a verificat sau infirmat anumite teorii cu privire la comportamentul lexical. Această mobilitate justifică și marchează granița dintre lexicul comun și cel specializat în domeniul vizat. De la nivelul general, atotcuprinzător al pantonimului, ierarhia coboară la hiperonime la care se raportează clasele paradigmatice diverse, deci la hiponimele cu plasare în registrul științific, confirmând observațiilor unor lingviști, precum A. Lehmann și F. Martin-Berthet (1998). Poziția inferioară în ierarhie certifică precizie, specificitate semantică avansată prin conținutul mai bogat în seme distinctive ale hiponimului. Co-hiponimele (M. F. Mortureaux 1997: 79) sau izonimele (L. Depecker 2002: 133, 135 apud A. Bidu-Vrănceanu 2007: 134) particularizează membrii clasei paradigmatice prin restricționare semantică, deși purtătoare de marcă diastratică diferită.

10. Relaţia de reprezentare semantică referenţială de tip holonim – meronim este bine ilustrată de câmpul lexico-semantic al modei vestimentare în care lexeme ca: *betelie, bor, corseletă, guler, mânecă, platcă, poaniet, volan* ş.a., deşi reprezintă referenţi în sine, sunt părţi, facultative sau obligatorii, ale unui ansamblu vestimentar, ca: *bluză, fustă, mantou, pantalon, pălărie, rochie* etc.

11. S-au identificat şi explicat accidente fonetice (vezi asimilări, disimilări: *şoşon, lavarieră*).

12. S-a susţinut cu exemple numeroase din presa epocii o problematică lingvistică insuficient studiată, şi anume aceea a unor substantive compuse.

13. S-au semnalat cazuri de dublete sinonimice (*baider – baiaderă, jartelă – jartieră* etc.)

14. S-au identificat calcuri lingvistice: a) totale: *ţinută – tenuta*, b) sintactice: *de gata*, c) parţiale de structură: *osentragi*, d) frazeologice parţiale: *couteau d'Argus – cuţit d'Argus*, e) frazeologice totale: *înalte noutăţi – hautes nouveautés*, f) parţiale imperfecte: *robe de chambre – rochie de interior, pantofi de ietac, fustă de cal.*

15. S-au întocmit liste de serii sinonimice de arhaisme, termeni populari, ca şi de efemeride lexicale utilizate în epocă, necesare cunoaşterii termenilor înlocuiţi de neologisme.

16. S-au semnalat serii îmbogăţite fără tipar fonetic nou.

17. S-au indicat unităţi denotaţionale polisemice, indiciu al unei mari capacităţi de asimilare a unor semne lingvistice pluriconceptuale şi, în multe instanţe, a unor sensuri care au suspus lexicul preexistent unei hipersemantizări.

18. S-au menţionat termeni înlăturaţi de neologisme care apar în definiţiile lexicografice sau în exemple extrase din seriale (*ciupag, sucnă, iminei, caravani*).

19. În anexă, s-au prezentat liste alcătuite pe diverse criterii care atestă bogăţia lingvistică a acestui câmp lexico-semantic. Amintesc aici câteva criterii: efemeritate versus fixarea lexemelor, criteriul variantelor lexicale, al calcurilor semantice, al sensurilor neînregistrate în lexicografia epocii. Alte criterii au fost utilizate în formarea listelor care apar în diverse capitole pentru a ilustra problematica respectivă.

20. Cercetarea prezentă este utilă traducerilor unor texte din epocă, aşa cum preconizam în introducere.

21. Vocabularul selectat este o sursă didactică prin exemplele citate şi o bază pentru alte studii cu problematică lingvistică diversă (etimologie, semantică, procedee de îmbogăţire a limbii, gramatică etc.), ca şi pentru alte domenii de cultură (istorie, mentalităţi, sociologie istorică etc.).

22. Cercetarea noastră sprijină lexicografia românească în atestarea unor cuvinte sau sensuri, în îmbogăţirea sensurilor, în precizarea unor etimologii sigure ale unor accepţii, în studiul definiţiei şi în elaborarea unor lucrări-tezaur.

Abordarea diacronică (1836–1909) a permis o observare globală a comportamentului morfologic şi semantic al semnelor din câmpul lexico-semantic în studiu. Libertatea de expresie, tipică publicisticii, a creat o comunicare pe baze

noi, cu toate neajunsurile unor forme lexicale datorate caracterului literal al unor traduceri; de aceea studiul permite următoarele concluzii:

1. Unitățile terminologice împrumutate sunt majoritar substantive care definesc obiecte şi concepte.

2. Adaptarea neologismelor a depins, în general, de structurile lexicale şi morfo-sintactice specifice limbii primitoare.

3. Neologismele au îmbogățit niveluri multiple de limbă.

4. Majoritatea unităților neologice aparțin unui lexic francez, sensul restrâns al împrumuturilor nu putea fi dedus clar fără recurs la definiție sau la surse explicative din domeniu pentru cititorul necunoscător al acestei limbi.

5. Datarea împrumuturilor în publicistica românească este condiționată de apariția jurnalelor şi gazetelor, de apariția cronicilor de modă în aceste ziare şi reviste, de interesul față de piesele la modă în perioada emiterii cronicii, de utilizarea mai frecventă a unor termeni în detrimentul altora de către autori.

6. Sensurile împrumuturilor au corespuns, în general, celor din limba sursă.

7. Dubletele etimologice şi unele calcuri au îngreunat fixarea formei şi sensului neologismelor.

8. Lexicografia românească a vremii este lacunară în înregistrarea, marcarea diastratică şi definirea acestor termeni din cauza evoluției rapide şi specificității domeniului schimbător al modei.

9. Acest segment de vocabular a prezentat în diacronie limitată un polimorfism lexical accentuat până la stabilizarea sau respingerea noilor vocabule atât din punct de vedere fonetic, cât şi semantic, fiind generator de lexeme necunoscute majorității.

10. Coexistența unor termeni arhaici şi neologici pentru acelaşi semnificat a amplificat sinonimia, ceea ce a condus la o ierarhizare în regim rapid a unora dintre aceste vocabule. Unele forme neologice s-au dovedit instabile în fața unor sinonime concurente cunoscute.

11. Majoritatea efemeridelor nu au creat derivate sau compuse, nici nu au făcut parte din unități frazeologice.

12. Numeroase efemeride sunt reactualizate în textele de istoria costumului şi în literatură.

13. Uzul, ca factor normativ, a operat pozitiv în cazul multor împrumuturi, dar şi negativ, chiar în cazul unor termeni adaptați fonetic.

14. Dinamismul domeniului a coborât în derizoriu anumiți referenți; în consecință, a ieşit din uz o parte din neoterminologia specializată.

15. Adaptarea limitată a împrumuturilor s-a datorat principiului fonetic de asimilare al limbii române.

16. Limba română s-a aliniat la limbajul specializat internațional prin neologismele care fac parte din codurile de circulație internațională (internaționalisme).

17. A fost introdus un ansamblu omogen de termeni noi care permit crearea unor serii lexicale pe baza unui cuvânt-tip.

18. S-au format noțiuni stabile.

19. S-au îmbogățit categoriile afixelor de derivare.

20. S-au înlocuit variante concurente şi forme inadecvate.

21. S-au înmulțit, nuanțat şi specializat sensurile.

22. S-a dovedit viabilitatea unor achiziții prin răspândirea lor în limba vorbită şi scrisă.

23. Neologismele au intervenit calitativ în planificarea, normarea şi codificarea lingvistică.

24. Recursul la diverse mecanisme fonetice, morfologice, semantice noi indică o manifestare de vitalitate a limbii receptoare în această perioadă de idiomatizare.

25. Împrumuturile au permis umplerea golurilor lexicale din limba română şi o economie lingvistică prin capacitatea de derivabilitate, de adecvare, de consistență şi transparență.

26. Instanțele de normare terminologică au acționat ca filtru pentru desemnări multiple.

27. Întrucât majoritatea termenilor care definesc noțiunile din acest câmp semantic provin din limba franceză, a fost consolidat fondul romanic al limbii române. Amintim şi influența altor limbi ca italiana, spaniola, rusa, germana şi engleza, cu intervenții cantitative mai puțin semnificative.

28. Vocabularul modei feminine este complet redimensionat. Noua terminologie, cu material morfematic şi semantic românesc, aduce schimbări lingvistice care racordează civilizația românească la comunitatea conceptuală de tip european, dovedindu-se importanța în menținerea unei sincronii prin contacte între popoare şi limbi diferite.

29. Numărul mare de neologisme pătrunse în limbajul publicistic între 1836–1870 demonstrează că această perioadă coincide cu o dezvoltare suficientă a domeniului pentru a impune cronica de modă ca subiect demn de o rubrică permanentă în mijloacele de comunicare (gazete şi reviste) şi ca subiect demn de atenție.

30. În ciuda faptului că o parte din termeni era deja în uz până la jumătatea secolului al XIX-lea, publicistica românească a căpătat forța necesară de diseminare a neologismelor prin jurnale şi apoi prin reviste specializate de-abia în cea de-a doua parte a veacului.

31. Posibila întârziere în atestarea unor lexeme, unele preexistente perioadei în studiu, şi datarea lor în exemplele noastre ne obligă să păstrăm deschise atât inventarul lexical, cât şi atestarea lui, oricărei posibile intervenții ulterioare asupra informației furnizate. Titlurile de periodice sau numerele neconsultate permit completarea ulterioară a listelor lexicale prezentate.

32. Acest glosar reflectă procesul de emancipare feminină prin permanentul apel la lexicul vestimentar masculin, chiar militar şi sportiv, care inspiră moda feminină a vremii, fapt imposibil de imaginat în perioada anterioară epocii studiate.

33. Necesităţile comunicative şi expresive ale vorbitorilor au modelat în final terminologia nou adoptată după criterii care au determinat o funcţionalitate deplină a limbii.

34. Contribuţia lexicală are impact şi asupra studiilor de civilizaţie şi mentalităţi proprii altor domenii culturale (istorie, antropologie, sociologie istorică etc.), importanţă sporită pe măsura evoluţiei sistemului social în care hainei i se atribuie funcţii multiple, subtile, sofisticate.

Lexicul moştenit, autoritate din care s-au păstrat selectiv cele mai puternic fondate lexeme din punct de vedere semantic, a susţinut şi permis colectivităţii lingvistice româneşti să creeze, să îmbogăţească şi să rafineze o expresivă limbă română literară. Complexul proces de sincronizare confirmă influenţa activităţii umane asupra sistemului de comunicare, amintind afirmaţia din 1938 a lui A. Meillet că « tout vocabulaire exprime une civilisation » [orice vocabular este o expresie a civilizaţiei] (p. 145, t. II).

Costumul s-a situat printre cele mai animate arii de interes ale societăţii româneşti în secolul al XIX-lea. Larga circulaţie a termenilor de modă vestimentară feminină, datorată relaţiilor socio-culturale şi comerciale, a creat o paradigmă lexico-semantică avangardistă, luxuriantă şi de lux, ierarhic labirintică, cu ordonări şi supraordonări uneori lipsite de robusteţea stabilităţii, dar cu siguranţă având valenţe profund şi atractiv reformatoare.

ANEXĂ

În anexă, prezentăm 6 liste de cuvinte din corpusul lexical al modei vestimentare feminine din secolul al XIX-lea, întocmite pe criterii diferite.

1. VARIANTE LEXICALE

ampir; antredeu/entredeu, applicație, asortament, baiader/bayadere, balayeuse/balaieuza, barej/bareş/bares/barij/bariz/barez, basc, vasquina, beret, bergeră/bergère, bertha, bieu/biais, bluză, boaul/bouaua, bolero, brandenburg/brandebur/brandeburcă/bandaburcă/brandeburgă/brandembug/ brandvahtă/brandabursă, bretelă, bufă, buillon/buion/bulion, calotta, camisol/camison/camizol/ camizolă, canotier, capuşon, capod, casquette, cache-nez, casacă, cepraz(ă)/ce(a)prag, cintură/ sentură, cingătoare, cismă, pălăria-clacă, coliet/coletă, colțun, confection, cordelă, cornet, corsagiu, corselet, cuto, creveu/crevea, pl. *creveuri/crevele, crenolină, corset-cuirasse, dinainte/dinainți, domino, duplură, eghiletă/aiguillette, empir, eşarpă/şarp/şarf, etol, falbara/falbel, falt/faldur/falde/ falte/falduri, figarouă, fionc, flanel, franjieu/frans/frangie/franşe, funtă, galantaria, calloş, garde-robă/gardedrobă/garderob/gardirob/garderopă, getră/guetre, guimpă, grizette/grisete, jabot/jabo, jaquette, jaretă, gilet/giletcă/jiletă, jockei/jockey/jockeu, jupe, lavarieră, lingerie, liséré/lisereu, losange, malacof /malacofă/malacov/malacovuri/malacoafe, mangetă/manchette, manteilă/mantilie, marabout/marabut/marabu, marquis, mateneu, mitană/mitanuri/mitenuri, nécéssaire, neglijea/ négligé, cozondroc/cozondroacă/cozondroci, pagod, panglice, panieu, pantofă, pardessus, pass, passement, paşpoilul/passepoil, pălărie, pelerin/pelerine/pelerinuri, peignoir, plastron, plato, poinet/poaniet/poigneu, pampon, princesă, puff, redengotă, reveu/revers, roche/rokia, rotundă, ruşă/riuşă/rijă/rije /ruche, rulo, sacco, şpențăl/spențiu/sprențiu/sprențur, subrau/subraur/soubra, sutaş/sutache/soutache, châle/schwal, şmizetă/şămizetă/şimizet, şinor/Schnur, şu, tabliet/tablie/ tablieu, tailor/tailleur/taier, tallia/taila, tartane, toalette, turnil/turnel.*

2. LEXEME ŞI ACCEPȚII NEÎNREGISTRATE ÎN LRV (120)

agrement, algeriană, amazoană (pană), ampir, ancolură, aplicație, baghetă, baiaderă, baleieuză, bandou, bateliera, bavetă, bavolet, beretă, berjeră, bertă, bie, bluzon, bolerou, bor, brasieră, bridă, bufetă, busc, cache-corset, cache-culottes, cache-maillot, cache-nez, cache-peigne, canotieră, capelină, chou, chute, clapă, cloş, col, coleretă, cometă, coquillé, centiron, corseletă, couteau, couvre-maillot, cravată, crevé, cuirasă, culotă, dedesubt, dépassant, desu, devant, deshabillé, duchesse, entre-deux, fashion, figarou, frégate, freză, galon, galoş, ganterie, garibaldiană, godeu, houppelande, jabou, jartelă, jeu, jocheu, knickerbockers, leton, paladă, pan, panier, panou, paradis, parement, pasă, pelisă, penioar, plastron, platou, pled (1), poaniet, pointă, postillon, princesse, redingotă, reieu, Régence, resort, robe de chambre, rotondă, sac, saute-en-barque, sortiu de bal, sortie de bal, spencer, stolă, strap, sufleu, suitaş, şapcă, şifoneu, şlep, şosură,

şpalet, talma, tea-gown, tour-de-calotte, tour de taille, transparent, traversă, tresă, trou-trou, turnură, undă, verif, voal, vogă, zuav.

3. EFEMERIDE (138)

algeriană, amazoană (rochie, pană), *ampir, ancolură, antredeu, baiaderă, baleieuză, balandran, balenă, bandou, bariş, baschină, bateliera, bavetă, bavolet, bergeră, bertă, brasieră, cache-corset, cache-maillot, cache-peigne, chou, chute, clac, col, coleretă, colet, coquillé, colţun, cometă, cornetă, corseletă, couteau, couvre-maillot, crevé, crinolină, cuirasă, culotă, dépassant, desu, deshabillé, duchesse, eghilet, egretă, falbala, fashion, figarou, fiong, fişiu, în formă, frégate, freză, gansă, ganterie, garibaldiană, garsonetă, ghimpă, gigot, girondin, godeu, hautes nouveautés, houppelande, jaretă, jeu, jocheu, knickerbockers, leton, lizereu, losángiu, malacof, mantilă, marchiză, Maria Stuart, matelot, matineu, osentragi, pagode, paillason, paladă, palatină, pan, panier, panou, parement, pelisă, penioar, peplu, platou, poaniet, podgalţ, pointa, poloneză, postillon, princesse, puf, quille, récamier, redingotă, régence, resort, robe de chambre, rond, rotondă, rujă, saute-en-barque, scarpă, sculă, sortiu de bal, sortiuri de teatru, spenţer, stolă, strap, sufleu, sutaş, şifoneu, şlep, şosură, şoşon, şpalet, tablier, talma, tartan, tea gown, torsadă, tour de calotte, tour de cou, tour de taille, transparent, traversă, tricorn, tricou, trotteur, trou-trou, turnură, undă, verif, în, à la vierge, à la zouave.*

4. CONCEPTE STABILE (179)

accesoriu, aplicaţie, asortiment, baghetă, bandă, baretă, basc, beret, betelie, bie, bluză, bluzon, boa, bolerou, bonetă, bor, botină, brandenburg, brasieră, bretea, bridă, bufant, camizolă, capă, capelă, capişon, capot, ciorap, ciucure, cizmă, clapă, clin, cloş, coadă, cocardă, coeur, colţ, confecţiune, cordea, cordon, corsaj, corset, costum, cravată, creţ, ceapraz, centiron, centură, ciorap, ciucure, cizmă, clin, cloş, coadă, corsaj, croitor, cusătură, decolteu, dedesubt, dinainte, draperie, dublură, doliu, dominou, dos, empire, epolet, eşarfă, etolă, fald, fashion, fason, faţă, fes, flanelă, foaie, franj, fular, fundă, fustă, gaică, galanterie, galon, galoş, garnitură, de gata, găitan, găteală, gheată, ghetră, glugă, guler, haină, îmbrăcăminte, încălţăminte, jabou, jachetă, jartieră, jiletcă, jos, jupă, jupon, lavalieră, lenjerie, manşetă, manşon, mantă, mantela, manteletă, mantie, mantilă, mantou, marabu, mască, mănuşă, mânecă, mitenă, model, modistă, mondenă, necesar, neglijeu, nod, paietă, palton, pană, panglică, pantalon, pantof, pardesiu, parură, pasă, pasmant, paspoal, patină, pălărie, pelerină, pensă, plastron, platcă, pled, pliseu, pliu, poale, pompon, reieu, rever, rochie, rulou, sac, sacou, sandală, silueta, spate, strai, şal, şapcă, şorţ, taior, talie, tăietură, tighel, tiv, toaletă, tocă, travestiu, trenă, tresă, trusou, tunică, turban, ţinută, umăr, uniforma, vestă, veston, voal, voaleta, vogă, volan.

5. TERMENI DE CROITORIE (76)

antredeu, baretă, bie, bretea, bridă, buf, bufant, bufetă, buion, butonieră, cloş, coadă, en coeur, col, coleretă, coquillé, colţ, corsaj, corseletă, creţ, crevé, croială, cusătură, cută, decolteu, dedesubt, dépassant, dinainte, dos, draperie, dublură, falbala, fald, faţă, foaie, în formă, gaică, godeu, jos, lizereu, losangiu, manşetă, model, pan, panglică, panou, parement, pensă, peplu, platcă, platou, pliseu, pliu, poală, poaniet, pliseu, puf, quille, reieu, resort, rever, sac, spate, strap, subra, sufleu, talie, tăblie, tăietură, tighel, tiv, traversă, trenă, tresă, umăr, undă.

6. PERIODIZAREA ATESTĂRII TERMENILOR DIN CORPUSUL LEXICAL DE MODĂ VESTIMENTARĂ FEMININĂ DIN SECOLUL AL XIX-LEA

1836–1856 (35)

bariş, bonetă, cache-nez, capăt, capelă, cingătoare, ciorap, clac, cordea, corsaj, corset, costum, dominou, fes, fiong, freză (1), fustă, garderobă, găteală, haină, manta, marabu, necesar, nod, pană, pălărie, pelerină, puf, rochie, scarpă, strai, şal, şemizetă, şosură, toaletă, turban, văl.

1857–1860 (52)

algeriană, balenă, bandă, bandou, bască, bertă, bor, botină, burnuz, busc, butonieră, buzunar, calţă, caravani, cazacă, cămaşă, centură, crinolină, doliu, eşarfă, faţă, flanelă, fular, haină, îmbrăcăminte, încălţăminte, lenjerie, malacov, manşon, mantelă, manteletă, mantilă, mască, mănuşă, mânecă, mitenă, model, palton, panglică, pantalon, plastron, poală, rujă, sandală, sculă, spenţer, şosură, talie, tocă, voaletă, volan, zouave.

1861–1870 (134)

agrement, algeriană (2), amazoană (1, 4), ancolură, asortiment, aplicaţie, baiaderă, bandă, bandou, baretă, baschină, batelieră, bavolet, betelie, bluză, boa, brandenburg, bretea, bridă, buf, bufant, buion, calotă (1), capă, capăt, capişon, capot, caschetă, călţun, ciucure, cizmă, clapă, clin, coadă, coeur, col, colţ, confecţie, coquillé, cordon, corseletă, cravată, crevé, croială, cusătură, cuşcă, decolteu, dinainte, directoire, duchesse, eghilet, Empire, entre-deux, falbala, fald, fason, feston, figarou, fişiu, foaie, frac, franj, freză, fundă, galon, galoş, garibaldiană, gheată, ghetră, ghimpă, girondin, grelotă, grizetă, guler, houppelande, jiletcă, jocheu, jos, jupă, jupon, mantou, mantie, marchiză, maria stuart, manşetă, matelot, matineu, modistă, neglijeu, paladă, panglică, pantof, pardesiu, parură, pasă, pasmant, paspoal, pelerină (1), pegnioar, pelisă, pled, poignet, pointe, postillon, princesse, récamier, régence, resort, rever, rotondă, rufă, saute-en-barque, sculă, sortie-de-bal, suitaş, şapcă, şemizetă, şorţ, şpalet, tablier, talma, tăietură, tighel, tiv, torsadă, trusou, tunică, turnură, umăr, uniformă, vestă, vierge, voal, vogă.

1871–1880 (15)

baleieusă, bie, camizolă, capot, couteau, cuirasă, fashion, gata, glugă, jabou, osentragi, panier, poloneză, robe de chambre, şlep, şoşon, tartan, ţinută.

1881–1890 (21)

bordură, capotă, căptuşeală, ceapraz, creţ, draperie, dublură, galanterie, ganterie, găitan, haute-nouveauté, jachetă, mantie, obinzea, parură (2), pliseu, pompon, spate, şnur, tricou, veston.

1891–1900 (60)

accesoriu, amazoană (costum, pană), ampir, baghetă, balandran, bavetă, beretă, berjeră, bolerou, cache-corset, cache-culottes, cache-maillot, cache-peigne, canotieră, capot (2), chou, colet, cornetă, cută, dépassant, devant, dezabie, dos, egretă, faţă, frégate, gaică, garsonetă, godeu, jartelă, jartieră, jeu, leton, lizereu, matineu, palatină, paradis, patină, pensă, peplu, pled (2), pliu, podgalţ, poloneză, princesse, quille, redingotă, rond, sortie de teatru, stolă, şifoneu, tăblie, tea gown, tour de taille, transparent, trenă, tresă, tricorn, trou-trou, undă, verif.

1901–1909 (50)

baretă (2), brasieră, bluzon, bufetă, cache-peigne, calotă (2), capelină, centiron, chute, cloş, cocardă, coleretă, cometă, culotă, dedesubt, desu, dublură, epolet, etolă, formă, freză (2), gansă, gigot, knickerbockers, lavalieră, losangiu, mondenă, pagodă, paillason, paietă, pan, panou, parement, platcă, platou, reieu, rulou, sac, sacou, siluetă, strap, subra, sufleu, taior, tocă, tour de calotte, tour de cou, traversă, travesti, trotteur.

BIBLIOGRAFIE

PERIODICE

„Adevărul”, Bucureşti, 1888–1890.
„Albina românească”, Eşii, Tipografia Albinei, 1829–1835; 1837–1850.
„Amicul familiei”, Bucureşti, Tipografia Statului Naţionale, 1863–1864.
„Anuarul artelor”, Iaşi, 1886.
„Biblioteca familiei”, Bucureşti, Tipografia Centrală Modernă L'Indépendance Roumaine, 1890–1895.
„Bobârnacul”, Bucureşti, Editura Tribuna Română, 1879.
„Cafeul Chantant, Ziarul cocotelor, crailor şi al celor cari fac zâmbre”, Craiova, 1894.
„Cicala”, Bucureşti, Tipografia Jurnalului Naţionalul, 1859–1879.
„Calendarul lui Nichipercea pe anul bissect 1860”, Tipografia St. Rasidescu, Bucuresci, 1860.
„Calendarul lui Nichipercea pe anul1861”, Imprimeria Naţională, Bucuresci, 1861.
„Calendarul lui Nichipercea pe anul bisect 1864”, Tipografia St. Rasidescu, Bucuresci, 1864.
„Catastihul Dracului sau calendarul Satanii dăruit Moldaviei pe 1861”, Bucuresci, 1861.
„Calendar istoricu şi popularu pe anulu 1858”, Librariu-Editoriu George Ioanid, Bucuresci, 1858.
„Calendar istoricu şi popularu pe anulu 1859”, Librariu-Editoriu George Ioanid, Bucuresci.
„Calendar istoricu şi popularu pe anulu 1865”, Librariu-Editoriu George Ioanid, Bucuresci.
„Calendar pentru Români pe anul 1857”, Tipografia Institutului Albinei, Iaşi, 1857.
„Calendaru pentru toti, profeticu, amusant şi popularu pe anul 1862”, Editat de Librăria Bălăceanu & Wartha, Bucuresci, 1862.
„Calendar Geografic, Istoric şi Literar pe anul 1861”, Tipografia Statului, Bucuresci, 1861.
„Calendarul Scaiului pe Anul 1883”, Tipografia modernă Grigorie Luis, Bucuresci, 1883.
„Curier de ambe sexe”, Bucureşti, Tipografia lui Eliade, ediţia I, Periodul II, 1836–1842.
„Depeşa: telegrame şi informaţiuni din toată lumea”, Bucureşti, Tipografia La Roumanie, 1901.
„Dreptatea”, Bucureşti, Tipografia Nouă Dreptatea, 1888.
„Femeia română”, Bucureşti, 1879.
„Figaro”, Iassy, Tipografia Lucrătorii Români Asociaţi, 1877.
„Gazeta ilustrată séu Fóe universală de petrecere şi instrucţiune”, Supliment, 1882–1884, Viena, Editura lui Franz Bordy.
„Gazetta naţională. Ďiaru politicu, economicu şi literaru”, Iaşi, 1871.
„Ilustraţiunea”, Bucureşti, Tipografia I. Wahlstein, 1860.
„Jurnalul modelor”, Iaşi, 1882.
„Lumea ilustrată. Revista pentru casă şi familie”, Bucuresci, 1891.
„Mefistofele sau caraghiosulu liberu” Ďiaru în felul seu, Bucuresci, 1876.
„Moda”, Bucureşti, Tipografia Munca, 1905.
“Moda ilustrată”, Bucureşti, Tipografia Carmen Sylva; Speranţa, 1897–1903.
„Moda nouă ilustrată”, Bucureşti, 1905–1909.
„Necesarul, Ziar popular”, Bucureşti, Tipografia Române–Italiană, 1884.
„Păcală, Jurnal umoristic”, Bucureşti, Tip. Jurnalului „Naţionalul”, 1860.
„Perdaful, Jurnalú guvernamentalú care rade cu sopunú”, Bucureşti, Tipografia Lucrătorilor Români Asociaţi, 1881.

„Perseverenţa, Ďiar politic şi literar", Bucureşti, Tipografia Lucrătorii Asociaţi, 1868.
„Proprietarul român, Jurnal politicú, literar şi comercial", Bucureşti, Tipografia Heliade, 1861–1862.
„Satyrul", Bucureşti, Tipografia Lucrătorii Asociaţi, 1866.
„Seculul", Bucureşti, 1856.
„Şicul Bucureştean, Curier al modelor elegante. Revistă bilunară pentru familie şi profesioniste", Bucureşti, 1908.
„Târgulu cu idei sau Buletinulu Cişmegiului", Imprimeria Naţională, Bucuresci, 1857.
„Timpul, Ďiar politic, comercial, industrial şi literar", Bucureşti, Tipografia Dorothea A. Mănescu, 1877.
„Teatru – Modă – Muzică, Bucureşti, 1897.

DICŢIONARE

Alexi = Alexi, Theochar (1886), *Dicţionar portativ germano-român*, ediţia a treia, Bucureşti.
Barcianu = Barcianu, Sab. Pop (1886–1888), *Dicţionar român-german şi german-român*, Sibiu, Editura Th. Steinhaussen.
Bauman = Bauman, I. (1875), *Dicţionar român portativ. Culegere de cele mai necesare cuvinte radicale*, ediţia a III-a, Craiova, Librar-Editor Philip Lazăr.
Candrea = Candrea, A. (1931), *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Bucureşti, Librăria Cartea Românească.
Cihac = Cihac, A. de (1870), *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments latins comparés avec les autres langues romanes*, Bucarest, Socec & co.
Costinescu = Costinescu, Ion (1870), *Vocabular româno-francez*, Bucureşti, Editura Tipografia Naţională.
Damé = Damé, Frédéric (1893–1895), *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucarest, Socec & Co.
DAR = Constantinescu-Dobridor, Gh.; Bulgăre, Gh. (2002), *Dicţionar de arhaisme şi regionalisme*, Bucureşti, Editura Saeculum Vizual.
DER = Ciorănescu, Alexandru (1958– 1966), *Dicţionarul etimologic român*, Tenerife, Universidad de la Laguna.
DEX'98 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" (1998), *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
DLR = Academia Română (1913–1949), *Dicţionarul limbii române, A-B, C, D-De, F-I, J-Lojniţă*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Tipografia ziarului „Universul", Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională.
DLR = Academia Română (1965–2000), *Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, *M-U, V-vizuină, Z*, Bucureşti, Editura Academiei.
DN = Marcu, Florin (2006), *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
[DOOM] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" (2007), *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
DOOM = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" (2010), *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
DU = Lazăr Şăineanu (1922), *Dicţionar universal al limbii române*, Craiova, Editura Scrisul românesc.
Du Cange = Du Cange, Charles du Fresne (1840–1857), *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis*, Paris, Didot.
Eliade = Heliade-Rădulescu, I. (1847), *Vocabular de vorbe străine în limba română adică slavone, ungureşti, turceşti, nemţeşti, greceşti* etc., Bucureşti, Tipografia Eliade.

Frollo = Frollo, G. (1869), *Vocabulario italiano-romanesco, francezo-romanesco și românesc-italiano-francez*, Pesta, Stabilimentul Tipografic al Societății Deutsch.
Hasdeu = Hasdeu, B. P. (1887–1898), *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, București, Stabilimentul grafic I. V. Socec.
Isbășescu, Mihai, Colbert, Bruno (1964), *Dicționar german-român*, București, Editura Academiei R.S.R.
Larousse XX = *Grand Larousse Encyclopédique* (1963–1964), Paris, Librairie Larousse.
Late 19th & Early 20th Century Ladies' Dress Glossary.
http://www.marquise.de/en/1800/glossar.shtml
Laurian și Massim = Laurian, A. T. și J. C. Massim (1871–1876), *Dicționarul limbei române,* după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, București, Noua tipographie a laboratorilor români.
Laurian și Massim-G = Laurian, A. T. și J. C. Massim (1871), *Glossariu care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, București, Noua tipografie a laboratorilor români.
Lexis = Larousse de la Langue Française (1979), *Lexis*, Paris, Librairie Larousse.
MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Micul dicționar academic* (2002), București, Editura Univers Enciclopedic.
Meyer-Lübcke = Meyer-Lübcke, W. (1911), *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carol Winters Universitätsbuchhandlung.
Negulici = Negulici, I. D. (1848), *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română și de toate cele ce sunt a se mai primi de acum înainte și mai ales în științe*, București, Tipografia Colegiului.
NODEX = *Noul dicționar explicativ al limbii române* (2004), București, Editura Litera Internațional.
Nugent, Thomas, Quiseau, J. (1826), *A New Pocket Dictionary of the French and English Languages, In two parts. 1. French and English 2. English and French. Containing all the words in general use and authorized by the best writers*, New York, printed and published by George Long.
Pisone = Pisone, D. (1865), *Dicționar românesc, latinesc, germanesc și francesc. Lucrat după sistemul Lexiconului de Buda cu mai multe adăugiri și modificațiuni.* București, Tipografia Ioanne Weiss.
Polizu = Polizu, G. A. (1857), *Vocabular româno-german compus și întocmit cu privire la trebuințele vieții practice*, Brașov, Tiparul de Römer și Kamner.
Pontbriant = Pontbriant, Raoul de (1862), *Dicționar româno-francez*, București, Tipografia Jurnalului Național.
Protopopescu = Protopopescu Pake, Emmanuel (1870), *Nou Dicționar Portativ de toate zicerile noi (radicale) reintroduse și introduse în limba română și de termeni tehnici ai științelor, literilor și artelor cu o explicație mai întinsă a termenilor de drept și economie politică*, București, Librar Editor G. Ioanide & A. Spirescu.
Protopopescu, Popescu = Protopopescu, E., Popescu, V. (1860), *Dicționar român de ziceri străbune uzitate în limba română*, București, Imprimeria Nifon Mitropolitul.
Resmeriță = Resmeriță, Al. (1924), *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova.
V. Săghinescu (1901), *Vocabular românesc de vr'o cateva mii de cuvinte cu o critică minuțioasă și cu'ndreptarea erorilor „Dicționarului universal al limbei române" de Lazăr Șăineanu*, Iași, Tipografia Națională.
Short Glossary of Renaissance Clothing Terms
http://romancereaderatheart2.com/ren/timeline/
Snagoveanu = Snagoveanu, Josafat (1867), *Vocabulaire de quelques mots latins employés en roumain et en français*, București.
Stamati = Stamati, Theodor (1852), *Vocabular de limbă germană și română*, Iași.
Stănceanu = Stănceanu, Alexandru (1923), *Cel mai nou dicționar de buzunar pentru tălmăcirea cuvintelor radicale și zicerilor străine din limba română*, București, Editura Librăriei H. Steinberg & Fiu.

Steinberg = Steinberg, A. (1886), *Cel mai nou dicţionar de buzunar pentru tâlcuirea cuvintelor radicale şi zicerilor streine din limba română*, ediţia I, Bucureşti.
DU = Şăineanu, L. (1908), *Dicţionarul universal al limbii române*, Craiova, ediţia a II-a.
The Shorter English dictionary, Oxford, 1964, tom I.
Tiktin = Tiktin, H. (1903), *Dicţionar român-german*, Bucureşti, Imprimeria Statului.
TLFi = *Le Trésor de la Langue Française Informatisé* (http://atilf.atilf.fr/)
Vaillant = Vaillant, J. A. (1839), *Vocabular purtăreţ românesc-franţuzesc şi franţuzesc-românesc urmat de un mic vocabular de omonime*, Bucureşti, Tipografia lui Friderich Valbaum.
Webster's Revised Dictionary by C. and G. Merriam & Co./ HYPERLINK "http://www. thefreedictionary.com" *www.thefreedictionary.com*

LINGVISTICĂ

Bally, Charles (1951), *Traité de stylistique française*, Klincksieck, Heidelberg-Paris.
Barthes, Rolland (1967), *Système de la mode*, Éditions du Seuil, Paris.
Bejoint, Henri; Thoiron, Philippe (2000), *Le sens en terminologie*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.
Besse, Bruno de (1990), *La définition terminologique*, în „La Définition", Larousse, Paris.
Bidu-Vrănceanu, Angela (1981), *Analiza termenilor care indică fenomene sonore*, în SCL, XXXVI, nr. 3, 4.
Bidu-Vrănceanu, Angela (1986), *Structura vocabularului limbii române contemporane. Probleme teoretice şi practice,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Bidu-Vrănceanu, Angela (1993), *Lectura dicţionarelor*, Bucureşti, Editura Metropol.
Bidu-Vrănceanu, Angela (2000), *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universităţii din Bucureşti.
Bidu-Vrănceanu, Angela (2001), *Lexic ştiinţific interdisciplinar*, Editura Universităţii din Bucureşti.
Bidu-Vrănceanu, Angela (2005), *Structură şi funcţionare a lexicului specializat – termeni politici*, în *Limba română – structură şi funcţionare*, Editura Universităţii din Bucureşti.
Bidu-Vrănceanu, Angela (2007), *Lexicul specializat în mişcare de la dicţionare la texte*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Bidu-Vrănceanu, Angela (2008), *Câmpuri lexicale din limba română*, Editura Universităţii din Bucureşti.
Bidu-Vrănceanu, Angela; Forăscu, Narcisa (2005a), *Modele de structurare semantică*, Timişoara, Editura Facla.
Bidu-Vrănceanu, Angela; Forăscu, Narcisa (2005b), *Limba română contemporană. Lexicul*, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional.
Boucher, François; Deslandes, Y.; Aufrère, S. H. (1965), *Histoire du costume en occident de l'antiquité à nos jours*, Paris, Flammarion.
Bucă, Marin; Evseev, Ivan (1976), *Probleme de semasiologie*, Timişoara, Editura Facla.
Busuioc, Monica Mihaela (2001–2002), *Munca şi răsplata ei, Secolele XVII–XVIII*, Bucureşti, Academia Română, Fundaţia Naţională Pentru Ştiinţă şi Artă.
Cabré, Maria Teresa (1998), *La Terminologie*, Ottawa, Paris, Les presses de L'Université de l'Ottawa, Armand Colin.
Caie, Graham D.; Hough, Carole; Wotherspoon, Irene, (2007), *Forces of Change: are Social and Moral Attitudes Legible in this Historical Thesaurus Classification?*, in *The Power of Words: Essays in Lexicography, Lexicology and Semantics. in Honour of Christian J. Kay*, Amsterdam and Atlanta, Rodopi.
Călinescu, George (1985), *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Bucureşti, Editura Minerva.
Chiş, Dorina (2001), *Cuvânt şi termen*, Timişoara, Editura Augusta.

Corbin, D.; Temple, M. (1994), *Le monde des mots et des sens construits; catégories sémantiques, catégories référentielles*, în „Cahiers de lexicologie", LXV, p. 5.

Coşeriu, Eugen (1975), *Vers une typologie des champs lexicaux*, „Cahiers de lexicologie", XXVII, II.

Coteanu, Ion; Bidu-Vrănceanu, Angela (1975), *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Coteanu, Ion (1990), *Despre popularizarea termenilor tehnico-ştiinţifici* în „Limba română," XXXIX, nr. 2.

Depecker, Loic (2002), *Entre signe et concept, Éléments de terminologie générale*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris.

Dubois, Jean; Dubois, Claude (1971), *Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*, Paris, Larousse.

Ducrot, Oswald; Todorov, Tzvetan (1972), *Dictionnaire encyclopédique des sciences du language*, Paris, Edition du Seuil.

Faca, Constantin (1833), *Comodia vremii*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Co, ediţia 1906.

Gaudin, François; Guespin, Louis (2002), *Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires,* Bruxelles, Boeck-Duculot.

Gaudin, François (2003), *Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie*, Bruxelles, Boeck-Duculot.

Gleason, Henry Allan (1969), *Introduction à la linguistique*, Paris, Larousse.

Grădinescu, Marcel (1979), *Vocabularul românesc al modei feminine în secolul al XIX-lea*, teză de doctorat, fragment, BNR.

Greimas, Algirdas Julien (1966), *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, Larousse.

GLR = Academia Română (2008), *Gramatica limbii române*, I, II, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Hristea, Theodor (1984), *Sinteze de limba română*, Bucureşti, Editura Albatros.

Kleiber, Georges (1990), *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexicale*, Paris, PUF.

Korzybski, Alfred H. S. (1994), *Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*, Institute of General Semantics, 1994, 5th edition, ISBN 0-937298-01-8. (Full text online).

Lehmann, Alice; Martin-Berthet, Françoise (1998), *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*, Paris, Dunot.

Lyons, John (1970), *Linguistique générale. Introduction à la linguistique théorique*, Paris, Larousse.

Lyons, John (1977), *Semantics*, t. I, Cambridge-Londra-NewYork, Cambridge University Press.

Meillet, Antoine (1938), *Linguistique historique et linguistique générale*, t. II, Paris, Klincksieck.

Messariello-Merzagora, Giovanna (1983), *La lessicografia*, Bologna, Zanichelli.

Marcus, Solomon (1970), « Définitions logiques et définitions lexicographiques », în *Langages*, no. 19.

Miclău, Paul (1977), *Semiotica lingvistică*, Timişoara, Editura Facla.

Miclău, Paul; Coteanu, Ion; Wald, Lucia, (1981), „Dimensiunea semantică a limbajelor specializate", în *Semantică şi semiotică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Moeschler, Jacques; Auchlin, Antoine (2000), *Introduction à la linguistique contemporaine*, Paris, Armand Colin.

Mortureaux, Marie Françoise (1997), *La lexicologie entre langue et discours*, Paris, Sedes.

Mounin, Georges (1972), *Clefs de la sémantique*, Paris, Seghers.

Munteanu, Eugen (2008), *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti, Humanitas.

Neţ, Mariana (2005), *Lingvistică generală, semiotică, mentalităţi*, Iaşi, Institutul European.

Neţ, Mariana (1998), *Cărţile de bucate româneşti. Un studiu de mentalităţi*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Pană-Dindelegan, Gabriela (1997), „Terminologia lingvistică actuală, între tradiţie şi inovaţie", în *Limbă şi literatură*, XLII, vol. II.

Popescu, Lorenţa (2010), „Efemeride lexicale în secolul al XIX-lea. Vocabularul modei vestimentare feminine", în *Limba română*, nr. 1, an LIX, Bucureşti, Editura Academiei RSR.

Rey-Debove, Josette (1971), *Ėtude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, The Hague, Paris, Mouton.
Rey-Debove, Josette (1978), *Le métalangage. Ėtude linguistique du discours sur le langage*, Paris, Le Robert.
Robins, Robert H.(2003), *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, Polirom.
Sala, Marius (1997), *Limba română, limbă romanică*, în Conferințele Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Sala, Marius (1999), *Introducere în etimologia limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Sala, Marius (2009), *Cuvintele: mesageri ai istoriei*, Bucureşti, Editura Meronia.
Sala, Marius (2010), *101 cuvinte moştenite, împrumutate şi create*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Seche, Mircea (1969), „Malacovul", în *Limba română*, nr. 5, XVIII, Bucureşti, Editura Academiei RSR.
Stoichițoiu-Ichim, Adriana (2001), *Semiotica discursului juridic*, Editura Universității din Bucureşti.
Stoichițoiu-Ichim, Adriana (2001), *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influenşe. Creativitate,* Bcucureşti, Editura All.
Stoichițoiu-Ichim, Adriana (2006), *Creativitate lexicală în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti.
Stoichițoiu-Ichim, Adriana (2006), *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti.
Toma, Alice (2006), *Lingvistică şi matematică. De la terminologia lexicală la terminologia discursivă*, Editura Universității din Bucureşti.
Vasiliu, Emanuel (1980), „Sens şi definiție lexicografică", în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXI, nr. 5.
Vasiliu, Emanuel (1986), „Definiția sensului sau definiția obiectului?", în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXVII, nr. 2.
Vintilă-Rădulescu, Ioana, (1999), *Introducere în lingvistica generală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Zafiu, Rodica (2001), *Diversitatea stilistică în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti.

LITERATURĂ, ISTORIE, CULTURĂ, MENTALITĂȚI

Alecsandri, Vasile [f.a.]: *Călătorii-misiuni diplomatice*, Editura Scrisul Românesc, Craiova.
Alecsandri, Vasile (1960): *Corespondență*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti.
Alecsandri, Vasile (1964): *Scrisori, însemnări*, Ediție îngrijită de Marta Anineanu, Editura pentru Literatură, Bucureşti.
Alexianu, Alexandru (1978): *Mode şi veşminte din trecut*, Editura Meridiane, Bucureşti, vol. I–II.
Ariès, Philippe; Duby, Georges: *Istoria vieții private*, Editura Meridiane, Bucureşti, vol. I (1994), vol. V (1995), vol. VII, IX (1997).
Bacalbaşa, Constantin (1987): *Bucureştii de altădată (1871–1878)*, Editura Eminescu, Bucureşti.
Babeți, Adriana (2004): *Dandysmul. O istorie*, Editura Polirom.
Bădescu, Ilie (2003): *Sincronism european şi cultură critică românească*, Editura Dacia, Cluj- Napoca.
Bălăceanu, Ion (2002): *Amintiri politice şi diplomatice 1848–1903*, Editura Cavallioti, Bucureşti.
Bilciurescu, Victor (2003): *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Editura Paideia, Bucureşti.
Bolliac, Cezar [f.a.]: *Opere*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti.

Brătianu, Ion C. (1933): *Din corespondența familiei I. C. Brătianu, 1859–1883*, Așezământul Cultural I.C. Brătianu.
Bulei, Ion (1984): *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București.
Bulei, Ion (1990): *Atunci când veacul se năștea*, Editura Eminescu, București.
Bulei, Ion (2004): *O istorie a românilor*, Editura Meronia, București.
Calendarul Ilustrat al Orașului Sinaia pe anul 1905, Editura Al. Agapie, Sinaia.
Calendar Român pe Anulu 1867, Editura Tipographia Naționale, București.
Cantacuzino Sabina (1937): *Din viața familiei I. C. Brătianu*, Editura Universul, București, I, II.
Caragiale, I.L. (1984): *Teatru*, Editura Albatros, București.
Caragiale, I.L. (1987): *Schițe*, Editura Scrisul Românesc, București.
Cazimir, Ștefan (1996): *Alfabetul de tranziție. Jurnal de tranziție*, Editura Oscar Print, București.
Cerkez, Emil I (2005): *Din vremuri trecute*, Editura Domino, București.
Ciupală, Alin (2003): *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, Editura Meridiane, București.
Claymoor (1891–1893): *L'Almanach High Life de l'Indépendance Roumaine*, Imprimerie N. Georgesco, București.
Codice civile (1866): Ediția oficială, Imprimeria Statului, București.
Costescu, George (2004): *Bucureștii vechiului regat*, Editura Capitel, București.
Cunnington, C. Willet & Phillis (1966). *Handbook of English Costume in the Nineteenth Century*, London, Faber & Faber Ltd.
Dandu, Nicoleta (2002): *Intrarea românilor în modernitatea europeană*, Editura Anima, București.
Diculescu, Vladimir (1970): *Viața cotidiană a Țării Romanești în documente (1800–1848),* Editura Dacia, Cluj-Napoca.
Diculescu, Vladimir (1973). *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830–1848)*, Editura Academiei RSR, București.
Din, Petre (2002). *Societate, cultură și mentalități la români în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Editura Napoca Star, Cluj.
Din presa literară românească a secolului al XIX-lea (1970), Editura Albatros, București.
Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza, coordonator Dan Berindei, Editura Academiei RSR, București, 1989.
Documente privind Unirea Principatelor-Documente interne (1854–1857), responsabil de volum Dan Berindei, Editura Academiei RPR, București, 1961.
Drăghicescu, Dumitru (1907): *Din psihologia poporului român*, București.
Duțu, Al. (1972): *Sinteză și originalitate în cultura română*, Editura Enciclopedică Română, București.
Eliade, Pompiliu (1982): *Influența franceză asupra spiritului public în România.* Originile, Editura Univers, București.
Furet, François (2000): *Omul romantic*, Editura Polirom, Iași.
Ghica, Dimitrie: *Jurnal 1899–1900*, Cabinetul de manuscrise al BAR, A. 3822.
Ghica, Ion: *Corespondență (1880–1888)* – Msse 2910–2916.
Ghica, Ion (1915): *Scrieri*, Editura Minerva, București, vol. I, III, IV.
Ghica, Ion (1956): *Convorbiri economice*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, vol. II.
Ghica, Ion (1967): *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Editura pentru Literatură, București.
Ghica, Ion: *Classes privilegiées*, I Ms. 15.
Golescu, Iordache (1990): *Scrieri alese*, Editura Cartea Românească, București.
Hasdeu, Bogdan-Petriceicu (1992): *Istoria toleranței religioase în România*, Editura Saeculum, București și I.E.P. Știința, Chișinău.
Heliade-Rădulescu, Ion (1972): *Scrisori și acte*, Editura Minerva, București.
Huizinga, Johan (1993): *Amurgul Evului Mediu*, Editura Meridiane, București.

Ionescu, Adrian-Silvan (2001): *Moda românească 1790–1950. Intre Stambul şi Paris*, Editura Maico, Bucureşti.
Ionescu, Adrian-Silvan (2004): *Modă românească şi modernizare europeană (1830–1920)* în *Muzeul Naţional*, XVI, Bucureşti.
Ionescu, Adrian-Silvan (2006): *Modă şi societate urbană*, Editura Paideia.
Ionescu, Grigore (1982): *Arhitectura pe teritoriul Romaniei de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei RSR, Bucureşti.
Ioniţă, Maria-Magdalena (1997): *Epoca de înflorire a Casei Capşa*, Editura Albatros, Bucureşti.
Iorga, Nicolae (1929): *Istoria românilor prin călători*, Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti.
Kalendaru pe anul 1851, Editura in Tipografia Buciumului Român, Iaşi.
Karnooh, Claude (1990): *Românii. Tipologie şi mentalităţi*, Editura Humanitas, Bucureşti.
Karnooh, Claude (1994): *Adio Diferenţei. Eseu asupra modernităţii târzii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
Karnooh, Claude (2000): *Rapsodia română*, Editura Humanitas, Bucureşti.
Lăzărescu, Dan A. (1995): *Imaginea poporului român în conştiinţa europeană*, Editura Cogito, Oradea, vol. III.
Lehmann, Alice, Martin-Berthet, Françoise (1998): *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*, Dunot, Paris.
Lerat, Pierre (1995): *Les langues spécialisées*, Presses Universitaires de France, Paris.
Lerat, Pierre (1990): « L' Hypéronimie dans la structuration des terminologies », în *Languages*, nr. 98.
Lerat, Pierre (1994): « Terminologies vs. Lexicographie », în *Français scientifique*, 1994.
Maiorescu, Titu (1975–1989): *Insemnări zilnice*, Editura Minerva, Bucureşti.
Mandache, Diana (2007): *Regina Maria a României, Memorii redescoperite*, Allfa, Bucureşti.
Marcus, Rică (1958): *Parcuri şi grădini în România*, Editura Tehnică, Bucureşti.
Marsillac, Ulysse de (1999): *Bucureştiul în veacul al XIX-lea*, Editura Meridiane, Bucureşti.
Miclescu, Paul-Emil (1985): *Din Bucureştii trăsurilor cu cai*, Editura Albatros, Bucureşti.
Mucenic, Cezara (1997): *Bucureşti. Un veac de arhitectură civilă. Secolul al XIX-lea.* Editura Silex, Bucureşti.
Nanu, Adina (1979): *Artă, stil, costume*, Editura Meridiane, Bucureşti.
Negri, C. (1966): *Scrieri*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, vol.II.
Neţ, Mariana (2004): *Culture, Conviviality, Civilization in 1900, Bucharest and What We Can Infer Thereof Now*, INST, Wien.
Odobescu, Al. I. (1979): *Opere – corespondenţă 1847–1879*, Editura Academiei RSR, vol. III.
Olariu, Elena (2005): *Concubinaj şi divorţ. Forme de manifestare a libertăţii în viaţa privată*, în „*Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*", ediţie îngrijită de Ion Bulei şi Alin Ciupală, Editura Universităţii din Bucureşti.
Olariu, Elena (2006): *Mentalităţi şi moravuri la nivelul elitei din Muntenia şi Moldova, secolul al XIX-lea*, Editura Universităţii din Bucureşti.
Olteanu, Radu (2002): *Bucureştii în date şi întâmplări*, Editura Paideia, Bucureşti.
Pârvulescu, Ioana (2005): *În intimitatea secolului 19*, Editura Humanitas, Bucureşti.
Popescu, Florentin (2007): *Bucureştii cafenelelor literare*, Editura Domino, Bucureşti.
Popovici, Dimitrie (1972): *Romantismul românesc*, Editura Albatros, Bucureşti.
Potra, George (1992): *Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI–XIX)*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
Scheffer, Robert (1997): *Orient Regal. Cinci ani la Curtea României*, Saeculum Vestala, Bucureşti.
Theodoraky, Hagi, D. (2003): *Amintiri din trecutul negustoresc*, Editura Domino, Bucureşti.
Tupan, Maria-Ana (2004): *Sensul sincronismului*, Editura Cartea Românească, Bucureşti.
Văcărescu, Elena (2000): *Din amintirile Elencuţei Văcărescu*, Editura Paideia, Bucureşti.

Vigarello, Georges (2000): *O istorie a frumuseții*, Editura Cartier Istoric, București.
La Voix de la Roumanie, Buc, nr. 39, 17 august, p. 119–121, 1861–1866.
Waquet, Dominique; Laporte, Marion (2003): *Moda*, Corint, București.
Zeletin, Ştefan (1991): *Burghezia română*, Editura Humanitas, București.
Zeletin, Ştefan (1992): *Neoliberalismul*, Editura Scripta, București.

BIBLIOGRAFIE ONLINE

[www.thefreedictionary.com, Webster's Revised Dictionary by C. & G. Merriam. Co.]
http://oliaklodvenitiens.wordpress.com/2011/03/03/le-xixeme-et-la-mode-victorienne/
http://www.e-antropolog.ro/2010/12/bucurestii-secolului-al-xix-lea-intre-orient-si-tentatia-modernitatii/
https://books.google.ro/books?id=-u307D-j7-EC&pg=PA240&lpg=PA240&dq=batelier+hat,+1863&source=bl&ots=HuRj43dYue&sig=iEn8zc4TSzr5S7uoPYW7LXO0-NY&hl=ro&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=batelier%20hat%2C%201863&f=false
http://books.google.ro/books?id=ca4aAAAAYAAJ&pg=PA19&lpg=PA19&dq=balandran++Glossary&source=bl&ots=LLys-k0xxc&sig=zCW--e9bwSB6uM6DB6jHSYRXyM8&hl=ro&sa=X&ei=uWNcT_T5BYj6sgbrwZi1DA&ved=0CCUQ6AEwATge#v=onepage&q&f=false
CNAM = Turgan, Julien, Les grandes usines de France: tableau de l'industrie française au XIXème siècle (1898), tome II, Paris, Calman-Lévy.
Rizea, Monica-Mihaela (2010), De la monosemie la polisemie în termenii tehnico-ştiinţifici, teză de doctorat (coord. A. Bidu-Vrănceanu) (www.unibuc.ro/studies/Doctorate2010Martie/Rizea Monica – De.)
http://romancereaderatheart2.com/ren/timeline/
http://www.fashion-glossary.com/cms/glossary/glossary-b/balandran.html
Short Glossary of Renaissance Clothing Terms
http://romancereaderatheart2.com/ren/timeline/
http://18thcand19thc.blogspot.ro/2014/11/popular-millinery-and-millinery.html
(http://www.fashion-era.com/la_belle_epoque_1890–1914_fashion.htm)
(http://www.france-pittoresque.com/spip.php?article3334)
Late 19th & Early 20th Century Ladies' Dress Glossary
http://www.marquise.de/en/1800/glossar.shtml
TLFi = Le Trésor de la Langue Française Informatisé (http://atilf.atilf.fr/)

Tipărit la S.C. MAGIC PRINT S.R.L.
Bd. Republicii Nr. 45 B, Oneşti, 601129 BC
Tel. 0234 319 810 Fax 0234 306 079
office@mgp.ro   www.mgp.ro